

સ્વ. વૈદ્ય અમૃતલાલ સુંદરજી

પટીયારની જીવનકથા.

“મેં ને ભોગ્યું તે હું કમાયો, ને જ્યાંયું તે મેં ખોયું અને
મેં ને દાન કર્યું તે મારી પાસે છે.”

‘સ્વ. પટીયારનો જીવનમંત્ર’

લેખક અને પ્રકાશક:-

જીવનલાલ કરસનજી ઠાકર,

રહીશ ચોરવાડ (ઢાઠીઆવાડ)

111 ટે. જમાલપુર, ટાકરસાનીપોળ, અમદાવાદ.

આ પુરતક-મળવાનાં સ્થળોઃ

અમદાવાદ-બુકસેલર જીવનલાલ અમરશી મહેતા ડે. પીરમદારોડ

જે. મહાદેવ શંભયદ્ર જુથે ડે. નર્સરવાળાં.

બુક— જી. એન. એમ. વિખાડીની કું. ડે. પ્રિન્સેસરોડ.

સિવોચ સેંચક તથા બીજાં જાણીતાં બમ્બેલરા પાંચેથી પણ મળશે.

અમદાવાદ-રાયપુર, વાલેશ્વરીની પોળમાં આવેલાં જ્ઞાનમંદિર

પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી સૌંદરરાય અમૃતરાયે છાપ્યું.

સ્વ. પઢીયાર વિષે ગાંધીજી-

ભાઈ અમૃતલાલ પઢીયારને હું જેટલે દરજ્જે ઝાળખેતો હતો, તેના કરતાં અત્રે હાજર-થયેલા તમે ભાઈઓ અને બહેનો બહુ વધારે જાણતા હતા, એટલે તેમના ગુણોનું કથન કરવામાં હું સમાનો વધુ-વખત નહિ લઉં. ફક્ત એક બે સ્મરણો જે મારી બજાર આગળ તરી રહેલાં છે તે દલા વગર હું રહી શકતો જ નથી. હું ૧૯૧૫ માં આફ્રિકાથી અત્રે આવી રાજકોટ ગયો ત્યારે મને તેઓ-સાથે ઝાળખાણ થઈ હતી. તે વખતે હું તેમના બહુ પ્રસંગમાં નહિ આવેલો, પણ પાછળથી દલકતામાં મને તેમનો સમાગમ થયો અને રવિન્દ્ર ટાગોરના શાંતિનિકેતનમાં હું તેમના વધારે પ્રસંગમાં આવ્યો. તેમની સાદાઈથી, તેમની રહેણી જરણીથી મારા પોતાના મન ઉપર છાપ પડેલી. તે છાપ જેમ પ્રમંથ વધતો ગયો તેમ મારા મન ઉપર વધારે પડી. સૌ ભાઈઓ અને બહેનો જાણો છો કે કેળવણીને લગતા મારા વિચારો આધુનિક પ્રજ્ઞા-લિકાથી ભિન્ન છે. હું હમેશાં એવું માનતો આવેલો છું કે આપણે આપણો પોતાનો જીવનવિકાસ અને યુદ્ધિ તથા મગજની ખીલવણી પશ્ચિમની ભાષાના અભ્યાસ વગર કરી શકીએ તેમ છીએ; તે માટે ભાઈ અમૃતલાલનો સાક્ષાત્ પુરાવો છે. ઉંચામાં ઉંચી ભાવનાઓ ઇંગ્લેન્ડ શીખીને જ આપણે બતાવી શકીએ છીએ, તેવું કાંઈ નથી. હું જાણું છું કે ભાઈ અમૃતલાલે ઇંગ્લેન્ડ કેળવણી અથવા તે પશ્ચિમની ખીજ ભાષાની કેળવણી લીધી નહિ હતી, તે છતાં તેઓ ઉંચામાં ઉંચા ભાવો ગુજરાતી ભાષાદ્વારા પ્રદર્શિત કરી શક્યા હતા. તેઓએ વચન અને કાર્યથી સરસ રીતે બતાવી આપ્યું હતું કે, પશ્ચિમની કેળવણી નહિ લઈએ તોપણ સ્વતંત્રતા દેખાડીને રાખી શકાય છે. તેઓ પોતાના વિચારો બેઘડક જાહેર કરતા હતા. તેઓએ કદી ઉદ્વેગ અને ઉર્જા-છળાપણું વાપરેલું મેં જોયું નથી અને વિવેકસર પોતાના વિચારોનું સમર્થન કરેલું છે. સીસંસારને લગતા સુધારા પાછળ તેઓએ અર્પણ કરેલી જાંદગીથી તમે ભાઈઓ અને બહેનો વાકેફ છો. તેઓનાં પુસ્તકો મેં બધા વાંચ્યાં નથી ને તેટલો અવકાશ મને મળ્યો નથી; પણ તેઓનાં પુસ્તકો ખરેખર વાંચવા લાયક છે, એમ હું કહી શકીશ. આફ્રિકામાં પણ તેઓના પુસ્તકો હોંસે હોંસે વંચાતાં મેં જોયાં હતા.”

(સમસ્ત ગુજરાતીઓ તરફથી મુજબમા તા. ૫-૮-૧૯૧૯ ને જ સ્વ. પઢીયારના માટે દિલ્લીની દર્શાવવા મળેલી જાહેર સભામાં કાત્રા ગાંધીજીએ આપેલ ભાષણમાંથી.)

પ્રસ્તાવના

બાઈ પઢીયાર સાથેના મારો મંબંધ તેમની તથા મારી ક્ષત્રાવસ્થામાં થયેલો, તેથી તેમના જીવનનો વિકાસ મેં અનુભવેલો નહિ, છતાં પાછળથી સારા સમાગમમાં આવેલો અને તેમનાં સાદી રહેણી અને ઉચ્ચ જીવન હીઠ જોયેલાં. તેમના ગાદ મિત્રો દવિ ન્દાનાલાલ કે માવજી ‘દાદા’ અથવા બીજા કોઈએ આ પ્રસ્તાવના લખવાનું કબજું હત તો તેમને વિશેષ ન્યાય આપી શકાત એમાં શંક નહિ. હું તેમને શ્રેયકાર તથા સાધુ પુરૂષ તરીકે જ જોળા-જોળા થયો. તેમની સાદાઈ અનુકરણીય હતી. આપણા જીવનમાં ‘મહાત્મા ગાંધીજી’ સાદાઈ દાખલ કરી તે પહેલાં ધણાં વર્ષોથી તેઓ ‘સાદું દાઢિયાવાડી અંગરખું’, ઘોતીયું, માથે ફેટા અને પગમાં ચોરવાડી નરમ જોડા સેવતા હતા. તેઓ ઉઘાડે માથે પણ ધણી વખત જોવામાં આવતા, અને મળતા સારે મોટથી સ્વચ્છિદાન દેના હચારથી જ પોતાની જોળખ આપતા હતા.

તેમની જીંદગીના છેવટના ભાગમાં હિંદુ સમાજના અંતરને પ્રત્યેના વર્તન મંબંધે તેમના વિચાર ધણા મજબુત થયા હતા અને રંગુનમાં મુસાફરી કરતાં અમદાવાદવાળાં શ્રી. સુલોચના બહેનની પામે “અંત્યજ સ્તોત્ર” નો લેખ લખાવ્યો હતો. તેમણે તે લેખ જ્યારે જાપાવવા તથા બહાર પાડવા મને મોકલ્યો ત્યારે મને તો ખરેખર અશ્ચર્ય થયું હતું કે, “વૈશ્વવોમાં માન પામેલ અને જાદવજી મહારાજની નગ્નારાયણની મંડળીનો માનીતો પુરૂષ આવો લેખ લખવાની કેમ હિમત કરે છે!!” રૂબરૂમાં પૂછતાં તેમણે ખુલાસો કર્યો કે, “મારા વિચારો અંત્યજોના સંબંધમાં હવે બહુ મજબુતીથી બદલાયા છે. સેંકડો વર્ષો સયાં આપણે તેમના ઉપર જુલમ તથા અન્યાય કર્યો છે અને તેના આપણે દોષીત છીએ; વધારે વખત હવે તે ચલાવી શકાય જ નહિ. યજ્ઞો જે મારા આ વિચારપલટા ખાતર મારે સહન કરવું પડે, નર-નારાયણના મંદિરવાળી મંડળીમાંથી મને દુર કરવામાં આવે, તોપણ હું મારા અંત્યજો મંબંધી વિચારને વળગી રહીશ. તે સંબંધી મેં બહુ બહુ વિચાર કર્યા છે અને છેવટે નિર્ણય ઉપર આવ્યો છું કે તે વિચાર સમાજને ન રચતો હોય તોપણ તેને દુ ચીવટથી વળગી રહીશ.”

સમાજસેવા પ્રત્યે પદીયારનું આસક્તિ હતું અને રોગીઓને મદત દવા કરવા રૂપે તે વિકાસ પામ્યું હતું. ઇંગ્લીની શરૂઆતમાં જ્યારે તેમણે પાદરી ઉમીઅન-જેમણે પોતાનું આખું આયુષ્ય આટલાન્ટીક મહાસાગરના એકાંટાણા પુરેલાં સેક્ટોર પતીયાઓની સેવામાં કાઢ્યું હતું અને છેવટે તેમનું મરણ પણ તે જ રોગથી થયેલું. તેમનું ચરિત્ર વાચ્ય ત્યારે પદીયારને પણ તેમનું અતુલ્ય કરવાનું મન થઈ ગયેલું, પણ હિંદુ સંસારને હજી આ વાત અપરિચિત હોવાથી તે વિચાર વિચારરૂપે જ રહ્યો. પણ આ ઉપરથી તેમના મનનું બલણ સમજી શકાય છે. રોગપીડિતને ઘેર ઘેર ફરવું, તેમને દવાની પડીકરીઓ કે ઉશ્કાળા આપવા અને તેમને નરોગી બનાવવા એ તેમને પ્રથમે મન કરતા પણ વધારે પ્રિય વિષય હતો. મારી સાથે અનેક વખત તેઓ અત્યંતેના વાસ જોવા આપતા અને તેમના મેલા રહેઠાણો જોઈને દયા ખાતા અને કહેતા કે આપણા જ જોવા બલકે તેથી વધારે સુખકારીમાં તેમને ગળવાં જોઈએ.

જ્યાં જ્યાં ગુજરાતી ભાષા બોલાય છે ત્યાં વંચાય છે ત્યાં પદીયારના પુસ્તકો તે પ્રિય થઈ રહેવાનાં જ; ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ, માળકોમાં તેમના પુસ્તકો વાચકવર્ગના દસ ટકા માટે નહિ, પણ નેત્રુ ટકા માટે લખાયા હતા અને તે પ્રમાણે તેને ખોલે, ખપ તથા વપરાય થયો છે અને યશ. "સ્વર્ગના ઇમરદાર" સ્વર્ગ સમધી ધણી પુસ્તકો લખી પોતાનો ઇન્જિરો સાબીત કરી આપ્યો છે અને સસારમાં સ્વર્ગ છે અથવા ઉતારી શકાય છે, એમ વારંવાર કહી કહીને તે વાત લોકોના મન પર સુદર રીતે દસાવી છે.

"સૌરાષ્ટ્રનો સાધુ" નામના નાના કાવ્યમાં કવિ ન્હાનાલાલે બાઈ પદીયારનું ચરિત્ર અઢી રીતે વર્ણવ્યું છે અને તે વાંચવા, મનન કરવા, દરેક વાચકને આમિત્વપૂર્વક બલામણુ ફરે છે.

દોહડ, આપણ વડી ૪

તા. ૧૩, જુલાઈ, ૧૯૨૨

અમૃતલાલ-વિ. ૪૩૨.

લેખકનાં બે બોલ

પૂજ્ય બાધશ્રી પદીયાનૌ સ્વર્ગવાસ, યથો, તે અરસામાં તેમનું
 હૃદય ચરિત્ર 'વીસગી સદી' માસિકમાં બે બોલકલાઓ હતું; અને તે
 એ. માસિકના ઇ. સ. ૧૯૧૯ ના આગળ મહિનાના અંકમાં છપાય
 હતું. પાછળથી આ ચરિત્ર 'સુદરી સુબોધ' તથા 'ગિરિનારાયણ'
 ત્રિમાસિકમાં પણ આવ્યું હતું. એ વખતે મારી દરપનાએ નહોતી
 કે મારા પોતાના હાથે સ્વ. પદીયારનું 'મોહું' જીવનચરિત્ર લખાઈને
 બહાર પડ્યું. સ્વ. પદીયાર જેવા સાધુ પુરુષની જીવનકથા એમના
 કોઈ વિશેષ પરિચિત મિત્રને હાથે લખાય તો તે વધારે ઉત્તમ અને
 સુંદર બને એમ હું માનતો હતો, પણ સ્વ. પદીયારના સ્વર્ગવાસને
 આઠ દશ મહિના થયા પછી એમનું 'મોહું' અને સ્વતંત્ર ચરિત્ર
 લખવાનો સતત આગ્રહ સ્વ. પદીયારના પરમ મિત્રા પૈકી બાધશ્રી
 નરોત્તમદાસે હરચંદ દામાણી તથા બાધશ્રી વેણીશંકર વહાલજી
 પદીયારે અને કર્યો. એ મિત્રોના દળાણથી અને લાગ્યું કે સ્વ.
 પદીયારના અનહદ ઉપકારોના ઝણુ તરીકે મારે હાથે સ્વ. પદીયારની
 જીવનકથા લખાય તો તે ખોટું નથી, એટલે મેં તે કામ હાથમાં
 લીધું અને યથાવકારે મારાથી જેટલી માહિતિ-વિગતો મેળવી શકાય
 તેટલી મેળવીને આ જીવનકથા લખી છે. બાધશ્રી પદીયારની ઇચ્છા
 હતી કે, 'હું જેવો છું તેવો અને જગત્ જાણે' એને માન આપીને
 પણ આ જીવનકથા લખવામાં આવી છે.

સ્વ. પદીયાર અને લેખકને મિત્રદાવો તો ખરો જ, પણ ગાઢ
 પરિચય બે અઢી વર્ષથી વિશેષ નહિ. મેં ૧૯૬૬ માં 'સ્વર્ગની સુંદ-
 રીઓ' લખવા નિમિત્તે સ્વ. પદીયારની ખરેખરી મુલાકાત અને થઈ
 એની પહેલાં કુટુંબ, ગાંતિ અને ગામના એક ભક્તજન તરીકે હું
 એમને પિછાનતો હતો; પણ એમના ગાઢ પરિચયમાં આવેલો નહિ.
 સ. ૧૯૬૬ નું આખું વર્ષ બિમારીને લીધે હું ચોસ્વાડમાં રહેલ ત્યારે
 માઠ મહિનામાં એક દિવસ કરવામાં હું અને તેઓ બહુરીની પાળે
 બેઠા થઈ ગયા હું પણ એકલો હતો અને તેઓ પણ એકલા હતા,
 તેથી પહેલેજ દિવસે અમને વાતો કરવાની ઠીક તક મળી. આ દિવસ

મારાથી જૂલાય એવો નથી. તે દિવસે તેમણે મને જે ચાતુર્ય તન, મનને માટે આપેલ; અને તે પછી પણ મારી જિંદગીમાં મારા તન, મન મજબૂત કરવામાં તેમણે જે આવડ જતાવેલ તે યાદી મારાથી જતી કરાય તેમ નથી. આ પછી તો અમારો પ્રસંગ વધતો ચાલ્યો અને અમે જુના દોસ્તો હોઈએ તેવા થોડા દિવસમાં જમી ગયા. પોતાના જીવનની તથા ખીજી એવી ઘણીએ સુંદર વાતો તેમણે મારી પાસે આ વખતે કરેલ કે જેમાથી મને તો જ્ઞાન ને બોધ મળેલ છે; તે વાતોમાથી પણ જરૂર પડતી વાતોનો ઉપયોગ આ પુસ્તકમાં કરેલ છે.

આ પુસ્તક પુરું છપાઈ રહેથી તે વાચીને તેની પ્રસ્તાવના લખી આપવાની પદ્મપૂજ્ય મહાત્મા ગાંધીજીને વિનંતિ કરતા તેમણે હા પાડેલી, પણ આ પછી તેઓશ્રીને જ્ઞાનિવાસ થયો એટલે પ્રસ્તાવના ખીજ કોઈ સ્વ. પદીયારના પરિચિત સ્વજન પાસે લખાવવી રહી. આ માટે કવિશ્રી નહાનાલાલભાઈને વિનંતિ કરવામાં આવી, ત્યારે તેમણે કેટલું કે, “પદીયાગના જીવન માટે ‘સૌરાષ્ટ્રનો સાધુ’ હું લખી ચૂક્યો છું, તે તમે આ પુસ્તકમાં લેજો. આથી વિશેષ હું શું લખી આપુ?” એટલે પછી સરવટ ઓશ ઇન્ડીઆ સોસાયટીવાળા પૂજ્યશ્રી અમૃતલાલ ઠક્કરને વિનંતિ કરતા તેમણે-હુઠામાં પ્રસ્તાવના લખી મોકલેલ તે આ પુસ્તકમાં છે. વાચકો તેથી પણ અ. પદીયારના જીવન વિષે કેટલુંક જાણી શકશે.

અ. પદીયારના જીવન વિષેની માહિતીઓ તથા તેમણે કરેલા કાર્યની રેખાઓ અને તેમના ગુણદોષ ને સ્વભાવનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં વાચકો જોશે, એટલે તે વિષે અહીં વિશેષ લખવા જેવું રહેતું નથી એમા જો કંઈ ત્રુટીઓ રહી ગયેલ જણાય તો તે લખી મોકલવા દરેકને વિનંતિ છે. ખીજી આવૃત્તિનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા તે સુધારી લેવાશે.

આ પુસ્તક છપાવવાના કામમાં પૈસાની બધી મદદ સ્વ. પદીયારના એક પરમ ભક્તે કરી છે તે માટે તેમનો; તથા વખતોવખત તલાઈ મુચના આપવા માટે મારા જે પરમમિત્રો બાઈશ્રી વેલ્પીસ કર વહાલજી પદીયાર તથા બાઈશ્રી નરોત્તમદાસ હરચંદનો હું અત્યંત આભારી છું. તેમજ કૃપા કરીને આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના પૂજ્યશ્રી

અમૃતલાલ દકરે લખી આપી તથા 'સૌરાષ્ટ્રના સાધુ'નું કાવ્ય મૂક-
વાની રજા દેવિશ્રી ન્હાનાલાલબાઈએ આપી અને તે ઉપરાંત
પરિશિષ્ટો ૧-૨-૩ માં જે જુદા જુદા લેખકોના લેખો આવ્યા છે
તે દરેકનો પણ હું પરમ ઉપકારી છું.

આ પુસ્તકની કિંમત પણ રૂ. પઢીયારના વિચારને અનુસરી
પડતરજ રાખી છે. આશા છે કે તેનો સત્વર ઉઠાવ થઈ જશે.

જમાલપુર, અમદાવાદ
મં. ૧૯૭૮, શ્રાવણ સુદી ૧
તા. ૨૫-૭-૨૨

} જીવનલાલ કરસનજી ઠાકર

સૌરાષ્ટ્રનો સાધુ
અને
સ્વ. પઢીયારની જીવનકથા

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	હું વતન, કુટુંબ અને જન્મ ...	૧
૨	હું બાલ્યાવસ્થા અને વિદ્યાભ્યાસ ...	૬
૩	હું લખવાનો છંદ ...	૨૦
૪	હું શૃંગીની શરૂઆત... ...	૨૭
૫	હું મનઃશાંતિને માટે તકેડાટ ...	૩૪
૬	હું હૃદય પ્રશિધાન ...	૪૦
૭	હું સેવાના સંકલ્પો ...	૪૫
૮	હું સ્વર્ગનાં પુસ્તકો ...	૫૦
૯	હું રા. પદીયારનો બીજો લેખનવ્યવસાય ...	૫૬
૧૦	હું રા. પદીયાર વૈદ્ય તરીકે ...	૬૭
૧૧	હું રા. પદીયાર વક્તા તરીકે ...	૭૫
૧૨	હું રા. પદીયાર અને ભીઓ ...	૭૮
૧૩	હું રા. પદીયાર અને ચોરવાડ... ...	૮૬
૧૪	હું રા. પદીયારનાં બીજાં સેવાનાં કામો ...	૯૬
૧૫	હું રા. પદીયારની મુસાફરીઓ ...	૧૦૪
૧૬	હું કુટુંબ અને મિત્રો... ...	૧૦૭
૧૭	હું હેવટની સ્થિતિ અને મૃત્યુ ...	૧૧૪
૧૮	હું શુદ્ધોપ... ...	૧૧૯

પરિશિષ્ટો

૧	હું સ્વ. અમૃતલાલ સુંદરજી પદીયાર ...	૧૨૧
૨	હું વૈદ્ય અમૃતલાલ સુંદરજી પદીયાર ...	૧૨૬
૩	હું સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર શ્રી અમૃતલાલ સુંદરજી પદીયાર... ..	૧૩૩
૪	હું સ્વ. પદીયાર સ્મારક ફંડ ...	૧૪૦
૫	હું સ્વ. પદીયાર વિષે વર્તમાનપત્રો અને માસિકોમાં આવેલી ઉપયોગી નોંધો ...	૧૪૯

સ્વ. પઢીયાર ચૌરવાડના દરિયાકિનારે

[સ્વ પઢીયાર એકાંત અને નિર્જન સ્થાનમાં પોતાના પુસ્તક
માટે ટુક નોંધ લે છે ।

સૌરાષ્ટ્રનો સાધુ

રચનાર:—

ન્હાનલાલ દલપતરામ કવિ, એમ.એ.

સૌરાષ્ટ્રીઓ ! સહુ સણુનો,
સોરઠ સાધુઓ તો જય છે,
ને એ સાધુએ ગયો
સાન્ત તથા અનન્તમાં,
લીલા તથા અક્ષરમાં.
એ ગયો અવનીમાંથી ઉપર,
જે ચાલ્યે જ જય છે એમની એમ
જગતની આ ઘટમાળ.

શૃંગાળાં ગિરનારનાં શિખરે
હવે સૂનાં સરિખડાં છે.
એ મુગટોમાં મણિઓ નથી.
હેની પ્રિય ટેકરીઓને જોજો
તે પોદ્યો મૃત્યુસમાધિમાં;
હેના પ્રિય સાગરજલમાં
હરી હેની દેહલસમ.

મહારે તો હતી
પંદર વર્ષની પિછાન એ સાધુજનની,
પણ તે પંદર તિથિઓના નવી.
દિને દિને ઓર ઉઘડતી
એ અમૃતની ચન્દ્રકલા.
પૂર્ણિમા પ્રકાશી એ સુધાકરના,
ને કૃષ્ણપક્ષ બેડો પછી.

અમે એને બાવાજી કહેતા.
એની કૃત્યી દુઃખ શીટતા,

એના અદૃશ્યથી શેઠ મટના.
 સમ્યદાનનદના એના જ્યેષ્ઠાને હતા.
 એમનો સંખનાદ ગજવતો તે અવતો
 હમંગ ને હિસાહના પ્યાણા પાતે,
 આણેલા અવનવ આદેશ મુણાવતો,
 ને સર્વસ્વ મૂકી બાગતો.
 શમ્યો કદી ચે શક્યો નથી
 હેતી ધડી સંધી તે.
 એ તો ભવનો બાગેડુ હતો.

વડિલે લખનાં મુદત્તે લીધા,
 તો જી બેડો ગંગાને કાઢે.
 દાસીવિશ્વેશ્વરના વિશ્વવિખ્યાત ચોકમાં
 ધાટના સંન્યાસીઓ દનેથી
 સંન્યાસની બાંગ પીધી,
 ને બરી લીધાં અંગેમાં ગંગાદક.
 ઘેર પિતાનાં દાસથી મૃત્યુ થયા.
 એમ લીધી જીવનભરની
 એ બ્રહ્મચારીએ બ્રહ્મચર્યદીક્ષા.

તેના જીવનપૂરને મોઢા હતા
 મહાજનમ્હોડવી લક્ષ્મીના ચે દાસ.
 બામિનીઓથી બાકેલો તે
 અનળાને બસાખાતું બાખતો,
 પણ સાંદર્યનો હતો પરમ પૂજારી.
 સસારમાં સ્વર્ગની મુન્દરીઓ
 અવતારવાના એના હતા દોડ.
 ગસિકવર માધવરામજીનો પ્રતિહાર
 હતો તે રસનો ધાતલ રસિયો.

નિરંતરનો નિસ્વાદુ તે
 ભોજનની કવિતાઓ કલ્પતો;
 અજબ વાનીઓનાં કાવ્યો રચતો.

તે વનચર હતો;
 વનવનની વનસ્પતિઓમાં
 મેં ફરતો ને ચરતો,
 મેં ઉગતી ઔષધિઓ આરોગતો.
 એ તો પગિલાજક હતો
 અનન્ત આયુષી આર્યાવર્તનો.

તીર્થજલના કેા ધાટ,
 શિખર શિખરનાં કેા મન્દિર,
 ગુફાઓ કે ગિરિમાલાઓ;
 એને એકે અજાણ્યા ન હતા.
 કાશ્મીરની કમનીય સરોવરકુંળે,
 બદ્રીકેદાર ને અમરનાથના
 બરફના રણપગથાર,
 સિન્ધુ બ્રહ્મપુત્રા ને ધરાવતી,
 ગંગા ગોદાવરી કે કાવેરી,
 ધનુષ્યકોટી ને સાગરસેતુ,
 કાંચનગંગા ને ધવલગિરિ;
 તે સર્વેના સનાતનત્વમાં
 ફરતો હતો પરમ દર્શન
 ગુજરાતનો એ પગિલાજક.

એને એકજ મોહ હતો,
 એની જન્મભૂમિનો ને 'છ' નો
 ચોરવાડની ચાર વાટિકા કીધી એાં
 અણુજ્વાળે છતું કીધું
 ગુજરાતની ગૃહકુંળેમા

વતનને નામે રડતો તે લોકસભા.
 એ દેહનો તે આત્મા હતો,
 એ પ્રાણની તે પ્રેરણા હતો.
 સદ્ભાવ ને સત્કર્મના આમા
 વાની ઉછરેલા હતા ત્યાં,

તીર્થોના તીર્થ પરિમલ-લાવી ત્લાવી
પમરાવી હતી પરાગવન્તી
સૌરાષ્ટ્રના સાગરતીરની ચાર-પાટિકા.

ધરધરમાં ને ઊરઊરમાં બર્ષા હતી
એ મુડ્યધામેનો પુડ્યભાવ.
તે પીધાં હતાં પ્રકૃતિમાતનાં ધાવણ
એ કુદરતના બાલકે ચે-બહુમૂલ્ય,
વડાવનનું ગુણગાંભીર,
નાગરવેલની સુકુમારતા,
દૃઢળીવનના સૌન્દર્યસોદાગ,
સહકારમાલાની પરોપકારિતા,
સુંદરમાંનાં સાદુસિદ્ધ પૃથ્વીપર્ષદ,
ચોરવડને ઘેરી પડેલી
અર્ધઅન્દાકાર-લીલોતરીની ટેકરીઓનાં
નિરન્તરનાં હરિયાળાં-હાસ્ય,
મીઠી વાવોનાં અખૂટ ઝરણુ,
એવી હતી તેની ચે આત્મવિભૂતિઓ.

મનનો તે હતો મહારાગધિરાજ,
ભક્તાધીન બુધર જોવો
મિત્રોની મૈત્રીનો તે હતો મોળો.
કવિના અખાસનો
તે પાઠજોગી હતો.
માણેકને કહેતો રત્નોમાં રત્નરાણી.

બાકિત,કર્મ ને જ્ઞાનમૂર્તિ સમોવકુ,
તેનું ચે હતું ત્રિપુટિમંડલ.
મજનની કેકાવલિ લલકારતો,
યતન પ્રશુન્ત્યે નાચતો,
હરમાં દેહદિઝાલ ડોલાવતો,
આત્મામાં અલભતી ઉભરાવતો
એ આખી ભક્તરાજ-મોહનદાસજી.

ગરિબાને સાહિત્યજલ પાતો,
કર્મજીગર્મા ડૂબકા ખાતો-તરતો,
તેજસ્વ્યંબ શો હિજ્જવલ ને ભારખમો,
મોભી અડગનિશ્ચયી કુટસ્થ શો
પરમ કર્મચોગી અખંડાનન્દજી
ને જ્ઞાનગમ્મતમાં કલ્સોલતો તે.

હું તો ડોહિયા કરી જતો,
ગખી લેતો, અડધુક આવતો.
એ તો તારાએ મહાજલના.
પૃથ્વેા હેમનો એ ત્રિવેણીનો ત્રાગડો.
નરનારાયણી બજનમંડલિનો

એ હતો ભોગી ભક્તરાજ.
અજખના એ અર્થ ઉકેલતો,
કૃષ્ણબંસીના બોલ પારખતો,
સાગર સાથે વાતો કરતો,
ચોપાટીને મોહમથી આરે.
પાણખાણોની પેલી પાર વતનમા
ડફા હહેરીના હીપકપને તીગ
શિવમન્દિરની છાયામા
ખેસતો અડોલ ને અવ્યય,
ઝીલતો સાગરના સનાતન સન્દેશ,
ને સાધતો એમ સાગરસમાધિ.

ગહનતામા તે નિહાળતો,
અનક્ષરી લેખ વાચતો,
અનાહત શબ્દ સુણતો,
ને ગ્હેતો એ મસ્તીમાં અવમમ્મ.
એકદા જગતનો પડદો સળખો,
ડોલ્યો, ને ઉપડવા લાગ્યો,
આકાશની ઝાલર મંડેલાતે લાગ્યુ
ગહનનાનાં દર્શન કરાવવાને દાજ
પાગવતાની ખોની બેખડધારે

લાગ્યું કે એક પાપ હતો,
 ને બીજો હતો અદર અન્તરીં
 એ ક્રાંતરના મુખદ્વારમાં પડતો
 પડદાને ડાલતો થંભાવ્યો,
 દુનિયાના હાથા રહ્યા યોગીજન
 જતાં કીધા સદાના
 વિધગહનતાના તે બેદરન.

ઓ જગનના લોક ! બોલો
 આપણે એથી કમાયા કે ખોયું
 દાસગંગાને ઉભય આરે
 એના હંડા પાયા હતા,
 જૂનાનવાનો તે સેતુ હતો.
 કંઈ કંઈ વિદ્વાનમંડલિને
 સાક્ષીતી તે મણિસાંકળ હતો.

એક દીપ છે ન્હાનકડો
 નર્મદાના વિશાલ જગપટમાં,
 એની એક પાંખે વેદાભ્યાસી
 ને બીજી પાંખે શુદ્ધેવજી ત્રિશ
 પૃથ્વીની ભ્રમર જેવા ઉતુંગ ।
 ગંગાનાથના અનુભવિયા યોગી
 અતલ શ્રદ્ધજલના તારા
 શ્રદ્ધાનન્દજી પાસ દીક્ષા લઈ
 વ્યાસના વનમાં મંચરો તે શ્રદ્ધ
 નર્મદાના એ વ્યામોદાનમાં,
 શુદ્ધેવજીની છાયાપામરી ઓઢી
 મંકલ્ય કીધા અદાર સ્વર્ગ સ્વ
 એ ક્ષેત્ર વ્યાસક્ષેત્રની છાયા છે,
 પ્રતિષ્ઠા એ વ્યાસપ્રતિષ્ઠાની છા
 એ અભિલાષ અધુરા રહ્યા;
 ગુજરાતના બાગ્યની એટલી ઉ

એની દૃષ્ટિ જ હતી અદ્ભુત,
સ્વર્ગીય નયને તે જગતને એતો
આર્ય વિધવાની આરત ત્હેણે સામળી,
ને ત્હેમની દુઃખસોહની નિમલતા યે
નિરખી હતી ત્હેની આખડવીએ

જગન્નાથપુરિયાએતો તે ભ્રેષ્ઠા હતો
પ્રેમ પ્રેમ ને પ્રેમ
હતો ત્હેનો શુનમનન્ત.
પડિતાના પાડિત્યધનનો
તે નિર્ધન હતો,
પણ અખડ ઉજળતી
આત્માનુભવની ત્હેની પાતાવજંગા.
સન્યાસીની સામગ્રી સમા,
શુદ્ધના સત્ત્વગુણ જોવા,
ત્હેના યે હતા ચાર મહાસત્ત્વો

‘બદા ચક્રમ, કે દુનિયા દિવાની?’
એમા તરતી ત્હેની નિગબિમાનતા.
‘ચોક્કસ દરજ્જે’
એમા વસતી ત્હેતી સત્યપ્રિયતા
‘પોલ પોલ’ એમા હતાં
ત્હેના અનુભવના દર્શનવિવેક
‘ઝાડુસ્ત્રોત્ર’ એમા પ્રગટતી
ત્હેના કર્મયોગની કર્તવ્યભાવના
ત્હેની ફિલસૂફીના સિદ્ધાસનના
એ ચાર પાવણ

ન્હાનકડા ગુજરાનના એ ન્હાનકડા ખુદ
ત્હારે લોકભાષામાજ બોધવું હતું :
પડિતાની સખામા રાખાં નહિ,
‘...’

હારી અક્ષરવલિજાં અનોખી, • •
જાણે અજેયની કા નિમૂઢ લીધી. •
તે અલૌકિકમાંજ રમતો, •
ને અલૌકિકનાં દર્શન લૌકિક કરાવતો.

જગનને સ્વર્ગ દાખવતો
સંસારમાં ને સંસારથી પર. •
તે અદ્ભુતમાંજ આનન્દતો,
ને અદ્ભુતને અવનીમાં હતાવતો,
• બેદાવલિની ગદન ઘટાકુંજેમાં
તે ઉડતો, ને ઉડાવતો.
પરમ યોગનું પ્રથમ પદ,
પ્રાણ વિનિમયના બેદહાર
ઉપડયા હતા ત્હેને કાજ. •
જગલની જડીમુદીઓ, •
વૈદક વિજ્ઞાનના અગોચર અખતર. •
તે શોધકને મુગમ હતા.

આત્મસત્યોની સીમમાં તે ગખડતો,
કે જ્ઞેહાં સ્થૂલની પાળો.
અધ્યાત્મજલમાં ભળે છે.
બંસીમાં પ્રભુએ શું ગાયુ ?
એ શોધવા મથતો,
મસ્તકવિધાના આઠાઅધૂરા સ્થૂળની
જૂત ને બવિધ્ય ભાખતો.

કવિનાની પાંખો ઉપર
ગદનનાના આરાઓમાં •
સનાતન બેદાવલિનાં ગીરમાં
ભમતો હતો અદર ને એકાકી.

પુરાણપ્રસિદ્ધ ઇતિહાસોજ્જવળ
સૌરાષ્ટ્ર ભવ્યતાઓની ભૂમિકા છે:
ગભીરો ગીર ને ગરવો ગિરનાર.

સિંહ સાગર ને સોમનાથ,
 ચક્રવર્તી ને શ્રી કૃષ્ણની બસ્ત્ર,
 ક્ષીલી નાથેશ્વરી જલમર કુંજોઃ
 એ કાલજૂની ભવ્યતાઓમાં તું
 બ્રહ્મકૃતો, ભોગવતો, ને ભોગવાવતો
 એમાં સૌમાં ગરક હો
 એમ તું હોતો વિસાળ પંખાઓ
 ને ગિરિશિખરે તહારા માળા હત

ને એમ જ
 રહેવું હતું ને તહારે ?
 વાયુની લહરીની પેઠે છુટા,
 ને વ્યોમ વીજળીની પેઠે નિર્જન્ધ
 ગગનમાંહે મેઘખંડ કે વિચરે,
 પૃથ્વીપરના ગગન પ્રકલપા સમા
 મહાસાગરે કે મહાભોજ
 ઘેરૂં ઘેરૂં ઘૂમવતો ધૂમે,
 એમ તહારે યે ધ્રુમવું હતું જગત

સગનનાં યે રસગન્ધન
 તેં ન સ્વીકાર્યા જીવન બરમાં,
 પરમાર્થના કે લોકસેવાના યે
 મતગન્ધન ન લીધાં કદી પશુ.
 છેવટે દેહ બન્ધે ત્યાગ્યો
 તહારા નિર્જન્ધ આત્માએ.

હડી ગયો આકાશના પટ્ટા પ
 અનન્તની વનપટાઓમાં અદૃશ્ય.
 નિર્જન્ધને પ્રેમના બન્ધે નવ હોય
 કહે છે ને સહુ કે
 પ્રેમ તો પ્રભુના છે !
 ને કાલના તહારા તેજ વધામખા !
 મૂર્ધલોકમાંથી તહારા તેજ નમસ્કાર

ત્હારા હાથાની સહાંઝ હતી,
 અમે મહાસાગરને આરે હતા,
 તુજ રમરવોને મંસારના હતા
 ધણાએ ત્હારે અણદોડેલું દીહું?
 વ્યોમ ભરી બાંધ્યો હતો મેધચન્દ્રવો,
 તેજના ગણ સરિખડો
 મંતાથેલો હતો માર્તંડ મેધ પટલમાં.
 ખજતી હતી ઘેરી ઘેરી
 સાગરની સનાતન કરતાલ
 અમ્બોધિની રૂપેરી ફેનિવડીનારી સિવાય
 જલ પગથાર ગગનપાટને અન્તરીક્ષ
 કૃષ્ણરંગી હતાં મેધસ્થામ.

દૂર દૂર મિત્ર સાગરને સીમારે,
 લહરતી હતી તેજ ભૂમિકા,
 રૂપાની વાડીઓ સરિખડી.
 તેજ કુંજોની કુંપળરેખા સમી
 શરકતી હતી જલોર્મિની પાંદડીઓ ત્હાં.
 સાનન્દાયર્થથી અમે સૌ એને
 અનિમિષ મેને નિરખી રયા
 જલે આંખલડીના આમન્નથુનો હિતર હોય,
 જલે અમારી આશાના આગમન હોય,
 જલે હિમાલયના હિમ પગથારમાંથી
 મંજોહકની સહસ્ત્રધારા વરસતી હોય
 વાદળ ધામડીના વહતા પૂરની પેડે
 જગત સીમાન્તેથી વહી આવ્યો
 તે તેજ ભૂમિકાનો પૂર પ્રવાહ,
 ને શામળા સાગર જલ હિપર
 સરિતાના રજતપટ સમેાવડો
 વિશાળ તેજપાટ પાડ્યો
 મેધાહમ્બરે થે કોર સંકારી ઘડીક,
 ને એ ભર્મના હલન કરાવ્યાં !

કે જૂને જગજગનો પૂજે છે
જગતના જન્મકાળથી
એમને વધાવી વહી ગઈ
તે તેજગંગાની ઉછળતી છેળ.

જલે મૃત્યુએ પબેક પડેલો જપાડ્યો,
જલેક જરીકે ત્હાં પોપચું ઉધડ્યું,
ને ત્હારી તેજ મીઠના એક ઝટકાએ
વધાવ્યા, તેજ સ્નાન કરાવ્યા.
એમ લાગ્યું કે અવનીમાના અમને કે
ત્હારા આત્માતલે દસેન દીધા જલે
એ સૂર્ય ભોક્ષના તેજ કીનારેથી.

પણ પૃથ્વીવાસીના પુણ્યોદય
અનિલ જ છે હમેશનાઃ
પખીની ઉડતી પાખના પલકાગ શા.
તે સિધાવ્યો સાધુવર
મનુષ્યમાથી દેવમંડિલમા,
અનિલમાથી નિત્યધામમા,
જગતમાથી જગન્નાથમાં,
મામામાથી પરબ્રહ્મા.

યોગીઓની યોગ ગુફાઓ
ખાલી-ખાલી રી છે લગ્નની ઉપર
ગગન ગર્જર શા ગરડના માગા
સના-સના છે હહેરીઓ તમા,
કૂટેલા દાનની બખોલો જેના
સિંહની બોડમા બહારવટિયા
બગમ છે ને મરામ છે.

મહાત્માઓ નથી એ વનમહેલોમા.
નારાટ્ટીઓ ' સૌ મુશુળે
મનુકેલો આ મહા પોકાર,

ઉઠું ઉઠું અન્તરમાં આલોચનોઃ
 ગઈ શ્રીમમાં ગિરનાર દૂબો ન્હોતો,
 ફૂટેલા લોચનો સરિખડા.
 વલકુડો વલખાલી હતા,
 પૃથ્વીના સુકાએલા સ્તન સમા
 ચિખરોની હૃદયસેરા ન્હોતી વદતી,
 વાટી ગઈ હતી ગિરનારની કામધેનુ.
 ગિરિવાસીઓ ગિરિ ઉપર
 પાણી તલેટીમાંથી વહાવતા.
 સૌરાષ્ટ્રીઓ ! ચિખરો સૂકાય છે,
 ડોમીખી અંગાનાં બેલુ વૃક્ષો છે.
 દેવચિખરો સૂતાં સમાં છે,
 મન્દિરોમાં મહાત્માઓ નથી.
 સોરઠ સાધુ સ્ત્રો થતો જાય છે.

ને એ અમૃત મોરસો જે
 હડી બેડો અનન્તને આંખલિયે
 એની ઘેરી મધુરી ફેકા રહ્યા,
 એ જીવનપુરાણે સમાપ્ત થયું,
 આદ વાટિકાનો આરતમ
 સિધાએ તે સૌરાષ્ટ્રનો સાધુરાજ
 અદાએક કુચ્ચાતો અલખતી મઢીઓમાં.

૩૦ મી જુલાઈ

ત્રયોદશીની વહેત

સ્વર્ગના પુસ્તકોના જાણીતા લેખક
સ્વર્ગસ્થ વૈદ્ય અમૃતલાલ સુદરણ પઢીયાર .

અમૈય સુદર સ ૧૯૨૬]

[મૃત્યુ અર્પા ૧૬૫, સ ૧૯૫]

૨૫: અનુત્પત્તિ

મુંદરજી પટ્ટીયારની સંક્ષિપ્ત જીવનકથા

પાકરણ ૧ લું-વતન, કુટુંબ અને જન્મ

(સવત ૧૯૨૬, ચૈત્ર શુદ્ધ ૨ ને શનીવાર)

હીઆનાડની દક્ષિણે આવેલા પુગણુ તથા ઇતિહાસ પ્રમિદ્ધ
પણુ નામના તીર્થક્ષેત્ર પાસે સમુદ્ર કિનારે ચોરવાડ નામનું
ગામ માણસોની વસ્તીવાળું એક ન્હાતું પણ મુંદર ગામ
આવેલું છે આ ગામની વસ્તી વિશેષ પ્રકારે મુગધ, કલકત્તા, એડન,
આફ્રિકા કિગોરે દૂરના સ્થળોએ ફરનારી હજારો માણસોની અર્થાત્
લાક્ષણ, વાણીયાની, તથા જેમના ઉપર દેશનો મુખ્ય આધાર છે
તેવા માણસોની અર્થાત્ ખેડૂત અને કરીગર વર્ગ—ગેળી, તબોગી,
સુતા, હુદાર, કુભાર ઇત્યાદિની બનેલી છે આ ગામ પ્રાચીન વખતનું
હોઇ ત્યાના હવા પાણી, પાન અને પથ્થર ધણા વખણાય છે ત્યાની
હવા વણી સારી હોઇ હિનાળાના વખતમાં ધણા માણસો ત્યા હતા
ખાના માટે દૂર દૂરથી આવે છે, તેમજ જેમની તબીયત સારી ન
રહેતી—થતી હોય તેવા ધણા દરદીઓ પણ ત્યા હવાફેર કરવા આવે
છે અને સાફ આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરી હસ્તે મહોડે પાછા જાય છે તેથી
ધણા સજ્જનો તેને કાપીઆવાડના મહામગેશ્વરની ઉપમા આપે છે

આ ગામના હવા પાણી જેવા સાસ છે તેજ પ્રમાણે ગામની
આબુમાબુનો દેખાવ પણ ધણો મોહક અને આખને આનંદ પમાડે
તથા જીવને શાંતિ આપે તેવા છે ચોરનાડના સમુદ્ર કિનારાનો દેખાવ

• ચોરવાડમાં એક ધર્મશાળા તથા એક સેનીટરીયમ હાલ છે, અને
તેનો હપથાજ રહેલો બાપે જદારગામના માણસોજ કરે છે વળી 'પટ્ટીયાર
સ્મારક ફંડ' ની જે શાળા ચલાવી છે, તેમણી પણ ત્યા 'પટ્ટીયાર જીવન'
જમાવાનું છે એમ ખબર મળી છે, એટલે હાલ જે સગવડ જદારગામના
માણસોને મળે છે તેમજ પણ વિશેષ સારી સગવડ આથી હોડોને મળશે
એવી આશા બાધી રાખાય છે

તે સ્થળે આવેલી જૂના અને નવા વખતની બેઠાં (રેતીના પથર) ની ખાણો, દડાદેરી, ચોરવાડીમાતા અને તેનું સુંડ, જ્યાં મેંગણુ નદીને સમુદ્રમાં સંગમ થાય છે તે ત્રિવેણીમાં દેખાવ, કાદાનું વન, વિંશાળ વડવાણું વડોવન, દેવળવાવ, અખેડો, અંકનાથ, ગામની આશ્રમણી બાણુનો દેખાવ, રખાચીઓ (બરવાડો) ની કુલદેવી મમંદ માતાનું સ્થાન, ભૂતનાથ મહાદેવ, તળાવ અને તેની પાસે એક જૂના વખતનું ઉજ્જડ થઇ ગયેલું ગામ, પ્રાચીન વખતનું નાગનાથ મહાદેવનું દહેક અને તેની અંદર રહેલો ધણા પ્રાચીન વખતનો (ધણું કરીને મુલરાજ મોલંકીના વખતનો) શિલાલેખ, બંડુરીની પાળનો દેખાવ, કાણેક અને કનકાઈ માતાનું દેવળ, હેમંત અને વર્મન બાગ, વીસણવેલ અને તેની પાસે આવેલું પ્રાણનાથ મહાદેવનું મંદિર તથા દેવમો નામથી ઝોળખાતો અગાધ પાણીનો હલ, ચોરવાડેડ સ્ટેશન પાસે આવેલો ધન્તર વૈદ્ય નામનો પાણીનો ન્હાનો ઘોઘ અને સ્વેત પીપળો ઇત્યાદિ જે કુંદરતી દેખાવો છે તે બહુ અજન્મ અને ગામની શોભા વધારનાર છે; આથી આકર્ષાઈ શુજરાતના લોકપ્રિય અને બહુ માનીતા કવિશ્રી શ. ન્હાનાલાલ દલપતરામે પોતાનું મેઘદૂતનું શુજરાતી પદ ભાષાન્તર ચોરવાડે અર્પણ કરેલું છે. આમાં તેમણે આખેડુબ રીતે ગામનું વર્ણન આપેલું હોવાથી તે અહીં ઉપકાર સાથે ઉતારી લીધા વગર રહેવાનું નથી.

૧ રતનાકર રત્ન જૂલે,

ઝીંઝી જલદલમાં, હિંદ દેવી જૂલાવે,

વાળી મૂઠી ત્રિરત્ને,

જડી, કરી ધરીશું, સ્થોમ સૌરાષ્ટ્ર એવો;

લીંકી નાથેર છે ત્હાં

સુભગ દળકતી સાડીની કોર શી, ને

એ કોરે 'મુટીના કો

લીલમ સરિખડું લીધું છે ચોરવાડ.

ત્હાં દષ્ટિ પ્રાન્ત ઘેરે

વનવન ગીરનાં કેસરીથી ભરિલા,

આથે ગિરનાર બેડો

કંઈ યુગયુગના ચોગી સો પૃથ્વી પદ;

ત્હા તો અબોધી ઉજળે

- ભીષણુ ગરજતો કાળનાં ઘોર ગીતો
 ને માથે મેઘ ડોલે
 અતલ ગગનમાં ઉડતો પાંખ ખોલી
 દીવાદાંડી સૈરીખા.
- જગ ઉદંધી તટે દક્ષિણે સોમનાથ,
 સહજનનંદે પધારી
 પમરતું કીધ તે ઉત્તરે લોજ લીધું,
 ગારંભો ધાલી ફેલ્યાં
 ગીરવન ગરવાં પૂર્વમાં પાણી ભરિયાં,
 ઘેરૂં ઘેરૂં જ ગાતો
 રતન ઉજળતો પશ્ચિમે લક્ષ્મીતાત.
 દેવોને અસ્થિ આપી
 દધીયિ ઋગિ ત્હાં વીરમ્યા હવચ્ચ વેલે,
 પોણેલી સોમદેવે
 વનની વિજૃંભિત ત્હાં ધામ ધન્વન્તરીનાં,
 ચોરી ત્હાં રક્તિભણીની
 હજી મુવદિસના પાઠવે લખ ધૂપ,
 • દક્ષિણ વાયુ વહે છે
 હજી ય ગરજતા ઘોર ત્હાં ચાદવીના.
 ઉચાં જાણે ચડીને
 ગદની ઉપરથી યાત્રી આમન્ત્રતા, ને
 ઉજળા જાણે જનોનાં
 હૃદયધન તણી પુણ્ય જ્યોતે રમેલા
 માથે ધરી અંજલી શી
 અમૃત ગગનનાં ઝીલતી જ્વહાં અગામી,
 એવાં નખને અટારી
 ઉદધિ નીરખતાં ધામ આતિથ્ય જોખ્યા.
 ૧ રૂપેરી મૂલ ધારી
 • મૂલન કસિણી શી આગ્રની માગ મ્હોરે,
 ડોલતી વચ્ચ ઉચે
 દનક પગ ખૂની નર્મજી જેવી કેળે
 • પોપેયા ચોળી ચડતા

સ્તન સમ, દૃગની કીકી શા સ્યામન્જલ્યુ
ટોળે જાણે મળી શુ

સહિયર રમવા, વાડીનીંએવી કુંજોં.

૭ બ્રહ્માએ સ્થળ રોખા

અજ્ઞા લીલમના, ચોરી થયો સમા, ત્હ
લીલા કીનખામ કેરી

હરિત લલિત કંઈ સાડીઓ પહેરી, ઝોઝી
ડોલે છેડા મુનેરી,

કુપળ ફરકતી અંગ અંગે રસીની,
ઉતકંઠી ઉન્મુખી ત્હા

મનહર મધુરી તન્વી શી પાનવેલો
૮ ધાધરના ઘેર જેવી

જળણી ઉજળતી ફીણુની આવરો, ને
હંચે પાલવ પડેવી

કરચની સરખી ડોલતી ઉમિખાવા,
છુટી મેંચી શુ લાખી

મણિમય અવકો કાલીકા ઘોર નાચે,
માયાની મૂર્તિ શી ત્હા

જલનટકી રમે બ્યોમની હામડીમા.
૯ મહાધેની મેગરે ત્હા

અધીરી ધરી પડી, પ્હેળી આમીની સ્હોં.
બ્હાવાની વાટ જોતી

નિરહિણી સખી શી દહેરીઓ દૂર ઉભી;
બ્હાદુરો જપ્હાથે જતા

જલવન ધૂમવા, વ્યાધ શા, તેહ ઝુંડે
આજે કુટળ મેળા

જરી ભવ વનના માર્ગે શોધે વિગુધો.
૧૦ સજ્જ નમતી છટાથી

ચપળ નજરને વીજળી શી ઉડતી,
ઉચી બ્હાચે હામીવા

મણિમય ફરની દાખતી તેજવેલો,
બીનેવાને બરેલો

અવધૂવ, ઉજળી વાદળી શીરસાર્દ,
સિંધુની લક્ષ્મી જેવી
દ્યુતિભર, વિલસે રૂઝાંની અલગેલડીઓ.

- ૧૧ ચારે ધામે પધારી,
• વિવિધ સુરભિઓ સંગ્રહી, પુણ્ય આણી,
વતને સત્કર્મ વાળી,
ધર ધર ઉગતો શાલ સત્કર્મ દેરા,
મંસારે સ્વર્ગે રચતો
અજળ ઉજળતો પ્રાન્તની પ્રેરણા શો
નામે-ગુણે નિર્ધના

- અમૃત સરિખડો દેવી પઢિયાર છે, તરફ
૧૨ સંકારી ધનિયો સૌ
• સરહતું સર શો, ગુણુ ગંભીરો ખુશાલ,
પ્રથે બૂલ્યા પ્રવાસી
સમ ભવ ભખતો, સિંહ શો, પૂર્વ દેશી,
વેદાંતી, કર્મયોગી,
કંધક ભગલીકા, ભૂમીનો પુત્ર દેવો,
• એવા અકબંધ ઉડે
જગજલ ધૂમતા ત્હાં, મહા મચ્છ જેવા.

- ૧૩ વેર્યા જ્ઞાંત્રાં હામ હામે
કનક નગરીનાં જુદાં ખડેર પ્રતાં.
જુદો વેશે જુદો જ્ઞાંત્રાં
પ્રકૃતિ ઉર પેરે કોકિલા મોર બૂલે,
મ્હોરે જ્ઞાંત્રાં ધામ ધામે
જનની સુજનના, સુંદરીના મુહાગો,
ધતિદાસે ખીજ વાવ્યાં
કુદરત ઉઝ્યાં, ફાલ લોકે લણ્યાં તે.

- ૧૪ પુણ્યો પુણ્યાણુનાં સી
• પ્રથિવિ ભરી ભરી ખીલતી જ્ઞાંત્રાં વનથી,
રસિકોનાં ઉર જેવી

સલિલ ઉબરતી રસબરી જ્યાં રસાળા,
રસની ને પુષ્પની જ્યાં
જૂઓ ગણી કિતરી આવીઃતે, ચાર વાડી ?
બોલે લેજે પ્રીતે આ

રસ અમરની મ્હેં ધૂળ રાળા સી ગંગા.

૧૫ કીકીને બાલુનાં ભરે

આપે ચન્દ્ર મ ચન્દ્રિકા;

ચન્દ્ર ક્યાં ? અથ ઠું ક્યાં ? ને

બાલુ શા કાળીદાસ ક્યાં ?

આવા એક સુંદર ગામમાં રા. પટ્ટીયારનો જન્મ થયો હતો. રા. પટ્ટીયાર જેવા આત્મસેવક, દેશસેવક, તથા સમાજસેવકનો જન્મ ઇશ્વરકૃપાથી ચોરવાડમાં થયો તેથી તે ગામ મન્ય થયું છે.

આ ગામમાં ગિરનારા બ્રાહ્મણોનાં આશરે ૭૫ થી ૮૦ ઘર છે. આ શાંતિ કાઢીઆવાડના બ્રાહ્મણોની શાંતિઓમાં ઉચ્ચ ગણાય છે. તે શાંતિમાં રા. પટ્ટીયારનો જન્મ, ભલા અને ભોળા, પ્રભુના પરમ ઉપાસક શ્રીમાન સુંદરજી પ્રભુજીને ત્યાં સંવત ૧૯૨૬ ના ચૈત્ર સુદી ૨ ને શનિવારના પ્રભાતે થયો હતો. શ્રીમાન સુંદરજી પ્રભુજી બહુ, મળતાવડા સ્વભાવના અને સાત્ત્વિક વૃત્તિના માણસ હતા. ઇશ્વર ઉપર તેમને ઘણી આસ્થા હતી. ચોરવાડના ઘણા બ્રાહ્મણો જો વખતે પોતાના પર અમલ કરનાર નવાબ સાહેબની નોકરીમાં હતા; તેથી તેઓ પણ જૂનાગઢ રાજ્યમાં નોકરી રચ્યા હતા, અને આગળ જતાં સારા હોદ્દા પામ્યા હતા.

સ્વ. પટ્ટીયારના માતૃશ્રી કસ્તુરબાઈ હાલનાં આપણાં જગન્માતા કસ્તુરબાઈનાં નામેરી હતાં. તેઓ સ્વભાવે ભોળાં, સ્નેહાળ અને સહનશીલ હતા. તેમનું મૃત્યુ સં. ૧૯૩૪ માં, રા. પટ્ટીયારના નાનપણમાં મવાથી માતાનું હેત તેઓ બેઠ સક્રિયા નહતા તેમ તેમની સેવાનો પ્રત્યક્ષ લાભ પણ રા. પટ્ટીયારને મળ્યો નહોતો; પરંતુ પોતાની માતા તરફ તેમને જે અપૂર્વ લાગણી હતી તે સ્ત્રીઓના સ્વર્ગના પૃસ્થકની અર્પણપત્રિકા દ્વારા આ નીચેના તેમનાજ શબ્દોથી આપણે બેઠ શકીએ છીએ.

મહા ભક્તિમાન સ્વર્ગવાસી મારી વહાલી મા કસ્તુરબાઇની પવિત્ર સેવામાં

તું સ્વર્ગવાસી થઇ ત્યારે હું માત્ર આઠ વરસનો હતો, એ વખતે હું બહુ તોફાની ને બહુ મુર્ખ હતો, તેથી બીજાઓ શીખવે તેમ હું તને ગમે તેમ કાટે કાચે ગાળો દેતો, તોપણ મારી ઉપરનાં હેતને લીધે મારી મુખાંધ સામે જોયા વિના તું હસી પડતી ને મને મુઠી લેતી. હું ગુસ્સે થાઉં ત્યારે મારા તમોચણી સ્વભાવ પ્રમાણે રાતે રાતે તને લાત મારી લેતો, અને તો પણ તું મને તારી છાતી સાથે ડાબીને મારાં આંસુઓ લુંછતી. અને મારાં જંગલીપણાને લીધે હું તને વિના કારણ વારંવાર હેરાન કર્યાં કરતો; છતાં પણ મને જોઇ જોઇને તારૂં મોઢું મલકાયા કરતું, અને મારી ઉપરના હેતને લીધે તું અંતરમાંથી રાજ રાજ થયા કરતી. એ બધી વાતોને હવે ધણાં વરસો થઇ ગયાં છે, પણ આજે સત્તાવીસ વરસે જ્યારે એ વાતો યાદ આવે છે ત્યારે પણ આ લખતી વખત મારી આંખમાં આંસુ આવી જાય છે.

ઓ મા ? મને જે અકસોસ થાય છે તે એજ છે કે, મારાં બાળપણમાં રૂબીયાંમાં જ્યારે હું લુચ્ચો છોકરો ગણાતો, અને સો સગાં વ્હાલાંઓ કહેતાં કે, કસ્તુરનો છોકરો બહુ કહ્યાખોર છે, એવા વખતમાં-મારી એવી કીર્તિ સાંભળતી એ વખતમાં તું ચાકી ગઇ છે, એ મને દિલગીરી લાગે છે; અને એમ વિચાર થાય છે કે, આ વખતે જે તું દેખાત હોત તો મારાં પુસ્તકો જોઇ જોઇને કેવી રાજ થાન ? અને અંતઃકરણના ઉમંગકાથી મને કેવા સાચા આશિર્વાદ આપત ? પણ હવે ધ્વજા બગવાન છે. ત્યાં માણસો લાચાર છે.

મા ? ઓ મા ? તારી બલાઇ, તારૂં હેત, તારી શ્રદ્ધા, અને તારી સહનશિલતા એ તો અવધીજ હતો. જે મારાં પુસ્તકોમાં એમાંના કાંઈપણ યોડા ધણા ગુણો હોય તો તે મને કુદરતી રીતેજ તારી તરફથી મળેલો વારસો છે. એમાં મહાઈ કાંઈ પણ નથી, માટે એનું બધું માન તનેજ પડે છે.

ઓ મહારી વહાલી મા ? તું મને મુઠી લે ને હું તને લાત મારું, તું મને વ્હાલો દર ને હું તને ગાળો દઉં, અને તું સદાય મારું બહુ ધ્વજમા દર ને હું તને વારંવાર દરેક બાબતમાં દેશન કર્યાં કરું, એ ઉપકારનો ને એ સેવનો બદલો આવી લાખો અપંગપત્રિકાઓથી પહોંચી શકે ખરો કે ? નહીંજ. કદી પણ નહીંજ, પણ તારી ઉપરની

મારી લાગણી ખતાવવાને ખાતર આ અર્પણપત્રિકા લખું છું, દાંધ બદલો વાળવાને ખાતર નહીં. વળી મને એમ પણ લાગે છે કે, મારી ઉપર તારૂં એટલું બધું હેન હતું કે સ્વર્ગમાથી પણ મને તારા આશિર્વાદ મળી શકશે, અને તારા આશિર્વાદથી હું વધારે ભલાં કામો કરી શકીશ. માટે તારા આશિર્વાદ મેળવવા સારૂ આપણા દેશની સ્ત્રીઓના કલ્યાણની બાબતમાં હું તને યાદ કરું છું, અને મારાં મારાં પુસ્તકમાં તારૂં બહુ નામ જળવાઈ રહે તો મને સંતોષ થાય, તે સારૂ આપણી પ્રેરેલાને બહુ ઉપયોગી થઈ શકે એવું “સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ” નામે આ કિંમતી પુસ્તક હું તને જીગરની ખરી લાગણીથી બહુજ માનપૂર્વક અર્પણ કરું છું.

ઓ પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા ? મારી માના આત્માને શાંતિ આપો. શાંતિ આપો. શાંતિ આપો. ઓ મહારી બહાલી મા

તારા સદાયના ઝણી દીકરા અમૃતલાલના

હજારે હજાર વાર દંડવત કમ્બલ કરજે.

આ ઉપરથી રા. પદીયારને માતૃપ્રેમ કેટલો હતો તથા બચ-પણમાં તે કેવા સ્વભાવના હતા તે સારી રીતે સમજી શકાય છે. હાલનાં ઘણાં માણસોમાં જેટલો પ્રેમ પોતાના બાળકો તથા પત્ની ઉપર હોય છે તેટલો પોતાના માતા પિતા તથા બાઈ બહેન ઉપર હોતો નથી. રા. પદીયાર આ દોષથી તદ્દન મુક્ત હતા. લગ્ન કરેલું નહોવાથી તેમને ધરમસાર તો નહોતો; તે છતાં તેમના પિતાશ્રી, દુધાઓ, આર-માન માતા હેમકુંવર અને તેમના બાળકો, પોતાના સગાં નાના બાઈ ભગવાનલાલ અને તેમના કુટુંબ ઉપર રા. પદીયારની અનહદ લાગણી હતી અને તેમને માટે તેઓ ઘણું કરતા; આ વાત તેમના અંગત પરિચયમાં આવેલા માણસો સારી રીતે જાણે છે. માણસે ધામે ધામે પોતાનો પ્રેમ ખીલવવો જોઈએ. તેને બદલે ઘણાં માણસો દેશની મોટી મોટી વાતો કરતા હોય છે, પરંતુ તેમનું વલણ પોતાના કુટુંબ, શાંતિ અને ગામ પ્રત્યે દાંધ જુદાજ પ્રકારનું હોય છે; પણ રા. પદીયાર આ અપવાદમાંથી બચી ગયા હતા.

રા. પદીયારના માતૃથી તેમના નાનપણમાં ગુલરી જવાથી તેઓ પિતા અને શુદ્ધોના હાથ નીચે ઘેરીને મોટા થયા હતા.

રા. પદીયારને માતા પોતાના શુદ્ધોના વારસો મીઠા થઈને મળ્યા હતા તે તેમના જીવન ઉપરથી જોઈ શકાય છે. રા. પદીયાર જેવા નરસભને જન્મ આપવાથી તેમનાં માતા પિતા દન્ય થયાં છે તેમજ ગિરનારા આસપાસ રહી પણ તે માટે ગૌરવાન્યત્ર થઈ છે.

મકરણ ૨ જી-બાલ્યાવસ્થા અને વિદ્યાભ્યાસ.

(સં. ૧૯૨૬ થી સં. ૧૯૪૫)

૨૧. પઢીયારની બાલ્યાવસ્થાનો ચિતાર અમે શરૂઆતમાં અમારા શબ્દોમાં આપીએ તે કરતાં તેમના પોતાના શબ્દોમાં આપીએ તે અમને વધુ અનુકૂળ લાગે છે. એમનો પોતાનો વિચાર સ્વ જીવન ચરિત્ર પોતાને હાથે લખવાનો હતો, અને એમનાં હાથનાં લખેલાં થોડાં પાનાં મળી આવ્યાં છે તે અહીં દાંધપણ સુધારે ક્યાં વગર મૂળ પ્રમાણે આપવામાં આવે છે.

ૐ

મુંબઈ તા. ૧૮-૭-૧૯૧૪

અમૃતલાલ મુંદરજી પઢીયારજી કં'ક' જીવન ચરિત્ર.

“ મને ધણા મિત્રો કહે છે કે તમારું જીવન ચરિત્ર લખાય તો સાફ અને મને પણ હવે એમ લાગે છે કે, “ હું જેવો છું તેવો લોકો મને જાણી શકે તો સાફ. ” એ માટે મારે મારા જીવનની દાંધક દુંડી નોંધ કરી રાખવી જોઈએ; કારણકે આ જીવન ચરિત્રને જમાનો છે અને આપણા દેશમાં પણ તેની અસર આવતી જાય છે. એટલે લોકો મ્હારું દાંધ જીવન ચરિત્ર લખ્યા વિના રહેવાના નથી એ વખતે પાછળથી ગમે તે માણસો ગમે તેવી કલ્પના કરી કરીને કે ખીજઓની વાતો સાંભળીને મારે માટે ગમે તેમ લખે અને તેને સાચું મનાવવાની કોશીશ કરે તે કરતાં મારે સમગ્રી થોડીક જાણવા જેવી હકીકત હું મારે હાથે લખી જઈ એ મને વધારે ઠીક લાગે છે. મારા જીવનમાં દાંધ અવનવા બનાવો જન્યા છે એમ હું માનતો નથી તેમજ મારા જીવનમાં દાંધક ખાસ જાણવા જેવું છે એવો દાવો પણ હું કરતો નથી; પણ મારો સ્વભાવ, મારી રીતબીત, મારી રહેણી રહેણી, મારી લાગણીઓના હિંગા અને મારી કલ્પનાના તરંગો તથા બુદ્ધિજગત-સૃષ્ટિગો મારાં પુસ્તકો વાંચનારા લોકો જોઈ શકે તો સાફ. મનજન કે “ હું જેવો છું તેવોજ મને લોકો જાણી શકે તો સાફ ” એવી મારી ધજા હોવાથી મારે સમગ્રી આ દુંડી નોંધ હું લખું છું.

મારું બાલપણ

સંવત ૧૯૨૬ ના ચૈત્ર સુદી ૨ ને શનીવારે સવારમાં ચોરવાડમાં મારો જન્મ થયો હતો. જન્મ વખતે મારું શરીર બહુ નમ્બુ—એટલું બહુ નમ્બુ હતું કે જન્મ્યા પછી ધણીવાર સુધી હું રોધ શક્યો નહોતો; એટલુંજ નહિ પણ વિચિત્ર વાત એ હતી કે મારા શરીરની આસપાસ ઓરના સાડાત્રણ આંટા વીંટાયેલા હતા. મુપાણીએ એ આંટા ઉખેડીને ઓરની ઉપર થોડું ધાસ બાંધ્યું હતું તે પછી હું રોધો હતો, એમ મારી દાદી તથા મારી કુધઓ મારી આગળ અને ખીજા ધણીઓની આગળ વાતો કર્યા કરતાં હતાં.

મને યાદ છે કે બાળપણમાં હું જરા તોતડું બોલતો હતો. ટ, ઠ, વિગેરેના ઉચ્ચાર અને ચોખે ચોખ્યા આવડતા નહોતા. મારી દસ વરસની ઉમ્મર સુધી “ લોઢાં ” ને બદલે “ લોધું ” બોલતો હતો. રાવબહાદુર ગોપાલજી મુરજાધએ મારી એ બૂલ સુધરાવી હતી અને મને બોલતાં શીખવ્યો હતો. સાત વરસની ઉમર સુધીમાં હું બહુ ચીડીયા સ્વભાવનો હતો, વારંવાર મદો પડતો, ગુમડાંઓ બહુ થતાં. ખાવાની બહુ બેદરકારી હતી, ગમે તે ખાયા કરતો, વારે વારે ખાતો અને ખાવા સાફ કઢીયા કરતો. દાગીના પહેરવા અને ગમના નહી, તો પણ હાથમાં કઢીલીઓ અને પગમાં ગઠાડા પહેરાવતા હતા. કાનમાં સોનાની વાળી પણ પહેરાવતા. આ વખતે હું ફળીઆમાં રમ્યા કરતો, કયાઈ ધુસી જવા દેતાં નહિ. અને ધણી વખત મારા દાદા સાથે મહાદેવના મંદિરે જતો તથા મારી કુધઓ સાથે હવેલીમાં જતો. દાદા ઘરમાં મહાદેવની પુજા કરવા બેસે ત્યારે મને પામે બેસાડના અને મારા કપાળમાં ચંદન ચોષડતા પણ એ બધું મને ગમતું નહિ તેથી એવી એવી વાતો સાફ કઢીઓ થયા કરતો એ વખતે હું હાથપગ પગડતો પગડતો કાદવવાળી જમીનમાં લોટી પડતો અને એ વખતે જે અને બોલાવે કે સમજાવવા આવે તેને ખુબ જુડી ગાળો દેતો હતો.

કેળવણીની બાબતમાં એટલુંજ કે કાંઈ કાંઈ દિવસ રાત્રે મારા દાદા મને કકો કેવડો, ખખે ખાજલો, ગમા ગોરી ગાય વ્યધ એવી પાટ લેવરાવના તથા પંડયાજીની ઘોડી ત્રણ પગે ખોડી એક પગે હાલે ચાલે પાતાળખાધી પાણી કાઢે એવું એવું બોલાવના એ સિવાય ગરબી લેવાનું કહેના અને શીખવના દે:—

અરે રૂઠી ગરબે રમે છે માતા અબીકા રે,
પાય વાળે છે ધુધરીના ધમકારે,

આ તેમના આનંદનો વિષય હતો ને હું એથી કટાબતો; છતાં પણ મ્મણી વખત “ ધુધરીના ધમકારે ” એ ગાયન ચાલ્યા દરતું અને એ નાચ થયા કરતો.”

આ ઉપરથી આપણે મારી રીતે જોઈ શકીએ છીએ કે ગ. પદીયારની પોતાની જીવનચરિત્ર વિષે શી ભાવના હતી ? તેઓ લખે છે કે, “ હું જોવો છું તેવો લોકો મને જાણે તો સારું ” એટલે કે પોતાના ચારિત્ર્યમાં તેઓ ગુણોનો ભંડાર ભગ્ના માગતા નહતા તેમજ દ્વેષો છુપાવવા પણ ઇચ્છતા નહતા, પરંતુ જે વાત સત્ય છે અને જે જાણવાથી લોકોને લાભ પહોંચે તેમ હોય તે તેઓ કહેવા ઇચ્છતા હતા. લેખક પણ તેમની એ ભાવનાને વળગી રહેવા ઇચ્છે છે, પરંતુ સાથે સાથે કહેવું જોઈએ કે ઇશ્વર કૃપાથી ગ. પદીયારે જે પોતાનું પૂરું જીવનચરિત્ર લખ્યું હોત તો તે અગ્નિના પુત્રકામાં ધણું સુંદર અને ઉપયોગી પુસ્તક થાત તેમાં જરાપણ શંક નથી પણ તે દૈવની ગતિથી અધુરું રહ્યું અને એ કામ તેમના એક પગિચિત્ર મનુષ્યના હાથમાં આવી પડ્યું આથી તેમાં ન્યૂનતાઓ આવે તે સ્વભાવિક છે.

રા. પદીયાર નાનપણમાં જહુ તોફાની અને રમતીયાળ છોકરા તરીકે પદાતા હતા, તેમ બહુવામાં પણ હેમ્પે પાટલે ખેસનારા હતા. નાનપણની તેમની વાતો તેમના મોઢેથીજ અમે સાંભળેલી, તે સાંભળી અમે તો નવાઈ પામેલા આ તેમનો નાનપણની સાહસિકાનો ગુણ મોટપણે પણ દેખાતો હતો, જે કે તે મોજો તો પડીજ ગયો હતો.

ગ. પદીયાર તદ્દન નહાના હતા અને ચોહુ ચોહુ બોલતા શીખ્યા હતા. સારે તેમના વિચિત્ર વયણ અને સ્વભાવ જોઈ કોઈ તેને ફાસલાવીને પૂછતું કે, “ તું તારી માના પેટમાં શું કરતો હતો ? ” સારે તેઓ જવાર આપતા કે, “ હું મારી માના પેટમાં ચોપડીઓ લખતો. ” આ વાત અમે અમારી પોતાની લખતા નથી પણ ગ. પદીયારે પોતાનું જીવનચરિત્ર લખવા જે ટાયણો કહેવા તે ઉપરથી તેમનાજ શબ્દોમાં લખીએ છીએ આ ઉપરથી ગ. પદીયારમાં ચોપડીઓ લખવા માટેના સંસ્કાર પૂરંથીજ હશે તેમ સમજી શકાય છે. રા. પદીયાર ઘણી વખત કહેતા કે, “ હું કોઈ અધુરો જીવ છું, નહિતો સુક્રિતને માટે મારા આટલા તરજગાટ છતાં પણ હું કા શાંતિ-સુક્રિત

મેળવી શકતો નથી અને લખવા-વાંચવામાં કે એવાં બીજા કામોમાં પડ્યો રહ્યું-છું ? ” તેઓ કમના સિદ્ધાંતને બહુ સારી રીતે સમજતા હોવાથી મનના વલણને દહા કરીને “બદલવા નહિ, પણ તે જેમ વહે તેમ વહેવા, દહ તેની પાસેથી કામ લેના, અને તે કામ આપણે તેમનાં ‘સ્વર્ગનાં પુસ્તકો’ તથા બીજાં ‘મેવાનાં કામો’ થી જોઈ શકીએ છીએ.

પોનાની સાત વર્ષ સુધીની ઉંમર માટે રા. પદીયાર કહેતા કે, “હું ખાવાને માટે બહુ કશ્ચ કરતો. દહીં ઝાઝું આપો, ઝાટકા ઉપર થી ચોપડી આપો, ગોળ કે સાકર વગર તો મને ચાલતું નહિ, અને આ શિવામ બજારમાં ફેરી, શેરડી, જામફળ, પપૈયું કેપલામાં આવે તો તે લેવડાવવાને. માટે હું બહુ કશ્ચ કરતો, અને ધરનાં માણસો જો ન લાઈ દે તો કશ્ચો કરતો, ગાજો દેતો, ધૂળમાં આજો-રતો અને ધરમાં દાંધક બગાડ કરી નાખતો, આથી પણ કંટાળાને ધરનાં માણસો હું જેમ કહું તેમ કરતા.”

રા. પદીયાર કહેતા કે, “બચપણમાં મહેને બહાર ફરવા જવાનું તથા તાગનાથ અને જૂનાથમાં દર્શન કરવા જવાનું બહુ મન થતું, પણ કોઈ સમયે મહેને કોઈ લાઈ જાય અને કોઈ સમયે મહેને ન પણ લાઈ જાય; આથી પણ હું બહુ કશ્ચ કરતો અને ન બોલવાનાં વેણ બોલતો. એક વખત એવું બન્યું કે મહેને બહાર દર્શને તેડી જવાની મહારા દાદાએ રાત્રિના વખત હોવાથી ના પાડી, એટલે મહેને બીજા દિવસે સહવારે તેઓ પૂજા કરતા તે હાકોરજી ધરનાં માણસોની નજર ચૂકાવીને સિદ્ધાસન સહિત ઉપાડી શેરીના કુવામાં પધરાવવા સંકલ્પ કર્યો, અને વહેલો છૂટી, ધરનાં માણસો આડાંબવળાં કામે વળગ્યાં હતાં તે વખતે સિદ્ધાસન ઉપાડી તેને કુવામાં પધરાવવા ધરની બહાર નીકળ્યો. થોડું ચાલ્યો હોય ત્યાં તો મહારી રૂઢીએ અને જોયો; એટલે તેમણે દોડી આવી મહેને પકડી લીધો, અને પૂછ્યું, “આ હાકોરજીને લાઈ તું ક્યાં જાય છે ? ” લારે મહેને તેમને કહ્યું કે, “દાદા, મહેને દર્શન કરવા તેડી જતા નથી તેથી હાકોરજીને કુવામાં નાખવા જઈ છું.” આમ કહી હું તેમની પાસેથી નાસી ગયો. આ વાતની મહારા દાદાને બજાર પડી એટલે તેમણે કહ્યું કે, “તને દર્શન કરવા નહોતો તેડી ગયો તેથી તું આમ કરતો હતો ખરો ને ? હવે એમ કરીશ નહિ હું તને દરરોજ દર્શન કરવા તેડી જાશ.” આ ઉપરથી રા. પદી-

યારની ધાર્મિકતા અને નાનપણથીજ ધર્મર ઉપરનો તેમનો પ્રેમ આપણે સમજી શકીએ છીએ. તેમની આ ધાર્મિકતામાં અને મૂર્તિપૂજના તેમના આ પ્રેમમાં પાછળથી ધણું ફેર પડી ગયો હતો; તે છતાં દેહ છેવટનાં વર્ષો સુધી-જરવાની અંત સુધીમાં પણ રા. પઢીયાર ચોરવાડમાં હોય તોયે નાગનાથ અને ભૂતનાથ મહાદેવનાં દર્શન કરવાનું ભાગ્યેજ ચૂકતા. આવો તેમનો અનન્ય પ્રેમ શિવ-કલ્યાણ ઉપર હતો. શરમાં તેઓ 'શિવ શિવ' એવો જાપ પણ કરતા અને તે જાપ ઘણાં વર્ષો સુધી ચાલ્યો. પાછળથી તે જાપ જો કે બદલાઈને 'ઠઠ ઠઠ' એમ થયો હતો, તે છતાં શિવ-કલ્યાણ ઉપરની તેમની મમતા એટલી ઘર્ષ નહતી.

નાનપણની તેમની રમતોમાં કુતરાંઓનાં બચ્ચાં રમ્યાડવાં, તેને એકબીજા સાથે બાંડાડવાં, તેને માટે ઘોલકીઓ કરવી, ધૂળની ઢગલીઓ કરી રમવું, ટીલી બેગ ટીલી કરીને એક બીજાને શોધી કાઢવાની અને છુપાઈ જવાની રમત રમવી, ચંદ્રના અંધારા અજવાળામાં રહી પકડવાની શરતો કરવી, હોળીમાં છાણાં ચોરવાં, નવરાત્રમાં તેજ ઉધરાવવું; એવી એવી ઘણી નિર્દોષ રમતો તેઓ રમતા, અને તે સર્વમાં પોતાની શરીના છોકરાઓમાં મુખ્ય ભાગ તેઓ લજવતા હતા.

ન્યાંસુધી રા. પઢીયાર દશ વર્ષના થયા ત્યાંસુધી તેમને બરાબર ઘોલકી પણ પહેરતાં આવડતી નહોતી, તેથી ઘણી વખત એકલો લાંબો અંગરખો પહેરતા. માથે કાઠીઆવાડી ભાષાઓનીજ પેટે મોટો વજનદાર ફેટો બાંધતા. ઘરેણાં તેમને સુદલે પહેરવાં ગમતાં નહિ તેથી કાઈ તેમને પહેરાવે તો પણ નાંખી દે. લીંટ પોતાને બહુ નીકળતું હોવાથી લીંટ લૂછી લૂછીને અંગરખાની બાંધે તુરત મેલી કરી નાખતા અને ઘોલકી તો ધૂળમાં રમવાથી તુરત મેલી થઈ જાય એ સ્વાભાવિક છે; આથી તેમને ઘણાંઓ મેલો, ગદો કહી ચીડવતા હતા. આમ તેમનું બાળપણ વીત્યું હતું.

* ફેટો બાંધવો એ ગુજરાતમાં જહુ પરિચિત નથી, પણ કાઠીઆવાડમાં તો નાનાથી મોટા બધા ફેટો બાંધે છે; અને તેમાં તેઓને જહુ આનંદ પડે છે. એમાં પણ એક બીજા સરતો કરી સુદર રચે તથા રચેવાજા ફેટાઓ બાંધી એક બીજાની ચડસા ચડસી કરે છે ત્યારે જોવાની લણી ગમત પડે છે. આથી કાઠીઆવાડી પેયવાજા હોય છે; એવી ખરાબ કહેવત ગુજરાતમાં પ્રચલિત થઈ ગઈ છે. જો કે ફેટોબાંધતું રાજ્ય થતાં કાઠીઆવાડમાંથી ફેટાની આવકી રોનક થી રહી છે, છતાં હજી એ રિવાજ ત્યાં ચાલુ તો છે.

આ બંધી વાતો બચપણની થઈ પણ જુરા મોટા થયા એટલે તોશાન વધવા માંડ્યું. પાણીમાં તરવાની અને ઘણે ઉચેથી કુંડમાં શુસ્કો મારવાની મિત્રો સાથે તેઓ શરૂ કરતા. બોર ખાવા માટે કુદાડી લઈ જંગલમાં કે કામમાં જતા અને બોરડી કાપી તેમાંથી બોરો વીણી આવી અને ખૂન દાંડા વગાડી આવી ઘેર આવતા. જંગલમાં ઝાડ ઉપર ચઢી ‘આંગડી પીંપણી’ તો દાવ રમતા; અને વાંદરાની પેઠે કુદાકુદ કરી સ્લામ સ્લામી એક બીજાની ટોળીઓ બાંધી લડાઈ કરતા અને આ સિવાય બીજું તોશાન કરવામાં પણ તેઓ મોખરે હતા.

અધી વાતોથી તેમના પિનાશીએ કટાણી તેમને ઉપવિત-જૂનોષ આપી બહુવા બેસાડ્યા; છતાં ત્યાં પણ દાંડાં તેઓ સીધા ચાલે તેમ નહતા! કોઈને મારી આવે, કોઈને ગાળ દઈ આવે, કોઈની પાડી ભાંગી આવે, કોઈની પેન ચોરી આવે-આવું તોશાન હરહ મેથ-ચાલ્યાં કરતું. આ તોશાનમાં તેમના એક સારથી તથા પડોશી તેમના બાળ-મિત્ર સ્વ. ચતુર્જી હસરાજ પણ સામેલ રહેતા; છતાં તેમનું નામ પોતે જાણવા દેતા નહિ અને બધો વાક પોતા ઉપર લઈ ‘શેરીના દાદા’ થઈ શરૂ કરતા.

તેઓ કહેતા કે, “મહે પૂરેપૂરો અભ્યાસ કર્યોજ નથી. મહારા પિતાશ્રીની મરજી મહેને સાત ચોપડી બહુવા મારાતર બનાવવાની હતી, પણ તેમનું કહ્યું મહે માન્યું નહિ અને ગૂજરાતી છ ચોપડી પુરી બહુ મહે બહુતર છોડી દીધું. વળી મહારૂ આ બહુતર એકજ સ્થળે થયું નથી, પણ માળીયા, બહુરી તથા ચોરવાડ એમ ત્રણ ગામેમાં મળી થયું છે; તેથી નિશાળનો સંગીન લાભ મને મળ્યો નથી. પણ આ માટે મને દુઃખ નથી, કારણ કે એનું સાદું મહે”

* આવા રનેહનો પ્રચાર બહુ ઘોડામાં બેવામાં આવે છે. સ્વ ચતુર્જી હસરાજ મોઢ વાળીવા હતા. મોટી ઉંમરે તેમનામાં અને શ. પદીયારમાં આરમાન જમીનનો ફેર પડી ગયો હતો; પણ ચોલ્લનો બાળરનેહ તે કદી વિસરી ગયા નહતા સ્વ. ચતુર્જી ચોલ્લની ઉવટની સ્થિતિમાં ગાડા બની ગયેલ ત્યારે શ. પદીયારે જે મદદ તેમને દવા તથા સેવાથી કરેલી તેવી બીજા કોઈએ આપી નહોતી; અને તેમના ગુજરી જવાથી શ. પદીયાર કહેતા કે, “મહેને કોઈ દિવસ ખાસ રહ્યું નહોતું આખું તે આખું!” ખરેખર બાળરનેહ અને મિત્ર રનેહ અજબ વરણ છે.

ખીજ પ્રકારે-જીવાનીમાં ખૂબ ખૂબ વાંચીને-વાળી લીધું છે. ”

કોઇ કોઇ વખત તેમની વૃત્તિ તોશાન મસ્તી ઉપરાંત કાંઈકે જીદીજ રીતે વળતી અને તે એન્કે વગડામાં એકલા નાશી જતા, ત્યાં જઈને પૂલો અને ઝાડો જોયા કરતા; અથવા તો નિરાંતે હાંવામાં પડ્યા પડ્યા એકાદું જેવું તેવું પુસ્તક વાંચતા કે આકાશ સામું જોઈ રહેતા. આ વખતે તેમના મનમાં કાંઈકે જીદીજ ભાવો આવતા. આ આકાશ શું ? આ જગત શું ? જીવ વળી કેમ શરીરમાં આવતો હશે ? અને આ શરીર કેમ નબતું હશે-ચાલતું હશે ? એવા તર્ક વિતર્ક તેઓ કરતા. આમાંથી કાંઈ રસ્તો ન જડે એટલે તેઓ ન્હાનાં ન્હાનાં ઝાડો-કાપી તેની ડાંખળાઓ તોડી નાખના, પાંદડાંઓ વીંછી નાખતા અને પછી જોતા કે તેમાં-ઝાડના શરીરમાં શું હીલચાલ થાય છે ? કંટાળાનાં ધોરનાં ધણાં નાનાં ઝાડોમાંથી દૂધ ટપકાવતું એ તેમની ખાસ રમત હતી. તે ઉપરથી પોતાના શરીર વિષે વિચાર કરી કોઈને હેરાન કરીએ તો તેને પણ દુઃખ થશે એમ તેઓ અનુભવતા.

કાગળોની જીદી જીદી આકૃતિઓ ચિત્રો, કુલો, ઝાડો વિગેરે કાપવાનો તેમને બહુ શોખ હતો. આવી આકૃતિઓ તે મોટા કાગળ ઉપર ચોટાડતા. આવા નમુના તેમણે ઠેક સુધી જાળવી રાખ્યા હતા અને જ્યારે કોઈ મિત્ર પોતાને ત્યાં આવે ત્યારે તેમને તે ખાસ નવી વસ્તુ તરીકે અને બાળપણના એક કામ તરીકે હર્ષથી તેઓ બતાવતા.

સુતારકામ તથા કડીઆકામ વિગેરે કારીગરનું કામ પણ તેઓને બહુ ગમતું. પોતે કોઈ વખત નાનું સરખું જેવું તેવું હથીયાર લઈ પત્થર ઘડ્યા કરતા. કોઈ કોઈ વખત નાના લાકડાં ચપ્પુથી છોલી સરખાં કરતા. ચોપડીઓના પૂઠા પણ તેઓ મજબૂત શુંદર અથવા લાહી ચોપડી બનાવતા.

આ ઉપરાંત રા. પદીયારને ફૂલના છોડ, છુલસી, પૂદીનો, અન્યો વગેરે વાવવાનો ધણો શોખ હતો; તેથી તેને પાણી પાછ માવગત રાખવાનું કામ પણ તેઓ ધણી ખુશીથી કરતા.

ગાયો અને વાછરડા એ તેમની પ્રિય વસ્તુ હતી. તેની મેવા કરવી, તેને પાણી પાવું તથા ઘાસ નીરવું એ તેમને બહુ ગમતું; તેમજ તેનું દૂધ પીવું તથા દહીં, માખણ ખાવું તે પણ તેઓને બહુ ગમતું.

આવી રીતે તોફાનીપણામાંથી તેમનું મન કુદરતી લીલાનું નિરીક્ષણ કરવા તરફ વળ્યું; અને એ નિરીક્ષણને પરિણામે તેમનું મલણ

કાંઈક ગાન-જાણવા તરફ ચલું. આથી વાંચવાનો છંદ પણ તેમને બચપણથીજ-એથી પાંચમી એપડી બહુતા ત્યારથીજ-લાગ્યો. આ વિષે એક સ્મૃતિ વાત તેઓ કહેતા કે, “બાળીઆમાં કુંડુ કોઈ સાથી નહિ મળવાથી ઘણું ભાગે મેંગણુ નદીના કિનારે આવેલા સ્થાને સાંજના વખતે ધરવા જતો અને ત્યાં કાંઈ વાંચવાનું હોય તે વાંચતો, અને કાંઈક હરેલ થયો છું તેવો ડોળ કરતો. આ વખતે હું કાજો કાટ અને કાળી ટાપી પહેરતો તેથી સાંજના વખતે મારો આવો વેશ જોઈ લોકો બહોળા. વળી હું ત્યાં નિયમિત હાજરી આપતો તેથી વિશેષ બહોળા, અને જૂત ગ્રેત હજો તેવું અનુમાન કરતા. એક વખતે મધ્યાહ્નને અંધારું થવા આવેલું ત્યારે થોડાં માણસો લાકડીના ડંડીકા અને શનસ વગેરે લઈ મહારા વિષે તપાસ કરવા આવ્યા. ત્યાંના ‘મને દોઢો અને બોલી ઉઠ્યા કે, “આ તો સુંદરજીભાઈના દિકરો !” પછી પૂછ્યું કે, “તું દરરોજ અહિં કેમ આવે છે ?” તેના ઉત્તરમાં તોરમાં ને તોરમાં મેં તેઓને કહ્યું કે, “હું મંત્રની સાધના કરું છું.” આ બોલતી વખતે મને ખાન નહતું કે મંત્ર શું ? પણ પાછળથી એ વાત મને સમજાઈ કે મંત્ર એટલે એકામચિત્તથી કોઈ વસ્તુનું ચિંતન કરવું તે. મહારો મંત્ર પુસ્તકો વાંચી ગાન મેળવવાનો હતો અને તે મહેં ધણું વર્ષોના અતિ સિદ્ધ કર્યો હતો !.”

વાંચવાના શોખ માટે એમની કેટલીક વાતો જાણવા જેવી છે. ચોરવાડમાં અથવા તેની આજુબાજુમાં ક્યાંઈ પણ લાયબ્રેરી નહતી. એ વખતે માત્ર નાની સરખી સ્કૂલલાયબ્રેરી હતી તેનો ઉપયોગ માસ્તરો શિવાય થતો નહિ, અને માસ્તરો પણ તેનો ઉપયોગ કરતા હશે કે નહિ તે તો ધક્કરને ખતર ! આજ પણ ધણું ગામડાઓમાં જેમ લાયબ્રેરી વિનાની દીન સ્થિતિ છે તેના કરતાં વધુ દીન સ્થિતિ રા. પટ્ટીયારની બાલ્યાવસ્થામાં ચોરવાડની હતી.

રા. પટ્ટીયારનો ગૂંજરાતી અભ્યાસ ખરાખર થયો નહતો. તેઓ એક દેહાણે પોતાની ખાનગી નોટબુકમાં લખે છે કે, “મારું અભ્યાસમાં બહુ મોજપાણું હતું. પહેલી એપડીમાં વરસ, બીજીમાં વરસ, ત્રીજીમાં

* ચોરવાડથી પાંચ ગાક દુર આ ગામ આવેલું છે, અને ત્યાં સરખરી કચેરી રહેતી હોવાથી રા. પટ્ટીયારના પિતાશ્રી વણે ભાગે ત્યાં રહેતા, અને તેમની ફાઈઓ ચોરવાડમાં રહેતી તેથી થોડા દિવસ અહીંમાં અને થોડા દિવસ ત્યાં એવી રીતે જેમ તેઓને ફાવે તેમ અહીં દહીંની થેડે તેઓ રહેતા.

એ વરસ, ચોથીમાં ચઢકાવો, પાંચમી અને છઠ્ઠીમાં ખાસ, સાતમી અધૂરી, ઇતિહાસ જૂગોળ આવડે પણ વ્યાકરણ, ભૂમિતિ, ગણિત અને દેશીનામું ન આવડે; વાંચન આવડે પણ કવિતામાં પછાત, અક્ષરો તો તદ્દન ખરાબ, આવી રીતે મ્હારો અભ્યાસ બંધી બાબતોમાં મોજો હતો.” પરંતુ વાંચન તરફ તેમની જે વૃત્તિ ગઈ તેથી તેમનામાં જૂજ વખતમાં સામાન્ય જ્ઞાન વધી ગયું, પોતાને દરરોજ વાંચવું તો જોઈએ, પણ વાંચવાનું સાધન ન મળે, તેથી તેમનું મન ખિન્ન રહ્યા કરતું; પણ આખરે એક હીકમત શોધી કાઢી કે જેથી તેમને જોઈતાં પુસ્તકો વાંચવા મળવા લાગ્યાં. જૂનાગઢના તે વખતના કેળવણી ખાતાના ઉપરી અધિકારીને તેમણે વિનયથી એક અરજ કરી તે જાણવા જેવી હોવાથી તેમજ રા. પદીયારના એ વખતના સુંદર ભાવો દર્શાવતી હોવાથી નીચે ઉતારી લીધી છે.

સ્વસ્થાન જૂનાગઢ કેળવણી ખાતાના અધિકારી સાહેબ રા. રાજેશી ગણપતરાય મયારાંકર ઘોડાની ખાસ જીનાખમાં; સુ. જુનાગઢ. માનવંત સાહેબ,

હું નીચે સહી કરનાર નમ્રતા સાથે માનપૂર્વક અરજ ગુજારી તરફ દેવા રજા લઉં છું કે, નામદાર પ્રુદાવિંદનવાળા સાહેબ તરફથી જુનાગઢ સંસ્થાનની તમામ સ્કૂલોમાં સ્કૂલના પ્રમાણમાં નાની મોટી લાઇબ્રેરી રહેલી છે, અને વરસો વરસ તેમાં વધારો થતો જાય છે, એ ધણું સ્તુતિપાત્ર કાર્ય છે; પણ સાહેબ, દીલગીરીની વાત છે કે એ લાઇબ્રેરીનો લાભ ક્યાટોને મળે છે. સ્કૂલની લાઇબ્રેરી એ આજમુધી જાહેર લાઇબ્રેરી ગણાતી નથી એટલે લોકોને તેનો લાભ મળતો નથી. માત્ર કોઈ મોટા અમલદાર કે મિત્રોને કોયવાતે દીલે મહેતાજીઓ ખાનગી રીતે પુસ્તકો આપે છે. “દહને દુરમન કોણ થાય?” એવા વિચારથી તથા કેટલાકને કોઈ લુચ્ચાઓએ ગાંડના પૈસા બરવાતો ધડો શીખવેલો હોવાથી કેટલાંક કિંમતી પુસ્તકો કે જેમાંની બાબત જાહેરમાં મૂકવાથી બહુ લાભ થાય—બીજાને જાણવા સ્વાભાવિક રીતે પોતાનું દિલ ખેંચાય, તોપણ કેટલાક મહેતાજીઓ તે છુપાવે છે. મહેતાજીઓ પાસે કોઈ પુસ્તક લેવા જાય તો જવાબ મળે કે પુસ્તક આપવા સરકારનો હુકમ નથી. જે કે પોતાને જોખમે તેઓ આપી શકે છે તો પણ બાપડાઓને પુસ્તક ફાટે દુટે ગાંડનું ગેાપીચંદન ધાલવું મ્હનું હોવાથી આમ કરવું પડે છે; એટલે જેમનાથી કેળવણીનો ફેલાવો

થવો જોઈએ તેમના તરફથીજ અટકાયત ચાલુ છે.

આખા જીનાગઢ મંસ્થાનમાં જે ત્રણ જાહેર લાઇબ્રેરી હોય તો કોણ જાણે ! સ્કૂલલાઇબ્રેરીનાં પુસ્તકો કબાટને બાજુએ તથા છવડાંને બોરાકરૂપ ચઢી પડ્યાં રહે અને લોકોને તેનાં લાભ ન મળે. ત્યારે ગામડાંના લોકોએ વાંચવા ક્યાં જવું ? આપણા ગરીબ દેશમાં લોકો માંડ માંડ પેટનું પુરું કરતા હોય ત્યાં પુસ્તકનો બોલને કેમ ઉપાડી શકે ? સરકારશ્રીના ઉદાર આશ્રય વિના સોરાષ્ટ્રમાં વાંચનનો ફેલાવો વધે એ હાલમાં બનવું મુશ્કેલ છે.

ગામડાંના રહેવાસી ગરીબ શીબેલા યુવાનીયાઓને બિલકુલ વાંચન મળતું નથી એ ખોટ ધણે દરજ્જે કેળવણી ખાતું થોડીક ઉદારતાથી પુરી પાડી શકે એમ છે અને તે એજ કે રેટની તમામ સ્કૂલોની લાઇબ્રેરીઓમાંથી કોઈપણ વ્યાખ્યાનર શપ્સને મહેતાછાએ વાંચવા માટે પુસ્તકો આપી શકે એવો હુકમ થવા મહેરબાની કરવી જોઈએ. આવી છૂટ મૂકવાથી પુસ્તકને ધસારો લાગતાં કોઈ કોઈ શાટે તે બીજાં લેવાં જોઈએ. જે કે એમાં થોડા પૈસાનું કામ છે તો પણ એટલી ઉદારતાથી વાંચનનો શોખ વધારવાને ધણું ઉત્તેજન મળશે એ નિઃસંદેહ છે. જે એમ નજ બની શકે એમ હોય તો જેમ બને તેમ ઓછામાં ઓછું લવાજમ વાંચકો પાસેથી લઈ પુસ્તકો વાંચવા આપવાની છૂટ મૂકવા કૃપા કરશેાછ. એવી છૂટથી સરકારશ્રીને નુકસાન નહિ ચાલ-ભારે નહિ પડે અને પ્રજાને ફાયદો થશે. સરકારશ્રીને સારી જોવી રકમ ઉભી થશે તે શરેલાં પુસ્તકો ફરી ખરીદવામાં તથા વધે તો એકાદ અઠવા-ડીક ન્યુસ મોકલવામાં કામે લાગશે. અમુક સ્કૂલમાં ઉપજોલા લવાજમ માથી અમુક બાગ મહેનત બદલ ત્યાંના મહેતાજીને આપવાથી તેઓ ખુશીથી આ કામ ઉપાડી લેશે. આથી તેઓ ઉપરનું જોખમ ઓછું થશે અને હાલ બીંતના કોઈ ખુણે પડેલા કબાટના ખૂણામાં પુસ્તકો તેઓ છુપાવે છે તેને બદલે પોતાના સ્વાર્થને માટે લવાજમ આપનાર એખરો વધારવા ચલન કરશે; એથી વાંચનનો શોખ વધશે, સરકારશ્રીના પૈસાનો સંદુપયોગ થતો ગણ્યો, અને કેળવણીખાતાને કેળવણી વધારવાનો હેતુ પાર પડશે. રમના દિવસોમાં પુસ્તકોની આપ લે કરવાથી સ્કૂલના કામકાજમાં હરકત નહિ પડે, અને પુસ્તકો જે કે વ્યાજ દિવસ મુધી રહ્યાં છે તેવાં ચેકબુધ કાખા વિનાનાં પાનાંવાળાં તો નહિ રહે; પણ ઉધીનો બોરાકરૂપ ચઢી અટકશે. વળી જાહેર શ્રી લાયબ્રેરી થવાથી કોઈ સંજ્ઞાદરૂપો

તરફથી પુસ્તકો વગેરેની-મદદ પણ મળશે. આપના જેવા કેળવણીલા
લાયક શક્તિવાન અધિકારી સાહેબ તરફથી આવો ખરો લાભ નહિ
મળે તો પછી કોની તરફથી એવી આશા રાખવી? જો આપને ગળે
આ સત્ય કાલકાલેક પારમાર્થિક વાત લવાજમ દેતાં હતાં પણ નહિ
હતે તો પછી સૌરાષ્ટ્રી બાધઓ વાંચનની યાચના કરવા કોને દાર જશે?

આ વિગતિ જો કે હું મારી એકલાની સહીથીજ રવાના કરું
હું; તો પણ એમાં આખા દેશની સમતિ છે એમ માનવા મારી
પાસે કારણો છે. હાલ એજ અરજ.*

માળીયા (હાટીના) } વિનંતિ સેવક,
તા. ૩૧ આગષ્ટ ૧૮૯૩ } અમૃતલાલ સુંદરજી પદીયાર.

આ અરજી નીચે તે વખતના માળીયા (હાટીના) ગુજરાતી
સ્કેક્ષના હેડ માસ્તર સાહેબ રા. પુરુષોત્તમ વિહલજીએ સારી રીતે
રા. પદીયારની તરફથી પોતાની ટીકા નોંધી તે, તે વખતના ગુના-
ગઢ સ્ટેટનાં મે. કેળવણી ખાતાના ઉપરી સાહેબ ઉપર મોકલી આપી
હતી. જેનો નીકાલ સારી રીતે જો કે નહોતો આવ્યો; તોપણ રા. પદી-
યારને તો કેળવણી ખાતાની બલામણુથી પુસ્તકો મળવા લાગ્યાં હતાં.

* આ ઉપરથી રા. પદીયારની વાંચવા માટે ઉત્તમ છગાસા તથા
ધણી નાની ઉમ્મરમાં તેમણે કરેલા વિચારો બધી તેમને માટે માન
ઉત્પન્ન થાય એ સ્વાભાવિક છે. ચોરવાડની લાયબ્રેરી આજે સારામાં
સારી અને નિયમિત ગણાય છે. એની યોજનામાં પણ રા. પદીયારની
આ ઉપરની અરજી મહેલો વિચારો હોય એમ લાગે છે. જેનામા
સતત પિપાસા-છગાસા હોય તે શું નથી કરતો તે આ ઉપરથી
સમજાય છે.

* આ પરિસ્થિતિ ઇ. સ. ૧૮૯૩ ના વખતની એટલે કે આજની
ત્રીસ વર્ષ ઉપરની છે. આજે તો ગુનાગઢ સ્ટેટનાં મોટાં મોટાં સરકાર-મા-
મોમાં હજી બાકે બહાર લાયબ્રેરી દેશ અને દેશેડે ઉપરથી પણ ગામ-
ના પ્રમાણમાં થાય છે.

મકરણ ૩ જી-લખવાનો છંદ.

૨૧. પદીયારને જેવી રીતે વાંચવાનો છંદ પ્રકર્યો હતો તે પ્રમાણે અભ્યાસ મૂકી દીધા પછી તેમને લખવાનો છંદ પણ આજ કાલના ટેટલાક જીવાનીયાઓની પેઠે વગર્યો હતો. વાંચવાથી, શરવાથી અને ઘરનાં કે એવાં ખીજાં કામોથી કંટાળે ત્યારે તેઓ કાંઈને કાંઈ લખતા; અને આ લખવાનું પણ નિયમિતપણે ચોપડી બાંધીને અથવા સારા અક્ષરથી નહિ, પણ પોતાને જેમ અનુકૂળ લાગે તેમ કોઈ વખત કાગળના નાના કટકા ઉપર, કોઈ વખત આખા ફૂલ્સકેપ કાગળ ઉપર, કોઈ વખત કોઈ નાની કે મોટી ચોપડીમાં એમ ગમે તેમ ગમે તે વિષય ઉપર તેઓ લખ્યા કરતા. પાછળથી તેમણે પોતાની આ ટેવમાં સુધારો કર્યો હતો; અને દરેક વિષયની નોટો જેવી કે વૈદ્યકની, ખર્ચે કરેલાં સારાં ગૂજરાતી વચનોની, સારાં મંસ્કૃત વચનોની, સારાં કાવ્યોની, પોતાના અનુભવ તથા વિચારોની, ગીતાના અધ્યયનની ઇત્યાદિ તેમણે પોતાને હાથે સીધીને તથા પાદાં પૂદાં જેવી મજબુત બનાવીને તૈયાર કરી હતી. આવી નોટો હજુ પણ ઉપલબ્ધ છે. આ પછી જ્યારે તેમણે નિર્ણયજ્ઞ કર્યો કે, “ મારે કોઈની નોકરી કે ધંધો કંઈ કરવું નથી અને પેસા કમાવા નથી, પણ કુટુંબ પૂરતું આપણને મળી રહે એટલે બસ ” ત્યારે ગૂજરાતી બાપાના સારામાં સારા લેખક થવાની મહત્વાદાંક્ષાથી તેમની એ નોટો વધારે પ્રમાણમાં સુધરતી ગઈ; અને પાછળથી તો તેઓ આ નોટો પોતાને હાથે નહિ બાંધતાં બજારમાંથી પોતાને જોઈતા કદની નોટ વેચાતી લેના અથવા બાઈન્ડર પાસે સૂચના આપી બંધાવતા. આ નોટો મંજૂરી આપેલું વિસ્તારથી લખવાનું કારણ એ છે કે જે કોઈપણ ઉગતો લેખક ૨૧. પદીયારની પેઠે પોતાને વાંચનની સાચી જાણસા જગાડે અને પછી પોતે જે વાંચેલું-વિચારેલું હોય તેમાંથી પોતાને જે પરંદ પડેલું હોય તેનું તારવણું કરી તેને ક્રમસર ગોઠવે અને વખત આવે તેના ચોખ્ખા ઉપયોગ કરે તો તે વખત જતાં સારો લેખક થઈ શકે; એમાં નવાઈ જેવું નથી.

ખીજી કોઈ બાબત તરફ ૨૧. પદીયારની શક્તિ ન જતાં લખવા તરફ તેમની શક્તિએ શા માટે જોર પકડ્યું તે સંજોગે વિચાર કરતાં જાણી શકે કે પુસ્તકો વાંચવાનો તેઓને જે જખરો શોખ હતો તેથી

પોતે પણ તેવાં પુસ્તકો લખી શકે તો સાઈ એવી સ્વભાવિક ઇચ્છા તેમને થઈ હશે. દરેક સાચા વાંચનારની આવી સ્થિતિ થાય છે. વાંચી વાંચીને થાકે એટલે લખવાનું અથવા બોલીને બહાર કાઢવાનું તે પસંદ કરે છે, અને લખી લખીને અથવા બોલી બોલીને કંટાળે એટલે કંઈ કાર્ય—સફાઈ કરવા તરફ તેની વૃત્તિ વળે છે, અને આ કાર્ય જગત્તે કંઈને કંઈ અંશે આગળ વધારવામાં મદદ કરે છે. આ સ્વભાવિક નિયમ ૨૧. પઢીયારમાં પણ જોવામાં આવે છે. તેમનામાં પ્રથમ જ્ઞાન—સાચી સમજણને માટે ઇચ્છા થઈ, તે ઇચ્છા તેમણે વાંચનથી શાંત કરી. પછી વાંચેલું તથા વિચારેલું બહાર કાઢવા સંકલ્પ કર્યો. આ સંકલ્પ શરૂઆતમાં તો બીજા જોવા નાનો હતો, પણ પાછળથી તે બહુ બળવત્તર થયો અને તેનું સુંદર પરિણામ “સ્વર્ગનાં પુસ્તકો” રૂપે આપણે જોઈએ છીએ.

શરૂઆતમાં તો તેઓ પોતે વાંચેલાં સારાં ટાંચણો, પોતાને સૂઝેલા સારાં વિચારો કે એવું કંઈ નાના મોટા કામગીર ઉપર છૂટક છૂટક લખ્યા કરતા. આ વખતે એમની ઉમ્મર નાની એટલે સત્તર અઢાર વર્ષની હતી. એ વખતના એમના લેખો કે જે અધુરા છે અને ક્યાંએ પ્રસિદ્ધ પણ નથી થયા તેની થોડી ઘણી યાદી નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. આર્યાવૃત્તને ગાયથી થતા લાભ
૨. ગી. અંગ્રેજને પ્રત્યે પ્રાર્થના કરી પોતાનું દુઃખ રડે છે
૩. હિંદુઓના અધિક ભાસ વિશે
૪. ગાયોએ પોતાનો બચાવ કરવા સારૂ સ્ત્રીઓ પાસે પોતાના પતિને ગારફલું કરવા સમજાવવા અરજ કરતાં સ્ત્રીઓ તરફથી ગોમાતાને મળેલો પ્રત્યુત્તર
૫. ગૌરફલું માટે કુટ અને હુમ્મ જન્મે સ્ત્રીઓ સંતાદ
૬. ગૌરફલું માટે બાપલું (સ્ત્રીઓને માટે)
૭. ગૌરફલું માટે જૂતાગદીઓને સૂચના
૮. જુમ વિશે
૯. મોન વિશે

આ શિવાય પણ બીજા ઘણા નાના મોટા અધુરા લેખો અને ટાંચણો એમણે એ વખતે લખેલા; પણ તે બધું એટલું બધું અસ્પષ્ટ

એટલું તો નક્કીજ છે કે પદીયારનો સ્મુજ સ્વભાવ તેમનાં કોઇ પણ પુસ્તકમાં ખાસ જણાતો નથી તે આમાં જણાય છે. સ. પદીયાર આપણી સામે જણે કોઇ સ્મુજ વાર્તા-દાડીયાવીડી બાદ ચારણોની પેઠે-કહેતા બેઠા હોય તેમ જણાય છે. આ વાર્તા હવ્વુસધી પુસ્તકરૂપે પસિદ્ધ થઇ નથી.

‘આર્ય વિધવા’ નું પુસ્તક વિધવાઓ તરફની તેમની લાગણીને જીવંત નમુનો હોવા ઉપરાંત કુદરતી રીતેજ સ. પદીયારનો સ્ત્રીઓ તરફ વિશેષ ભાવ જાખ્યો હતો. કુદરતની કુદરત તથા મોહકતા તેમને બહુ ગમતી હતી, તેથી વિધવાઓ ઉપરાંત બીજી સ્ત્રીઓ તથા કુમારીઓ તરફ પણ તેમની લાગણી વિશેષ પ્રકારે ઢળી હતી. આથી તેમણે આ અરસામાં સ્ત્રીઓ વિષે તથા પ્રેમનાં પુસ્તકો વિષે અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. અને તેના પરિણામે તેમણે ‘પ્રેમ પ્રેમ ને પ્રેમ’ નું પુસ્તક માળીયામાં મં. ૧૮૫૩ માં લખ્યું. આ પુસ્તકમાં આશકનો માશુકના માટે કેટલો તરફાટ હોય અને તે માશુકને માટે શું શું કરી નાખે, કહી નાખે, અને તેના મનની સ્થિતિ વિરહાવસ્થામાં કંઈ જાતની હોય તે આખેદુખ રીતે સ. પદીયારે બતાવેલ છે. આશુક માશુકના પ્રેમ ઉપરાંત પ્રેમના પ્રકાર, પ્રેમનો સિદ્ધાંત, પ્રેમની બાબા, પ્રેમનું વલણ, પ્રેમનું પરિણામ, પ્રેમની ખુમારી વિગેરે પણ તેમણે આ પુસ્તકમાં ઘણી સરસ રીતે ગુથેલ છે. આથી તે પ્રેમનાં શુજરાતી પુસ્તકોમાં ઘણુંજ પંકાએલું છે. પ્રેમનું સાહિત્ય વાંચવા ઇચ્છનારે આ પુસ્તક અવશ્ય વાંચવું જોઈએ. આ પુસ્તકનો બીજો ભાગ સ. પદીયારે લખીને તૈયાર કરી રાખેલ છે અને તે તુર્તમાં છપાવાનો પણ હતો; પરંતુ સ. પદીયાર સ્વર્ગે સિધાવતાં તેમની બીજી ઘણી વાતોની પેઠે આ વાત પણ ખોરબે પડી છે.

હવે આ પ્રકરણ પૂરું કરવું જોઈએ. આ પ્રકરણનું મથાળું લખવાનો છંદ ‘વાચીને ઘણા વાંચકોને કંઈક અસર થઈ દરે એમ ખક સમજી શકે છે. છંદનો આપણી બાબામાં છુરીઆદત-ખરાબ વ છે. લખવાનો છંદ એનો અર્થ ‘લખવાની-છુરીઆદત’ એવો થાય; તો તે સ. પદીયાર જેવા ઉત્તમ લેખકને શી રીતે લગાડી શકાય ? પ્રેમ વાંચકો પ્રશ્ન કરે તો તે સ્વભાવિક છે; પરંતુ અત્રે જણાવવું જોઈએ કે છંદ અને શોખ એ બન્ને વસ્તુ જુદી જુદી છે. છંદનું પરિણામ કોઈકજ વખત સાઈ આવે છે, જ્યારે શોખનું પરિણામ

ધણુભાગે સાફ આવે છે. હંદ એટલે કંઈપણ ગણતરી કર્યા વગર, હિત અહિતનો વિચાર કર્યા વગર, આગળ પાછળનો મંત્રાંશ જોયા વગર જે કંઈ જેવું તેવું બને તે કરવું ન્તે; અને શોખ એટલે અગાઉથી બરાબર ગણતરી કરી, હિત અહિતની વાત વિચારી પરિણામે જે લાભ થાય એમ હોય તો જે વાત લીધી હોય તે સરસ રીતે કરવી અને પડી તેમાં નાશીપાસ ચલાય તો પણ મરણાંન વળગી રહેવું અને કશાથી ન ડગવું તે. આવો શોખ ધણાજ થોડામાં જોવામાં આવે છે અને તેમાં પણ પાછ ન મળે તેવા સાહિત્યના ધંધામાં તો રા. પદીયાર જોવા કોઈકજમાં દીકામાં આવે છે. લખવાની પ્રથમ છતાંસા-લાલસા રા. પદીયારને થઈ તે હંદજ જેવી હતી. એ વાત તેમના 'આર્ય વિધવા' અને 'પ્રેમ પ્રેમ ને પ્રેમ' નાં પુસ્તકો જોવાથી સારી રીતે સમજી શકાય છે. 'આર્ય વિધવા'નું પુસ્તક જે તેમણે લાગણીને ઉભરે ન લખી નાખ્યું હોત તો તે એક સુંદર વાર્તાનું રૂપ પકડી શકત; અને તેથી લોકોમાં તે વિશેષ પ્રિય થઈ પડત ! 'પ્રેમ પ્રેમ ને પ્રેમ' નું પુસ્તક તેના લાલના રૂપે પ્રેમના છટક છટક વિચારોના એક સંગ્રહ છે, તેને જે હજી પણ સારી રીતે જાણવી શકાયું હોત તો તેથી દેશના હિતમાં વિશેષ લાભ થાત એ વાત તેઓ પોતે પણ એ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં લખે છે. આ બધા ઉપરથી લેખક જે કહેવા ઇચ્છે છે તે એ કે, કોઈપણ વાત બહુ વિચાર પૂરક હિત અહિતનો વિચાર કરી વ્યવસ્થાસર કરવામાં આવે તો તેનું પરિણામ વિશેષ સાફ આવે છે; અને જે કોઈપણ કામ કંઈપણ ગણતરી કર્યા વગર કે હિત અહિતનો વિચાર કર્યા વગર અવ્યવસ્થાથી શરૂ કર્યું તો તેનું પરિણામ શરૂમાં દેખાય સાફ દેખાય તો પણ તે લાભો વખત નથી નબી શકતું. અધકચરી રીતે કોઈપણ કામ આવ-કારદાયક નિવડતું નથી. રા. પદીયારે પણ જે પોતાની લખવાની પ્રવૃત્તિ લાગણી અને ઉમરાના તોરથી શરૂ ન કરી હોત, તો તે આજે ગુજરાતમાં હાલ જે સ્થાને છે તે કરતાં પણ વિશેષ ઉચ્ચ સ્થાને બિરાજી શકત એમાં શક નથી. જોકે એમનો હંદ પાછળથી શોખના રૂપમાં, પરિણામ પામ્યો હતો, પણ અમે જે વ્યવસ્થાસરના અને ઉડી બુદ્ધિના શોખની વાત કરીએ છીએ તે તો તેમનામાં આવીજ શક્યો નહોતો; અને આનું કારણ તેમની મૂળ હંદીથી પ્રવૃત્તિ-પ્રવૃત્તિને અમે બુનીએ છીએ. ઉગતા લેખકને આ વાતમાંથી બહુ શીખના જેવું

છે. જેમકે બી. એ. અથવા એમ. એ. થવાને માટે લાંબો વખત સતત અભ્યાસ કરવો પડે છે; તે પ્રમાણે સારા લેખક થવા માટે પણ ઉત્તમ અને બહુ વાંચનવિલાસી થવું જોઈએ. તેને ‘સરસ રીતે વિચારતાં અને પચાવતાં આવડવું જોઈએ, આ પછી તેને વ્યવસ્થાસર ગ્રંથવતાં પણ આવડવું જોઈએ, અને એ પછી તે ઉપર લાંબો વિચાર-સાર દોહન કરી પોતાને જો કોઈ નવીન વાત સૂઝે તો તે જગત પાસે મૂકવી જોઈએ, અને તે મૂકવા અગાઉ એવી તો સરસ થવી જોઈએ કે જેથી બીજા કદાચ તેની વાહ વાહ ન બોલે પણ તેથી પોતાનું અંતઃકરણ તો આનંદથી ઉભરાઈ જતું હોવું જોઈએ. આવી ઉત્તમ કક્ષામાં જે પુસ્તક અથવા લેખક આવી શકે છે તેને ધન્ય છે. રા. પટ્ટીયાર પણ ખાસ ધ્યાન આપવાથી આવી ઉત્તમ કોટીના લેખક બન્યા છે. તેમનાં બીજાં પુસ્તકો-‘સ્વર્ગનાં પુસ્તકો’ આવી ઉત્તમ કક્ષાના છે; તેથી અમે તે વિષે અહીં કંઈ લખવા ઇચ્છતા નથી, પણ નાની ઉમ્મરનાં તેમના અમુક લખાણો અગર પુસ્તકોને અમે અમારી માન્યતા પ્રમાણે એ કક્ષામાં નહિ મૂકી શકતા હોવાથી તેનો આ પ્રકરણમાં સમાવેશ કરી ઘટતું વિવેચન કરેલ છે. વાંચકો તેમાંથી સાર ભાગ ગ્રહણ કરશે એની ઉમેદ છે.

પ્રકરણ ૪ થું-જીંદગીની શરૂઆત.

રા. પઢીયારે બાળુવાનું છોડી દીધા પછી તેમણે થું કરવું અને કદાચ લાઇનમાં જોડાવું તે વાત તેમના મનમાં અને તેમના કુટુંબીજનોના મનમાં સારી રીતે ઘોળાવા લાગી. તેમના પિતાશ્રીને વિચાર એવો હતો કે, “ મોટા, જો મ્હારી પેટે કોઇ સરકારી ખાતામાં જોડાવા જાય તો સાફ, ” તેથી આ માટે તેમણે પ્રયાસ પણ કરવા માંડ્યો. પણ રા. પઢીયારના અક્ષરો એવા તો ખરાબ હતા તેમજ તેમને ડાબે હાથે લખવાની જે ટેવ પડી હતી તેથી, અને તેમનો સ્વભાવ નાન-પણથીજ ઉઝુંખવ તથા તોફાની હતો તેથી સરકારી ખાતામાં ખરાબર નભી શકશે કે કેમ તે માટે તેમના પિતાશ્રીને શંકા રહ્યા કરતી હતી. વળી રા. પઢીયારની કલ્પના તો કંઈક જુદી તરેહની હતી. તેમની ઇચ્છા ચોરવાડના* ધણા બાઇઓ જેમ મુંબાઇ જાય છે અને ત્યાં જઈ પૈસા કમાઈ આવે છે તેમ મુંબઈ જવાની અને પૈસા કમાવાની હતી. આ અરસામાં તેમની બે ફાઇઓ ત્યાં રહેતી હોવાથી તેમને થોડીક અનુકુળતા પણ હતી; તે છતાં એમના પિતાશ્રીએ તેમને આ બાબતમાં સંમતિ નહિ આપવાથી આખરે પઢીયારને તેમના પિતાશ્રીના વિચારને તાબે થવું પડ્યું. અને સં. ૧૯૪૨ માં તેઓ સરકારી કચેરીમાં અરજી લખવા તથા કારકુનો જે કંઈ ઉતારવાનું સોપે તે ઉતારવા માટે રહ્યા. ડાબે હાથે લખવાનું સાફ નહિ એ વાત રા. પઢીયારને તેમના પિતાશ્રીએ ઘણી વખત કહી હતી અને અક્ષરો માટે પણ પ્રસંગોપાત તેઓ તેમને ટકાર કર્યા કરતા હતા; પણ તેમનાથી અક્ષરો સુધારી શકાતા નહિ, તેમ લખવામાં પણ હાથ બદલી શકાતો નહિ. ટેવ પાડવાને ખાતર થોડો વખત જમણે હાથે લખે અને પછી ડાબે હાથે લખવાનું શરૂ કરે આમ તેમનું ચાક્ષ્યાં કરતું હોવડે તેમના પિતાશ્રીને લાગ્યું કે આ તો મ્હારાથી સમજે એમ નથી માટે જો કંઈ

* ચોરવાડના ઘણા ખરા વાણીયા-ખાણીયા હતા પણ કાઠોઆરાડનાં બીજાં કારનાં શહેરો અને ગામોના રહીશોની જે મુંબઈમાં વસે છે વાળીયા ખાણીયા ઉપરો મોટા થયા એટલે તેનું વલણ અગત્ય થઈ તેમ આજે પણ મુંબઈ જવાનું ચાલે છે. પણ દેશમાં રહી કદ ઉઘમ ચોખતા નથી એ ખરેખર રા. પઢીયારના કલ્પનોનું છે.

યુક્તિ કરીએ તો સાફ. એમ વિચારી પોતાની કચેરીમાં કામ કર એક દારકુને તેમણે કહ્યું કે, “ અમૃતલાલ, જમણે હાથે લખે એ તમે કરો તો સાફ. ” “ અરે, તેમા શુ મોટી વાત છે ! કાલથી તે થાય એમ કરીશ ” એમ દારકુને ઉત્તર આપ્યો. બીજે દિવસે જમ પહોંચાર કચેરીમાં ગયા અને લખવાનું શરૂ કર્યું કે તુરત દારકુને તેમ દમ બરાવીને કહ્યું કે; “ અમૃતલાલ, આ તો કચેરી છે. આ હાથે હાથે ન લખાય અપશુદ્ધ થાય-ગણાય ! માટે જો હાથે લખવું હોય તો કાલથી અહીં આવતો નહિ, અને આવવું હોય તો જમણે હાથે લખવું શરૂ કર. ” આ પછી પોતાની નોકરી છૂટી જ એવી બીકથી જમણે હાથે લખવાનું તેમણે શરૂ કર્યું અને હાથે લખવાની ટેવ ધીમે ધીમે છોડી દીધી, પણ આથી પરવશપણને મ. તેમના સ્વતંત્ર મનને ધણું લાગી આવ્યું. તે છતાં બીજો કંઈ ઉપા નહિ દેખાવાથી જેમ સરકારી નોકરો કહે તેમ તેઓ ચલાવ્યે જતા.

કચેરીના નોકરોમા પોતાને ન ગમવાથી પોતાના પિતાશ્રી સા. પહોંચારે તે વાત જાણાવી અને મુબાઈ જવાની વાત કરી. આ વાત તેમના પિતાશ્રીએ કબુલ ન રાખવાથી તેમણે હઠ લીધી ત્યાં તેમના પિતાશ્રીએ કચેરીમા નોકરી ન કરવા જવાની વાત કબૂલ રાખી “ પણ હમણા તારી ઉંમર નાની છે, જરા મોટો થા ત્યારે જજો ” એમ કહી તેમના પિતાશ્રીએ તુર્તમા મુબાઈ તેમને જવા ન દીધા, તેથી થોડો વખત એમણે ચોગવાડ, માળીઆ, બંડુરી વિગેરે ગામોમા ગમડવામા કાઢ્યો.

આ અરસામા તેમણે પોતાનું હુન્નર ઉદ્યોગ તરફ વધણું હોવાથી મુબાઈની હુન્નર ઉદ્યોગ શાળામા દાખલ થવા માટે ચોરવાડના વહીવટદાર સા. હરિદાસ ગીગાબાઈ મારફત તે વખતના જૂનાગઢ એટના નાયબ દિવાન સા. પુરુષોત્તમરાય સુદરજી આવા ઉપર રકોયરશીપને માટે એક અરજી કરી, પણ તેનું કંઈ પરિણામ આવ્યું નહિ.

થોડો વખત સ્ત્રી વળી બીજી અરજી તેમણે તે વખતના જૂનાગઢ એટના દિવાન સા. હરિદાસ ત્રિહારીદાસને પરબારી કરી; તેમને વેધક, બ્યોનિય, હુન્નર ઉદ્યોગ વિગેરે સીખવાને માટે રકોયરશીપની માગણી કરી હતી અને અંતમાં પોતે જોડી કાટેવી નીચેની એક કવિતા લખી હતી.—

હો પ્રિય મહેરયાન, દીગો આપ ગુણવાન,
તથા વંણા હો વિદ્વાન, ચિત્ત ભગવાનમા
દાસ કૃષ્ણ છે અરજ, પડી આપની ગરજ,
શરીર સામુ શુ જોશો, રૂપ નથી તનમા
સાદા પોશાક બણી, નજર શુ રખો બણી,
અક્ષર સામુ શુ જુઓ, ગરીમ છું ધનમા
વિનવે અમૃતલાલ, નથી મ્હારે વખવાગ,
પ્રમાણિકપણ નીતિ, પ્રિયા મુજ મનમા

આ કવિતા ઉપરથી રા પદીયારના મનનો તે વખતનો દીન
ખાન, રહેણીકરણી, નીતિ તથા જ્ઞાન માટેનો તેમનો અગ્રહાર સારી
રીતે સમજાય છે, તેમજ એ ઉમ્મરે તેમના મનમા ધોળાતા પ્રિયારો
પણ આપણા સમજવામા આવે છે

આનુ પરિણામ ખાસ કદ આનુ નહિ, એમ્ને તેઓ વિશેષ
નિરાશ થયા હવે ગમે તેમ કરીને પણ મુમઘ જલુ એવો તેમણે દંડ
અપેક્ષ કર્યો, અને પોતાના પિતાશ્રીની મમતિ મેળવી તેઓ સવત
૧૮૪૪ મા મુમઘ ગયા મુમઘમા તેઓ તેમના મોગી કદને ત્યા રહેવા
લાગ્યા મહિનો બે મહિના તો મુમઘ જોવામા, મિત્રો સાથે લહેર
કરવામા, નાટક એક જોવામા ગયા, પણ પછી તેમના મનમા ચિંતા
વેળી કે અહિ આનીને ધધે નહિ વગગીએ તો નાહકની કળેતી થશે,
એમ્ને તેઓ ધધે વગમવા માટે તજનીજ કરવા લાગ્યા

આખરે મુગજ જોવા કાપક મારનીમા એમ નોમ્ની તેમને મળી
ત્યા તેઓ દુઃખનમા માન ગોળવવાનુ, સાક્ષ્ય કરવાનુ, દીવા મત્તી
કરવાનુ, મોડો અને આહકોને કુરામાથી પાણી સીમી લાની
પીવડાવવાનુ હત્યાદ કામો કરના અને તે પણ નિવમીન રીતે નહિ
સવારના સાનથી ગળના દય અગીયાર વાગ્યા મુધીની તેમની નોમ્ની
હતી વચમા ચોડો વખત ક્યાક દાદમ્યાક મપોગના અને સાગના
ખાવાને માટે રજા મળની આની સખન કામગીરીથી તેઓ બંદ
કરાગી જતા આ ઉપગત તેમનુ પ્રિયમમ-ચાચવાનુ તથા લખવાનુ
તો તેમનાથી જરાપણ થતુ નહિ તેથી તેમને બંદ દુખ થતુ, તે છતા
પણ તેઓ મોકરી બખએ જતા હતા

પરંતુ દેવને કદ જુદુજ ગમતુ હતું રા પદીયારને આવી નોમ્ની
નીમા રાખી સદાયના ગુનામ મનાવવા દેવની દમ્જ નહતી, એમની

ધન્ય તો કદ અનેરી હતી પાચ છ મહિના મારહીટમા નોહરી કરી હશે ત્યા તેઓ માદા પડયા, એટલે તેમણે દેશમા જવા વિચાર કર્યો અને તેમના કુટુંબીજનોએ તેમના સંમતિ આપી આ વખતે તેમની મન સ્થિતિ ખેલી હતી તે તેમની લખેલી એક નોંધપરથી સમજાશે

‘ ગુરુવાર, તા ૧૨ મી આગસ્ટ સને ૧૮૮૬ આજનો દિવસ બહુ ખટપટ બયો દીસે છે, મરણ થો ! દિવસ થયા ચોરવાડ જવાની વાત બહાર પડી છે સૌ ચોરવાડીઆ આ વાત ખરી માની બેઠા છે અને તે ખરીજ હતી કાલથી મારો એ વિચાર નરમ પડયો છે મારે જવાનું જે ખાસ કારણ મારો પત્ર તેમા દુ ખાવા કમી થયો છે એટલે વિચાર મુલતવી રાખવા માગુ છું આજે તે વિચાર બહાર પ તો ચોરવાડીઆ સરાયમુડત થાય છે કુઠાનેથી અને ૧૧ બળની ટેનમા હપડા છે કુઠાનમા માણસો એ વાત નિ સરાય ખરી મ ને છલે કુઠાનેથી નીકળી જવુ એ તો ચોક્કસ છે તેમ નોહરી પણ ન કરવી એમુ હોલ છે અને ચોરવાડ જવાનું તો અનિશ્ચિત છેજ, ત્યારે હાલમા મારે શું ક મ કરવું? એ સવાલનો જવાબ તો જે કે રહેલો છે, પણ મારે કેવી રીતે પૈસા કમાવા એ જરૂરનું બધવું કહીન છે મે એક જાણને મારી મહત્તનો બરોડસો આપીલટકાળે છે પચીસ રૂપિવાના ભેખમમા ઉતરવાથી રોટલી મેળવી શકાશે એવી આશા રહે છે ’

આની આવી ઘણી ધડમથનો આત્મા પછી આખરે ચોરવાડ જવુ એ નક્કી થયુ અને રા પદીમાર ચોરવાડ આત્મા આ વખતે તેમને પગ અને કમરમા વા જણાતો હતો તેમજ તેમને પ્રમેદ થયો હતો વળી છાતી પણ સખ દુ ખતી હતી ધીરે ધીરે દેશના હવા પાણીથી અને હવા તથા પરહંથી તેમની તળીયત મુધરવા લાગી અને ત્રણ ચાર મહિ નામા તો તેમને ઘણુ સાફ થઇ ગયુ આ અરસામા તેમણે વૈદ્યકના ટ્રેલિંગ પુસ્તકો વાચ્યા અને તે ઉપરથી પોતાને થયેલા રોગનું કારણ અને તેનું નિદાન પોતે બાણી લીધુ તેમને લાગ્યુ કે, “ મુખમા ખાવા પીનાની ગણતથી અને રહેણી કરણીમ જરાનર ધ્યાન નહિ આપવાથી મહેને રોગ લાગુ પડયો હતો, તેથી હવે તે બાબતમાં જરા ખર ચીવટ રાખની અને કોઇ પણ વખતે માડ ન પડાય તેમ કરવુ અને જાતે વૈદ્ય જનવુ ” આ હન્ય બાવનાના બળે રા પદીમાર આ પછી પેતાની જીવમીઆ એક કે એ વખત શિવાય કોઇપણ વખત ખાસ માદા પડયા નહોતા, અને વૈદ્ય જનવાની તેમની બાર્વનાએ તો તેમને સારા વૈદ્ય જનાવ્યા રતા એ સુવિદિતજ છે

રોગમાથી મુક્ત થયા પછી વળી પાછો વાચવનો તથા લખવાનો

ધંધો ધમધોકાર ચાલવા લાગ્યો. આ અરસામાં રા. પદીયારે “ આર્ય વિધવા ” નું પુસ્તક લખેલું અને ખીજું પણ કંઈક લખેલું જે અમે આગળ ટુંકામાં જણાવી ગયેલા છીએ; એટલે અહિં વિસ્તારની જરૂર નથી. એટલું તો ખરૂં કે લખવા-વાંચવાથી માણસનું પેટ ભરાતું નથી. તેને માટે કંઈ ઉદ્યમ જોઈએ. કોઈપણ જાતનો સ્થાનિક ઉદ્યમ નહિ મળવાથી અને સરકારી નોકરી પોતાને પસંદ ન હોવાથી આ અરસામાં તેઓ ચોરવાડના એક બગીચામાં દેખરેખ રાખવા નોકરીએ રવાના હતા. ત્યાં તેમને માસિક રૂપ કોરી એટલે સવા છ રૂપીઆ પગાર મળતો. આ ઠેકાણે તેમને ખેડુતો તથા મજૂરો ઉપર દેખરેખ રાખવી પડતી. અહીંયાં હાજરી પુરવા સિવાય ખીજું કંઈ ખાસ કામ નહતું આથી તેમને બહુ આનંદ રહેતો; પરંતુ આ નોકરી કાયમની નહતી. બાગનું કામ ખલાસ થયા પછી વળી પાછું રખડવું પડે તેમ હતું, એટલે તેમણે એક અરજી તે વખતના વડોદરા સ્ટેટના કેળવણી ખાતાના ઉપરી અધિકારી સાહેબ શ્રીયુત હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળાને કરી. તેની નકલ અમને મળેલી હોવાથી તથા તે તેમના તે વખતના જીવન ઉપર પ્રકાશ નાખતી હોવાથી અહીં આપીએ છીએ.

વડોદરા કેળવણી ખાતાના માનવંત મહેરબાન ડાયરેક્ટર સાહેબ રા. રા. હરગોવીંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળાની ખાસ જાનાબમાં, મુ. વડોદરા.

સંસ્થાન જીનાગઢના મહાલ ચોરવાડથી લી. વિષ્ણુ અમૃતલાલ સુંદરજી પદીયાર, આપ સાહેબનો અમુલ્ય વખત રેફરી તદ્દલે આપવા નમ્ર અરજી શુભરવા રજા લઉં છું જે,

માનવંત સાહેબ, આજકાલ નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી વિદ્યાદુનરને જેટલો આશ્રય મળે છે તેટલો ખીજો જગ્યાએથી ભાગ્યેજ મળતો હશે અમરતા તરીકે મળતો એમ જાણીએ તો મધુ નામે, એટલે હાલમાં સર્વથી વધુ વડોદરાનું કેળવણી ખાતું પ્રપંશા મેળવવા બાંધવાન થયું છે. સ્વદેશપ્રીતિ, સરસ્વતિભક્તિ, અખંડકાંચાંગ, ઉત્સાહ, ઉદારતા, ઇત્યાદિ આપના મહાન સદગુણ-ભર્યા દેખરેખનું એ મંતોપકારક પરિણામ છે એમ માનવામાં પ્રજા દગાતી નથી; એથી આકર્ષાઈ મારામાં જે ધમરે કાંઈપણ શક્તિનો અંશ ચૂક્યો હોય તો તેનો રૂડો ઉપયોગ કરવા-જાનના બંડારમાંથી મોડા રજકણ વીધુવા આપની-પાસે

આવવા હું ઇચ્છુ છું મારી ઉમર હાલ ૨૦ વર્ષની છે માત્ર હું શુભરાતી પાયમા ધોરણમા પાસ થએલો છું વધુ અભ્યાસ કરવાની અને અલગ ઉપદેશ છે, પણ સાધનની તગીને કારણે તે લાગે મેળવવા અશકત છું, તો પણ મહા રહેવાની ટેવથી “આર્ચરની પંચાંગ” (એક વાર્તા) અને “આર્ચ વિધવા” (નિમગ્ન) નામના અસરકારક પુસ્તકો રચવા શક્તિવાન થયો છું, પણ આશ્રય વિના બાગેરી પેગીમા ઉધીને બોગમાં થઈ પડ્યો છે

માત્રીક શક્તિનો અને હુન્નરી કામનો અને કુદરતી શોખ છે હું આશા રાખું છું કે જો મને માત્રીક કામ ઉપર મહા રહેવાની જોગવાઈ મળશે તો આગળ ઉપરજ નહીં, પણ હું વખતમાટુંટલાં ધરમસારી ખામતના અતિ ઉપયોગી સસ્તી કિમતના નાના ગરીબ લોકોને કામ હાથે તેવા મયાઓની મોઢાં હું કરી શકીશ

અહીં (ચોરવાડ) વહીવટી કચેરીમા હું ઉમેદવારી કરતો ત્યારે મારી પદર વરસની ઉમર અને હાતરથી કાગળ મપના નહોતું આવડતું, પણ ત્યાં અને હવે કરવાની જરૂર પડતી, તેથી આસ્તે આસ્તે કાગળ કાપતા શીખ્યો અને પછી મક્કતના કાગળ બગાડના આજે આપને આ સાથે નમુનાના ૪ પુસ્તકો પોષ્ટ કરી મોકલ્યા છે તેવા ચિત્ર બનાવતા શીખ્યો છું મારી પાસે તે ચિત્ર કાપવાને એક મુદ્દાલ-ભાગલ-સોથ હાતર અને ચોડવાને ઘડના લોહની લાહી શીવાય બીજું કાંઈ સાધન નથી હું કાંઈ તે ખાતેનો નિયમ જાણતો નથી અને કાંઈએ શીખ્યું નથી મેં કાંઈ તેમા કંઈ સાચ્ય-યો નથી પણ જાતી શોખથી જે કાંઈ મને આવડ્યું તે આપ કદરવાન સાહેબ હજુર મેં રજુ કર્યું છે

પુનર્નમનુ દિલને દેશોનતિ ઇન્જનાર સ્વેશબીમાનો જુઓ ધરાવનાર છું એમ મુલવામા હું આપનાકાંઈ સમજતો નથી સાચી નમ્રતા એમ નથી મહેતી કે પોતામા જે ગુણ હોય તેનો નકારજ કર્યો કરવો

સાધનની ખામીને લઈ બીજા ધધામા પડવું પડશે તો તે પણ રંગડ સગડ ચનાની શકીશ પણ હિંદને મારી તરફથી જે લાભ મળે તે જોઈએ તે આપના શક્તિવાન નહિ થાઉં તો હિંદને કરજદાર ગણાઈ મેંતાઈ કરી મતોય પામીશ હરે માનવી પોતાની હજુરમાં આખી માનવ જાત તરફનો વધીન છે જો ત્યાંની હુન્નરાગામા

મેલરશીપ-પુરતો આશ્રય મળતો હોય તો કૃપા કરી જણાવશોજી એટલે હું ત્યાં અભ્યાસ કરવા હાજર થઈશ ગાંધી પસા ખાઈ અભ્યાસ કરના શક્તિવાન નથી એટલે ગરીબાઈને લાઇ આ વિસ્તૃતિ ગુજરી તમ્હી આપવી પડે છે તે ક્ષમા કરશોજી જનામ માટે મીટીટ ખીડી છે જનામની હિત દાથી શહ બેઈશ

હદી આશ્રયની સગવડ નજ થઈ શકે તેા છેવટ મારે લાયક ાઈ યોગ્ય પગારની નોકરી હોય તો જણાવી અને એશાનમ દ કરશોજી એજ વિનતિ યોગ્યાડ (કારીઆવાડ) તા ૨, ડીસેમ્બર, ૧૮૮૦, સોમવાર

આ ઉપરથી શ પઢીયારની તે વખતની મન ગિયતિ આપણે સારી રીતે સમજી શકીએ છીએ આ અરુનો પણ કઈ મતોપકારક નીવેડો ન આવવાથી તેઓએ બાગલુ કામ ખનાસ થતા વગી પાઠા મુમઈ જવાનો વિચાર કર્યો, અને મનમા મકલ્પ કર્યો કે, “શરીરની બહુ મલાગ રાખવી અને બનતા પ્રકારે નોકરી ન કરવી અને તેમા પણ કાપડ મારફીટની તો નજ કરી ” આમ વિચાર કરી બાગલુ કામ ખનાસ થતા વગી પાઠા મેં ૧૮૪૬ મા તેઓ મુમઈ ગયા

કુરસદનો બહુ રૂડો ઉપયોગ થયો છે. એકાદ બે પુસ્તક રચ્યાં છે. મા આર્ચકીનાં પરિણામ નામનું પુસ્તક છપવવાથી બે માસમાં ઓછામાં ઓછા બસે રૂપિયા એક તડાકે યથે; જો તેમ ન થાય તો તે પુસ્તક બાળી દઈ અને કોઈ દિવસ કલમ પકડું નહિ. હું કેટલીક સારી તર્ક રાહ જોતો હતો, પણ ધીરજથી વાટ જોવાનો ગુણ આપણા લોકોમાં નથી. જો કે આટલો વખત વાંચ વાંચ કરવાથી મેં પેસો તો નથી મેળવ્યો, તો પણ એમ કહેવાને તો અડચણ નથી કે દહાડે દહાડે મારા જ્ઞાનમાં વધારો થતો જાય છે. હું સન્યસ્ત ધર્મ પર્મદ કહું છું, પણ તમારા પ્યારનો તેમાં પ્રતિબંધ આવે છે આટલે લાચાર છું. હું પત્ર લખીશ પણ તમારો પત્ર મને નહિ પહોંચે. હું મારો વધુ વખત અનુકૂળ જગ્યાએ વિદ્યાભ્યાસમાં ગાળીશ. નિશ્ચિંત રહેશો. ખોટી શીકર કરવામાં ફાયદો શો? સર્વ સ્નેહીઓને ઘટિત કહેશો. કિં જ-હુના? વધુ શું કહું? હું જો કરાવ કહું છું તે મારી જાતને માટે જ છે, અને તે પાળવા હું શક્તિવાન થઈશ; તેમાં ખીજીને વચ્ચે પડવા જરૂર નથી. ”

આ પત્ર ઉપરથી રા. પટ્ટીવારના શા શા વિચાર હતા તે જણાય છે. દેશાટન કરવાની વૃત્તિ, ધર્મર ઉપરની આસ્થા, નોકરી ન કરવી એવો નિશ્ચય, કુટુંબને માટેની ચિંતા, લખવા વાંચવા તરફ પ્રેમ, અને જ્ઞાન તથા સાદા જીવન માટે તરફદાર વિગેરે તેમના જીવનની વાતો તેમાંથી વ્યક્ત થાય છે. આ પત્રનો અમલ કરવાનો તેમને વખતજ ન આવ્યો. તેમના પિતાશ્રીએ તથા તેમના કુટુંબીજનોએ તેમને મુમર્ઝ જવાની તેમની બહુ ઇચ્છા હોવાથી રજા આપી, તેથી તેઓ ખીજી વખત મં. ૧૯૪૬ માં મુમર્ઝ ગયા.

મુમર્ઝ આવ્યા તો ખરા પણ હવે શું કરવું એ બહુ મોટી અને દુઃખની વાત થઈ પડી. ચોરવાડમાં જો વિચારો આવતા તે બાવના-તરંગો રૂપે હતા. અહિં તો એ બહુ કાર્યમાં વ્યવહારમાં મૂકવાનું હતું. આખથી ઘણું દુર સુધી જોઈ શકાય છે, પણ પગથી ત્યાં પહોંચી શકાય નથી. આખ અને પગ વચ્ચે ફરક તો રહેવાનોજ. તે પ્રમાણે બાવના અને કાર્ય વચ્ચે પણ અંતર છેજ. આ - ખ્યાલ રા. પટ્ટીવારને આ વખતે ઘણા અનુભવના અંતે આવ્યો. જીવાન ઉચ્ચર અને ઉચરતી સાગળીઓને લઈ ચોરવાડમાંથી તેમણે ધારી રાખેલું કે મુમર્ઝનાં જઈ કંઈ ને કંઈ રોધી કાઢશું; પણ મુમર્ઝ પહોંચ્યા પછી એવું ફેરફારમાં

તેમને બારે મુશ્કેલી પડી. તેમની જે કંઈએ મુશ્કેલીમાં રહેતી હતી; એ પાત અગાઉ આવી ગયેલી છે. એઓ પણ બીજે ઠેકાણે રમોઈ કરતી હતી; એટલે પોતાનાં કુટુંબનાં માણસોને કેટલો વૈષ્ણવ પરચે ઘેર તેઓ રાખી શકે. શરૂઆતમાં એક જે મહિના તો સુખમાં ગયા; પણ તે મહિના કેટલાક દિવસો એવા ગયા કે તેમને વ્યભાષા ખાધને રહેવું પડતું. અથવા તો કોઈ ભાઈબંધ દોરતો ઉપર આધાર રાખવો પડતો. પણ આવી સ્થિતિ લાંબો વખત નહીં નહિ. તેમણે વિચાર કર્યો કે આમ મોં વિમાસીને બેસી રહેવાથી કંઈ વળવાનું નથી, માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. છેવટે જે કંઈ મળે તે કામ સ્વીકારી લેવું પણ ધંધે વળગી જવું, નહિતો પાછું ચોરવાડ જવું પડશે અને કુટુંબને બારે થયું પડશે; આમ વિચારી ચોરવાડમાં અવકાશને વખતે લખેલું ‘આર્થ-વિધવા’નું પુસ્તક લઈ સારાં સારાં માણસોનાં ઠેકાણાં મેળવી તેમને ત્યાં તેઓ ધક્કા ખાવા લાગ્યા. છેવટે તે વખતના મુશ્કેલી ભોક્ષિય સદ્ગુણસ્થ શ્રેષ્ઠી લક્ષ્મીદાસ ખીમજી કે જેઓ સંસાર સુધારાના કામમાં અને પ્રગલ્ભિતના કામમાં આગળ પડતો ભાગ લેતા હતા તેમની તેમને મુલાકાત થઈ. આ પુસ્તક જોઈને શ્રેષ્ઠી લક્ષ્મીદાસે તેમને ઇલાવવા માટેની ગોઠવણ કરી આપવા કહ્યું. આથી રા. પદીયારને “ભાવતું હતું અને વૈધે કહ્યું” તેવું થયું. શ્રેષ્ઠી લક્ષ્મીદાસે જાડું ઉદાર મનના અને માણસની પારખ કરનારા સજ્જન પુરૂષ હતા. તેમણે રા. પદીયારને થોડી વાતોચ્ચિતો અને સહવાસપરથી તેમને ગમતું બીજું કામ પણ મોંધ્યું. એ કામ એ હતું કે શ્રેષ્ઠી ઉમ્મરે વૃદ્ધ હોવાથી તથા તેમને આખે અવગનઈ હોવાથી તેમનાથી છાપાં બરાબર વાંચી શકાતાં નહિ; તે છતાં છાપાં વાંચવાનો તથા જાહેર હીલચાલ મંજેથી વિગતો જાણવાનો તેમને રસ હોવાથી પોતાની પાસે છાપાં વાંચવાનું કામ તેમણે રા. પદીયારને મોંધ્યું, અને કોઈ કોઈ માસિકમાંથી અથવા નવાં નીકળેલા પુસ્તકોમાંથી પણ કંઈ તેઓ તેમની પાસે વચાવે; આથી રા. પદીયારને આનંદ પડવા લાગ્યો. ધીરે ધીરે રા. પદીયાર લક્ષ્મીદાસમોહના કુટુંબમાં જડુ માનીતા માણસ થઈ પડ્યા. લક્ષ્મીદાસમોહના મુનીમોમાં સ્વ. હાટાવાલ આજુદહ કે જેમણે, મુશાધ સમાચારમાં ધણા વર્ષો સુધી રીપોર્ટરનું કામ કરેલું અને પાછળથી લક્ષ્મીદાસરોક સાથે તેમના નીવના કામોમાં જોડાયેલા તે તેમના ખાસ મિત્ર થઈ પડ્યા. આગળ જતાં તેમણે સ્વર્ગનાં પુસ્તકોમાંથી ‘સ્વર્ગનું વિમાન’ ઇલાવવાનું અને

વેચવાનું કામ પોતાને માથે રાખ્યું હતું, અને રા. પદીયારને તેમના સાહિત્યના કામમાં અવારનવાર ઘણી મદદ કરી હતી. આ શિવાય લક્ષ્મીદાસરોહના બે પુત્રો, સ્વ. દામોદરરોહ તથા સ્વ. વીરજીભાઈ પણ રા. પદીયારના ખાસ અંગત મિત્રો જન્મા હતાં. તેઓએ આગળ જતાં રા. પદીયારને તેમનાં કેટલાંક સ્વર્ગનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવામાં ઉછીના પૈસાની જોઈતી મદદ આપી હતી. લક્ષ્મીદાસરોહને ત્યાં રા. પદીયાર બહુ મનીતા થઈ પડવાથી થોડા મહિના પછી તેઓ ખાવા-પીવાનું તથા રહેવાનું પણ રોહને ત્યાંજ રાખતા; અને રોહના એક કુટુંબીજનની પેઠે તેમને ત્યાં બહુ કામ તેઓ કરતા. રોહને ત્યાં એકલા પુરવર્તીમાં નહિ પણ સ્ત્રીવર્ગમાં પણ તેઓ તેટલાજ પ્રિય થઈ પડ્યા હતા.

૧. લક્ષ્મીદાસરોહના આશ્રયથી “આર્ય વિધવા” નું પુસ્તક છપાવ્યું અને તેની ભેંકામાં બારે પ્રશંસા થઈ. “અમૃત વચનો” નું પુસ્તક બાવનમરના એક મૃદસ્યે છપાવ્યું અને તે પણ ભેંકામાં પ્રિય થઈ પડ્યું. બીમસેન પત્રમાં ‘કાઠીયાવાડી તોપ’ છપાઈ અને તે પણ ભેંકામાં મનીતી થઈ પડી. આ શિવાય બીજાં કંઈ કંઈ રા. પદીયારે ‘મુગ્ધ સમાચાર’ ‘જમે જમરોહ’ ‘વૈષ્ણવ’ વિગેરે પત્રોમાં તથા ‘નુર-ઇ-હકમ’ ‘સૌરાષ્ટ્ર દર્પણ’ ઇ. માસિકમાં આ વખતે લખ્યું. આથી પણ એક ઉગતા સારા લેખક તરીકે તેમની પ્રખ્યાતિ વધી; પરંતુ આથી રા. પદીયારને પોતાને આંતરિક સંતોષ બહુ થોડો થતો. એમની જીદગીનું ખાસ ધ્યેય લખવું, વાચવું, તથા કુટુંબ નિર્વાહ કરવો એવું નહીં થયું નહોતું; પરંતુ તે તો જ્ઞાન-ધર્મને મેળવવો, આત્મા અને પરમાત્માની વાતો જાણવી એ હતું, તેથી અંતરના સંતોષ એ વખતની તેમની ચાતુ પ્રવૃત્તિથી એમને મળતો નહિ, અને તેમનું મન દુઃખાયા કરતું. આને માટે તેઓ જનતા પ્રયત્ન કરતા. ઘણી વખત મરીયન લાઈન્સના રોશન પાસે આવેલા દરિયા ઉપર-એકલા ફરવા જતા અને કલાકના કલાક વિચારો કરવામાં માગતા; ઘણી વખત રાત્રિને વખતે નિરાંતથી ધર્મનાં પુસ્તકો મોડી રાત સુધી વાંચ્યા કરતા; ઘણી વખત જુદા જુદા ધર્મના સાધુમંત્રીને મળતા અને તેમની પાસેથી જ્ઞાન-બોધ લેતા; પણ આ બધામાં તેમનું મન ફરતું નહિ. તેમને શું જોઈતું હતું તે તેમનું મન પણ આ વખતે જાણી શકતું નહિ. એ મનને રાજી રાખવાને ખાતર ઘણી વખત તેઓ પોતાના બચપણના

દોસ્તો સાથે જુદી જુદી જાતનો મોજ શોખ મારતા. ઘણી વખત પોતાને કંઈ ખાવાની ઇચ્છા થાય તો તે પેટ ભરીને ખાઈ લેતા. ઘણી વખત મુમઝનાં વિશાળ રસ્તાઓ ઉપર મનુષ્ય સ્વભાવનું નિરીક્ષણ કરવા ઐકલા કરવા નીકળી પડતા; પણ કોઈમા તેમને સંતોષ થતો નહિ. પછી તો તેમને લખવાનું કે વાંચવાનું, પણ બહુ ગમતું નહિ; અને શું લખવું કે વાંચવું એ ગ્રંથો પછી પુસ્તક વિચારો આ વખતે તેમને આવતા. આવી મનની સ્થિતિમાં હાંદગીની અમારતાના વિચારોમાં અને માનસિક ઉદ્વેગમાં તેમનાં એ ત્રણ વર્ષો વહી ગયાં.

પ્રકરણ ૬ હું-ઈશ્વર પ્રલિધન.

કોઈપણ જાતની જીંદગીની નિષ્ફળતાને અંગે જે જાગૃક્ષી જીવ હોય તો તે ઈશ્વરનું ચરણ ગોતે છે. તેનું મન હમેશાં ઈશ્વર તરફ જ દોરે છે, અને ઈશ્વરની વાતો સિવાય બીજી કોઈપણ વાતમાં તેનું મન જોડાતું નથી. આવી સ્થિતિ રા. પડીયારની પણ તેમની ચોવીસ પચીસ વર્ષની ઉંમરે થઈ. 'ગન પ્રકરણમાં' જણાવ્યા પ્રમાણે તેમને ખાવા પીવાની કે એવી બીજી કોઈપણ જાતની ચિંતા હતી નહિ. શેઠશ્રી લક્ષ્મીદાસ ખીમજીને ત્યાંથી કંઈ પગાર જોડું મંગલું તેમાંથી કંઈ બચતું તે તેઓ ચોરવાડ તેમના પિતાશ્રીને પણ મોકલ્યા કરતા. આ વખતે જે દરદ હતું તે મનની આધિ હતી. છેવટે ઈશ્વરની દયા તેમના ઉપર થઈ. અત્યાર સુધી ભગવદ્ગીતા તેઓ પ્રસંગે પ્રસંગે મનની મોજ પડે વાંચતા; પણ તેમને આ વખતે સારી રીતે એ વાત સમજાઈ ગઈ કે માનસિક રોગોનું નિરાકરણ જેટલું ભગવદ્ગીતામાંથી થાય છે તેટલું બીજા કોઈપણ પુસ્તકથી થતું નથી; તેથી તેમણે ભગવદ્ગીતાનાં નાનાં મોટાં ધણાં બાયાન્તરો એમાં કર્યા અને તે ધ્યાન-પૂર્વક વાંચ્યાં. આથી તેમની શ્રદ્ધા ભગવદ્ગીતા ઉપર વધારે ચોટી; અને તેમની માન્યતા-અમે તે રોગ, સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ ઉપર ભગવદ્ગીતા ઔપધ તરીકે જેટલી અસર કરે છે અને આરામ બહે છે તેટલું કામ બીજું કોઈપણ કરતું નથી એ-વધારે મજબૂત થઈ. પછી તો દરરોજ ભગવદ્ગીતાનો પાઠ કરવાનું શરૂ. આ પાઠ તેમણે વર્ષોના વર્ષો સુધી ચલાવ્યો. ભગવદ્ગીતાને તેઓ આખી દુનિયાનો ખજાનો અને સર્વ શાસ્ત્રોનો સાર સમજતા. ચોરવાડમાં પોતાની પાછલી જીંદગીમાં તેમણે આ લેખકને સૂચનાઓ અને મસલતો આપી ગીતાની એક ખાતાવહી બનડાવી હતી. કામ, ક્રોધ, મોહ, મંત્રાપ, સત્ય, વૈરાગ્ય, યાન, કર્મ, ભક્તિ, પાપરોનાં લક્ષણ, કૌરવોનાં લક્ષણ, યુદ્ધનું વર્ણન, વિગેરેના જુદાં જુદાં ખાતાં પાડી ગીતાના જે અધ્યાયનો જે શ્લોક જે ખાતામાં મૂકી શકાય તેવાં મૂકેલાં અને એ પ્રમાણે આખી ગીતાનું દોહન કરવું. આમાં એમ પણ બને કે એક શ્લોક ધણાં ખાતાંઓમાં જઈ શકે, ત્યાં તેમ પણ કરવું; પણ તેમાંથી એક વાત પડતી મૂકવી નહિ. આવી રીતે લગભગ સાડા ત્રણસો ખાતાંઓ પડ્યાં હતાં. આમાંથી

તેમને ઘણા સારા લેખો તથા પુસ્તકો તૈયાર કરવા હતાં, પણ એ બનવા પામ્યું નહિ. આ ઉપરથી રા. પદીયારની કામ કરવાની પદ્ધતિ અને ગીતાનો તેમનો અભ્યાસ-શોખ સમગ્ર શકાય છે. ભગવદ્ગીતાના તેઓએ ઘણી વખત નવા નવા અર્થ કર્યા કરતા અને તેમની વાતચીતમાં ગીતામાંની કોઈપણ વાત ન આવે તે ભાવે જ બનતું. એક બે વખત ચોરવાડમાં તેમણે ભગવદ્ગીતાની પારાયણ કરી હતી તે આ પ્રમાણે કે પોતે તેના અર્થ સરથી છેવટ સુધી વિસ્તારથી સાબળવા આવનારને સમજાવે. લોકમાન્ય તિલકની ભગવદ્ગીતા જ્યારે પોતે વાંચી ત્યારે તેઓ ખૂબ ખુશ થયા હતા અને પોનાના ભાઈમંદો સાથે એ વિષે એમણે બારે ચર્ચા કરી હતી. આ ઉપર તેમણે એક મુદ્ર લેખ પણ લખેલો; જે ઘણું કરી 'ચિત્રમય જગત્' માં છપાયો હતો. ભગવદ્ગીતાની ટીકા પણ તેઓ પોતાના મન પ્રમાણે પોતાની પાછલી શદ્ગીમા લખના હતા. તે આઠ નવ અધ્યાય સુધી પહોંચી અધુરી રહી છે. આ ઉપરથી સમગ્ર શકાય છે કે રા. પદીયારના આનંદિત શ્રવનમાં ગીતાએ બારે અસર કરી હતી અને તે તેમના શ્રવન તથા લેખનમાં જોવામાં આવે છે.

ગીતાના જોટીજ અસર 'શિવ, શિવ' 'ઝં, ઝં' ના જાપથી તેમને થઈ હતી. જ્યારે રા. પદીયારનું આનંદિક મન્યન ચાલતું હતું; તે વખતે મુગધમાં કાલમાદેવી રોડ ઉપર આવેલા નરનારાયણના મંદિરમાં મહારાજશ્રી જલદવશ મહારાજના પ્રયાસથી એક ભજન મંડળી સ્થાપન કરવામાં તથા સરસ્વતીમાં તેને આગળ વધાવવામાં રા. પદીયારનો પણ હાથ હતો રા. પદીયાર અને જીજ્ઞા પણ ચોડા ઘણા ભાઈઓ મહારાજશ્રીને આ કામમાં મદદ આપતા. બધાએ સાથે મળી હરિચિંતન કરવું એ પ્રથા આપણા દેશમાં ઘણી જૂની છે, પણ તેને નવી જાતનું રૂપ મુગધમાં તો નરનારાયણની ભજનમંડળીએ આપ્યું, અને પછી તેનું અનુકરણ દેશના ઘણા ભાગોમાં થયું એ જાણીતી વાત છે. આ જાણનાંડેથી તત્કાલ સાખ નરનારાયણના મંદિરમાં નિયમિત રીતે મળતી, અને ત્યાં 'હરે ગમ, હરે રામ, હરે કૃષ્ણ, હરે કૃષ્ણ' ની જગરી ધુન મચતી વચમાં મહારાજશ્રી જલદવશ મહારાજ અથવા અમૃતલાલભાઈ હોમા ચઢીને કંઈ કંઈ સારી વાતો વિસ્તારથી કહેતા. આથી શ્રોતાઓનો ઉપર તેમનો પ્રભાવ સારો પડ્યો, - - - - - પાન બંધ થાય એટલે વગી પાછો ઇશ્વર નામનો જાપ ચાલતો

‘આમ ભગવનમંડળીનું’ કામ ચાલ્યે જતું. આ વખતે રા. પદીયાર ‘શિષ્ય, શિષ્ય’ નો જાપ ઘણાજ શુદ્ધ અને પ્રેમાલ્લ અંતઃકરણથી કરતા. આતેમનો જાપ પાછળથી અદલાધને ‘ઝઠ, ઝઠ’ થયો હતો, અને તે તેમની છેવટની જીંદગી સુધી ચાલુ રહ્યો હતો. જાપનું સાધન-માળા રા. પદીયારને બહુ પ્રિય થઈ પડી હતી, અને પોતાની કામરીઠની સાથે માળાને પણ હંમેશનું સ્થાન પોતાના કોટના ખીસામાં તેમણે કરી આપ્યું હતું.

ભગવદ્ગીતાના અધ્યયનથી અને શિષ્ય શિષ્ય ના જાપથી રા. પદીયારને આંતરિક મંતોષ થવા લાગ્યો; અને તેમના મનની ભાંજગડતુ ખનિસકરણ થવા લાગ્યું. આ વખતે તેમને પોતાને અમ્મતા વિચારો અને કલ્પનાઓ એક પુસ્તકના આકારમાં ઉતારવાનું મન થયું. એ ત્રણ વર્ષ સુધી તેમણે પોતાની લખવાની ઇચ્છાને વશ રાખી હતી. તે હવે વધુ વખત વશ રહી શકશે નહિ એમ પોતાને લાગવાથી તેઓ પુરસદના વખતે મરીયનવાઈન્સ ઉપરના દરિયા કિનારે જઈ એક પુસ્તક લખવા મંડયા. આ પુસ્તક તે બીજું કોઈ નહિ પણ ‘સંસારમાં સ્વર્ગ’ કે જે તેમના બધાં પુસ્તકોમાં વિશેષ દીપ્તિ હોય છે. આગળ વધવા ઇચ્છતા જીવની શી મનોદશા હોય છે અને તે જો પોતાના પ્રયત્નોમાં વળગી રહે તો કેટલી સફળતા મેળવે છે તેનો આગેદુખ ચિતાર તેમણે આ પુસ્તકમાં આપ્યો છે. તેમાંથી રા. પદીયારની મનઃ સ્થીતિ પણ સારી રીતે સમજી શકાય છે.

મહારાજશ્રી જાદવજી મહારાજનો રા. પદીયાર સાથેનો સમાગમ પાછળથી સાચી મિત્રાચારીમાં ફેરવાયો. જો કે રા. પદીયારનો મહારાજશ્રી પ્રત્યે વિશેષભાવ-પૂજ્યભાવ હતો, પણ જાદવજી મહારાજ તો તેમને મિત્ર તરીકે જ ગણતા. પોતાની ભજન મંડળીની અગે જાદવજી મહારાજે નાના નાના કેટલાંક પુસ્તકો જેવાં કે, ‘શ્રીમદ્ભાગવતમાં કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ, મહાપુરુષોના પવિત્ર વિચારો, મહાપુરુષોનાં વચનો, ભગવાન સાથે વાતો કરવાની રીતિ, ભજનસાગર વિગેરે છપાવેલાં.

* રા. પદીયારને ન્યારથી તેઓ લખતા શીખ્યા, ત્યારથી પોતાના કોટના ખીસામાં એક નાનો ટાવરો અને શીશ્યપિત રાખવાની ટેવ હતી; અને ન્યારે પોતાને કંઈ વિચાર સુઝી આવે અથવા તો કોઈની પાસેથી કંઈ સાંભળે કે વાંચે તો તે દુઃખમાં તેઓ ટપાતવી લેતા, આ ટેવ લેખકોને ખરે ખાસ લાગતારી છે એમ તેમનું માનવું હતું.

તેના છપાવવા તથા વેચવાના કામમાં રા. પદીયાર તથા બજન મંડળી ના તેમના સંગી રા. ગોરધનદાસ છ. એ તેમને સારી મદદ આપી હતી. આ પછી જન્મવૃક્ષ મહારાજની ઈચ્છાથી તેમની સલાહ સૂચનાને આધારે બજન મંડળીમાં હમેશ વાંચવા માટે, ભક્તિવાર્ગના દાખલા દલીલોવાળું એક પુસ્તક લખવાનું રા. પદીયારે રા. કૃષ્ણ. તેનું નામ 'સ્વર્ગનું વિમાન' કે જે તેમનાં ભક્તિવાર્ગનાં પુસ્તકોમાં પહેલું છે.

આ એ પુસ્તકો લખાતાં હતાં ત્યારે તેઓ ચાણોદ કરનાલી પામે આવેલા ગંગનાયતીર્થમાં મહાત્માશ્રી બ્રહ્માનંદજી પાસે કંઈ નવું નવું જાણવા અને શીખવા ગયા. ત્યાં તેમને ઘણા આનંદ પ્રાપ્ત થયો, અને જંગલોમાં એકાંતે લખવાની પણ ખુબ મોજ આવતી. મહાત્માશ્રી બ્રહ્માનંદજી ખુબ જગરા મંતપુરુષ હતા. તેમની પાસેથી યોગની અને જ્ઞાનની વાતો જાણવા ઉપરાંત વૈદ્યકનું જ્ઞાન પણ તેઓએ મેળવ્યું હતું. મહાત્માશ્રીની પ્રીતિ પણ એમના ઉપર ઘણી થઈ હતી. રા. પદીયારનો પણ સમના તરફ અપૂર્વ ભક્તિભાવ હતો, આથી પ્રેરાઈને તેમણે 'મંસારમાં સ્વર્ગ' ની ખીજ આશ્રિત બ્રહ્માનંદજીને અર્પણ કરી હતી. ગંગનાયતીર્થમાં થોડા માસ રહી પાછા તેઓ મુમુક્ષુ આવ્યા, અને પોતે તૈયાર કરેલા એ પુસ્તકો 'મંસારમાં સ્વર્ગ' તથા 'સ્વર્ગનું વિમાન' છપાવવા ગોઠવણ કરી, તેમાં તેમને સારો યશ મળ્યો; અને આથી તેમને ઘણા મંતોપ થયો.

ઇશ્વર ઉપર એમને બારે આસ્થા હતી. તેઓ કહેતા કે, "શુદ્ધ અંતઃકરણથી અને દૃઢ નિશ્ચયથી જે ઈશ્વર પામે કંઈ માગવામાં આવે તો તે જરૂર વહેતો મેડો પણ આવે છે. મે ઘણી વખત ઘણી બાબતો ઈશ્વર પામે માગી છે, અને તે મને મળી છે. આપણા મનનો સાચો ભાવ જોઈએ અને પાકો નિશ્ચય જોઈએ." પ્રભુ સાથે વેપાર કરવો-એટલે અમુક આપી, અમુક વેતું-એ બહિની, જગી, ડાઁડી, નશી, માત્યા, ભક્તની મ્થીતિ તો એ છે કે કંઈ પણ શરત વગર તે ઈશ્વર સાથે નિબંધ બાંધે છે અને નિષ્કામ કરે છે. જોકે નિષ્કામ કરે કરવાથી શિર બૂલનો તો નથી એ વાત ખરી છે, પણ તે બૂલમે નહિ એવી માનનાથી પણ ઈશ્વર પ્રત્યે પ્રેમ કરવો તેને પણ તેઓ બહિની ખાસ યોગી કોટી માનતા નહોતા ખરી બહિની તો એનેજ માનતા કે પ્રભુનું ચમત્કૃત્ય લઈ લે અને કહે કે, "તું મારે કે ઉમાગ, નારે જોઈએ

તે કર, પણ મને તો તારો આશરો છે. " તેઓ દહેતા કે માર આવી સ્થિતિ આવતાં ઘણા વખત લાઓ હતા.

આપ લે ના સોદાથી ધધિર સાથેનો સંબંધ બાંધવો અને પહેલું પગથીયું ગણના અને તેના ઉપર બધું છોડવું એ ધધિરને મેળ વવાનું છેલ્લું પગથીયું ગણના. વેદાંતને માનનારા અને આત્મા મર માત્મા એક છે એમ અનુભવનારાઓની સાથે રા. પડીયારને ઘણા સમાગમ જુદે જુદે વખતે થયેલો તથા તેમની સાથે ધધિર-પરમાત્મા અને શ્રવ-આત્મા વિષેની ઘણી વાતો તેઓએ કરેલી; પણ તેથી તેમનું ભક્ત-હૃદય છેવટ સુધી વેદાંતી બન્યું નહતું. આથી તેઓ સાચા ભક્ત હતા એમ માનવું યાવ છે અને તે વાત તેમનાં પુસ્તકો તથા કામો ઉપરથી પણ પુરવાર યાવ છે.

જેની તેની સાથે ભગવાનની ભક્તિ કરવાની વાતો પ્રસંગ પડ્યે તેઓ કર્યા કરતા. પોતાના કુટુંબની એક જ્ઞેન પાસે તેમણે ભગવાન વિષે જે વ્યાખ્યા કરી હતી તે આ કેકાણે જાણાવી આ પ્રકરણ પૂરું કરીયું. તે જ્ઞેને ભગવાન એટલે શું? તે વાત તેમને પૂછી; ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, "ભગવાન એ અંગ્રેજ સરકાર છે, અને તેમણે જુદાં જુદાં ખાતાઓ જ્ઞાન, કર્મ, ભક્તિ વિગેરેનાં કાલ્યા છે તથા દરેકને અંગે તેમણે સેવિંસ બેન્ક, પોસ્ટની સેવિંસ બેન્ક જેવી જોડી છે. તેમાં જે કોઈ નાણાં મૂકે તેને ભગવાન બેન્કની જેમ વ્યાજ આપે છે, અને જે કોઈ તેમની ઉપાડે છે તેની પાસેથી વ્યાજ લેય છે. જે આપણે ભૂલ કરીએ તો ધધિર આપણને દડે છે. આપણે જે સારાં કર્મ કરીએ તો તેનું સારું ફળ ધધિર આપણને આપે છે; અને નરસાં કરીએ તો નરસું આપે છે. હવે આમાંથી શું કરવું તે આપણે પોતે-માણસે વિચારી લેવું જોઈએ અને તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ."

પ્રકરણ ૭ મું—સેવાના સંકલ્પો

અમે ચેલા બધા ઘેલા, પ્રભુની પાઠશાળાના !

અમે ઘેલા અને મેલા, પ્રભુની પાઠશાળાના !

અમારામાં કરો ના માલ,

અમે તો મૂર્ખ ને કંગાલ,

છતાં એ બાળકો છઈએ પ્રભુની પાઠશાળાના !

અમે ચેલા બધા ઘેલા પ્રભુની પાઠશાળાના !

અમે મેલા અને ઘેલા પ્રભુની પાઠશાળાના !

(રા. કાન્ત)

ઉપરનું કાવ્ય બોલતાં બોલતાં, રા. પદીયાર ધણી વખત પોતાના મિત્રો પાસે નાચતા. બ્યારે પોતાને ખરી લહેજત ચડી હોય, ઈશ્વરનું રમરણ તાણું થયેલું હોય અથવા કર્મ કરવાની ધૂન લાગી હોય ત્યારે તેઓ આનંદના ઉત્તરામાં ઉપરનું અથવા તો કવિશ્રી ન્હાનાલાલનું

અમે તો સાચના સિપાઈ,

સાચ અમારી તરવારો ને;

સાચની બાંધી સવાઈ,

અમે તો સાચના સિપાઈ—

એ કાવ્ય બોલતા અને નાચતા. આ વખતે તેમના મનને જે ભાવ વ્યક્ત થતો, તેમના મુખ ઉપર જે પ્રકાશી જણાતી તથા તેમના શરીરમાં જે જોર આવી જતું તે દેખાવ ધણો મનોહર થતો અને તેથી જોનારને બહુ આનંદ મળતો. આ ઉપરથી એમના જીવનના સંકલ્પો પણ સમજવામાં આવતા. એમના આ સંકલ્પો શરૂઆતમાં તો તરગો-ભાવનાઓ રૂપેજ હતા, પણ પાછળથી તે ભાવનાઓએ સંકલ્પોનું રૂપ લઈ તેમને બહુ ઉત્સાહિત બનાવ્યા હતા.

તેમની જીંદગીનો સૌથી મુખ્ય અને મહત્વનો સંકલ્પ એ હતો કે મ્હારે અઢાર પુરાણોની પેઠે સ્વર્ગનાં પણ અઢાર પુસ્તકો લખવાં. આ વાત તેમણે પોતાના મનની અંદર ‘સંસારમાં સ્વર્ગ’ લખતી વખતે ગંગાબાપતીયમાં નક્કી કરેલ. આ એમનો મહદ્ સંકલ્પ પુરેપુરી

રીતે ફળીભૂત થયો નથી. એઓ સ્વર્ગના નામ સાથેના ચૌદ પુસ્તકો* અત્યાર સુધીમા લખી શક્યા છે; તેપણુ જો તેમનું આયુષ્ય લંબાયું હોત તો તેઓ જરૂરથી પોતાની આ મહેચ્છા પાર પાડી શકન, એ નિઃસંદેહ હતું; કારણ કે તેઓ પોતાના આ મહદ્ સંકલ્પને ચૂકનપણે વળગી રહ્યા હતા; અને ધીરે ધીરે પણ તેને અમલમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન બનતી રીતે હરહમેશ કર્યા કરતા હતા. સ્વર્ગનાં પુસ્તકો લખવાના પોતાના મંકડપોમા તેઓ પોતાનું અને જગતનું બધાનું કલ્યાણ જોતા.

એમની બીજી મહેચ્છા એ હતી કે વૈદ્ય તરીકે પોતે સારી રીતે પ્રસિદ્ધિમાં આવવું, અને તે પણ પેટ ખાતર નહિ પણ બીજાઓને ઉપકારી થવાને ખાતર. પોતે આ માટે મનમાંથી નક્કીપણે સંકલ્પ પોતાને પહેલી બીમારી થયેલ ત્યારે કર્યો હતો. આ વખતથી તેઓ વૈદ્યકનાં પુસ્તકો વાંચવાનાં તથા તેને લગતું જ્ઞાન મેળવવાનો શોખ ધરાવતા શીખ્યા હતા. શેઠ લખમીદાસ ખીમજીની નોકરી કરતે કરતે પણ તેઓ મુંબઈના તે વખતના વૈદ્ય તથા સાધુસંતોને મળી વૈદ્યકનું જ્ઞાન સંપાદન કર્યા કરતા હતા. આ વખતે તેમને મુંબઈમાં ઉત્તરાખંડ નિવાસી પરમહંસ પરમાર્નદાસજીનો ભેટો થયો. તેમની પાસેથી તેમણે વૈદ્યકનું સારૂ જ્ઞાન મેળવ્યું. નર્મદાતીરે આવેલાં જંગનાથતીર્થમા મહારાજશ્રી બ્રહ્માર્નદજી પાસેથી પણ તેમણે વૈદ્યકનું જ્ઞાન મેળવ્યું અને બીજી પોતે વાંચીને-વિચારીને મેળવ્યું. એટલા જ્ઞાનથી પણ તેમનું વૈદ્યક સંબંધી જ્ઞાન ધણું ખીલી ગયું; અને તેમના અનુભવ તથા તેમની દવાઓ તેમના મિત્રો તથા ઓજખીતાઓમા બહુ પંકાવા લાગી આ જ્ઞાનનો ઉપયોગ તેમણે કોઈપણ દિવસ પૈસા કમાવામા કર્યોજ નથી, પણ ગરીબ ગુરમતિ મરત દવા આપવામાં તથા મિત્રો, દોસ્તો અને સગાબહાલાને મરત દવા પુરી પાડવામાં તથા સવાહ આપવામા કરેલ છે. તેઓને જો કોઈ આ બાબતમાં પૈસા આપે તો

● આમાંથી ૧૧ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થઈ ગયાં છે એકે ચિત્ર દલેશ પ્રકરણમાં આવેલ; અને બીજાં ત્રણ પુસ્તકો સ્વર્ગનો જાંઝો, સ્વર્ગનું અમૃત તથા સ્વર્ગના સંદેશ લખાઈને તૈયાર થયેલ છે, પણ પ્રસિદ્ધિ પામેલ નથી. સિવાય મહાર્જી સ્વર્ગ, સ્વર્ગનું રાખાણ, સ્વર્ગનો પ્રભવ વગેરે લખવા થઈ ગયાં તેનાં થોડાં થોડાં પાના મળી આવે છે.

પણ તેનો ઉપયોગ ગરીબોને મફત આપવાની દવાઓ તૈયાર કરવા-
માંજ તેઓ કરતા.

તેમનો ત્રીજો સંકલ્પ એ હતો કે, " મહારી પાછલી જીંદગીમાં
મહારા વતનમાં રહી ત્યાં નવચેતન આણવું અને મહારા ગામને એક
નમુનેદાર ગામ દરેક બાબતમાં બનાવવું. " આ માટે પોતાની જીંદ-
ગીનાં પંદર વરસ તેમણે પોતાના વતન ચોરવાડમાં ગાળ્યાં હતાં;
અને તેનું પરિણામ પણ ઘણું અંશે ફળદાયી આવ્યું છે. આ વિષે
વધુ વિચારો આગળ ઉપર એક સ્વતંત્ર પ્રકરણમાં કરવા ઇશ્તિદો
હોવાથી અહિં લખાણ કરવા જરૂર નથી લાગતી.

એમનો ચોથો સંકલ્પ એ હતો કે, એક સારા બાપણુકર્તા તરીકે
પ્રસિદ્ધિમાં આવવું. આ સંકલ્પની સિદ્ધિ અર્થે તેમણે મુંબઈના મરી-
યન લાઈન્સ પાસેના શાંત દરિયા કિનારા ઉપર એકાતમાં બાપણો
આપી તાલીમ લીધી હતી; નરનારાયણની ભજન મંડળીમાં પણ વ-
ખતો વખત તેઓ બોધ્યા કરતા; ચોરવાડના જંગલોમાં જઈ એકાં-
તમાં તેમણે કમસર બાપણો કરેલાં. આથી તેમણે બાપણની કળા
સારી રીતે સાધ્ય કરી હતી. મુંબઈ છોડી તેઓ ચોરવાડ રહેવા
આવ્યા ત્યારથી તેમની પાછલી જીંદગીના પંદર વર્ષમાં તેઓ જ્યાં
જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં કંઈ ને કંઈ બાપણુ આપ્યા વગર રહેતા નહિ.
એમનાં બાપણો જનસમાજમાં બહુ વખણાતા અને જાપાઓમાં પણ
આવ્યા વગર રહેતાં નહિ. તેની અદર તેમના નવીન વિચારો સાદી
અને સહેલી ભાષામાં જોવામાં આવતા. જુદા જુદા વિષયો ઉપર
તેઓ ઘણું સરસ બોલતા તેથી યુજરાત-કાદીઆવાડમાં તેમની ઘણી
ખ્યાતિ આ વિષયમાં પણ થઈ હતી.

આ સિવાય એમના બીજા સંકલ્પો નોંઠરી ન કરવી, લગ્ન ન
કરવું, જીંદગીમાં જેમ અને તેમ સાદાર્થ રાખવી, પોતાના પ્રસંગમાં
આવનાર સર્વ કોઈનું બહુ ઈચ્છવું અને બહુ કરવું, સ્વર્ગનાં પુસ્તકો
ઉપરાંત બીજાં ઉપયોગી નાના પુસ્તકો અને લેખો લખવા અને જેમ
અને તેમ ઈશ્વરની નજીક જવાય તેવાં કાર્યો કરવા ઇત્યાદિ હતા. અને
આ સર્વમાં પ્રેરૂરી નહિ તો ચોડેઘણે અંશે પણ તેમણે સિદ્ધિ મેળ-

આ પ્રકરણ પુર કરતાં પહેલાં એક વાત કહેવી જોઈએ: તે એ રા. પડીયારના સંકષ્પોમા જેટલી જોઈએ તેટલી તાલાવેલી ન હતી. શરૂઆતમાં જો કે તે પુષ્કળ જણાતી, પણ પાછળથી તે ઠંડી પડી જતી. આવું આપણામાં ઘણું જોવામાં આવે છે, તેથી આપણે આરંભે શરૂ કહેવાઈએ છીએ. જે તાલાવેલી-જે અગ્નિ 'શરૂઆતમાં' હોય તેજ છેવટ સુધી નજે તોજ તે તાલાવેલી-અગ્નિ કદી ચકાય; અને તેજ અગ્નિ માણસને સિદ્ધિ-મુક્તિ સમીપ લઈ જાય છે. આવી જાતનું ઉત્તમ બળ માણસ પોતામાંથીજ ઉત્પન્ન કરી શકે છે, પણ આપણે તો બાહ્ય ઉપર-પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ રાખતા હોવાથી થોડું ઘણું શરૂઆતમાં ઈતુસ્સાના બળે કામ કરીએ અને પાછળથી ઈતુસ્સો કરી ચતા ઠંડા પડી જઈએ છીએ. બાહ્ય કે પ્રભુ કોઈદાર્શનિકસિદ્ધિમા પુરુષપ્રયત્ન વિના મદદગાર નથી. માણસજ પોતાને જેવો ધારે તેવો બનાવી શકે છે. આ વાત જો માણસને સમજાઈ જાય તો તે જેવો ધારે તેવો વહેશે કે મોડો જરૂર બની શકે, પરંતુ આવી શ્રદ્ધા ધૃષ્ટા યોડાનેજ હોય છે.

રા. પડીયારને પણ આવી દૃઢશ્રદ્ધાની ખાસ પ્રતીતિ થઈ નહોતી એટલે તેમના કામ ધણાખરાં અધુરાં રહ્યાં છે. બીજી વાત એ છે કે તેમનામાં જોઈએ તેવી વ્યવસ્થાશક્તિ-યોજના શક્તિ નહોતી; એટલે કે તેઓ બાવનાઓ-તરંગો કર્યા કરતા પણ તે અમલમાં કેમ મૂકવા એ ઉપર ખૂબ ધ્યાન ન આપતા અને આ વાત તે બીજા ઉપર છોડતા. આથી પણ તેમનું કામ સમાજમા જેટલું દેખાવું જોઈએ તેટલું દેખાયું નથી. આ શક્તિ જો તેમનામાં પૂરેપૂરી હોત તો તેમની જીંદગીના છેલ્લા પદર વર્ષો ચોરવાડને તો શું પણ આખા કાઠીઆવાડને ઉપકારી શકત.

જે માણસને આગળ વધવાની-કંઈ કામ કરવાની ઈન્જા હોય તેને આ ત્રણ વાત તો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ પહેલી વાત એ કે તેણે પોતાની બાવના મુજબ સાચો અને દૃઢ સંકલ્પ કરવો જોઈએ. આ પછી પોતાના સંકલ્પની સીદ્ધિ અર્થે અટલશ્રદ્ધા જમાવવી જોઈએ; અને ત્રીજી એ કે તત્પરાયણ થઈ દેહ પાતકામિ થા અર્થ લાખયામિ આ વ્રત લઈ કાર્ય કરતા થઈ જવું જોઈએ અને એક ક્ષણ પણ નકામી જવા દેવી ન જોઈએ. જે આ ત્રણ

મુદ્દાને માણસ માર્ગમંથરે વળગી રહે તો તે જરૂર સિદ્ધિને મેળવે છે. આણું જાળ-સકિત મોતારની પોતાડિપર કૃપા ચલાવગર હિપ્ત થવી હુર્લભ છે. અગ્નિ પુરાણમાં કહ્યું છે કે:—

જરત્વં દુર્લભં લોકે વિષા તત્ર સુદુર્લભા ।

કવિત્વં દુર્લભં તત્ર શક્તિસ્તત્ર સુદુર્લભા ॥

એટલે કે, “જગતમાં પુરુષપણું મળવું હુર્લભ છે અને તેનાથી હુર્લભ વિદ્યાપ્રાપ્તિ છે. કવિત્વ મળવું એનાથી પણ હુર્લભ છે અને શક્તિ મેળવવું

પ્રકરણ ૮ મું—સ્વર્ગનાં પુસ્તકો.

— ૧૧ —

“સ્વર્ગ એટલે મહાત્માઓ કબુલ રાખે તેવું વર્ચામાંથી બનતું સુ-
સ્વર્ગ એટલે અંતરાત્માને તૃપ્તિ થાય તેવી રચાઈમાં ‘રહેતું’ તે, ‘અને સ-
એટલે પ્રભુમય જીવન તથા પ્રભુ પોતે, એ મહારા સ્વર્ગ સંબંધનો અર્થ છે.”
રા. પદીયારનો મહામંત્ર ‘સ્વર્ગનાં શત્રોમાંથી’

“એ ને બેશબ્દ્ય તે હું કમાયો, મેં ને બચાવ્યું તે મેં ખોયું, ને
એ જીવન કહ્યું તે મારી પાસે છે.” રા. પદીયારકૃત ‘સંસારમાં સ્વર્ગ’

“‘હિન્દુસ્તાન અધમ દશાએ પહોંચ્યું છે’ એમ કહેવાને બાદે, ‘
અધમ દશાએ પહોંચ્યા છું. માટે મારી જનતિ કરી જોઈએ,’ એમ આપો
કહેવું જોઈએ. તે આ પ્રમાણે દરેક જણ સમજે અને તે પ્રમાણે વર્તે તો
હિન્દુસ્તાનની જનતિ થશે.” રા. પદીયારકૃત ‘સાચું સ્વર્ગ’

“‘શુભેચ્છા રાખવી, સારી વર્તણૂક રાખવી, ઉંચ હેતુઓથી કામ
કરવું અને પોતાના બંધુઓની તથા દેશની સેવામાં સેવાવલા રહેવું’ એ સ્વર્ગ
સીટીનું રહેલામાં રહેલું પહેલામાં પહેલું અને છેલ્લામાં છેલ્લું પગથીયું છે.”
રા. પદીયારકૃત ‘સ્વર્ગની સીટી’

“પ્રેમ એ સ્વર્ગનું રત્ન છે, જ્ઞાન એ સ્વર્ગનું રત્ન છે, કર્તવ્ય એ સ્વ-
ર્ગનું રત્ન છે, ભાતભાવ એ સ્વર્ગનું રત્ન છે, વખત એ સ્વર્ગનું રત્ન છે,
સ્વસ્થપ્રાણ એ સ્વર્ગનું રત્ન છે, સ્વનર્મ એ સ્વર્ગનું રત્ન છે અને મહા-
ત્માઓના જીવનમાં જીવતાં શીખરૂં એ સ્વર્ગ રત્ન છે.”

રા. પદીયારકૃત ‘સ્વર્ગનાં શત્રો’

સ્વ. પદીયારે આપું જીવન ખર્ચાંતિ જે અસાધારણ કાર્ય કહ્યું
છે, તે સ્વર્ગના પુસ્તકો લખવાના વિચાર તેમને મુગાઈમાં સં.
૧૯૫૫—૧૯૫૬ માં પોતાના હૃદયના તરફડાટ વખતે આપ્યા હતા.
અને તે વિશે પાંચે સકલ્ય તેમજે ગંગનાચતીર્થમાં ‘સંસારમાં સ્વર્ગ’
લખતી વખતે એટલે સં. ૧૯૫૭ ની સાલમાં ક્યેઈ હતો. એમના
મનની બાવના સ્વર્ગ નામનાં અદાર પુસ્તકો લખવાની હતી, અને
આ માટે તેમજે નાની સરખી દિવિના પણ બનાવેલી, પણ તે ધણી
જોષ કરવા છતાંપણ ન મળી શકવાથી આ દેહાણે દાખલ કરી રાખ્યા
નથી. પોતાના આ અંકલ્પની વાત તેઓ ધણી વખત પોતાના મિત્રો
પાસે કહેતા. આ દેહ પશ્તત્તમા એવી કંઈકાજ વાત દેવાની જોઈએ જે તે

મનુષ્ય જીવનને આગળ વધારે પાછળ ન હકાવે; એ એમણે ખાસ ધ્યાનમાં રાખ્યું હોય એમ એ પુસ્તકો વાંચવાથી આપણને જણાય છે. મનુષ્ય જીવનનો અભ્યાસ કરવામાં, તેની માનસિક નજાબ અને સજાબ જણવામાં, તેને પોતાને જે પોતાના આત્માની સાચી જોગણ થાય તો તેના ઉદ્ધારને માટે તે શું શું કરી નાંખે એ વિચારવામાં, અને આ બધી વાતો માણસને સમજાઈ હોય તોપણ સાચી ભક્તિ અથવા સાચું જ્ઞાન કે સાચું કર્મ મનુષ્ય હૃદયને કેટલું તૈયાર કરે છે તથા બળ આપે છે તેના પાઠો ઉકેલવામાં રા. પદ્મીયારે પોતાનાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકોમાં ઉત્તમ રીતે પ્રયાસ કર્યો હોય તેવું દીકામાં આવે છે. સાથે સાથે આ જગતમાં મનુષ્ય કેવી વિપરીત ભૂલો કરે છે અને તેનું પ્રાશ્નિત પણ તે કેવી રીતે કરી શકે, મનુષ્ય સાચો થાય તો આ દુનિયામાં શું શું કામો કરી શકે અને પોતે તથા દુનિયાને આગળ કેવી રીતે વધારી શકે, અને આ બધું ન કરે તોપણ મનુષ્યમાં જે હડાપણ તથા બુદ્ધિ હોય તો તે તેનો ઉપયોગ પોતાના કુટુંબમાં, જ્ઞાતિમાં, તંબા ગામમાં કેવી રીતે કરી શકે આ બધી વાતો તેમણે જુદે જુદે પ્રકારે પોતાનાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકોમાં ગુંથી છે. જે લોકોએ તેમનાં સ્વર્ગના પુસ્તકો ન વાંચ્યાં હોય તેમણે તે એક વખત અવશ્ય વાંચવાં જોઈએ. આવાં ઉત્તમ પુસ્તકો તૈયાર કરવાથી રા. પદ્મીયાર ગુજરાત-કાઠીઆવાડમાં એક સારા લેખક તરીકે બહુ પ્રિય થઈ પડ્યા હતા, અને તે માટે તેમના ઉપર અનેક પ્રશંસાના પત્રો પણ આવ્યા કરતા હતા. કેટલાક એવું પણ લખના હતા કે આ પુસ્તકો વાંચ્યા પછી અમારું જીવન શરી ગયું છે. આ જાણીને રા. પદ્મીયારને ધણો સંતોષ થતો અને તેથી પોતાના મંકલને વધુ દૃઢ કરતા; પરંતુ ફર કાળે-ધવરે તેમનો મંકલ પૂરો થવા દીધો નહિ. એમા પણ તેની કંઈ ખૂબી હોવી જોઈએ.

રા. પદ્મીયારનાં લખેલાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકો જે જે પ્રસિદ્ધ થયાં છે તેનાં નામો વિગેરે આ નીચેના કોષમાં આપવામાં આવે છે, તેથી તેની વિગતે માહિતિ વાંચકોને મળશે.

પુસ્તકનું નામ.	કર્મ સાલમાં આજ સુધીમાં કેટલાં વૃદ્ધ કિંમત પ્રસિદ્ધ થયું કેટલીઆવૃત્તિયથ		
સંસારમાં સ્વર્ગ	સં. ૧૯૫૮	જે આવૃત્તિ	૪૦૦ ૨. ૧૧
‘સ્વર્ગ’ વિમાન	સં. ૧૯૫૮	ત્રણ આવૃત્તિ	૩૯૦ ૩. ૧

સ્વર્ગની કુચી	મ	૧૮૫૮	ત્રણ આવૃત્તિ	૪૦૫	૩ ૧
સ્વર્ગનો ખખનો	સં	૧૮૬૨	એક આવૃત્તિ	૩૮૦	૩ ૧
સાચુ સ્વર્ગ	સ	૧૮૬૩	બે આવૃત્તિ	૬૨૫	૩ ૧૧
સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ	સ	૧૮૬૩	એક આવૃત્તિ	૪૪૦	૩ ૧૧
સ્વર્ગની સીડી	સ	૧૮૬૫	એક આવૃત્તિ	૪૫૦	૩ ૧૧
સ્વર્ગની સુદરીઓ	સ	૧૮૬૮	એક આવૃત્તિ	૫૦૦	૩ ૧૧
સ્વર્ગના રત્નો	સ	૧૮૬૮	એક આવૃત્તિ	૩૫૫	૩ ૧
સ્વર્ગની સહુ	સ	૧૮૭૦	એક આવૃત્તિ	૫૪૦	૩ ૧
સ્વર્ગના આનંદ	સ	૧૮૭૩	એક આવૃત્તિ	૪૦૦	૩ ૧

આ બધા પુસ્તકોની સામગ્રી રોયન બાર પેન્શની છે અને ટા-
ઈપો પશુ સ્ત્રીઓ તથા બાળકો વાચી શકે તેવા જરૂર મોટા તેમજ
ચાહીને વાપર્યા છે દરેક પુસ્તકના પૂઠા પશુ મજબૂત અને શોભીના છે
તેની બારા ગામઠી પશુ સાદી અને સહેલી તેઓએ ગમ્યા છે તે
છતાં તે માહેલા વિચારો ઘણા ઉન્નત અને ઉત્તમ છે. એ વિશે
એમનો પોતાનોજ અભિપ્રાય અમે નીચે આપીએ ઠીએ — ‘આ
લોકપ્રિય થઈ પડેલા સ્વર્ગના પુસ્તકો જુદા જુદા અધિકારીઓ માટે
લખાયા છે જેમકે મુશ્કેલીઓમાંથી કેમ આગળ વધાય અને સાધને
વિનાની સ્થિતિમાંથી તથા અનેક પ્રકારની માનસિક અને સાર્વારિક
મુશ્કેલીઓમાંથી કેમ આગળ વધાય તે સમજાવવા માટે “સાસરના
સ્વર્ગ” લખેલું છે જમાનાને અનુસરતા નવિન વિચારોને કેમ ખી
લવના તથા પરમાર્થની ભાવનાઓને કેવી રીતે અમનમાં આણવી તે
બામત બહુ ચોખ્ખી રીતે સમજાવવા માટે “સાચુ સ્વર્ગ” લખેલું છે
જીદગી મુધારનામાં કામ લાગી શકે તેવા હિંદુ ધર્મના ઉત્તમ મિ-
હાતો સમજાવવા માટે તથા શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું રહસ્ય સમજાવવા
માટે ‘સ્વર્ગની સીડી’ નું પુસ્તક લખેલું છે સ્ત્રીઓમાં જે સ્ત્રીપણું
રહેલું છે તેની મહત્તા સમજાવવા માટે તથા પતિપ્રેમ વધારના માટે
પ્રેમીની સ્ત્રીઓ સાથે ‘સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ’ લખેલું છે આપણી બહેનો
પોતાના ઘરમાં રહીને પણ પોતાના બાઈ બહેનોની જરૂરીયાતના પાર-
માર્થિક કામો કરી શકે તથા પોતાનું જીવન મુધારી અન્યને સતોત
લઈ શકે તે સાથે ‘સ્વર્ગની સુદરીઓ’ નું પુસ્તક લખેલું છે આપણા
દ્વંદ્વતા જુનાન બધુંએને સાત ગમવા માટે, તેઓને પોતાનું કર્તવ્ય
સમજાવવા માટે તથા તેઓને નવાયુગની નવી ભક્તિ બતાવવાનું માટે

આલેખી છે, આમાંની યોડી વાતો તેમજ પોતાના જીવન ઉપરથી લીધેલી છે. આ બે પુસ્તકો ‘સંસારમાં સ્વર્ગ’ અને ‘સાચું સ્વર્ગ’ જેવાં હતાં છે. આ સિવાય ‘સ્વર્ગનું રામાયણ’ દરીને એક પુસ્તક તેઓ લખવા હતા, જેમાં સીતા અને રામના વનવાસની-દંડકારણ્યમાં તેઓ રહેતા હતા ત્યાંની-પ્રેમ ભરી વાનો તેમજ આબેહુબ રીતે ગોઠવેલ છે, તે અધુરું રહેલ છે. આ સિવાય પણ બીજું એક ‘સ્વર્ગની જીંદગી’ નામનું પુસ્તક તેઓએ તૈયાર કરી રાખ્યું છે; જેમાં શિવાજી, પ્રતાપ, ગુરૂ નાનક, ગોપીચંદ વિગેરેની ઘણી રસભરી દેશદાઝની વાતો ગુથેલી છે. આ પુસ્તકની રચના તેમજ ધણું વર્ષો ઉપર કરી રાખેલ છે; પણ તે તેમનાથી પ્રસિદ્ધ થઈ શક્યું નથી. આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થશે તો દેશને બહુ ઉપકારક થશે.

આ બધા ઉપરથી રા. પદીયારની સાહિત્યસેવા, જનસેવા, દેશસેવા, આત્મસેવા, આપણે સારી રીતે જોઈ શકીએ છીએ. એમનાં આ પુસ્તકોની ઉપયોગીતા માટે વધુ લખવું તે સોના ઉપર ઓપ ચઢાવા જેવું છે; તોપણ જાહેર વર્તમાનપત્રોના થોડાક અભિપ્રાયો અને ઉતારી લઈએ તો તે ખોટું નથી.

‘સંસારમાં સ્વર્ગ’ માટે ગુજરાતી પત્ર તા. ૧ જુન ૧૯૨૦ ના અંકમાં લખે છે કે, “ ‘સંસારમાં સ્વર્ગ’ નામનું પુસ્તક તેના કરતાં વૈધ અમૃતલાલ મુંદરજી પદીયાર તરફથી અવલોકન માટે આવ્યું છે. આમાં જીંદગીનાં કર્તવ્યો, કર્મ, ભક્તિ, ઉપાસના, જ્ઞાન વિગેરેનાં જુદી જુદી રીતે વર્ણનો કરેલાં છે; અને તે સર્વ કૃષ્ણરપરાયણ થઈને કરવાથી સંસારમાંથીજ સ્વર્ગનો લ્હાવો મળે છે આવો કર્તાનો ઉદ્દેશ છે. અને તે ઉપદેશ એક સ્વર્ગવાસી ડાહ્યર મન્મથરાય દત્તાના કુટુંબની કથાથી આરંભ કરવામાં આવે છે. મન્મથરાય ડાહ્યર મીસર દેશમાં સિપાઈઓને મલપટો દરનાં મરણ પામે છે; તેથી તેની સ્ત્રી બાનુકિશોરી વિધવા થઈ પડે છે. બીજી તરફથી તેની બાબી ભભકકિશોરી પણ પતિ મરણ પામનાં વિધવા થાય છે. બાનુકિશોરી કલકત્તાની વડી હોસ્પિટાલમાં નર્સના કામનેજ મુક્તિનું સાધન માનીને રોગીની શુશ્રુષા દરમ્યાં પોતાનું જીવન ગાળે છે. ત્યારે ભભકકિશોરીને એક શ્રી-મંત્રનું કૃપાપાત્ર ગર્ભાવીને સુખી નગરીમાં લાવે છે. તે પછી ભભકકિશોરી પોતાની ઉમરમાં પત્રદારા તેની પાસે ઉધાડા કરે છે. આટલા ઉપોદ્યાત પછી ભભકકિશોરી, અદ્વૈતનો પોતાને કરેલો ઉપદેશ જાણતું

કિશોરીને પત્રદ્વારા લખી જાણાવે છે. આ ઉપદેશમાં ભગવદ્ગીતાના પ્રાસંગિક વચનો તથા કોઇ કોઇ બાવિષ્ક કવિનાં અનુબવિક પદોને જુદા જુદા ઉપદેશ રૂપે ટાંકેલા છે. કેટલેક સ્થળે એકનો એક વિષય ફરીને ખીન્ન આકારમાં દિષ્ટિએ પડે છે તેમ કોઇ સ્થળે જૂની ભક્તિને વગોવવામાં આવી છે; તોપણ તેનો હિદય તો ઘણોજ સ્તુત્ય છે. અર્ધિ જુની ભક્તિને કેટલાં અધભક્તિ અથવા તો આભાસભક્તિ એવાં નામોથી તેના ઉપર ટીકા કરી હોત તો વધારે ઠીક લાગત. વિષયોને પ્રવાહ ઉત્તરોત્તર એકજ શ્રેણીમાં વહાં દરે છે; તેમાં દુઃખવૃત્તિ, કળા, કૌશલ્ય, કર્તવ્યપાલન, ભાતુભાવ, દેશસેવા, પાંડિત્યનું જગ, ધર્મશાસ્ત્ર, ધર્મ દુરસ્ત ધ્યાન, કર્તવ્યસીદ્ધિ, ગુરુ કેવા જોઇએ, ભારત-વર્ષની પડ-તીનાં કારણો, દેશોદ્ધારના ઉપાયો વિગેરે અનેક બાબતોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જે વર્ણન અવલ-મનન કરવા જેવું છે. તેમાં પ્રસંગોપાત અખંડાનંદનું જીવન ચરિત્ર મુખ્યના કેટલાંક લક્ષ્મીમદમાં મત શ્રીમતોને વાંચવા જેવું છે, ગરીબ વિદ્યાર્થીને વિદ્યાપાઠન અથવા તો વિદ્યાન્નતિ કે દેશોન્નતિને માટે કાર્ય કરતાં કેટલું વેકવું પડે છે; તેમજ નિર્ધન મનુષ્યનું હાપણ મૂર્ખ પતિની સ્ત્રીના આતુર્યની પેઠે અધિકારમાં કેવી રીતે છુપાઇ રહે છે વગેરે વગેરે કેટલીક બાબતોનું તે ચરિત્રમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. એકંદર ઉપદેશ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય અને દુઃખમાં આશ્વાસન આપનાર છે. બાપા પણ સરળ અને વ્યવહારિક રાખવામાં આવી છે, કોઇ કોઇ કેટલાં અલંકારિક વા-ક્યોનો ઉપયોગ કરેલો જણાય છે; પરંતુ તે વાક્યો પણ મુખ્ય સાદી અને સરલ ભાષામાં યોગ્યથેલાં છે. કર્તાનો ઉદ્દેશ એ છે કે જે કંઈ પણ કરવું તે ધર્મરતી ફરજ ગણી ફળની આશા વિના કરવું અને તેમ કરવાથી સંસાર સ્વર્ગમય બની જાય છે.”

આર્ય પ્રકાશ પોતાના તા. ૨૨-૯-૧૯૦૮ ના અંકમાં જણાવે છે કે, “સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ નામનું પુસ્તક તેના કર્તા મ. અમૃતલાલ સુંદરજી પદીયાર તરફથી અમને મળ્યું છે, તેઓ એક બાહ્ય વિદ્વાન અને શુદ્ધ પવિત્ર આચરણવાળા દેશભક્ત પુરુષ છે. તેમના તરફથી ઘણાં ‘સ્વર્ગો’ બહાર પડ્યાં છે, અને સ્વર્ગ એ કોઈ કલ્પિત વસ્તુ નહિ પણ ઉત્તમ કાર્યો અને પવિત્ર હૃદય વડે આ મંસારમાંજ દરેક માણસ મુખી થઇ શકે એવો આપણી સમાજનો સિદ્ધાંત તેમણે પોતાના દરેક સ્વર્ગોમાં પ્રતિપાદન કર્યો છે. તે બધાં

સ્વર્ગોમાં “લીઓનું સ્વર્ગ” આપણા દેશમાં આજ થઈ રહેલ દુર્દશા જોનાં સાથી વધારે ઉપયોગી છે; અને સ્ત્રી સ્વતંત્રતાન હિમાયતીઓએ આ પુસ્તકને ખાસ જોજન આપવું જોઈએ. પુસ્તકને અંદર “નરે વર કેવા જોઈએ?” “મારે વહુ કેવી જોઈએ?” અને આ સિવાય પણ કેટલાક રૂઢા ગુજ કપાળવા સાથે ઘણાં કિંમતી બોધ આપનારા છે; જે દરેક સુઝ સ્ત્રી-પુરૂષ માટે મનન કરવા યોગ્ય છે. પુસ્તકમાં ગતાવેલ લાઈન પર આપણી સમાજનું બંધારણ રચાયેલ છે. વેદાંતીની દૃષ્ટિથી આ માયાવી મિથ્યા જગતમાં પણ સ્વર્ગનું સુખ અવશ્ય મળે તેમા કંઈ શક નથી. જનસેવાની બાવનાવાળાં આવાં અમૂલ્ય પુસ્તકની કિંમત તેની અંદર સમાયેલા બોધના પ્રમાણમાં તેની સુંદર બાંધણી અને સોનેરી અક્ષરવાળું પુઠું જોતાં વધારે નથી. ક્રિ. રા. ૧૧”

સ્વર્ગની સીડી (ભાગ ૧ લો)—માટે આર્થપ્રકાશ પોતાના તા. ૧૫-૫-૧૦ ના અંકમાં લખે છે કે, “મહાશય અમૃતલાલ સુદરજ પટ્ટીયાર તરફથી આ પુસ્તક અભિપ્રાયે અમને ભેટ મળેલ છે. આ પુસ્તકનું નામ જોનાં રેના કર્તા મ. પટ્ટીયાર કે જેમણે ઘણાં પુસ્તકો ‘સ્વર્ગ’ શબ્દના ઉપયોગ સાથે લખ્યાં છે તેમણે આ પુસ્તકના નામમાં પણ તેજ ‘સ્વર્ગ’ શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો જણાય છે, પણ આનંદની વાત એ છે કે તેઓએ સ્વર્ગનો અર્થ અપ્સર ઓનું ધામ, હુરીઓનું રહેઠાણ કે એવા કોઈ પૌરાણિક ખ્યાલોવાળો કર્યો નથી; પણ સ્વર્ગનો અર્થ સાચા મુખમાળ કર્યો છે. આ પુસ્તક પણ તેજ ઉમદા હેતુથી લખાયેલું છે. કર્તા જણાવે છે કે આ સ્વર્ગની સીડીના તેઓ ૧૦૮ પગથીયા લખવા માગે છે. આ પ્રથમ ભાગમાં માત્ર ૧૨ પગથીયાંજ તેમણે લખ્યા છે. ગીતાના વાચન ઉપરથી તેમના હૃદયમાં અભેદ મહામંત્રનો ઉદભવ થયો અને આ મહામંત્રની દૃઢતાથી તેમણે આ સીડી લખવાનું કામ શરૂ કર્યું છે. આ બાર પગથીયાં ધર્મ, ઈશ્વરી જ્ઞાન, હરિજનોનાં લક્ષણ, ભક્તિનું રૂપ, મુખ્ય મેળવવાના ઉપાયો, ધર્મનો પાયો, ગરવાથી રચવું નહિ, મન ઝૂતવાના કપાય, સારામાઠા પ્રમંગની પાર્થનાઓ, હૃદયપૂર્વક કામ કરો, ખવા, પીવાના નિયમો અને અને નિંદા એ પ્રમાણે છે. સિદ્ધાંતિક બાબતમાં અભેદ કે શૂંચ, ઈશ્વર અને પ્રકૃતિની બાબતમાં અમરો ગમે તેવા મન હોવા છતાં કર્તાએ સ્વર્ગપુષ્પોના સુખને અર્થે આ પુસ્તકમાં જે ટકામ કોટીના વિચારો

જાણ્યા છે અને સીદું તેમજ પવિત્ર શ્રવન ગાજવાની પગલે પગલે સૂચના કરી પોતાના એમાજ હૃદયનો ઉબરો ખાલી કરેલો છે તે માટે ખરેખર તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. વંણી આજકાલ કેટલાક ધર્મની વાત કરતાં* માનસિક ખીલવણી ઉપરજ ધ્યાન આપે છે અને શરીરની બાબતને તો વિસારીજ દેહે, તેમ નહિ કરતાં મ. અમૃતલાલજી પોતે દેહ છે અને સારા અનુભવી છે તેથી પોતાના દેહકે ચાનનો લાભ આપવા પણ તેઓ ચૂક્યા નથી. જોકે આ બાબત પણ તેમણે બ્રહ્મ-દૃષ્ટિથીજ જોઈ છે. ખાધાપીધા વગર દેવો હજારો વર્ષ જીવે છે એ વાત તેમણે લખી છે તે જરા વિચિત્ર છે, છતાં આજકાલ દેવોને નામે માલમૂલીદા હડાવવામાં આવે છે તે સ્થાને તેમણે જનસમાજને ચેતવી તેવી* પોક્ષેમાં નહિ પડી રહેવાની જ ખાસ ચેતવણી આપી છે તે સ્તુતિપાત્ર છે. અંતમાં આ પુસ્તક ઘણીજ સાદી સરળ છતાં મીઠી ભાષામાં લખાયેલું છે. તેના હેતુ દુનિયામાં બ્રહ્માનંદ ફેલાવવાનો છે, અને જગત માત્ર સુખી થાય અને ખરેખરા સાધુ અને મહાત્મા પેદા થાય તેવી રીતે વર્તવા માટે તેની અંદર ખાસ બોધ આપેલો હોવાથી આ પુસ્તકની અમે દરેક ક્ષેત્રે ધ્વજીએ છીએ. પુસ્તક ૪૨૫ પાનાંનું અને પાકા પૃષ્ઠાંનું હોવાથી તેની દોઢ રૂપિયા કિંમત વધારે નથી.”

ઉપર સુજનના ઘણા અભિપ્રાયો રા. પદીયારને તેમનાં સ્વર્ગના પુસ્તકો માટે મળ્યા હતા, પણ વિસ્તાર ચવાના બયથી તે બધા અંગે આપવા ઉચિત લાગતા નથી.

એમનાં લગભગ બધાં પુસ્તકો હિંદીમાં ‘સ્વર્ગમાળા’* નામની સીરીઝમાં નીકળી ચૂક્યાં છે અને એ હિંદીસંસારને પણ બહુ પ્રિય થઈ પડ્યાં છે. સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ મરાઠીમાં + નીકળી ચૂક્યું છે, અને હાલ તેની ખીજ આટલિ મળે છે. આ ઉપરથી પણ તેમના પુસ્તકોની ઉપ-યોગિતા સિદ્ધ થાય છે. આ બધાં પુસ્તકોનાં ભાષાનર કરવા દેવાની રજા માટે રા. પદીયારે કોઈની પાસેથી એક પાઈ પણ લીધી નથી.

* આ ‘સ્વર્ગમાળા’ની સીરીઝ શ્રીયુત મહાવીરપ્રસાદ મહમરીએ મુ. મહમર* (માજપુર) થી રા. પદીયારનાં પુસ્તકો હિંદી ભાષામાં યોગવા અર્થે કાઢેલી છે.

+ સૌ. ત્રિભુવનપાઈ કેલકર કે જેઓ બહુ નામાકિત અને સુચિન્તિત મરાઠી* સ્ત્રી લેખક છે, તેમણે આનું ભાષાતર કર્યું છે.

એ ઉપરથી એમની નિષ્કામતા પણ પુરવાર થાય છે. સંસારમાં સ્વર્ગનું અંગ્રેજીમાં જાણાંતર કરવા માટે લેમનાદ્વેક મિત્રે રાગ માગી હતી અને તે તેમણે ખુદીથી આપી હતી, પણ હજુ સુધી તે અંગ્રેજીમાં પ્રસિદ્ધ થયું જાણમાં આવ્યું નથી.

સ્વર્ગના પુનકો સિવાય સ. પદીયારે બીજાં પણ કેટલાંક પુનકો તથા પુષ્કળ લેખો લખેલા છે; તે વિશે તથા તેમના લેખકજીવન વિશે

પ્રકરણ ૯ મું—૨૧ પદીયારનો ખીજો

લેખન વ્યવસાય.

અગાઉ જણાવવામાં આવ્યું છે કે ૨૧ પદીયારને તેઓ નિશા-
ળમાં હતા ત્યારથીજ તેમને વાંચવાનો છંદ લાગ્યો હતો, અને તે પછી
તુરતમાં તેમને લખવાનો છંદ પણ પડ્યો હતો. વાંચવા-લખવા પ્રત્યેનું
તેમનું એ વલણ પાછળથી બદલાઈને ઉત્તમરૂપે પરિણમ્યું હતું અને
તેનો શ્રેષ્ઠ વારસો તેમણે સ્વર્ગનાં પુસ્તકો લખીને શુન્નરાતને આપ્યો
એ વાતે આપણે ગત પ્રકરણમાં જણી ગયા; પરંતુ આ ઉપરાંત પણ
તેમણે શુન્નરાતને ખીજાં નાનાં મોટાં ૧૧ પુસ્તકો અર્પણ કર્યા છે;
અને એ સિવાય જુદાં જુદાં માસિકો તથા વર્તમાનપત્રોમાં તેમના
લેખો અવાર નવાર આવ્યા કરતા હતા તે તો જુદા; જેનો સંગ્રહ
બેંગો કરી છપાવવામાં આવે તો તે હજારો પાનાં નાં રામાયણ-ભાગવ-
તનાં પુસ્તકો જેવડો મોટો થાય.

લખવું અને વાંચવું એ પદીયારનું નિત્યકર્મ હતું. જો તેમનો
એક દિવસ પણ આ કાર્યો કર્યા વગર જાય તો તેમને એન પડતું
નહિ. સ્થવારમાં વહેલા ઉઠવાની તેમને ટેવ હતી; તેથી સ્થવારના
પહોરમાં જોટલો વખત પોતાથી લખવાના કાર્યમાં શુન્નરાય તેટલો
તેઓ શુન્નરતા. બપોરના પણ જમ્યા પછી અને વામકુક્ષી x કર્યા
પછી થોડો ઘણો વખત અને રાત્રિના પણ એ ત્રણ કલાક પોતાની
સંગવડ પ્રમાણે તેઓ આ કાર્યમાં કાઢતા હતા. શરૂમાં તેઓ પોતે
જાતે લખતા; પણ પાછલી ઝંઘગીમાં તેઓ કોષકંજ વખત લખતા,
પણ ઘણું ભાગે તો ખીજાઓ પાસે બોલીને લખાવતા. આ તેમનો
બોલવાનો પ્રવાહ પણ જરાએ ટુટે નહિ તેવો, શાંત અને સરસ
કતો. જાણે કે આ નિર્મળ સ્ત્રોત કીરે કીરે પ્રજા અખર પ્રેરતો
ઝરણામાંથી વહેતો હોય તેમ તેમનો આ લખાવવાનો પ્રવાહ વહેતો
હતો; જેથી, સ્થામાં લખનારા માણસને કટાણો ન આવતાં ઉલટો
આનંદ થતો. લખાણ લખાવવા પૂર્વે તેઓ જરાબર વિચાર કરીને

x વામકુક્ષી એટલે બપોરના મુઠું તે, ૨૧. પદીયારને ૧૯૧૧-૧૨. ૩૦.
વખતજિમાંતિ લેવાની ટેવ હતી.

વિચારો ગોઠવી રાખતા, પણ લખાવતી વખતે જરાએ પણ તૂટી પડવા દેતા નહિ. જાણે કોઈ સાઈ મગનુ આખાનજ યતું હોય તેમ એએ લખાવતા તે લાગતું. ધણી વખત લખનારા ઉતાવળથી લખતા થાકી જતા, પણ પોતે થાકતા નહિ. એમનું માનવું એમ હતું કે જે તાર સંધાયો તે જો વચમાં તૂટક-તૂટક થાય તો તેને ખાજો બરાબર મેળ ખેસતો નથી, માટે બ્યારે તાર મંધાયો હોય ત્યારે તેનો પૂરો ઉપયોગ કરી લેવો જોઈએ, નહિતર નદીના પૂરની પેડે તે એકદમ ઉંતરી જાય છે અને પછી વિશેષ મહત્વનું તેમાંથી કાંઈ નીકળતું નથી.

લખાવવાની બાબતમાં નિયમીતપણું એ પણ તેમનામાં ખાસ ગુણ હતો. ધણી લેખકો એવા હોય છે કે રાતદિવસ કાંઈ જોતા નથી પણ જે વખતે જેટલું લખી ચકાય તેટલું ચરીને તુકશાને પહોંચાડીને પણ લખે છે. અસાધારણ લેખક હોય કે જેમના લેખો અથવા પુસ્તકોની દેશને તાત્કાલિક ખુબ જરૂર હોય તેની વાત જુદી છે, પણ સામાન્ય લેખક તો આમ કોઈનું જોઈને કરવા જાય તો તે ચરીર કે કુટુંબ કોઈના રહેતો નથી; અને તેના લખવામાં પણ ધણી વખત લખલખ કરવાથી કંઈ ખાસ માય પણ હોતો નથી. આવા લેખકોને નિયમીતપણું જાળવે અને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે હદ રાખીને કામ કરે તો તેથી એકંદરે તેને પોતાને તથા દેશને ધણી લાભ થાય. ૨૧. પદ્મીયારમાં જોકે લેખક-શક્તિ અસાધારણ હતી; તે છતાં કદી પણ તેમણે પોતાની શક્તિ ઉપરાંતનું લેખનકાર્ય કરેલું નથી. પોતે આખા દિવસમાં જેટલું લખાવવું અથવા લખવું ધાર્યું હોય તેટલું જ લખતા; તેથી એમની એ શક્તિ બહુ સરસરીતે ખીલી શકી અને કામ પણ આપી શકી.

આ ઉપરાંત એમનામાં આ કાર્યને લગતી વિશેષ ખૂબી એ હતી કે જે કંઈ પણ પોતાને લખવું અથવા લખાવવું હોય તેની પૂરેપૂરી માહિતી, ટાયણો, વિગતો જે પોતે વાચેલ કે વિચારેલ હોય તે લખવા-લખાવવાની પૂર્વે એકદું કરી રાખતા અને કમસર ગોઠવી દેતા; આથી તેમના આ કામમાં તેમને ધણી સગવડતા મળતી લેખકો અથવા વક્તાઓ માટે આ રીત ધણી ઉપકારક છે એમ ૨૧ પદ્મીયાર ધણી વખત કહેતા.

સ્વર્ગનાં પુત્રકો ઉપરાંત એમણે બીજાં જે જે ઉપકારક પામ્યાં, લખેલાં તેની યાદી આ નીચે આપવામાં આવે છે.

પુસ્તકનું નામ	ક્રમ. સાલમાં પ્રથમ	કેટલી આવૃત્તિ કેટલાંપૃષ્ઠ	કિંમત
પ્રસિદ્ધ થયું	થઇ		
આર્ય વિધવા	સં. ૧૯૪૭	એક આવૃત્તિ	૪૮ ૦૧-
અમૃતવચનો	સં. ૧૯૫૬	એક આવૃત્તિ	૭૦ ૦૧૧
પ્રેમ પ્રેમ ને પ્રેમ	સં. ૧૯૬૦	બે આવૃત્તિ	૨૦૦ ૧)
બાળકોની વાતોભા.૧લે	સં. ૧૯૬૫	ચાર આવૃત્તિ	૧૨૦ ૦) =
નશીબ ફેરવવાની કૃત્તી	સં. ૧૯૬૫	બે આવૃત્તિ	૨૦૦ ૦) =
નવાયુગની વાતોભા.૧લે	મં. ૧૯૬૭	એક આવૃત્તિ	૧૩૬ ૦) =
,, બાગરબે	સં. ૧૯૬૮	એક આવૃત્તિ	૧૫૨ ૦) =

નામદાર શહેનશાહ અને

શહેનશાહ ખાતુન ચરિત્ર મં. ૧૯૬૯ એક આવૃત્તિ ૧૩૨ ૦) =

દુઃખમાં દિલાસો સં. ૧૯૭૩ એક આવૃત્તિ ૮૦ ૦૧૧

જીવાની જાળવવાના

ઉપાયો મં. ૧૯૭૪ એક આવૃત્તિ ૩૭૨ ૧૧૧

અસંજ સ્તોત્ર સં. ૧૯૭૪ એક આવૃત્તિ ૨૦ ૦) =

આ બધાં પુસ્તકોથી તેમના મનનું વલણ જીદી જીદી દિશામાં કેવી રીતે ફલાયેલું—વ્યાપી ગયેલું હતું તે સમજી શકાય છે. સ્વર્ગનાં પુસ્તકોમાં તેમજ વિશેષ ભાગે ધાર્મિક સિદ્ધાંતો અને તેને મજતા દાખલાઓ દાખલ કરેલ છે; પણ આ પુસ્તકોમાં તો તે દાખલાઓ અને સિદ્ધાંતો ગાંધી બાગે રાખી વધુભાગે નવાયુગની નવી દૃષ્ટિથી જોઇ નવા સિદ્ધાંતો અને નવી વાતો દાખલ કરેલ છે. ‘આર્ય વિધવા’નું પુસ્તક હિંદુ સંસારમાં વિધવાનું સ્થાન ક્યાં છે? તેના જવાબ આપવાને આપે છે. ‘અમૃત વચનો’માં સારાં સારાં ચૂંટી કાઢેલાં વચનો છે. ‘પ્રેમ પ્રેમ ને પ્રેમ’નું પુસ્તક પ્રેમમાં તરબોળ થયેલાઓને માટે અથવા તરબોળ થવા ઇચ્છનારાઓને માટે અદ્ભુત માર્ગદર્શક છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં પહેલું ભાગે પ્રેમની વાતો અને વિચારોથી ભરેલું આ પ્રથમજી પુસ્તક છે. ‘બાળકોની વાતો’માં બાળકોનો પ્રેમ પોતાના દેશ, ધર્મ, કુટુંબ, વિદ્યા, વનન ઇ. ઉપર થાય તેવી નાની નાની બોધક વાતો છે, કે જે નાનાં બાળકોને વાંચવી જલ્દી ગમે અને તેમાંથી તેને બોધ લેવાનું પણ મન થાય. ‘નશીબ ફેરવવાની કૃત્તી’ જીવનમાં દતારા થયેલા અને નશીબકેવળ આધાર રાખી બેસી રહેલા મુશ્કેલીને ગર ચડાવે એવું પુસ્તક છે. ‘નવાયુગની વાતો’માં તેના નામ

પ્રમાણેજ નવાયુગની નવી બબકાણી વાતો છે, જે વિદ્યાર્થીઓને બહુ ઉપયોગી છે. 'ના. શહેનશાહ અને શહેનશાહ બાનુ'નાં ચરિત્રમાં તેમના ગુણો તથા ખુબીઓનું આગેદુન વર્ણન છે 'જુવાની જળ-વધાના ઉપાયો'માં સ્ત્રીઓ પોતાનું આરોગ્ય, સુંદરતા ઇ. હમેશને માટે શી રીતે જાળવી શકે એ વિચારો છે. 'દુઃખમાં દિલાસા'નું પુસ્તક જે માણસો દુઃખથી ઘેરાઈ ગયેલા હોય અને જેમને બીજા કોઈ રસ્તો ન જાણતો હોય તેમના માટે છે. 'અત્યજ સ્તોત્ર'માં નામ પ્રમાણે ગુણ છે. આબહોષ્ટને તેઓ માનના નહોતા; તેથી ગોધરાની પહેલી અત્યજ પરિણ વખતે તેઓએ ટેકરાડામાં જે બાપણુ કરેલ તે વિચારો અને બીજા કોઈક વિચારો મેળવીને આ પુસ્તક તેમણે લખેલ છે. આની પ્રસ્તાવના મહાત્મા ગાંધીજીએ લખેલ છે.

આ બધાં પુસ્તકો ઉપરાંત બીજાં પણ કેટલાંક નાનાં પુસ્તકો તેમણે લખેલાં છે; તેમાંનાં પ્રણાંખરાં પુસ્તકો મુગાધની નરનારાયણની બજન મંડળાને માટે તેઓએ તૈયાર કર્યાં હતાં. જેમનાં નામો મહા-પુરુષના પવિત્ર વિચારો, મહાપુરુષનાં વચનો, શ્રીમદ ભાગ-વતમાં કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ, પરમાત્માએ બંધીમાં શું ગાયું? ઇત્યદિ સ્તુતિ ઇ. છે. આ બધાં પુસ્તકોની કિંમત વિના મુલ્ય અથવા નામનીજ તેઓએ રાખી હતી.

આ સિવાય તમણે કાઠીઆવાડી તોપ, ગ્રેમ ગ્રેમને ગ્રેમ-ભાગ ૨ જે, ગરીબ ગામડીઓની કેટલીક ખુબીઓ, હુકા-બના દુઃખની વાતો, હવે કેવા વિદ્યાર્થીઓની જરૂર છે? સ્ત્રીઓની નાની નાની ભુલો, સાચી યાત્રા, જુવાની જળ-વધાના ઉપાયો-ભાગ ૨ જે (અડક), નવાયુગની વાતો-ભાગ ૩ જે આટલા પુસ્તકો તૈયાર કરી રાખેલ છે. જે હજુમુખી પ્રસિદ્ધ થયેલ નથી. આ પુસ્તકો ઉપરાંત બીજાં નાના નાના લેખો તો તેમણે ઘણાજ લખેલા છે, જે જુદે જુદે વખતે જુદાં જુદાં ખાસિકોમાં અને વર્તમાનપત્રોના પ્રસિદ્ધ સ્થાને લખેલ છે. કોઈ પણ ઇમાનિક અથવા વર્ત-માનપત્રના તત્ત્વીએ તેમની પામે લેખેલી માગણી ન કરી હોય અને ખોતે તેમને ન મંતોષ્યા હોય તેમ બાજેજ બન્યું હશે. એમના લેખો વૈદક-વ્યતજ, સુંદરી સુમેધ, વીસમી સદી, બાગ્યોદય, ધન્વંતરી, સમાસાયક, દિ હુસ્તાન, મુગાધ મમાચાર, ગુજરાતી, આર્યપ્રકાશ ઇ. આ અવાર નવાર આવ્યા કરતા હતા. એમના આ લેખો વિશેષ બાગે વૈદકનું,

સ્ત્રીઓને માટે, બાલોપયોગી, નવી બબક નથા ચેટકના, ધાર્મિક ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોના તથા સામાજિક વિષયોને લગતા હતા; જે લોકોમાં બહુ હોંશયી વંચાતા હતા. આનો મંદિત જે ભેગો કરીને નર્મગદ્ય અથવા મુદ્દર્શન ગદ્યાવલીની પેઠે છપાવવામાં આવે તો તે બહુ ઉત્તમ સાહિત્ય થાય એ નિઃમંદેહ વાન છે.

આ સિવાય પણ બીજા ઘણા લેખો તથા પુસ્તકોની કલ્પના રા. પદીયારના મનજમાં બરી હતી; જેને લગતી તૂટક તૂટક તેયારીઓ તો તેમણે કરી રાખેલી હતી, પણ તેનો અમલ મંજેગો અને વખતના અભાવે તેઓ કરી શક્યા નથી. એમાંના કેટલાંક નામો મળ્યા તે મીચે ઉતારવામાં આવે છે.

૧ કામ કરવાનાં મેદાનો

૭ ધર્મના આનંદો

૨ છંદગી સુધારવાની કૃત્યાઓ

૮ ભગતોનું ભાગ્યશાળીપણું

૩ પરમાર્થના રસ્તાઓ

૯ ભાગવનમાની કેટલીક જાણુ

૪ બાળકોના સંવાદો

૧૦ નેવી વાતો

૫ કન્યાઓના સંવાદો

૧૦ કુશનમાંની જાણુવા નેવી વાતો

૬ ભક્તિનું તત્વ

૧૧ વેદોમાંની જાણુવા નેવી વાતો

આ બધા ઉપરથી લેખક તરીકે તેમનામાં કેટલી બધી અસાધારણ શક્તિ હતી એ જોઈ શકાય છે. આ શક્તિ તેમનામાં જન્મદત્ત હતી એ વગર આટલી ઉત્તમ ભાવના અને ધર્મગ્ર કોષમાં ન હોઈ શકે એ દેખીતું છે. તેઓ કહેતા કે, “જીવવાનીમા મને માગ આત્મા તરફથી દરદાજ એજ આદેશ મળ્યા કરતો કે તું ખૂબ લખ, પણ તે લોકોપયોગી ઉત્તમ હોયુ જોઈએ ” આ વાન તેમણે પોતાના ઇવનમાં બનતા પ્રકારે કિતારી છે, તે તેમના ઇવન ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ.

અને તેમની લેખનશૈલી વિષે પણ કંઈક વિચાર કરવો જોઈએ. રા. પદીયારની લેખનશૈલી તેમના લખાણુ જેટલી ઉત્તમ હતી. સાદી અને સ્વેચ્છી બાયા તેમને જહુ પ્રિય હતી. તેઓ કહેતા કે જે બાયામાં જનવરેવાર ચાલે છે તે-ગામી બાયામાંજ પુસ્તકો લખાયાં જોઈએ; અને એ વાનનો અમલ તેઓએ પૂરેપૂરી રીતે કરેલ છે. તેઓ ધારત તો પોતાનાં પુસ્તકો અથવા લેખો કલ્પ બાયામાં લખી શક્ત, પણ જિજ્ઞાસુ બાયા વાપરવી તેમને મુદ્દે ગમતી નહિ. પોતાની બાયામાં કોઈ

વખત અધરા સમયે આવે તો તે બધી બોધને મહેલા કરી નાખના-
આવો તેમનો સાદી અને સહેલી ભાષાનો મોહ હતો, આથી તેઓ
સાક્ષર મહામા ગણાતા નહોતા-નથી, પણ તેથી તો તેમને ઉનટાનો
આનંદ થતો તેઓ કહેતા કે મહણ અને ન સમજાય તેવી ભાષા
વાપરી સાક્ષરોમાં મિશ્રણ તોના કરતા સાદી અને સહેલી ભાષા વાપરી
સાક્ષરોની ન્યાય બહાર રહ્યું એ હું વધારે સાર ગણુ છું ગુજરાતના
સાક્ષર આમાંની કંઈ પાઠ શુ નહિ લે ?

એ-ની એક વાન જુદા જુદા રૂપમાં ફેરવી ફેરવીને કહેવાની તેમની
દેન હતી એટલે તેમનાથી સ્વર્ગના ભક્તિ માર્ગના પુસ્તકોમાં ઘણી વાન
બેનડાઈ ગઈ છે જો કે આતુ રૂપ બદલવામાં તેમણે દરેક વખતે બ
કાગળ રાખેલ છે, પણ પદ્મીયારના બધા પુસ્તકો જેમણે વિચારીને
વાચ્યા હોય તેમને એ દોષ લાગ્યા વગર નહિય સહે આ મારે તેઓ
કહેતા કે, “ મોનાને જો વારે વારે ગીપીએ તોજ તેના ઘાટ ધડાય
છે, તેમ ભક્તિની વાતો પણ જો વારે વારે કરીએ તોજ તે મનમાં
હમે છે, ” એમ કહીને તેઓ આ દોષને દેડાવી દેતા અને તેને દોષ
તરીકે કમુન ન રાખતા આ મબધે પોતે ઘણી વખત પોતાના પુસ્ત-
કોની પચાનનામાં પણ ખુનાસો આપતા એવો એક ખુલાસો એમના
“ સાચુ સ્વર્ગ ” એ નામના પુસ્તકની પરતાનનામાંથી અત્રે આપીએ
તો તે વીક થઇ પડશે એમ ધારી અહીં ઉતારીએ છીએ —

‘ મને ઘણાએ વિદ્વાન બુદ્ધિએ કહે છે કે, “ તમારું પુસ્તક બ
જ સાગી અમર કરી શક છે, કારણ કે તમારી લખવાની મૈત્રી બન
બરેલી છે, તમારી ભાષા નાના બાળકો ને બતાવે પણ મમત શ
તેની મુજબ નહેતી છે, તમારી સમજૂતી પણ બહુ સારી છે, તમારું
દટાતો માને ગમી જાય તેવા છે, અને તે ઉપરાંત એના મવા
હોય છે > સામા માણસ ઉપર તેની છાપ એકા વિના રહેજ નહિ
તમાગ વિચારો ઉત્તમ છે, તેમાં કેટલાક નવા ને કેટલાક પ્રાચીન રૂપિ-
યાના વખતના છે, પણ એ બંને જનના વિચારોને હાવના જમાનાની
ફેશન પ્રમાણે તમે બહુ સારી રીતે ગોઠવી રાખે છે બીજા ઘણાઓના
કરતા તમે દાખલ નવું નવું ને સ્વચ્છતાથી બની રાખે એવું કહે છે,
તમાગ લખાણમાં અદેશ વેગ વળા કો છે, બાતબાત બિગલા કો
છે, આતમાની સ્વતંત્રતા મગમ્યા કરે છે, નીતિ-ધર્મનો પ્રસાદ ચમુડા

આવે છે, અને સાને ગમી જાય એવું મધક અઘરી ચાથુ આવડુ હોય એમ લાગ્યા કરે છે બેશક, તમે આપણા મંદુઓને નાર નથા સમુ વાયન આપીને તેઓને આગળ વધારનામા મધક મદદ કરાછો અને ગરિખીમા ગ્રીને પણ આની રીતે દેગની મેરા કર્યા કરે છે, એ મદુ ખુશીની વાન છે ” આમ કહેનાની સાથે ડાઘ ડાઘ મિત્રો એમ પણ કહે છે કે, “આટલુ બધુ જા પણ તમારી બાપા મદુ ગામરી મની જાય છે, તેથી મધ કોષ વિદાનેને એ બાપા ગમતી નવી, માટે જો તમે ઉચી જાતની બાપામા લખો તો તમારા થયો વિદાને પણ વાયે ” આ બામતના ખુવામામા મારે કહેવું જોઈએ કે, “હું પોતે દાઘ પડિન હોવાનો દાવો કરતો નથી અને હું દાઘ વિદાને માટે પુત્તકો લખતો નથી, પણ હું તો મ્હારા જેવા સાધાગળુ જ્ઞાનવાળા મ્હારા મધુઓ માટે તથા ખાસ કરીને ગામડાના અબળુ લોકો તથા અજ્ઞાન માધુઓને માટે પુત્તકો લખુ છું; કાગળ કે પત્તી ગણતરી પ્રમાણે આપણા દેશમા હજી માન સે કંડે ત્રણ માણસો બંધેલા છે, ને સત્તાણુ માણસો અબળુ છે એ સત્તાપુ અબળુ માણસો માટે હું જામ કરૂં છું દાઘ થોડાક વિદાનેને વચાવવા સાડ મ્હારા પુત્તકો લખતો નથી, કારણ કે હું એમ સમજુ છું કે, વિદાનેને માટે તો ધણાએ મેદાને પડેલા છે જેમ — અગ્રેજી બણેના ગ્રેન્થુએને અગ્રેજીમાથી જોઈએ એટલો ખજાનો મળી શકે તેમ છે મસ્કૂત બણેના પડિતો માટે પણ જ્ઞાનના મ્હોટા ભડારો ભરેલા છે, અને ફારમી, બગામી, જાપાનીઝ કે એરીજ બીજી કોષ બાપા જાણનારાગા વિદાને માટે પણ જ્ઞાન મેળવવાના ધણાએ પુત્તકો છે, પણ શુન્દરાત-મારીઆ-વાડના અબળુ ગરીબ ગામડીયા લોકો માટે તે લોકો સમજી શકે ને મુઘરી શકે એવા પુત્તકો બહુજ થોડા છે, માટે હું તો મ્હારા એવા બાઈ જ્ઞેનો સાર થયો લખુ છું, એટલે મ્હારી ઇ-જા એવી છે કે જેમ અને તેમ ઉચામા ઉચા વિચારોને ઝેવામા રહેવી બાપામા લખરા આવો નિયમ રાખેલો હોવાથી મ્હારી બાપા જામરી થઈ જાય એમા દાઘ નવાઈ નથી ગામરી બાપા હરો ત્યારેજ ગામ-ડીયા લોકો તેનો લાભ લઈ શકે, સાચીય બાપા દાઘ હાથમા એ થોડોને કામની નથી એ સોમાના સત્તાણુ બધુએને ખાતર હું ખાસ ચાહીને ગામરી બાપા લખુ છું, કારણ કે કદલુ બાપા લખરી એમા દાઘ મુશ્કેલી નથી, પણ ઝેરી બાપા લખરી એજ મુશ્કેલી છે, માટે

હું તો સૌ લેખકોને તેજ બવામણ દરેક કે, તમારાં પુસ્તકો બહુ લોકોમાં વંચાય તો સાડ', જેમ ને તમારી ઈચ્છા હોય અને પાછળ પડી ગયેલા આપણા ગરીબ અબણુ ગામડીયા યૌવનોને મદદ કરવાની તમારી ઈચ્છા હોય તો જેમ અને તેમ જો લોકો' સમજી શકે તેવી સ્ટેસામાં સ્ટેસી બાપ્પામાં તમારે તમારા વિચારો બહાર પાડ્યા નેહએ; તોજ તમારું લખાણો વધારે ઉપયોગી થઈ શકશે. ”

૨૧. પટ્ટીયારના લેખકશ્રવન તથા કાર્યો વિષે પુરતો ઉદ્ધા થોડ થઈ ગયો. હવે તેમના વૈધક અને પરમાર્થિક શ્રવન તરફ આપણે વળીએ.

પ્રકરણ ૧૦ મું—૨ા. પઢીયાર વૈવ તરીકે.

• —————

૨ા. પઢીયાર જ્યારે સં. ૧૯૪૫ માં પહેલી વખત મુબાઇ ગયેલ ત્યારે ત્યાં થેરા મહિનાઓ રહ્યા પછી સખ્ત માંદા પડ્યા હતા, એ વાત અગાઉ આવી ગયેલ છે. તે વખતથીજ તેમની ઇચ્છા, રોગ ન થાય અને થાય તો તે જલદીથી કેવી રીતે મટે તે જાણવા અર્થે વૈદ્યક શીખવાની ચર્ચા હતી. બચપણથીજ તેમને જંગલમાં ફરવાની અને ઝાડો તથા વેલાઓનું નિરીક્ષણ કરવાની ટેવ હતી; એ ટેવ તેમને તેમની આ છાત્રાસામાં બહુ ઉપયોગી થઈ પડી. જ્યારે તેઓ મુંબઈથી ખીમાર પડીને આવ્યા ત્યારે તેમણે પયારીમાં પણ શીખના માર્યા વૈદ્યકનાં ફેટલાંક પુસ્તકો જોયાં હતાં, અને એ ઉપરથી પોતાના રોગનું કારણ પણ તેઓ જાણી શક્યા હતા. આ પછી તેમને ધીરે ધીરે સાફ થતું ગયું, અને બારણે ફરવા ફરવાની પણ શક્તિ આવતી ગઈ એટલે પોતાની હમેશની ટેવ મુજબ તેઓ વગડામાં ફરવા જવા લાગ્યા; અને કોઈને પુછીને અથવા પોતાની મેળે ફરેજ નવાં નવાં ઝાડો તથા વેલાઓને લગતી માહિતી મેળવવા લાગ્યા. દરેક ઝાડ કે વેલાના ગુણદોષ જાણે, તેનાં ફાળાં-ફાંખળાં, દીશીઓ, પાંદડા, ફુલ અને ફળ ઓળખે, તથા તેથી શું લાભ થાય કે નુકસાન થાય તેનો અજમાયશ પોતા ઉપર કરે. આ તેમનો અભ્યાસ સં. ૧૯૪૫ થી લાંબા વખત સુધી-ઠેક છેવટ સુધી ચાલ્યો હતો. આથી તેમને બહુ આનંદ થતો, અને ફરતની અજબ લીલાનું જ્ઞાન પણ મળતું.

આ પછી તેઓ વૈદ્યકની સાદી સાદી દવા બનાવતા શીખ્યા હતા; પણ તેનો ઉપયોગ જાહેરમાં કરતા નહિ. પોતા પૂરતો કે પોતાના કુટુંબ કે સગાં મિત્રો પૂરતો કરતા. સં. ૧૯૫૪-૫૫ માં તેમને મુંબઈમાં ઉત્તરાખંડ નિવાસી પરમહંસ પરમાનંદજી મુલાકાત થઈ. તેમની પાસેથી તેમના દવાખાનામાં રહી તેઓ વૈદ્યક શીખ્યા, આ માટે તેમણે પોતેજ પોતાનું ‘વર્ગના રત્નો’ નું પુસ્તક એ મહાત્માશ્રીને અર્પણ કરતાં લખ્યું છે કે:—

“ઉત્તરાખંડ નિવાસી મહાત્માશ્રી પરમહંસ પરમાનંદજી મહારાજની પવિત્ર સેવામાં—

• ૧૧ મ. સ. ૧૯૯૮ માં મુંબઈમાં જીલેશ્વર પાસે આપના દવાખાનામાં

આપની અને પ્રથમ મુલાકાત થઈ, ત્યારથીજ આપ મારા ઉપર મહુ કૃપા ગમ્મના હતા, અને અને આગળ વધારવા માટે અતરના ઉમળકાથી મનેના કે તારા જેવો નિયમ માણસ માન પચીસ રૂપિયાના પગાર માં નોમરીની પરાધીન નથીનિમા પડ્યો રહે અને મૂર્ખ શ્રીમતોના મુલક નચન સાખ્યા કે જે મહુ દિનગીરીની વાત છે તેને જેમથી રિવાજો આપડે કે અને નાનકા જેટલ જ્ઞાન છે તેનો દશમો નામ પણ જે મોઢ સાધુમા હોય તો તે મ્હોટા મહાત્મા બની જાય તે દુનિયાને છુટી ખાય તુ છતી અક્ષયે આવો દરિદ્રી રહે છે તે પગધીન ગહે છે એ ધણુંજ ખોટું કહે છે

આ મામળાને હું કહેતો કે મહારાજ હું શું કરી શકું ? નોકરી છોડી દઉં તો શું ખાઉં ? મારી પામે સિલિખા એ પાછ પછુ નથી માથે કળ છે, અને અને મોઢ પેસા ધીરે તેવો શેઠ કે મિત્ર પણ નથી, તેમજ કે કોઈ પાસે કંઈ માણુ પણ નહિ

ત્યારે આપ કહેના કે તને પેઠક શીખવી દઉં એકાદ વર્ષ મા તે તને સારી રીતે આવડી જશે એ પછી મારા અનુભવી પ્રયોગો હું તને બતાવી દઈશ, અને મારે કંઈ મુશ્કેલી રહેવું નથી, તેથી મારે ચાલવું દરાખાવું તને મોપી, કે ક્ષપીયે ચાલ્યો જઈશ હમણા રહેવાલું અને ખાનાલું મારે ત્યા ગમ્મ પછી મોઢ થઈ રહેશે હમણે દયાથી છે, તુ મર્યાદ મન કર

આપના આવા ઉત્સાહ બધા વચનોથી પ્રેરાઈને આપની સલાહ માની મે દામોદરમીયની ઠાલ કબાઈની નોકરી છોડી દીધી ને આપની પામેથી નવું શીખના લાગ્યો ચાર વર્ષ સુધી આપની પામે પેઠક, વેદાન તથા મેસમેરીઝમનો અભ્યાસ કર્યો રનોલોજી (માયુ જેઠને માણસના શુભુ દોર જાણવાની વિદ્યા) ના મારા અભ્યાસને ખીલવવાની પણ તમે મળી હતી, અને દિદી બાપા સમજવા તથા મોલનાનો અભ્યાસ પણ વધેના હતો આ બધા ઉપકરણો બદલામા હું શું કરી શકું ? કારણ કે આપ મસ્ત, જીદ, ગાંતી, પરમહસ, જગતના મોહની બીજી કંઈ અનુયી ગણ ચાલ્યો ? માટે ઉપરનો બદલો વાગવાની ઈચ્છાથી નહિ, પણ મારા મનના મતોબની ખાતર, જેમા જીદગી સુધારનાના ઉપાયો બરેલા એવું આ “વર્જના રત્નો” નામે પુસ્તક આપ મહાત્માશ્રીને માનપૂર્વક હું અર્પણ કરું છું” ૧.

આ ઉપરથી જો લોકો એમ કહે છે કે, રા. પદીયારે વૈદકનો શાસ્ત્રીય અભ્યાસ કર્યો નથી તેઓ જોઈ શકશે કે તેમણે વૈદકનો અભ્યાસ કર્યો હતો કે નહિ ' એમના પોતાનાજ આ ઉદ્ગારો છે; અને તે નુ લખાયા હોત તોપણ વૈદક વિષેની તેમની ભાવનાઓ અને આ માટેના તેમના વિચારો, કાર્યો તથા લેખો પણ આ વાત પુરવાર કરવા માટે પૂરતા છે.

વૈદકનો ઉપયોગ તેમણે દોઢપણુ દિવસ પેમે કમાવામા કર્યો નથી, પણ પરમાર્થેજ કર્યો છે. મુબઈમા જ્યારે તેઓ ચોરડી રાખીને રહેતો હતા; ત્યારે માળામા અગર તો સગા-મિત્રોમા જેકાઈ તેમની પામે સલાહ કે દવા જે કંઈ લેવા આવે તે તેઓ મરત આપતા; અને તે બદલ કોઈની પાસેથી એક પાઈની પણ આશા રાખતા નહિ.

આ પછી તેઓએ પોતાની જીંદગીનાં છેવટનાં પંદર વર્ષો સં. ૧૮૬૦ થી ૧૮૭૫ ચોરવાડમા ગાળ્યા હતા; ત્યાં પણ ગામના જે લોકો-ભલે ને કુંભાર, ઢેડ કે બગી હોય-તેમની પામે દવા અથવા સલાહ લેવા આવે તો તે વિના દ્રવ્યે આપતાં તેઓ અચકાતા નહિ. આ સિવાય પરદેશના ધણા મિત્રો એમની પામેથીજ દવા અને મલાહ મંગાવતા, વળી કોઈ કોઈ અગ્રણ્ય માણસો પણ એમના વૈદકના લેખો વાંચી એમની પામે દવા કે સલાહ મંગાવતા. એ દૃષ્ટને તેઓ પોતાથી બનતો સંતોષ આપતા, કમણુ કે એમણે પોતાનું જીવન પરમાર્થેજ કરી નાંખ્યું હતું. દવાની કિંમત લેવા માટે એમને ધણી વખત ખામ માણસો નરકથી આગ્રહ કરવામા આવતો; પણ એ માટે તેઓ કહેતા કે, ' અને જે જોઈએ છે તે, બગવાન આપી રહે છે તો પછી દવાની કિંમત લઈને હું શું કરું ? ' આ છતાં કોઈ આગ્રહ કરીને એ નિમિત્તે કંઈ આપી જાય તો તેનો ઉપયોગ પણ તેઓ બીજા દવાઓ જનાવવામાં અને તે ગરીબ લોકોને મદદ આપી દેવામા કરતા હતા; પણ પોતે એ પેમાનો કદીપણુ ઉપયોગ કરતા નહિ. આથી ચોરવાડ અને તેની આજુબાજુના ગામોમા રા. પદીયારની વૈદ તરીકે સારી ખ્યાતિ ફેલાઈ હતી. ચોરવાડ સિવાય તેની આજુબાજુનાં નાના ગામોમાંથી પણ ધણા ગરીબ લોકો રા. પદીયાર પામે દવા અને સલાહ લેવા આવતા અને નૌને તેઓ મગ દવા આપતા. કોઈ અમાધ્ય રીતે જોવા માટે કોઈ બોલાવવા આવે તો તેને જોવા પણ તેઓ

જતા આ કારણથી તેઓ ચોગ્વાડમાં અને તેથી આગ્રુમાગ્રુના ગા-
મેમાં મડું માનીતા થઈ પડ્યા હતા.

ઈન્દ્રલુએ-આ વખતે તેમણે એક નવી જાતની ગોળી મનાવી હતી
અને તે બહુ અસરકારક નીચડી હતી, તેથી તે પોતાના મિત્રો-સગા-
ઓમાં તથા ચોર-નાડ અને નેની આગ્રુમાગ્રુના ગામેમાં છૂટથી બેઠી
હતી આ ગોળીઓ પોતે જુદે જુદે ગામે પહોંચી ન શકતા હોવાથી,
અમ સેત્રમે દ્વારા પહોંચાડતા જે કોઈ દુગ્ગને આ તાવ ધણો આ-ઓ
હોય તો પોતાનું બીજું બહુ કામ પડતું મૂખી ગામ કે પરગામ-ગમે
ત્યાં પહોંચી જઈ ઉપચાર અને દવાની યોગ્ય ગોઠવણ કરી દરદીને બની
શકતો દિનાસો આપતા આથી ઈન્દ્રલુએ-આમાં ઘણા માણસો મરતા
મચી ગયાં છે આ તેમની ખરી દેશસેવાથી આખા સોરઠ પ્રાંતમાં તે-
મની ઘણી પ્રશંસા થઈ હતી.

પરંતુ સલાહ અને દના નિરવાર્યે આપવી તેના કરતા વધારે
મહત્વનું કામ તો સાહિત્યની દિશામાં તેમણે વેંચકના લેખો લખીને
કરેલ છે વેંચકના એમના લેખો વેંચકપત્ર, સુદરી સુમેધ, તથા
બાગ્યોદયમાં અગાઉ નરાગ આઘ્યા દગ્ગા આ મિવાય ખીજત માસિમે
તથા વર્તમાનપત્રોના ખામ અક્રોમાં પણ તેઓ વેંચકના લેખો પ્રાઇ
પ્રાઇ વખત લખતા હતા, પણ આ ત્રણ માસિમમાં તો તેમના લેખો
વેંચકને લગતા પુષ્કળ આઘ્યા છે આ માસિમેના એવા પ્રાઇજ
અમે હશે જે જેમાં ૨૧ પઢીયારનો પ્રાઇપણ લેખ, અર્થાપન અથવા
તેમની મુચના ન હોય.

સ્ત્રીઓને લગતી જુદા જુદા પ્રશ્નની માહિતિ મેળવવાને એમને
શોખ હતો તેમાં તેના ગ્રુમ તેમજ પ્રમ્મ દરદીને લગતી માહિતિ પણ
એમણે ખાસ મેળવી હતી, અને આ બામતમાં તે એકા હતા અ
ગંની મદરીઓ અને જીવણી જાગરવાના ઉપાયોના પુસ્તકોમાં એની
ઘણી ધરગાયુ સ્ત્રી ઉપયોગી દવા એમણે બનાવી છે કે જે ખીજત સાગ
વેંચો બાગ્યેજ પોતાનું મન દિલ રાખીને મનાવી શકે સ્ત્રી મમથેના
વેંચકનું એમને એ ખીજતુ પુસ્તક પણ મનાવતું હતું, પણ તેમનાથી
તે આખર સુધી પણ બની શક્ય નહિ.

આવા આવા તેમના મદદ અનુભવોથી એમના કોઈ પ્રાઇ
મિત્રો તેમને સૂચવતા કે, “વેંચકને લગતું એમનું સાઈ પુસ્તક આર્ય-
બિાઇ, આર્યઓદય કે પરવેદના જેવું નમે લખી નોંધે તો તેથી

જગતને કેટલો લાભ પહોંચે ? ” તેના જવાબમાં તેઓ કહેતા કે,
 “ એ પુત્રક હું લખાવનાર છું, એને લગતા ઘણા ટાંચણો, નોંધો અને
 માહિતિઓ મહે ભેગી કરી છે અને હજી ભેગી કરૂં છું તથા મહારા
 પોતાના અનુભવના નવા નવા નુશ્ચા ટાંચ ટાંચ વખત અજમાયશ
 દ્વારા સિદ્ધ થાય તો તે નોંધતો પણ રહું છું, પણ હમણાં મને અ
 ર્જના પુત્રકો લખનાના હોનાવી આ કામને માટે જે નિનગ-કૂરમદ
 નેધએ તે મહારી પામે નથી ” એ વખત તો આ લેખ- અને
 તેમના પામેના સગા તથા મિત્ર બાઇશ્રી વેણીશકર વહાનજી પદીયાર
 અમદાવાદમાં તેમની પગલાંડે આ વેંધકનું પુત્રક લખાવવા નહીં
 લાગેનહીં, ત્યારે તેઓએ આ પ્રમ જનદીવી હાથ લેના મહેવ અને
 થોડું ઘણું લખાણ તૈયાર પણ કરેલ પરંતુ દિલગીરી એનીજ કે
 તે પગ થોડાજ મહિનાઓમાં તો તેઓ અગ સીધાવી ગયા ! અને
 તેમના મનની મુગદ મનમાં ગદી ગઈ

એમની ખાસે વેંધના ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી તથા પુસ્તકો
 હતા આ દરેક તેમજે મનમર વાચી નાખ્યા હતા આ સિવાય પણ
 વેંધને લગતા ગુજરાતી તથા બીજા બાપાના માસિયો તથા જુદા જુદા
 રૂબો, ડાંખરો તથા સાધુ-અતોના સહનાસ તેઓ નહીં ગમતા આથી
 પણ તેમને પુત્રક માહિતિ મળતી તેમથી જે માહિતિ પોતાને ઉપ
 યોગી લાગે તે નોંધા તેઓ નોંધી લેતા એવી વેંધની ઘણી નોંધો
 તેમજે તૈયાર કરેલ, અને એ ઉપરથીજ તેઓ વેંધ નું પુત્રક લખતા
 હતા જે તે પુત્રક તૈયાર થયું હોત તો તે ગુજરાતમાં નહીં નોક્રિય
 થઈ પડત પણ ઇચ્છની દગા મહન છે !

દેશી વેંધના અભ્યાસને લગતી એક રૂબ નમ્તામાં ધધાર્યે
 જાહેરે વમેના ચોરસના ન્દાન મેટ્રી નનનાન મોતીચ દની મદદથી
 કરિશ્રી ન્દાનાનાનમાદના આલન દેશ તેઓ ન્દાનાના દના અને
 આ માટેની જાહેર ખનગ પણ વર્તમાનપત્રોમાં આવી હતી તથા
 સ્થળ અને જગ્યાની તેઓ તથા રા ન્દાનાનાનમાદ તજનીજ પણ
 કરના હતા, પણ પછી તો તે વાન મુનવી ની અન યોગ મહિ
 નામાં તો રા પગીયારનું મૃત્યુ પગ થયું

સિયાણામાં જુદી જુદી જાનના પામ પણ તેઓ ઘણી વખત
 મનાવતા, અને તે પોતાના મિત્રોન જે મોખવા આ પામ એવા
 તો ખુશદાર અને કિમ મના તથા તે ખાદને જે રમ્મિ તથા મ

કરી હતી. આથી આ એ વિદ્યાના પ્રયોગો કરવાની યોગ્યતા-પુરેપુરી નહિ, તોપણ થોડી ઘણી તો-તેમનામાં આવી હતી. મેસ્મેરીઝમના પ્રયોગો તેઓ પોતાના મિત્રો તથા સંબંધીઓ ઉપર ઘણી વખત કરતા અને તેથી કોઈ કોઈને લાભ પણ પહોંચતો; પણ આ પ્રયોગો પોતાની પાઠશાળા શુદ્ધીમાં તેઓ કરતા નહિ; કારણકે એ વખતે એમને એમાં વિશેષ માલ લાગતો નહિ. આ વિષયને લગતા વિચારો અને પ્રયોગોમાંથીજ ‘નશીબ ફેરવવાની કુચી’નું પુસ્તક ઉત્પન્ન થયું છે. ફ્રેનોલોજીના પ્રયોગો પણ તેઓએ ઘણા ઉપર કર્યા હતા; અને તે ઘણે ભાગે સાચા પડતા. આ પ્રયોગો ઠેક છેવટ સુધી તેઓ પોતાના મિત્રો-સગાઈમાં કર્યા કરતા હતા; પણ તેના જાહેરમાં ઉપયોગ કદાચ દિવસ પણ તેમણે કર્યો નથી. આ માટે તેઓ કહેતા કે, “આ વિષયો મ્હારા શોખના છે, અને તે જો મ્હારે જાહેરમાં મૂકવા હોય તો તેને લગતો પૂરો અભ્યાસ હજી મ્હારે કરવો જોઈએ!”

મકરણુ ૧૧ મું-૨ા. પઢીયાર વક્તા તરીકે.

•

‘વક્તા તરીકે’ ૨ા પઢીયારની ગુજરાત-કાગીઆવાડમા બહુ સારી ખ્યાતિ હતી તેઓ જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં તે તે ગામના કે રાહેરના મુખ્ય મુખ્ય માણસો તેમની પામે ક્રોધ પણ માન વિષયને લગતા બાણો અપાવના અને લોગ તે લોશથી માનગતા, અને તેની અસર પણ સારી થતી

વક્તા તરીકે બાપણુ આપવાનો અભ્યાસ મુમઘમા નરનારાયણની બજનમડળીમા તેઓએ નાના નાના બાપણો આપીને કર્યો હતો બાપણુ એ પણ આ જમાનાનું દેશમેનાનું એક સમગ્ર સાધન છે એ વાત તમને સારી રીતે સમજાઈ ગઈ હોવાથી પાગાથી આ અભ્યાસ વધારવાની ઇચ્છા તેમને હતીપણ ચંદ્ર, એટલે તેઓએ મુમઘમા મરીયત્ત લાઈ-સ પામેના દરિયા કિનારે રાત્રિના વખતેએકાદમા બાપણો આપવાના સ ૧૯૫૭-૫૮ મા શરૂ કર્યા આ પછી તેઓ ચોરવાડ ગયેલ, ત્યાં પણ તેમણે દરિયા કિનારે અને વગાડામા એમતની આદર યોગ ધણા બાપણો આપ્યા હતા આમ એક એ વર્ષ આપ્યા પછી પોતાને ખાતરી થઈ ગઈ કે મદારા બાપણો હવે પદ્ધતિપૂર્વક તથા રસની જમાવટવાગા થશે, એટલે તેઓએ જાહેરમા બાપણો આપવાની શરૂઆત કરી અને તેમા તેમણે સારો યગ મેળવ્યો

મુમઘમા નરનારાયણની બજનમડળી ઉપરાંત ‘ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ’ પાસે, પોતાના મિત્રમડળની ખાનગી મીટીંગો-મમાઓમા લોકોપયોગી મઠ્યાઓના ઉત્સવ નિમિત્તે, આર્યમજાજન દિગમા, પ્રાર્થના સમાજ મદિરમા, વ્યામસબા પામે વિગેરે ઘણે જગે તેઓએ બાપણો આપ્યા હતા ધણાખરા બાપણોની નોંધ તેઓ ગાંધી શક્ત્યા નથી, પણ આમાના ક્રોધ ક્રોધની નોંધ તેઓએ ગાંધી છે અને તે ઉપરથી નાના મારા લેજો પણ તેઓએ તૈયાર કરેના કે જેને મઝદ એક ઉપયોગી પુસ્તકની ગરજ સારે આ પછી મ ૧૯૬૦ થી ૧૯૭૫ સુધીના ૧૬ વર્ષો તેઓએ ચોગાડમા ગામેન તે વર્ષોમા તેમની આ કાગીએ ગામમા સાડ ચેનન આપ્યું છે ચોગાડમા તેમનું સ્થાયી રહેવાનું થતા શરૂઆતમા તો એ બજનમડળી મુમાઈની નર નાનાયણની બજનમડળીના ધોરણે તેમણે મ ૧૯૫૩ મા દાખન

ડરી હતી તેમાં દરમેજ નહિ પણ દર એમદલીએ તથા અમાસ કે
નામનવમી, કૃષ્ણવૃત્તિ ઇ નહેવાગના દિવસોએ બજન અને સારી
ચર્ચા થતી હતી આ બજનમંડળીમાં થોડો વખત સારા સાગ
બજનો પ્રમુખકિના ગવાતા, અને પછી સ્વર્ગના પુનર્પ્રાપ્તી કષ્ટ
કષ્ટ સાફે મા' વંચાતું તે ઉપર ગ પદીયાર પોતે બહુ સરસરીતે
વ્યાખ્યાન આપતા અને કોઈ વખતે બીજામાં ઉત્સાહ પ્રેરના માટે પ્રેમ
નાઈ પામે પણ તેઓ મોનાવના શરૂઆતમાં ચાર પાંચ વરોં તો આ
કામ હીક રીતે ચાલ્યું, પણ પછી તે પડી બાગ્યુ એટલે આ મંડળી
બધ પડી પણ તેનું કંઈ નવું પ્રમતે પ્રમથ્યુ

ગ પદીયારે ચોરવાડમાં પોતાનું આપી રહેવાનું ચર્ચા પોતાના
મિત્રો ઇ ને ચોરવાડ અને તેની આજુબાજુનો દરિયો તથા નદી, વગડો,
વાડીઓ ઇ નો સુદર દેખાર જોના માટે આમ ત્રણ આપીને જુદે જુદે
વખતે તેડાવેન, ત્યારે તેવા નવા આવેના મહેમાનોના સન્માનાય તેઓ
સભાઓ બોનાવના લાગ્યા, અને તેમની પાસેથી પણ કંઈ કંઈ સારી
વાતો સભાઓમાં ફેલાવના લાગ્યા, તથા તેમના બોલી રહ્યા પછી
પોતે પણ કંઈકે સાફે સાફે બોલતા આ ઉપરાંત ચોરવાડ મિત્રમંડળ
લાયબેગીની ત્રિમાસિક અને વાર્ષિક સભાઓ બરના ગામમાં ગાઈ
નવા અમનદાર આગ્યા હોય તો તે વખતે પણ તેઓ સભા બોનાવના
અને માછને ત્યાં સામે અવસર હોય તો તે વખતે પણ તેઓ મળ્યા
બોનાવના અને તેની મધુ મારી અસર ગામમાં થતી અને ચેતન
પણ પણ આવતું આ જુદી જુદી જાતના વ્યાખ્યાનો અને બાપણોએ
ચોરનાડને ફેરવી નાખ્યું છે, એ ગામની આજુબાજી વીસ વર્ષ ઉપરથી
સ્થિતિ અને આજની સ્થિતિ સરખાવતા આ વાત માલુમ પડે છે

ગામ ઉપર પોતાની જે નબા રા પદીયાર જમાવી હતી તેમાં
તેમના આ બાપણો તેમની વાત કંઈની અને મામ કંઈની લેવાની
ખૂબી, નિષ્પાલસતા, સહૃદયતા મુખ્ય હતા, એ નિષ્કંદ છે તેઓ
ચોરનાડમાં વર્ષના સાત આઠ મહિના રોકાના અને બાકીના મહિના
મુસાફરીમાં કાઢતા મુસાફરી જવાના મયજો પણ એ તેમને
નહોતા-ધણી હતા કોઈ સમે રાજકોટ તો કોઈ સમે બાવનગર, કોઈ
સમે મિરના તો કોઈ સમે જરડાના કુમરમાં, કોઈ સમે વડોદરા તો
કોઈ સમે અમદાવાદ, કોઈ સમે મુમ્બઈ તો કોઈ સમે પુના માથે-
ન કોઈ સમે કન્યા તો કોઈ સમે રગુન કોઈ સમે દિમાન્ય જે.

કોઈ સગે કાશ્મીર, એવી રીતની તેમની મુસાફરીઓ તન્દુ તરેહની હતી. આ દરેક ટેકાણે તેમને જૂતા-નવા મિત્રો મળતા, અને તેઓ તેમની વ્યાખ્યાનકળાનો સૌરો લાભ લેતા અને તે ખુશીથી તેઓ પણ આપતા; આથી લોકોમાં માન પણ બહુ મળતું અને સગવડો પણ ફીક મળતી. લગભગ તેમનાં આ અધાં બાપણો તે તે દેશના સ્થાનિક વર્તમાનપત્રોમાં છપાતાં અને તે વાંચી લોકો બહુ મજા થતા તથા તેમની ખ્યાતિ પણ વધારતા.

બાપણો-વ્યાખ્યાનો કરવાની એમની પદ્ધતિ વિશે અત્રે શ્રે શબ્દ લખીએ તો અનુચિત નહિ ગણાય. તેઓને જ્યાં જ્યાં જે જે વિષયને લગતું બાપણુ કરવાનું નિમંત્રણ મળતું ત્યા ત્યાં પ્રથમ તે એ વિષયને લગતી પોતાને જે માહિતિ યાદ હોય તે એક કાગળ ઉપર તેઓ ટપકાવી લેતા; કોઈ પુસ્તક અથવા તો પોતાની ભેગી કરેલી માહિતિ-ઓની નોટોમાંથી કંઈ જોતું હોય તો તે જોતા; સ્થાનિક વિગતો જે ટલી જાણુવા જેવી હોય તેટલી સ્થાનિક માણુમે પાસેથી જાણુતા અને ને પછી તે વિગતને અતુકમ વાર કહેવા માટે તેઓ ૧, ૨, ૩ એવા આંકડા મૂકી ગોઠવી દેતા; અગર તો જે યાદી આડી અવળી નોંધ-વાળી પોતે ફરી હોય તેને ફરીથી સરખા કરીને ગોઠવી લેતા. આટલી તૈયારી કર્યા પછીજ તેઓ મુદ્દાનાં બાપણો આપતા. એઓ જ્યારે બાપણો આપતા હોય ત્યારે લોકો તે હોંશથી અને ધ્યાનથી સાંભળતા. બાપણુમાં રસની જન્માવટ કરવાની ખૂબી તેમનામાં અજન્મ હતી, એ-લે બાપણુ પૂરું સાંભળ્યા વગર એક પણ માણુસ ત્યાંથી ખસતું નહિ. બાપણુમાં જેમ અને તેમ સાદી અને સહેલી બાપા વાપરતા, અને વિ-સારો જિનન કહેતા; આથી પણ લોકો ઉપર એની અસર ફીક થતી; અને કામ પણ સાફ દીપતું.

મુદ્દાના બાપણો ન કરવાં હોય ત્યારે તેઓ એમને એમ બાપણો આપતા; પણ એવાં બાપણો લાભો વખત તેઓ લગાવતા નહિ. પાંચ :૪ મીનીટ અથવા પા કલાકમાં પતાવી દેતા. મુદ્દાના બાપણો તો એક સાથે કલાક દોઢ કલાક તેઓ આપતા. બાપણોને માટે તેઓ કહેતા કે, “આ કળા દરેક આગળ વધવા ઇચ્છતા યુવાને શીખવી જોઈએ, અને તેનો ઉપયોગ તેણે લોકોના સલા માટે કરવો જોઈએ.”

પ્રકરણ ૧૨ મું-૨૧. પદીયાર અને સ્ત્રીઓ.

“જ્યા સ્ત્રીઓને સુખી રાખવામાં આવે છે ત્યાં જ દેવતાઓ રમ્યા કરે છે; અને જ્યાં સ્ત્રીઓનું સાતી નાતે માન રહેતું નથી તેઓને કોઈપણ કામનું કંઈ મળતું નથી.”

૨૧. પદીયાર કૃત “સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ”

“જેના હૃદયમાં હૈય હોય, જેની આંખમાં શરમ હોય, જેની છાતમાં મીઠાશ હોય, અને જેના હાથમાં કામ હોય તથા જેના જીવનમાં કમ્યતા, સમૃદ્ધતા, કામળતા, જ્ઞાન અને સેવા હોય, તે સ્વર્ગની સુદરીઓ છે.”

૨૧. પદીયાર કૃત “સ્વર્ગની સુદરીઓ”

૨૧. પદીયારને સ્ત્રીઓ વિષે અને જગતમાં તેમની સેવા-કામગીરી વિષે અતિશય માન હતું; એ નેમનાં સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકો આપે વિધવા, સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ,* સ્વર્ગની સુદરીઓ,† અને જીવાની જાળવવાના ઉપાયો તથા સુદરી સુખોદ્ધમાં આવેલા તેમના લેખો ઉપરથી ખાત્રી થાય છે. સ્ત્રી શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં તેઓ પોતાની ‘સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ’ ના પુસ્તકમાં જે લખે છે તેમાંથી થોડુંક અત્રે તેમના વિચારો જણાવવા માટે ઉનારી લખએ તો તે અસંભવ નથી.

સ્ત્રી એટલે શું ?

સ્ત્રી એટલે શું ? એ સમજવું હોય તો જ્યારે ઇશ્વરી સ્નેહની દીક્ષા લઈએ ત્યારે પ્રેમની પોથીમાંથી સમજાય છે કે, સ્ત્રી એટલે અદ્વૈત જીવનના વિજળી, સ્ત્રી એટલે બધી જાતના પ્રેમનો મહા મંત્ર, સ્ત્રી એટલે મુડાંએને જીવતા કરનારી મંજીવની શક્તિ, સ્ત્રી એટલે પ્રેમના આકાશમાં ઉડવાનું બચું, સ્ત્રી એટલે જગત ઉપર ઉતરેલી ઇશ્વરની કૃપા, સ્ત્રી એટલે મનુષ્યરત્ન ઉત્પન્ન કરનારી ખાણ, સ્ત્રી એટલે ઇશ્વરનું મોહિની રૂપ, સ્ત્રી એટલે દુનીયાંદારીનું કહાણી શીખવનાર પ્રેમ-ફાલ, સ્ત્રી એટલે પ્રેમની એ. બી. સી. ડી., સ્ત્રી એટલે ઉંચનાએ રહેવાની સીડી, સ્ત્રી એટલે નમાલાને ‘ખાલવાળા’ બનાવવાનો કીમીયો, સ્ત્રી એટલે ઇશ્વરીસ્નેહનું હોઠામંત્ર, સ્ત્રી એટલે જીવનના જીવન બનાવનાર રસાયણ, સ્ત્રી એટલે આ દુનિયાનું અમૃત, સ્ત્રી એટલે અ-

* આ પુસ્તકના મરાઠી તથા હિન્દીમાં બહાવંતર થયાં છે.

† આ પુસ્તકનું હિન્દીમાં બહાવંતર થયું છે.

બેદનું આકર્ષણ. સ્ત્રી એટલે પરમાર્થના તાળાં ખોલનારી ધધરી એહની નાણુકડી સોનેરી કુંચી, સ્ત્રી એટલે મંસાર સાગરમાં કુદુંખમંડલની સલામતી સાચવનારી મનવાર, સ્ત્રી એટલે દુનીયાદારીનાં દુઃખો મટાડનારી ધધરી જડીમુટી, સ્ત્રી એટલે મંસારના વિવિધ ભયથી તપેલા પુરુષોનો કુદરતી વીસામો, સ્ત્રી એટલે કામ ક્રોધ લોભ વીરે બળવાન દુરભનેને તુરતજ હડાવી દેનારૂં ડાઘનેમાછટ, સ્ત્રી એટલે શરીરમાં ઝમઝમાટી લાવી ખુશમીજનનમાં રાખનારો દ્રાક્ષારસ, સ્ત્રી એટલે પુરુષોમાં પુરુષાર્થ ભરનારી બેટરી, સ્ત્રી એટલે લોભામાંથી સોનું બનાવનાર પારસમણી, સ્ત્રી એટલે ઉત્તમ ભાવનાઓને તેના અસલ સ્વરૂપમાં દેખાડનાર સીનોમેટોગ્રાફ, સ્ત્રી એટલે મંસારના પ્રવાહને આગળ વધારનારી પવિત્ર નદી, સ્ત્રી એટલે આપણા મનની શરદી ગરમી પારખવાનું થરમામીટર, સ્ત્રી એટલે ધધરી એહનાં ગાયનો મંભજાવનારૂં ફોનોગ્રાફ, સ્ત્રી એટલે આપણી જીંદગીની ફરજો બતાવનારૂં ધડીઆળ, સ્ત્રી એટલે વિકારોની આગમાંથી પવિત્રતારૂપી ધનને બનાવનાર દાયરપુદ્ધ તીજેરી, સ્ત્રી એટલે જગતમાં સુલેહ કરાવનારી મહાશક્તિયો, સ્ત્રી એટલે કુદરતની મુર્તિના આબેહુબ ફોટોગ્રાફ, સ્ત્રી એટલે જીંદગીની ફરજોના હિસાબ ગણવાનું ગણિત શાસ્ત્ર, સ્ત્રી એટલે ધર્મનું બખતર, સ્ત્રી એટલે પ્રેમની ગેરન્દી, સ્ત્રી એટલે જગત ઉપર ઉતરેલા ધધરના આશિર્વાદ, સ્ત્રી એટલે અધર્મનો ખડક દેખાડનારી હીવાદાંડી, સ્ત્રી એટલે જગતનું અજવાણું, સ્ત્રી એટલે ધધર સુધી સદૈશ મોક્ષવાનો વાયરલેસ ટેલીગ્રાફ, સ્ત્રી એટલે સ્વર્ગ દેખાડનારી દુરખીન, સ્ત્રી એટલે પુરુષોની લાપકાત માખવાનું મીટર, સ્ત્રી એટલે જગતની બધી વસ્તુમાં અમૃત ભરનાર ચંદ્ર, સ્ત્રી એટલે અખુટ પ્રકાશ આપનાર ફેડીયમ, સ્ત્રી એટલે જગતની આરપાર જોવાનાં એક્સરેજ હીરણો, સ્ત્રી એટલે પુરુષોને ફેરવવાનું સુકાન, સ્ત્રી એટલે બક્તિની યત્યક્ષ જીવતી મૂર્તિ અને સ્ત્રી એટલે આપણે જોઈ શકીએ, સમજી શકીએ અને વાપરી શકીએ તેવી ધધરની મહાશક્તિ; એટલુંજ નહિ પણ સાંખ્યશાસ્ત્રમાં જેને પુરુષ અને પ્રકૃતિ કહે છે તેનુંજ સ્યુલરૂપ તે આ દુનિયામાં પુરુષ ને સ્ત્રી છે, તથા શાસ્ત્રમાં જેને માયા કહે છે ને શક્તિ કહે છે તેનુંજ સ્યુલરૂપ તે આ જગતની સ્ત્રીઓ છે; તેથી અમે તો એમ માનીએ છીએ કે પ્રેમના બળથી સ્ત્રીઓ જે ચાહે તે કરી શકે, તે માટે જેમ અને તેમ સ્ત્રીઓમાં ધધરી એહ વધારવો જોઈએ.

સ્ત્રીઓની ખુબી

અમોને તો એમ લાગે છે કે, સ્ત્રીઓ પોતાના અંતઃકરણ સ્વભાવથી જગતમાંથી ઘણી જગતનાં પાપો ઝોંઝાં કરી શકશે. સ્ત્રીઓ પોતાના આકર્ષણથી તોફાની સ્વભાવના ઉખડી ગયેલા પુરુષોને કુનાં રાખી શકશે. સ્ત્રીઓ પોતાની મધુરી વાણીથી જગતમાં મીઠા લાવી શકશે. સ્ત્રીઓ પોતાના પ્રેમથી પુરુષોમાં પુરુષાર્થ વધારી શકશે. સ્ત્રીઓ પોતાના સૌન્દર્યના બળથી જગતને નવું સૌન્દર્ય આપી શકશે. સ્ત્રીઓ પોતાની બલી ઇચ્છાઓથી જગતનું હલ્યાણું કરી શકશે. સ્ત્રીઓ પોતાના સ્નેહથી બિવિધની પ્રજાનું બિવિધ સુધારી શકશે, અં સ્ત્રીઓ પોતાની મેવાના બળથી આ સંસારમાં સ્વર્ગ લાવી શકશે. એટલુંજ નહિ પણ તે પોતાની દીનતા, પોતાની શ્વિત્રતા અને પોતાના પ્રેમમાંથી પ્રભુને સાક્ષાત ખડો કરી શકશે. કારણકે સમુદ્રન ઉછળતા તોજાની મોર્ગઓ કરતાં સ્ત્રીઓની વાણીમાં વધારે બળ છે. ચંદ્ર-સૂર્યના આકર્ષણ કરતાં સ્ત્રીઓમાં વધારે આકર્ષણ છે, અગ્નિમાં ગરમી છે ને કરતાં સ્ત્રીઓમાં વધારે ગરમી છે, પવનના જોસ કરતા સ્ત્રીઓ ની લાગણીમાં વધારે જોસ છે, જગતને આગળ વધારનારી વીજળીની ઝડપ કરતાં સ્ત્રીઓની ચંચળતાની ઝડપ ઘણી વધારે છે, જડ પૃથ્વીની સહનશીલતા કરતાં નાજુકડી સ્ત્રીઓમાં દુઃખ ખમવાની વધારે શક્તિ છે. જગતનાં બીજાં સૌ સૌન્દર્ય કરતાં સ્ત્રીઓમાં વધારે સૌન્દર્ય છે, જગતના બીજા બધા પ્રેમ કરતા સ્ત્રીઓનો પ્રેમ સૌથી મોટો છે, કારણ કે લગ્નનેહ એ બીજા બધા પ્રેમનું મુળ છે, માટે દુઃકમાં એજ કે સ્ત્રીઓના હાથમાં પારસમણી છે, સ્ત્રીઓની આંખમાં હૃદયવૃક્ષ છે, સ્ત્રીઓની હાલમાં રસાયણ છે, સ્ત્રીઓના હૃદયમાં અમૃત છે, અને સ્ત્રીઓના સ્ત્રીપણામાં પરમાત્મા પોતે છે.

સ્ત્રીઓના પ્રેમની કિંમત

અમને તો એમ લાગે છે કે, જગતમાંથી સોનાની ખાજો નામુદ થાય એથી જે નુકસાની થાય તે કરતાં પણ સ્ત્રીઓમાંથી પ્રેમ ઝોંઘો થાય તેથી વધારે નુકસાની થાય છે. સમુદ્ર સુકાઈ જાય તેથી જેટલી નુકસાની થાય તે કરતાં પણ સ્ત્રીઓમાંથી પ્રેમ ઝોંઘો થાય તે વધારે નુકસાની થાય છે. ચંદ્ર અને તારાઓ ખરી પડે તેથી જેટલી ખરાબી થાય તે કરતાં પણ સ્ત્રીઓમાંથી પ્રેમ નીકળી જાય તે

વધારે ખરાબી થાય છે. જગનનાં ગ્રામાં જાડો બળી નવય એથી જે-
ટલી તુકસાની થાય તે દરનાં પણ સ્ત્રીઓમાંથી પ્રેમ ઓછો થાય તો
વધારે તુકસાની થાય છે. જગનમાં બીજાકુલ વરસાદ નહીં વરસવાથી
જેટલી ખરાબી થાય છે, અને મુરજનો નાશ થઈ જવાથી જેટલી
ખરાબી થાય તે દરનાં પણ સ્ત્રીઓમાંથી પ્રેમ નાશ થાય તો તેથી
વધારે ખરાબી થાય છે. આ વાતો બહુ દુરની છે એટલે તે તમને
ગળે કિનરતી ન હોય તો નમારા અનુભવમાં આવી શકે એવી બીજી
સહેલી વાતો મને કહેવા દો. જેમકે,

કોલસાની ખાણો આજે અતીશય ઉપયોગની છે પણ તે જ્યારે
માણસેને હાથ આવેલી નહિ ત્યારે પણ દુનિયાનો વ્યવહાર ચાલી
શકેલો છે, લોખંડનો ઉપયોગ કરવો માણસો જાણતાં નહિ ત્યારે પણ
દુનિયા નબેલી છે, સોતું, હીરા, માણેક કે મોતીને લોકો ઓળખતાં
નહિ તે તેની છીંમન સમજતાં નહિ ત્યારે પણ દુનિયાનો વ્યવહાર
ચાલેલો છે, જ્યારે ખેતીવાડીની કળા લોકો જાણતા નહોતા ત્યારે પણ
દુનિયા નબી શકેલી છે, જ્યારે અમીનો ઉપયોગ કરવાની કે રસોઈ
કરવાની રીત લોકો જાણતા નહોતા ત્યારે પણ દુનિયા ટકી શકેલી
છે, જ્યારે વહાણો બંધાયાં નહોતાં ત્યારે પણ દુનિયાનો વ્યવહાર
ચાલેલો છે, જ્યારે કુવા તળાવ કે નહેરો બાંધવાની લોકોને ખબર
નહોતી ત્યારે પણ જગન આખાદ રહી શક્યું છે, જ્યારે માણસ જાત
પાસે કોઈ પણ જાનનાં હથીઆર કે રાજ્ય નહોતાં ત્યારે પણ તેઓ
આખાદી ભોગવી શક્યા છે, જ્યારે ઘર બાંધવાની રીતની ખબર નહોતી
ત્યારે પણ જેમ તેમ લોકો પોતાનું ગાડું આગળ ચલાવી શક્યા છે,
જ્યારે ખગોળ, ભુગોળ, ઇતિહાસ, વાંચન, ગણિત, પીગળ, જોતીય
અને વૈદક વગેરે કોઈ પણ જાતની વિદ્યા જગનમાં નહોતી ત્યારે પણ
જગન નબી શક્યું છે, અને જ્યારે માણસોને ઇશ્વર વિષેના બીજાકુલ
કાંઈ પણ ખ્યાલ નહોતો ત્યારે પણ જગત ટકી શકેલું છે; પણ પ્રેમ
વિના એક ઘડી પણ જગત રહ્યું નથી. એ ઉપરથી સાબીત થાય છે
કે બહુ જાનની અપુર્ણતા ને ઘણી જાતની અગવડો છતાં પણ જગ-
તનો પ્રવાહ આગળ ચાલી શકે, પણ પ્રેમ વીના એક ઘડી પણ જગત
ચાલી શકે નહિ. કારણ કે પ્રેમ એ ઇશ્વરના કિરણ છે, માટે જેમ
સૂર્ય આપણાથી દુર છે છતાં તેનાં કિરણો વડે આપણો વ્યવહાર ચાલી
શકે છે, તેમ ઇશ્વરથી આપણે દુર છતાં પણ એટલે કે ઇશ્વરથી

આપણે અગત્ય છતાં પણ તેના પ્રેમરૂપી પ્રિયો વડે આ જગત ટપી રહેલું છે એના ધર્મચરી એકના રિજો કે જેને આપણે પ્રેમ પ્રીઃ છીએ તે સ્ત્રીઓમા છે, તેથી આપણે સ્ત્રીઓને આકીર્ષ્ય છીએ

આ જગતમાં ભલ્લાં કામો કરવા માટે જ
સ્ત્રીઓનો અવતાર છે

યાદ ગમ્યને કે ગડી ગુજરાનના લેખ કહે છે તેમ સ્ત્રીઓ અવતાર માં પુરોના પગના ખાસડા જેવો નથી, સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ પુરોના ધડીકવાન્ની રમુજને માટે નથી, સ્ત્રીઓનો અવતાર માં સુધીયા ભાવરૂપી માટેજ નથી, સ્ત્રીઓનો અવતાર માં માત્ર બાળા તીયા ધીવા માટેજ નથી, સ્ત્રીઓનો અવતાર માં ધરમા મોઢા રહેના માટેજ નથી, સ્ત્રીઓનો અવતાર માં મોટા મોટા લાજના કુમર કાઢના માટેજ નથી, સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ કુટણ કુટના માટેજ નથી સ્ત્રીઓનો અવતાર માં વેનાણોનાં વાકા મોનવા અને દુધમાથી પૌર કાઢના માટેજ નથી સ્ત્રીઓનો અવતાર માં ખુણામાં પડીને રાયા કરવા માટેજ નથી સ્ત્રીઓનો અવતાર માં ગામની કુચની કરવા માટે કે પાડોશોની અજમાઈ કરવા માટે નથી સ્ત્રીઓનો અવતાર કાંઈ ગુનામગીરી ભોગવના માટેજ નથી અને સ્ત્રીઓનો અવતાર માં છોમરા જણવાના સયા તરીકેનોજ નથી પણ સુખમા સ્ત્રીઓનો અવતાર તે જગતમાં દયાની દેરીઓ તરીકેને છે રસીમડી સ્ત્રીઓનો અવતાર તે આ જગતમાં નવું જીવન લાવવા માટે છે સુદૃઢ સ્ત્રીઓનો અવતાર તે આ જગતમાં અનોકિ સંસ્કાર્ય ફેલાવવા માટે છે મમ્મદ લાસ્યવાગી સ્ત્રીઓનો અવતાર તે પુરોમાં પુરસર્થ વગરના માટે છે જેની હરજીના જેવી મનેરજમ્ અને માઠનીના જેવી સ્વપ્નાવાગી છતાં પણ સૈન દયાથી ભરેની આતે છે તેની સ્ત્રીઓનો અવતાર તે આ જગતને પરમાર્થ શીખવવા માટે છે અભાવથીજ અવરના ઉદ્ધર્મભાવવાગી સ્ત્રીઓનો અવતાર તે આ જગતમાં પ્રજાનો મલિમ ને બકિત ફેનાવવા માટે છે કુદગી રીતેજ મીઠી લાગતી નાજુમડી સ્ત્રીઓનો અવતાર તે આ જગતમાં શાંતિ ફેલાવવા માટે છે અનમાથી દીનતાવાગી સ્ત્રીઓનો અવતાર તે આ જગતમાં મગન કાર્ય કરવા માટે છે, અને પ્રકૃતિથીજ આમીનતા વાગી સ્ત્રીઓનો અવતાર તે આ જગતમાં સ્વર્ગના દેવાના પ્રતિનીતી તરીકેનોજ છે, એમા કાંઈપણ ચમ નથી

દેવ અને ઇશ્વરને સંબંધ કેવો છે એ તમે જાણો છો ? દેવો હમેશા દરપણે પ્રભુની આધીનતા ચાહે છે. દીનતા એજ તેઓના શ્રવણ તત્વ છે અને આધીનતા એજ તેઓનું કર્તવ્ય છે. પ્રભુની હજુરમાં માનપૂર્વક હાથ જોડીને તેઓ પ્રભુના હુકમની વાટ જોતાજ ખેડેલા હોય છે. તેઓમાં હૂંપણ કે પોતાપણ હોતું નથી, ક્યારે પ્રભુ અમોને હુકમ કરાવે, અને ક્યારે હમે તે બરાબર રીતે બજાવીએ, એજ બાવના તેઓના મનમાં રમી હોય છે. તેઓને હૂંપણ જાનતાના સુખની કમી હોતી નથી, અને તોપણ તેઓનો આનંદ તો પ્રભુના સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરવામાં અને પ્રભુના દર્શનમાંજ હોય છે પ્રભુની ઇચ્છા એજ તેઓની ઇચ્છા, પ્રભુનો હુકમ એજ તેઓનું કર્તવ્ય, પ્રભુના દર્શન એજ તેઓનું સુખ, અને પ્રભુમાં તન્મય થઈ જવું એજ તેઓની સાર્થકતા છે. પ્રભુના હુકમ પાળવા સિવાય બીજું કંઈ પણ તેઓ જાણતા-ચાહતા નથી. એટલુંજ નહિ પણ પોતાનું પોતાપણ તેઓ ભુલી ગયેલા હોય છે, આવી દીનતા અને આવી આધીનતાને લીધેજ તેઓ દેવ છે, અને તે સારજ શાસ્ત્રોમાં પ્રભુએ દેવોને મોટા તથા પુજનીય ગણ્યા છે.

દેવો જ્યારે આવો ઉત્તમ મેવક બાવ રાખે છે ત્યારે પ્રભુ તેઓને માટે શું કરે છે ? એ તમને ખબર છે ? દેવોના સુખને માટે તે હમેશા તત્પર રહે છે. દેવોને માટે તેણે સ્વર્ગ બનાવેલું છે, દેવોને માટે તેણે મનવાચીત ભોગો આપનારા કામધેનુ, કપ્ત્વક્ષત્રે ચીંતામણી બનાવેલા છે, અને દેવોના સુખને માટે તે અવતાર લેય છે દેવો જ્યારે ઉધે છે ત્યારે તેની આધીનતાથી ખુશી થઈને તેની ચોકી કરવા સાડ પ્રભુ જાગે છે. દેવો જ્યારે પ્રભુના શુભ ગાય છે ત્યારે તેને રીઝવવા સાડ પ્રભુ પોતે તેની પાસે નાચે છે. દેવો જ્યારે બેમે છે ત્યારે પ્રભુ તેની પાસે તેના સુખોની સગવડને માટે ઉભા રહે છે દેવો જ્યારે ચાલવા ઈચ્છે છે ત્યારે પ્રભુ તેને તેડી લેય છે, અને દેવોની જ્યારે આવડાની પીડાની ઇચ્છા થાય છે ત્યારે અમૃત જેવી ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુઓ પ્રભુ તેને પુરી પાડે છે હુકમાં એજ કે દેવોને સુખી જોઈને ગળ ચવું અને દેવોના સુખને માટે મેહેનત કર્યા કરવી એ પ્રભુનો આનંદ છે. આવો સેવ્ય-સેવકનો ઇશ્વર અને શ્રવ વચ્ચે સબંધ છે, અને તેજ સબંધ આ દુનિયામાં સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે હોયો જોઈએ. એટલે કે જો દેવો પ્રભુને માટે કરે છે તેમ સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિ

માટે કરવું જોઈએ, અને જેમ પ્રભુ દેવોને માટે દરે છે તેમ પતિને પોતાની પત્ની માટે કરવું જોઈએ એ આદેશોની આજ્ઞા છે; અને ઇશ્વરની ઇચ્છા છે.

આ ઉપરથી રા. પદીયારને સ્ત્રીઓ માટે કેટલું માન હતું, તે મને માટે તેમના અંતઃકરણમાં કેટલું દાઝતું હતું, અને તેમના અંતઃકરણમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરવા માટે કેવા કેવા વિચારો તથા દૃષ્ટનાઓ રચ્યા કરતી હતી તે સમગ્ર શકાય છે. આથી તેઓ સ્ત્રીસમાજમાં બહુ માનને પાત્ર થયા હતા. મુંબઈમાં શેઠ લખમીદાસ ખીમજીને ત્યાં તેઓ રહેતા હતા ત્યારે તેમનાં કુટુંબની સ્ત્રીઓમાં, પોતાનાં કુટુંબ અને મિત્રોની સ્ત્રીઓમાં, ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળમાં, તેઓ ઘણા પ્રિય થઈ પડ્યા હતા; અને જ્યાં કોઈ પણ પુરુષને આમંત્રણ ન હોય એવી સ્ત્રીઓની મંડળીમાં પણ રા. પદીયારને તેમના તરફથી આમંત્રણ મળતું. ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળની બેઠકોમાં તેઓને ઘણી વખત બોલાવવામાં આવતા હતા. તેમની પાસે સારાં સારાં વ્યાખ્યાનો કરાવવામાં આવતાં. આથી એમનું નામ મુંબઈની સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓમાં પડતું હતું, અને તેથી જાને તથા ધને મોટી એવી ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે એમને સહવાસ થતો હતો. આ બધામાંથી તેઓ સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ, તેમની રહેણી કહેણી, તેમની માનસિક મનોદશા, તેમની શારીરિક વિદ્યભણાઓ તેમનાં સુખ દુઃખો વગેરે સારી રીતે જાણખી શક્યા હતા; અને તેમાંથી પોતાને જે જે નવી નવી વાતો, વિચારો, અને દૃષ્ટનાઓ મળી આવે તે તે તેમણે પોતાનાં પુસ્તકોમાં ઉતારી છે. એમનાં આ પુસ્તકો વિષે અગાઉનાં એક એ પ્રકરણમાં વિવેચન આપી ગયું હોવાથી અત્રે તેનું પિછોળણ ફરીથી કરવું બાજબી નથી; તે છતાં એટલું કહેવું જોઈએ કે દરેક બહેનોએ આ પુસ્તકો અવકાશ મેળવીને અવસ્થ વાચવા જોઈએ અને તેમાંની અનુભવી વાતો પોતાના જીવનમાં ઉતારવી જોઈએ.

જ્યારે તેઓ ચોરવાડમાં રહેતા ત્યારે ત્યાંની સ્ત્રી સમાજમાં તથા તથા બહાર મુસાફરીએ જતા તો ત્યાં પોતાના મિત્રોની સ્ત્રીઓમાં પણ તેઓ ખૂબ માનીતા થઈ પડ્યા હતા. ઘણી સ્ત્રીઓ તે પોતાના મનની સુખ-દુઃખની વાતો તેમની પાસે—પોતાની એક સહીયજી સાથે વાન કસ્તી હોય તે પ્રમાણે—કરતી, અને તે દરેકને રા. પદીયાર પોતાથી બનતો દિવાસો અને મનોજ પણ આપતા. વરુણે.

પોતાના કુટુંબની કે જનની અથવા શરીરની વેદનાઓની વાર્તા પણ તેમની પાસે કદી તેમની સલાહ લેતી હતી. તેમને તેઓ પોતાથી જનતી સલાહ તથા દુવાઓ આપતા; આથી પણ રા. પદીયારની ઉપર સ્ત્રીઓની કેટલી મમતા હતી તે સમજી શકાય છે. એમનાં મૃત્યુના રોક્ષની દિલગીરી દર્શાવવા માટે મુંબઈમાં એક સભા મહાત્મા ગાંધીજીના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી; સારે સૌ. રમીબાઈ કામદારે અને સૌ. બાલુબહેને સજળ નેત્રોથી જે વિવેચનો દરેલ તે આતો સમજી પુરાવે છે. મુંબઈની ભગિની સમાજે પણ રા. પદીયારનો શોક દર્શાવવા સ્ત્રીઓની એક સભા સેડી જગમોહનદાસના પ્રમુખપણા નીચે તેઓએ ગુજરી ગયા એ અરસામાં યોજાવી હતી; એ પણ આ વાતની ખાત્રી આપે છે.

પ્રકરણ ૧૩ મું-૨૧. પઢીયાર અને ચોરવાડ.

જનની જન્મમૂમિષ્ઠ સ્વર્ગાદિપિ ગરિયસી ।

‘જનની-માતા અને જન્મભૂમિ-વતન એ સ્વર્ગથી પણ અધિક છે’ એ સત્યજ છે. માતાનો પ્રેમ વર્ણવ્યો જતો નથી. જોઈએ તો તેને-સુખ આપો કે દુઃખ આપો પણ તે તો પોતાનાં છોટાં ઉપર વ્હાલજ કરવાની. વતનનો મહિમા પણ વર્ણવ્યો જતો નથી. જેને ક્યાંપથી શાંતિ ન મળે તેને અંતે પોતાના વતન-ધરમાંજ શાંતિ પળે છે, અને આથી આપણામાં એક દહેવત પણ પ્રચલિત થઈ છે કે ‘દુઃખનો છોડો ધર’; આવાં મનુષ્યને બહુજ પ્રિય જનની અને જન્મભૂમિને માટે રા. પઢીયારને પણ બહુ આદર હતો. તેમની માતા તેમને નાના મૂકી મરી ગયેલ તેથી મોટપણમાં પોતાનાં માતૃશ્રીની સેવા કરવાનું બાળ્ય એમને મળ્યું નહોતું, પણ પોતાની અપરમાતા જીને તેમણે ટેક છેવટની ધડી મુઠી પાળ્યાં-પોષ્યાં હતાં; અને તે દરેક રીતે સુખી થાય એવો પ્રયાસ હરપળે તેમણે કર્યો હતો. જન્મભૂમિ-ચોરવાડ માટે તેમના મનમાં કેટલો આદર હતો તે તો એ ગામમાં તેમણે જે નવચેતન પોતે પોતાની પાછલી જીંદગીમાં સ્થાપી વસાવટ કરી આણેલું છે, તેથી સારી રીતે જોઈ શકાય છે. આ પ્રકરણમાં એજ વાતો વિશેષ પ્રકારે લખવાની મરજી છે; દારણ કે હિંદુસ્થાનના દરેક ગામડામાં કે કસબામાં અડેક ચૂંદા માણસ પેદા થાય અને તે જીંદગી કાંઈ ન કરતાં પોતાનાજ વતનમાં રહી તેની પોતાથી જનની સેવા કરે તો જરૂર કેશની હાલ જે દશા છે તેમાં ધણો મુધારો થાય, એ નિઃસંશય છે.

ચોરવાડને આગળ વધારવું, ત્યાંના નવયુવકોમાં નવચેતન લાવવું, એ વાત રા. પઢીયારે લગભગ બચપણમાંથીજ નક્કી કરી હતી. પોતે નાના હતા, અને નિશાબેરી (કીજી) અહીં તહીં રખડતા હતા ત્યારે ચોરવાડના તે વખતના નવયુવકોની એક સલા તેમણે રચાવી હતી. એનો પ્લારડો સમાના મેમ્બરોની સહી દરાવવા માટે એમણેજ તૈયાર કરેલ તે થોડો બહુવા જેવો હોવાથી આ નીચે અપવામાં આવે છે.

૧૦ આ મંડળીમા અભ્યાસ કરવા આવવાની ઇચ્છા રાખનારે સ્તેષ્ટ અને પેન તથા ચોપડી લાવવા સુઠવું નહિ,

ઉપર પ્રમાણે જ્ઞાનવર્ધક મંડળીનો કામદો હાલ તો મુકરર કરેલો છે. પાછી જેમ જેમ અનુકુળ લાગશે તેમ તેમ સુધારો વધારો કરવા જ્ઞાનવર્ધક મંડળીના મેન્બર મુખ્યાર છે.

પ્રિય સુર ભાઈઓ, આપ અમુક વખત શ્રમાવે છે. માટે ખાસ રીતે આપના હિત સારજ આ મંડળી નીચેની મિત્રો આપ વિચાર કરો કે આ બાબતમાં અમારો ખીલકુલ સ્વાર્થ નથી. માત્ર આપના હિતને સાર કેટલોક ખર્ચ વેડી આ મંડળી ચલાવવા વિચાર છે. ભાઈઓ આવી તક ફરી ફરી આવવી બહુનું મુશ્કેલ છે. વિના ખર્ચે જરૂરી અને ઉત્તમ કેળવણી મેળવાય એ કાંઈ જોવી તેવી બાબત નથી. પાંચથી વધુ વરસ નિશાળમાં આવેો દિવસ રખડના છતાં જેટલું જ્ઞાન ન મળે તેથી વધુ જ્ઞાન ઘોડો વખત અને જુન મુદતમાં અને વળી મફત મળે છે ત્યારે કેણુ અભાગ્યો તે લાભ મેળવવા નહિ ચલાવમાન ચાય? ખીજું આ અભ્યાસ આપણે દુરસ-દનો વખત નકામો શ્રમાવતા તેમાં ચાય તેમ છે. જ્ઞાનવર્ધક મંડળીમા વિદ્યાર્થીઓ ધણું કરી મોટી ઉમ્મરના હોવાથી કઈ પણ ઉધમે હોય એટલે દિવસે અનુકુળ ન આવે તેથી રાતનો દુરસદનો વખત મુકરર કરેલો છે; કે જોથી કેઈના કામમાં હરકત ન આવે, અને અભ્યાસ ચાલવાનો છે તેમા અને નિશાળના અભ્યાસમા ઘેડો ફેર છે તેથી જે નિશાળમાં પુરતું જ્ઞાન ન મેળવી શક્યો હોય તેને આ મંડળીથી મળી શકે છે. નિશાળનું જ્ઞાન કાચું હોય છે અને આ મંડળીમાં આપવાનું જ્ઞાન ધણું પાકું થવા સમર્થ છે ખીજું નામાનું કામ નિશાળમા ઉંચા ધોરણવાળાનેજ મળે છે અને તે આ મંડળીમા દરેક અભ્યાસીને જેને ખુશી હોય તેને મળી શકશે વેપારીવર્ગના લોકોને, નોકરી કરવા ઇચ્છાનરાઓને નામાની ધણીજ જરૂર છે જુવાનીમા નામાના કામથી તદ્દન અગળ્યા છે તેથી આ વિષય ખાસ રીતે નાખવામા આવ્યો છે નિશાળમાં ગણીત અને દેશીહિસાબ ચાલે છે પણ તેનું યોડાં ધોરણુ બણી હડી ગયા હોય તેમને પુરું જ્ઞાન હોઈ નથી; તેથી તેઓને આ મંડળી ધણીજ ઉપયોગી થઈ પડશે નિશાળમાં પાચમુ છઈ ધોરણુ પ્રસાર થએલ વિદ્યાર્થીને સાદા દેશી

હિસાબના દાખલા પૂઝ્યા હોય તો કેટલાકને ગિલકુલ આવડતા નથી; જેથી આ મંડળી ખાસ રીતે હિસાબી કામ ઉપર વધુ ધ્યાન આપશે. આ વિષય પણ સૈનિ ધણેજ ઉપયોગી છે. સિવાય જ્ઞાનચર્યા અને ભાષણ વિગેરે ચર્ચે તેથી પણ કેટલોક સુધારો થવા સંભવ જાણી જ્ઞાનવર્ધક મંડળી નિમવા દુરસ્ત માર્ગ છે. હે બાઈઓ, મહતનાં ટાહેલાં કરવાં અને કોઈના ઓટલા ભાગવા તે કરતાં જ્ઞાનવર્ધક મંડળી ખરેખરી જ્ઞાન વધારનારીજ છે. યથા નામા તથા શુભા એ કહેતી જ્ઞાનવર્ધક મંડળીને લાગુ પડશેજ. જ્ઞાનવર્ધક મંડળીનાં અમારે મોઢે વખાણ કરવાં તે કરતાં તમારે મોઢેથી તેના ખર્ચ વખાણ સાંભળવા અમે ઇચ્છીએ છીએ. મિત્રો, એક વખત આ મંડળીમાં આવો અને જુઓ અને અનુકુળ ન આવે તો ખીજે દિવસે આવવું અર્થ કરો. પ્રિય બાઈઓ, આ તો ઘેર બેઠે ગંગાજી આવવા જેવું ચુકુ છે. જે તમારાં કીસ્મત સારાં હોય તો આ મહતનો લાભ મેળવો; મેળવો. જ્ઞાનવર્ધક સભાનાં અગાડથી વધુ વખાણ કરી વાચનાગ્નિ કંટાળો ઉપજાવવો તે કરતા ખજવાડેથી તમારેજ મોઢે આ મંડળીની તારીફ સાંભળવા અમે ઇચ્છીએ છીએ હવે જેને જ્ઞાનવર્ધક મંડળીમાં અભ્યાસ કરવા આવવા વિચાર હોય તેણે આ નીચે સદી આપડી વધુ જાણવા ઇચ્છનારે અમને મળવું એટલે ૩૫૨ પુલામો દફતર - એજ. તા. ૨૮ ડીસેમ્બર ૧૮૮૭ શુક્રવાર, રાત્રીના ૧૦ બજે,

લી. અમૃતલાલ મુંદરજી

ફેલાવી તેનામાં નવજીવન આણવાના પોતાથી બનના દરેક પ્રયત્નો તેમણે કર્યા છે. આ બંધાતું પરિણામ એકંદરે ગામના હિતમાં આવ્યું છે.

જ્યારે તેઓ સ્થાપી વસાવટ કરવા માટે મુંબઈથી પરવારી પ્રથમ ગામમાં આવેલ, ત્યારે સરસ્વાતમાં ગામમાં તેમની કિંમત-પોતાના વતનમાં દરેક સારા માણસની યાચ છે તે પ્રમાણે-સાધારણ મનુષ્ય તરીકે હતી; અને તેમના વિચારોને મળતાં ધણાં ચોરાં માણસો હતાં. આ વખતે તેઓ પોતાનું લેખનકાર્ય કરતા અને બપોરના કંઈ કંઈ સાઈ ધાર્મિક વાંચન પોતાના ફળીઆની સ્ત્રીઓને બેગી કરી વાંચતા, અને તેમાંથી ઉત્તમ વાતો તેઓને સમજાવતા; અથવા તો રાત્રિને વખતે પોતાના ઘર પાસે નાની સરખી બજારમાં ડાળી જમાવતા. આમ જો ત્રણ વર્ષો આશ્વા પછી ધીરે ધીરે ગામમાં તેમની ખ્યાતિ અને પ્રતિષ્ઠા વધતી ચાલી, એટલે તેમણે જાહેર રીતે બજારમાં ડાળી મેળવવા માંડી. આવી બજારમાં ડાળીઓ એકાદશી, અમાસ, વાર તહેવારના દિવસોએ તથા જયંતિયોના દિવસોએ બેગી થતી. તેની અંદર સારાં સારાં બજારો થયા બાદ રા. પટ્ટીયારનાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકોમાંથી કંઈ સારાં વાંચન કોઈ બાઈ કે બહેન પાસે તેઓ લેવાવતા અને પછી એ ઉપર તેઓ છૂટથી સારી રીતે વિવેચન કરતા. આવી વિવેચન, જો-લવાની કળા કેળવવા માટે, કોઈ કોઈ ઉત્સાહી બાઈ બહેન પાસે પણ તેઓ કરાવતા; પરંતુ આવી ધાર્મિક બજારમાં ડાળી બહુ લાભો વખત નથી નહિ. એ ત્રણ વર્ષમાં તો તે પૃથા બંધ થઈ ગઈ, કારણ કે હાલના જમાનાનું વલણ ધાર્મિક કરતાં સામાજિક વિષયો તરફ વધારે હોય છે. આ વાત રા. પટ્ટીયાર સારી રીતે જાણતા હોવાથી તેમણે સામાજિક મેળાવડાઓ પણ કરવા માંડ્યા; અને આ બાબતને ઉત્સાહ પ્રેરવા માટે તેમણે ગામના શેડીયાઓ તથા સજ્જનોની મદદ લઈ સં. ૧૮૬૬ માં ચોરવાડ મિત્ર મંડળ, લાયબ્રેરી સ્થાપી, અને

* આ લાયબ્રેરીમાં ચાલુઆમાં કાંઈ ફંડ કે પુસ્તક નહોતાં; પણ રા. પટ્ટીયારના તથા તેના સેક્રેટરીઓ લાઇથી જમનાદાસ દામેદાર તથા લાઇથી નરોત્તમદાસ દરચંદના પ્રવાસથી હાલ તેના દરમિયાન પુસ્તકો આશરે બારસો, આશરે રૂ. ૧૧૦૦ ૬૬ તરીકે અને થોડાં ધરમશી રાંકરણ તરફથી મળેલ મકાન છે. આ લાયબ્રેરીની બચરવા પણ થઈ - - - - - તેને રિપોર્ટ પણ બહાર પડે છે.

તેની ત્રિમાસિક સમજાઓ બરવા માડી થોડાક વર્ષો આ ક્રમ ચાલ્યા પછી તેની વાર્ષિક સમજાઓ બરાતી-હાલ પણ બરાલ છે આ વખતે, રા પદીયાર વાચનથી શુ ફાયદા થાય છે, વાચવાથી મનનું કેટલું સમાધાન થાય છે, વાંચનને માટે માણસે કેવા પ્રયાસો કરવા જોઈએ વિગેરે વાતો બહુ અસરકારક રીતે લોખંડેને સમજાવતા હતા આથી લોકોમાં વાચવાની જગ્યાસા વધતી આ સિવાય પોતાને ત્યા બહારગામથી આવનાર પોતાના મિત્રો પાસે અગર તો ગામમાં કોઈ પ્રતિષ્ઠિત માણસ આવે તો તેમની પાસે, તેઓ જુદા જુદા વિષયનાં ઉપયોગી વ્યાખ્યાનો લોખંડેને જોધ મળે તેવા અપાવતા, તેમજ કોઈ શેઠને, ત્યા લક્ષ કે એવો કાંઈ ખુશાલીનો પ્રસંગ હોય ત્યારે પાનસો-પારીનો મેળાવડો કરાવી નાની મોટી સભા બોલાવતા, અને ત્યા પણ કંઈ કંઈ સારી વાતો તેઓ કહેતા અને ખીજાઓ પાસેથી કહેવડાવતા સિવાય બજન મડળીઓ બધ ચયા પછી વાર તહેવારે જુદા જુદા ઉત્તમ વિષયોની હઠિક્યા કરાવી લોકોને ધાર્મિક શિક્ષણ મળે તેવું કરવા-કરાવવાને પણ તેઓ ચૂંતા નહિ

રા પદીયાર ગામમાં નાના મોટા ક્યા ક્યા કામો કરવા-કરાવવાના છે તેની ખાસ ચીવટ રાખતા આથી ગામમાં એમના રથાથી વસાવટ પછી એમના ખાસ પ્રયત્નોને લઈ લાયજેરી સિવાય ઈંગ્લેન્ડ નસાળ, ફસરતસાળા, રાત્રિસાળા, સ્ત્રી શિક્ષણ શાળા, (હાલ બધ પડેલી છે) પોષ્ટ ઓફિસ ઈ સરકારી નીકળી છે અને હજુ પણ તે ચાલે છે આ સિવાય ગણપતિનું મંદિર, સ્તુમાનજીનું મંદિર, માતાના જુઠની મરામત, સેનેટારીયમ, કુડ ઇ સાર્વજનિક કામો થયા, તેમાં પણ તેના વિચારોના અંશો જો ન હોત તો તે થઈ શક્યા હોત કે કેમ એ પણ શકવાળી વાત છે તેમજ તેમના ચયા પછી પણ ગામમાં જે જે નવા કામો થયા કે થશે તે દરેકમાં તેમના વિચારો કે ભાવનાઓ હશે એમ અમારું માનવું છે

લાયજેરીને વિશેષ સારા પાયા ઉપર ચૂકવાની સૌને ઉમેદ થતી; અને આથી આ લાયજેરીની ઉત્પત્તિ કોઈ ખાસ વિશેષ પ્રકારની મદદ વગર મેમ્બરોના લવાજમમાંથી, ટટલાક ઉદાર શેઠીઓની નાની નાની સખાવતોમાંથી, ખીજી પરચૂરણ નાની નાની રકમો લોકોના ખાનગી સારા માફા અવસરે મળેલ તેમાંથી, અને કેટલીક સંજ્ઞાનો તથા

રાજ્ય તરફથી પુસ્તકો ઇ. ની બોટો મળેલ તેથીજ થઇ છે અને બહુ સારા પાયા ઉપર આવી છે. આ લાયબ્રેરીના સને ૧૯૧૯ ના (દશમા વર્ષના) વાર્ષિક રિપોર્ટમાં રા. પદ્મીવાર માટે, તેના સેક્રેટરી-આ જે નોંધ લે છે તે તેમની ચોરવાડમાં કેટલી મહત્તા હતી તે જણાવા માટે અને કિતારી લઈએ તો ખોટું નથી.

“ચોરવાડમાં ઘણાં શુભ કાર્યો થયાં છે; છતાં તેમાં અમેને અત્યંત ખેદ ઉપજવનારી ખીના તો એ બની છે કે આ સંસ્થાના પિતા તેમજ અહીંના સર્વે શુભ કાર્યોના ધોધક, પરોપકાર પરાયણ દયાની મૂર્તિ પૂજ્ય અમૃતલાલ મુદરજી પદ્મીવારજી દેહાવસાન મુમાઈમાં કુદ કાસેરના રોગથી તા. ૧૮-૭-૧૯ ના દિને થયું છે; જેથી આ સંસ્થાને તેમજ ખીજને ઘણાં પરોપકારી કાર્યોને ધણીજ ધણે પહોંચ્યો છે; અને ચોરવાડને કદી ન પુરાય તેવી જગ્ગરી ખોટ પડી છે. એમના પ્રોત્સાહનથી આ સંસ્થા સને ૧૯૧૦ માં જન્મ પામી હતી; તેમજ એમના પ્રોત્સાહનથી આજપર્યંત ખીયતી આવી છે. જો તેઓ વધુ જીવ્યા હોત તો આ સંસ્થાને દિન પ્રતિદિન વધુ વધુ ગતિ બનાવત; પરંતુ હુમાંએ તેમ ન બન્યું.

“સ્વ. તું જીવન કેવળ પરમાર્થિક કામો માટે અત્યંત સહાનુ-મૂર્તિ દર્શાવનાર હોવાથી અમેને આશા છે કે તેઓ દિવ્ય ધામર્મથી પણ આ સંસ્થા માટે શુભ સંસ્કારો મોકલતા રહેશે; પરંતુ તેમના સ્થૂલ શરીરદ્વારા મળતા અનેકાનેક લાભ અનેક જનસમૂહના ગૂમાયા છે તે અત્યંત શોકજનક ખીના છે. પરમાત્મા એવા નરરત્નના આત્માને શાંતિ આપો, અને કાર્યકર્તાઓના હૃદયમાં તેમના શુભ સંસ્કારોનો વારસો મળે એવી પ્રાર્થના છે.”

ગામનો કે આજુબાજુના કોઈ પણ ગામડાનો માણસ તેમની પાસે નાનીસુની મદદ માગવા આવે અથવા દવા અથવા કોઈ પણ જાતની સલાહ લેવા આવે તો તે પણ તેઓ જનતા પ્રકારે દરેકને આપવા ચૂકતા નહિ.

“સ્વ. પદ્મીવાર અને ચોરવાડ” એ નામનો એક નોંધ ચોરવાડ લાયબ્રેરીના દશમા વર્ષના રિપોર્ટની અંદર આજ લેખક તરફથી સંખ્યાએલ તેમાંથી રા. પદ્મીવાર અને ચોરવાડને લગતી કેટલીક જાણવા જેવી વાતો અને કિતારી લઈ આ પ્રકરણ સમાપ્ત કરીશું.

“આ પ્રકારે ગામની દરેક ચિંતા પોતે રાખ્યા કરવી અને તેની દરેક પ્રકારે ચડતી થાય એવું કરવું; મનલગ કે ચોરવાડ એટલે પોતે અને પોતે એટલે ચોરવાડ એમ માન્યા કરવું એ એમને ખાસ સ્વભાવજ થઈ ગયો હતો; અને આ એમની સેવાનો લાભ એકલા ચોરવાડને મળ્યો નથી; પરંતુ તેની આજીવ્યાજીવનાં દરેક ગામોને મળેલ છે. ચોરવાડની આજીવ્યાજીવનાં ગામોમાં સ્વ. પદ્મીયારની એક સારા સંત તરીકે ખ્યાતિ હતી, ધણાખરાએ એમની સલાહ લેવા આવતા, ધણાએ એમની દવા કરાવવા આવતા અને ધણાએ એમના ગાનનો લાભ લેવા આવતા; આવું એમનું માન હતું.

• “એમને અને ચોરવાડના એમના કેટલાક મિત્રોને એવો વિચાર એક વખતે હતો કે, ‘ચોરવાડ મિત્રમંડળ લાયકેરી’ ને દશ વર્ષ પુરાં થાય ત્યારે એક ઉત્સવ ગામમાં સારા કાઢથી ઉજવવો અને લાયકેરીના એ દશમા વર્ષના રિપોર્ટને ગામની આજીવ્યાજીવનાં સારાં દરેક, પ્રતિષ્ઠિત માણસો, સંસ્થાઓ ૪૦ નાં ચિત્રોથી તથા સારા લેખોથી સારી રીતે શણગારવો! પરંતુ ધધરની જીદીજ ધધિ હશે કે ‘ચોરવાડ મિત્રમંડળ લાયકેરી’ ના દશમા વર્ષના રિપોર્ટની અંદર તેમના મૃત્યુની નોંધ લેવાય! ખરેખર ભાવિની કોઈને ખબર પડતી નથી. માણસ શું ધારે છે અને ધધર શું કરે છે!

“એમનું બચપણ ચોરવાડ બંડૂરી અને માળીયા ગામોમાં ગયેલું; મુવાવસ્થા મુખાઈમાં ગયેલ અને જીદગીનાં પાછલાં વર્ષો ચોરવાડમાં ગયેલ આમ ત્રણ વિભાગ એમના જીવનમાં પડે છે. જેવી રીતે રહેવામાં તેવી રીતે તેમની માનસિક સ્થિતિના પછુ ત્રણ વિભાગ પડે છે. શરૂની જીસાસાવસ્થા, એ પછીની સ્થિતિ કર્મમાં તત્પરતા અને એ પછીની સ્થિતિ શાંતિવાળું જીવન એ પ્રમાણે ગણી શકાય. દરેક સ્થિતિમાં એમણે પોતાના આત્માને ઉત્તર કરેલ છે. તેઓએ ધણા રંગો જોયેલા; તેથી ઇત્તિએ ઉપર પછુ સારી રીતે કાણુ મેળવ્યો હતો. ધધરને-કર્મને પછુ એમણે સારી રીતે સાધ્ય કરેલ અને એમની એક વખતની ઉત્તર દશા-આજીવ્યા વીસેક વર્ષ ઉપરની-શિવ શિવ કહેતી વખતની-જે છાપ સમાજ ઉપર પાડતી હતી તે અત્યારે પછુ નજરે તરી આવતાં ઘણું લાગી આવે છે. આ પછી કેટલાંક વર્ષોએ તેઓ કંડા પડ્યા હતા અને પોતાથી જે બને તે ખીજઓનું

બહુ કરવું, બહુ જાગી માયાદોડ ન કરવી અને શાંતિથી જીવન પ્રસાદ કરવું એ એમનું લક્ષ્ય બન્યું હતું. આ બધી સ્થિતિઓમાં તેઓ ચોરવાડને ભૂલ્યા નથી. ચોરવાડ એ એમને મૂન કંઈ હતું. ચોરવાડને જોતા ત્યાં ગાંડાતુર બની જતા અને ઘણી વખત ખેલી જતા કે, 'સારે જહાંસે અણ્ઠા દિલોસ્તાં હમેરા'

"દિલોસ્તાં નો અર્થ વતન ચામ છે. એકલા પોતાના વતનને માટે નહિ પણ આખા દેશને માટે તેમને અત્યંત માન હતું, અને તે એમનાં દરેક કામોમાં તરી આવે છે. પ્રિન્સ લીઓપોલ્ડ પાર્ક ખૂંજ હતું છે કે, "જેમને પોતાની જન્મભૂમિ-પોતાનાં વતનને માટે માન નથી તેમનામાં દેશસેવાનો મહાન શુભ આવૃત્તો નથી અને તે દેશની સેવા પણ કરી શકતો નથી."

"ચોરવાડ એમને માટે ખરેખર રહી છે. આ ગામમાં તથા મુખાધમાં સમસ્ત શુજરાત તરફથી તેમની નામના કાયમ રાખવા માટે ફોડો ખોલાયાં છે. આશા છે કે તેમાંથી સ્વ. પટ્ટીવારને પસંદ પડતાં કામો થશે. આ પ્રસંગે યોગીક સૂચના કરવાનું મન ચાય છે. ચોરવાડની ઇચ્છા નિશાળ સારી રીતે ચાલે તે માટે એક સાર્વજનિક બોર્ડિંગ હાઉસ કાઢવાની એક યોજના યોર્ક વર્ષ ઉપર રચાઈ છે; તેનું કંઈ ખાસ પરિણામ ન આવતાં હાથ તે કામળ ઉપર છે. એ યોજના ગામને માટે લાગણી ધરાવનાર માણસોએ ફરીથી સંચેતન કરી 'પટ્ટીવાર સાર્વજનિક બોર્ડિંગ હાઉસ' ના નામે એક સરવું બોર્ડિંગ હાઉસ ચોરવાડમાં કાઢવું જોઈએ.

"દર મહિને બોર્ડ ખાતે જોટલા પૈસા જોઈએ તેટલા કોઈ ઉત્સાહી માણસ ધારે તો મેળવી શકે તેમાંથી; અને બોર્ડિંગમાં રહેનાર છોકરાઓ પાસેથી માસિક શી અમુક જે નક્કી કરેલી હોય તે આવે તેમાંથી; આ બોર્ડિંગ હાઉસ સારી રીતે નબી શકે. સરખાતમાં આવકના પ્રમાણમાં છોકરાઓ રાખી શકાય, પણ જો આ યોજના સારી રીતે ચાલે તો આગળ જતાં તે કાઠીઆવાડમાં એક નમુનેદાર સંસ્થા થઈ પડે તેમાં શંક નથી. મદદ આપનારા પણ નીકળી આવે અને તેના લાભ લેનારા પણ નીકળી આવે; પરંતુ કાંઈએ તે પોતાની માનીને હાથ ઉપર લેવી જોઈએ. આથી ચોરવાડની ઇચ્છા નિશાળની હંચાલી મજબૂત થાય, તેનું શિક્ષણ સુધરે, અને ગરીબ

વિદ્યાર્થીઓ કે જેઓ ઉચ્ચ શિક્ષણનો લાભ નથી લઈ શકતા તેઓ લઈ શકે. માટે અમને આશા છે કે આ ઉપર ચોરવાડના હિતચિતકો જરૂર વિચાર કરી જોશે.

“વિદ્યાર્થીઓ-જીજ્ઞાસુઓને આગળ વધારવા અને તેમને ચેતન આપવું એ બહુ જરૂરની અને મહત્વની વાત સ્વ. પદીયાર સમજતા અને તે ખાતર તેઓ પોતાથી બનવું કરવા પણ ચૂકતા નહિ. જુના-મઢમાં ચાલતા ‘ચોરવાડ ગિરિનારાયણ બોર્ડિંગ હાઉસ’ ને માટે એમણે અચાગ મહેનત કરેલી, પ્રયાસો કરેલા અને ૬૬ એકઠું કરેલું. તેઓ જો જીવતા રહ્યા હોત તો ઉપલી યોજના વહેલી મોડી બર આપ્યા વગર રહેત નહિ એમ અમારું તો માનવું છે સ્વ. પદીયારના આત્માના સંતોષને ખાતર પણ આ કામ હાથ ધરવા જેવું છે.

“આ પછી એક બીજી વાત સ્વ. પદીયારની ચોરવાડમાં નામના શખવાને ખાતર એક ‘વ્યાખ્યાન હોલ’ બધાવો જોઈએ તેની અદર લાયકેરી પણ રહે અને જ્યારે જ્યારે ગામમાં કોઈ પ્રતિષ્ઠિત માણસો આવે ત્યારે ત્યાં સભા બોલાવી વ્યાખ્યાનો કરાવાય. આ માટે હાલ બહુ અડચણ પડે છે અને જેમ તેમ નભાવવું પડે છે તેને બદલે આવી કોઈ સ્થાયી યોજના ચામ તો તે ઇચ્છવા જેવું છે. આ ‘વ્યાખ્યાન હોલ’ જો સરસ રીતે થોડા બગીચા અને કપાઉન્ડ સાથે બાંધવામાં આવે તો ગામના માણસોને સવાર સાજ તે એક વિશ્રાંતિનું સ્થાન પણ થઈ પડે એમાં શક નથી. સ્વ. પદીયારનું બાવલું પણ એમાં ઉચું કરી શકાય.

“આ સિવાય ગામમાં દરિયાકિનારે એક સેનેટોરીયમ સ્વર્ગસ્થ પદીયારની નામના જળવવાને ખાતર બધાય તો તે પણ ઇચ્છવા જેવું છે ચોરવાડના હવા-પાણી ઘણા સારા છે તેથી ઘણા માણસો ત્યાં દર વર્ષે હવા ખાવા આવે છે; પણ દરિયાનો લાભ તો થોડાજ કરનારા શોખીન માણસો સિવાય કોઈ લેતુ નથી, પરંતુ આવું જો સેનેટોરીયમ હોય તો ઘણા માણસો તેનો લાભ લેય અને તેથી ઘણાઓને લાભ પહોંચે એમાં શક નથી.

• “સ્વ. પદીયારની એક એવી ઇચ્છા હતી કે ગામમાં ઢોડોની નિશાળ કાઢવી પણ એ બની શક્ય નહિ; આ પણ ગામના હિતચિતક માણસોએ વિચારવા જેવી વાત છે. જેમ રાત્રિશાળા અને

શ્રીઓની જાણની શાખા એ જરૂરી વસ્તુ છે, તેમ આ પણ બહુ ઉપયોગી થીજ છે. આ એક નવી વાત દાહીઆવાડના આ વિભાગમાં છે, પણ તેથી ખીજાં ગામેને અનુકરણ કરવાનું મન થશે એમાં શક નથી. આ માટે જો કોઈ શેડીઓ ધારે તો નામદાર નવાજ સાહેબ સાથે પણ ગોઠવણ કરી શકે અથવા તો પોતે સ્વતંત્ર પણ કરી શકે.

“આ ઉપરાંત ચોરવાડની આજુબાજુનાં ગામેમાં સારાં પુસ્તકો પુરાં પાડવાં અને તેમ કરીને નાની નાની લાયબ્રેરીઓ ખોલાવી શાનનો-વાચનનો વધુ પ્રચાર કરવો એ વાત સ્વ. પદીયારને બહુ પ્રિય હતી. પોતે વિચારો બહુ કરતા અને તેમાંથી ઘણું થોડું કરી શક્તા, તેથી તેમની આ યોજનાનું પરિણામ આવ્યું નથી; પણ પોતાના આ બાબતનો વિચારોની નોંધ તેમણે પોતાનાં પુસ્તક ‘સંસારમાં સ્વર્ગ’ ની અંદર બહુ સારી રીતે લીધેલ છે. શાનનો-વાચનનો પ્રચાર કરવાનું આ બહુ ઉપયોગી અંગ છે. પ્રતિષ્ઠિત શેડીઆઓ પાસેથી, રાજ્ય પાસેથી અને જુદા જુદાં પુસ્તકો, આસિકો ઇત્યાદિ પ્રસિદ્ધ કરનારાઓ પાસેથી મદદ મેળવી શકાય અને ગામલોકો પણ કંઈ આપે, એવી રીતે આ યોજના બહુ સારી રીતે ખીલી શકે; પણ એ માટે કોઈ ભોગ આપનાર માણસ નીકળવો જોઈએ. આ માણસને ધારે તો આખા દાહીઆવાડમાં લાયબ્રેરીઓનો સારી રીતે પ્રચાર કરી શકે અને તેમ કરીને દેશની બહુ જગ્યાની સેવા કરી શકે

“આવીજ ખીજી યોજના જુદા જુદાં ગામે અને શહેરોમાં બા-વણો આપાવવાને લગતી છે; અને તે બાપણોનો મુખ્ય હેતુ સામાજિક અને ધાર્મિક વાતાવરણ દેશનું સુધરતું જાય તેમ કરવાનો હોવો જોઈએ. જો કોઈ ઉમંગી માણસ ધારે તો આ કામ પણ કરી શકે અને તેમ કરીને દેશની વધુ સેવા કરી શકે. જુદાં જુદાં ગામેમાં જ્યારે મેળાઓ ભરાય છે ત્યારે, કોઈનું આમંત્રણ હોય ત્યારે, કોઈ એવો ખાસ પ્રસંગ હોય ત્યારે, આવી સેવાથી ઘણાઓને લાભ પહોંચે એ માટે શક જેતું તો હોમજ નહિ.

“આ સિવાય સ્વ. પદીયારનાં પુસ્તકો સસ્તી કિંમતે ફેલાવવાં અને તેમ કરીને તેમના વિચારો વધુ વધુ પ્રચાર પામે તેમ કરવું એ પણ બહુ ઇચ્છવા જેવું છે. એમના મિત્રો આ કામ ઉપાડી લેય તો તે ખુશી થવા જેવું છે. આ બધી વાતો-કથન એ છે, તેમ

સમુદ્રકિનારે આવેલ ગાતા "ચોરવાડી"નું ક્રીડ (વન)

તે નવિન નથી. ઘણાંઓને જુદી જુદી રીતે 'મગજમાં' આવતી 'દરો'; તેમાંથી શું અને અને શું ન અને એ તો કરનાર અને કરાવનાર માણસોના ઉપર છે. કંઈ ન થાય તોપણ સ્વ. પદીયારની પુણ્ય તિથિને દિવસે 'ગામમાં સારી રીતે તેમની જન્મ'તિ ઉજવાય; વિદ્યા-ચંચાળોને 'ઉત્તેજન દાખલ સારાં' પુસ્તકો અપાય છે. તો બની શકે એવું છે. આશા છે કે આ માટે ગામલોકો ધટવું કરશેજ.

“ચોરવાડ અને તેના ગિરોમાં જ્ઞાનની અને ધનની, એવી શક્તિ છે કે જે તે ધારે તો પોતાની, પોતાની આજીવ્યાજીવનાં ગામોની અને તેથી પણ આગળ વધે તો આખા કાઠીઆવાડની જખરી સેવા કરી શકે. આ શક્તિ નકામી પડી ન રહેતાં તેના આવી સારી રીતે ઉપયોગ થાય એમ આપણે ઇચ્છીએ તો તે ખોટું નથી.

“જનની અને જન્મભૂમિને માટે રા. પદીયારને કેટલું માન હતું તે બતાવવા માટે રા. ન્હાનાવાલ કવિના થોડાક શબ્દો તેમના નાના પુસ્તક 'સૌરાષ્ટ્રનો સાધુ' માંથી ઉતારીએ છીએ:-

એને એકજ મોહ હતો,
એની જન્મભૂમિનો ને 'જી' નો
ચોરવાડની ચારુ વાટિકા કીધી એણે
અણછતાને છતું કીધું
ગુજરાતની ગૃહકુંભેમાં.

વતનને નામે રહતો તે લોકસભાઓમાં.
એ દેહનો તે આત્મા હતો,
એ પ્રાણની તે પ્રેરણા હતો.
સદ્ભાવ ને સત્કર્મના આખા
વાવી ઉઠેલા હતા ત્યાં
તીર્થોના તીર્થ પરિભ્રમ લાવી લાવી
પમરાવી હતી પરાગવન્તી
સૌરાષ્ટ્રના સાગરતીરની ચારુ વાટિકા.

“એકલા પોતાના ગામ ઉપર રા. પદીયારને પ્રીતિ હતી એવું નથી, પણ સમસ્ત દેશ ઉપર એમની પ્રીતિ હતી; તે તેમના 'સાયું' સ્વર્ગ' અને 'સંસારમાં સ્વર્ગ' એ બે પુસ્તકો વાંચવાથી સારી

રીતે સમજી શકાય છે. આ શિવાય જ્યાં જ્યાંથી તેમને આમંત્રણ આપે ત્યાં ત્યાં તેઓ વ્યાખ્યાન આપવા જતા તારે જે જે ગામ કે શહેરના માણસોને તેઓ મળે તે દરેકને તેઓ દેશસેવાના કાર્યમાં ઉત્સાહ આપતા. દેશની જુદી જુદી ધાર્મિક, સામાજિક, રાજકીય દરેક પ્રવૃત્તિને પોતાથી બનતું દરેક પોષણ આપવાને તેઓ ચૂકતા નહિ. આ તેમનું દેશને માટે કેટલું માન હતું તે જણાવી આપે છે.”

પ્રકરણ ૧૪ મું-૨. પદીયારનાં બીજાં સેવાનાં કામો.

ચોરવાડ અને તેની આબુબાબુનાં ગામોની, સાહિલક્ષેત્રની તથા વેલકની સેવા કરવા ઉપરાંત બીજા પણ ઘણી ઉપયોગી સેવાઓ રા. પદીયારે જુદા જુદા ક્ષેત્રમાં બજાવેલી છે. તેની પુરેપુરી નોંધ અત્રે લખ શકાવી દુર્લભ છે, તે છતાં ખાસ ખાસ બાબતો નોંધીએ તો તે અસ્થાને નથી.

• પોતાની શાંતિ—ગિરનારા બ્રાહ્મણ શાંતિમાં કેળવણીના મંરકાર વધુ ફેલાય તો સાફ એ રા. પદીયારની ઇચ્છા ઘણી જીની હતી. જો કે તેઓ એવા સિદ્ધાંતને માનતા હતા કે, “શાંતિમાં પટેલાઈ કે શેઠાઈ કસ્વી અને તેમ કરીને પોતે શાંતિમાં સર્વોપરી કહેવડાવવું એ એક દંભ છે; તેના કરતાં તો શાંતિના એક દીન સેવક બની રહેવું તે ઉત્તમ છે” એટલે શાંતિહિતનું જે કામ એની મેળે તેઓ પાસે આવે તે પડતું તેજ તેઓ કરતા. આવું એક ઉપયોગી કામ ‘ચોરવાડ ગિરનારા વિદ્યાર્થીભુવન’* ને લગતું તેમની પાસે આવ્યું હતું, અને તે તેમણે ખરા જીજ્ઞાસુ પહેલેથી માંડીને જીંદગીની છેલ્લી ધડી સુધી બજાવેલું છે; એ તે ભુવનના વાર્ષિક રીપોર્ટો વાંચવાથી આપણને ખાત્રી થાય છે. ‘ગિરનારા વિદ્યાર્થી ભુવન’ ની યોજના ઘડવામાં તથા તેને સંપૂર્ણ રીતે પાર ઉતારવામાં ડૉ. હરિશંકરભાઈ પછી બીજો નંબરે રા. પદીયારજી આવે છે; આથી આ ભુવને તેમને પોતાના કાયરેક્ટર નીમ્યા હતા.

* ‘ચોરવાડ ગિરનારા વિદ્યાર્થીભુવન’ ની સમ્યા જુનાગઢમાં ૩ સ. ૧૯૧૨ ની સાલથી સ્થાપન થયેલ છે. ત્યારે એક વિદ્યાર્થીઓ અને વાડાઈ મહાન આ સંસ્થા માટે હર્ષ. હાલ આ સંસ્થાના મુખી ડૉ. હરીશંકર પ્રાગજી ઠાકરજી મહેનતથી તેની પાસે પોતાના ઘરનું મહાન, ૭ હજાર રૂ. નું સ્થાયી ફંડ અને વીગેક વિદ્યાર્થીઓ ૩ આ વિદ્યાર્થીઓની પાસેથી ઉત્તેજન દાખલ આપાખર્ચના માત્ર માસિક ૨૫ આર લેવામાં આવે છે; અને બાકીની ખર્ચ બીજા મદદ બહારથી મળે છે તેમાંથી પુરવામાં આવે છે આ ભુવન હજુ પણ વધારે ખાલી રહે તેમ છે, પણ ભુવનમાં સ્થાયી રહેનાર ચુનંદા માણસ વગર તે બની શકે એમ નથી ગિરનારા બ્રાહ્મણ શાંતિમાંથી એકે કાંઈ બીરથો શુ નહિ નોડો ?

વિદ્યાર્થીબુવનને લગતું ફંડ એકઠું કરવા માટે ઠેઠ કામી સુધી પોતાના પદરના ખર્ચથી તેઓ ગયા હતા; અને તેમની આં રા. રામજી કુંવરજી પાઠશાળા મદદથી બુવનને સારી રકમ ફંડ મળી હતી. મુંબાઈમાં પણ તેમણે વિદ્યાર્થીબુવનને માટે પોતાના મિત્રોને કહી સારી રકમ એકઠી કરાવી આપી હતી. આ ઉપરાંત વિચારો પુરા પાડવામાં, વાર્ષિક સંમેલનો વખતે બુનાગડમાં હાજર આપવામાં પણ બુવનને તેમણે પોતાથી બનતી દરેક મદદ આપી છે. આ તેમની સેવાઓને લઈ બુવને પોતાના મકાનની અંદર રા. પદીયારની સારી એન્ડાઈઝ કરેલી છપ્પી મૂકી છે; અને તેઓ ગુજરી ગયા ત્યારે જાહેર મેળાવડો કરી શોક પ્રદર્શિત કરી તેમના સ્મારક ફંડમાં સારી રકમ ભરાવેલી છે. બુવનના સાતમા વર્ષના વાર્ષિક રિપોર્ટમાં તેઓ માટે લખ્યું છે કે:—

“વર્ષ દરમિયાન, આ સંસ્થાને—બુવનને ઘણી મોટી ખોદ પડ્યાને દિલગીરી ભરેલો બનાવ બુવનના માનનીય વડીલ અને સહાયક વૈદ્ય અમૃતલાલ મુંદરજી પદીયારનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૯૪૫ ના અપાડ વડી ૫ ને રોજ થયાને બન્યો છે. જેને લઈ સઘળા કાર્યવાહકો તથા, વિદ્યાર્થીઓ અત્યંત ગમગીન થયા છે. સ્વર્ગસ્થની સંસ્થા પ્રત્યેની સહાય-સેવાનું સ્મરણ થતાં હરેકનું દિલ ભરાઈ આવે છે. સ્વ. ના માનમાં બુવનમાં શોક પાળવામાં આવવા ઉપરાંત બુવનના મકાનમાં એક જાહેર સભા મેળવવામાં આવી હતી; જેમાં તેમનું સ્મારક જાળવી રાખવા માટે ફંડ થતા રૂ. ૨૦૦ ભરાયા છે અને તેનો ઉપયોગ બુવનના મુખ્ય હોલમાં સ્વ. ની છપ્પી મૂકવામાં તથા રકમ વધે તો તેમને નામે સ્ટોલરશીપ સ્થાપવામાં આવવા વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકોની મદદ કરવામાં કરવાનું હર્થું છે.”

“સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય” ની સંસ્થાથી તો હવે ગુજરાતમાં ગરીબ ગામડીઓ પણ જાણીતા છે. આ સંસ્થાની ઉત્પત્તિ પણ રા. પદીયારની મુંબાઈની ઝોરડીમાંથી થઈ છે. પૂજ્ય સ્વામીશ્રી અખંડાર્નદજી રા. પદીયારનાં પુસ્તકો વાંચી તેમના પ્રત્યે અનુરાગી બન્યા હતા; અને તેઓ સન્માસી થયા પછી પ્રથમ મં. ૧૯૬૦ ના અરસામાં મુંબાઈ આવેલ ત્યારે તેમને મળ્યા હતા. આ પછી તેમની મેત્રી દીપે દિવસે વધતી ચાલી હતી અને અંતે તે મેત્રી-

એ તેમને ગાઢ સમાગમમાં આણી કૌટુંબિક લાગણીવાળા સ્નેહીએ જોવા બનાવ્યા હતા. આ વખતે સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજી પુસ્તકોની લાઇનમાં તદ્દન અબળપ્યા હતા અને તેમને સસ્તી કિંમતે ‘ભાગવતનો એકાદશ સ્કંધ’ કાઢવો હતો, એ દામમાં રા. પદીયારે તેમને જોઈતી બધી સલાહ-મસલતો વિના સંકોચે આપી હતી; ઉપરાંત તેની વેચાણ વ્યવસ્થાની ગોઠવણ પણ પોતાનાં પુસ્તકોની પેઠે પોતાની ઓરડીમાંજ તેમણે કરાવી આપી હતી.

‘સસ્તા સાહિત્ય’ ના કામ પ્રત્યે રા. પદીયારની ઘણી લાગણી હતી, તેથી તેઓ તે માટે પોતાથી બનતું દરેક કરતા. વિચારોમાં ભાગ લેવા ઉપરાંત તેમણે સસ્તા સાહિત્યને ‘બાળકોની વાતો-ભાગ ૧ લો,’ ‘નવા યુગની વાતો-ભાગ ૧ લો અને ૨ જો,’ ‘ના. શહેનશાહ અને શહેનશાહબાનુ,’ આ પુસ્તકો કંઈ ઘીલા વગર પૂર્ણ નિષ્કામ બાવે લખી આપ્યાં હતાં. ઉપરાંત ‘સાચું સ્વર્ગ’ નામનું રા. પદીયારનું ચુનંદું પુસ્તક શ્રીધુત મનુસુબેદારે તેમની પાસેથી રમ્મ મેળવી ‘સસ્તા સાહિત્ય’ પાસે વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા પ્રસિદ્ધ કરાવ્યું હતું; તેમજ ‘સ્વર્ગની છંદગી’ નામનું તેમનું નવીન પુસ્તક પણ એ માળા પેટ હાલ છપાય છે.

આ સિવાય રા. પદીયાર મુંબાઈમાં રહેતા ત્યારે તેમને ત્યાં તેમના માથીના દીકરા બાઈશ્રી વેણીશંકર વહાલજી પદીયાર લખવા-વાંચવાનું કામ કરતા, તેને તેમણે સ્વામીજીના સત્સંગમાં મૂક્યા અને ત્યારથી લઈ આજપર્યંત તે બાઈ સસ્તા સાહિત્યની મંસ્થામાં કામ કરતા રહ્યા છે. આ ચરિત્રનો લેખક ૧૯૬૬ માં બ્યારે બિમાર હતો ત્યારે કાપડ મારફીટનો મોહ દૂર કરાવીને ‘સસ્તા સાહિત્ય’ માં તેને જોડાઈ જવાની ખાસ સલાહ આપનાર પણ રા. પદીયારજી હતા. લેખક જો ભૂલતો ન હોય તો લેખકની પોતાની અને બાઈશ્રી વેણીશંકરની સસ્તા સાહિત્યની એકનિષ્ઠ સેવા રા. પદીયારની શુભ ધાજણી, શુભ સમજાવટ અને તેમની પોતાની તથા તેમનાં પુસ્તકોની શુભ છાપ, જે આ બેઉ ઉપર ન પડી હોત તો તે બનવી અશક્ય હતી.

ઈ. સ. ૧૯૧૮ ના અંતમાં બ્યારે આખા દેશમાં દુષ્કાળ પડવાની સ્થિતિ હતી ત્યારે રા. પદીયાર ચોરવાડ હતા. આ પછી આ

સ્થિતિએ ગંભીર રૂપ પકડ્યું અને એક વર્ષ ભૂયંદર મોઢવારી રહી, તેથી ધણું ગરીબ અને સાધારણ કુટુંબો તારાજ થયાં; આ વખતે સૌરાષ્ટ્રમાં તેમણે ગામડે ગામડે ફરીને મુંબાઈની જાણીતી ‘ભાડીઆ વોલંટીઅર કોર’ જુનાગઢની શાખાની મદદથી કરીબ માથુસોને જો-
 ધતાં દપણં પુગં પાડ્યાં હતાં. ભાડીઆ વોલંટીઅર કોરની જુનાગઢની શાખાની ઉત્પત્તિ ઓ. હરિલાલ માધવજી ભટ્ટ અને રા. પદીયારનેજ આભારી છે. રા. પદીયારને માટે તેના રિપોર્ટ (ડિસેમ્બર ૧૯૧૮ થી જુન ૧૯૨૦ સુધીના) માં મંત્રીઓ જણાવે છે કે:—

“જુનાગઢ અને તેની આસપાસના મુલક માટે તેમણે (ભાડીઆ વોલંટીઅર કોર) પ્રોફેસર હરિલાલ માધવજી ભટ્ટ તથા રા. રા. અમૃતલાલ સુંદરજી પદીયારને આમંત્રણ કર્યું. આ આમંત્રણ તેઓ બન્નેએ ખુશીથી સ્વીકાર્યું અને મુંબાઈથી દપણં આવતાં ગયાં તેમ તેમ તે વહેંચવાનું કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું; પણ વખત જતો ગયો તેમ તેમ કામનો વિસ્તાર વધતો ગયો એટલે પ્રથમ જુદાં જુદાં સ્થળોના કાર્યની પ્રદેશની સીમા નક્કી કરવાનું પ્રાપ્ત થયું; તેમાં જેતલસરથી વેરાવળ સુધીની રેલ્વે લાઇન તથા કોડીનારથી માંગરોળ સુધીના ટંકાર પ્રદેશ અને તેને લગતો બધો ભાગ ‘જુનાગઢ સેન્ટર’ નીચે મુકાયો.

“ચોરવાડમાં તો સ્વર્ગસ્થ પદીયારે તથા ત્યાંના પોસ્ટ માસ્ટર મી. પોપટલાલે આ કામ બજાવ્યું છે. શ્રીયુત પદીયારની નિસ્વાર્થ-પરાયણતા એટલી બધી મશહૂર હતી કે બીજા ધનાઢ્યોએ પણ પોતાના તરફથી સ્વતંત્ર રકમો તેમનાપર મોકલી આપેલી; અને તે વડે આ મંડયાના કામ ઉપરાંત તેઓ ગરીબોને દાણા પણ મોકલ વહેંચવાનું કામ કરતા. આ આખો સમય તેમણે આ લોકસેવાના કામમાં જ ગાળ્યો હતો; અને વરસાદ થયે લોકોના મનને શાન્તિ અને ધીરજ આવી ત્યારેજ તેઓ આ કામથી ફારેગ થઈ મુબઈ ગયા; પણ યોડાજ સમયમાં દુષ્ટ કોલેરાના હુમલાથી પટકાઈ પડ્યા અને ત્રણ દિવસના ટુંક મંદવાડ પછી તેમનો પુણ્યશાળી જીવ આત્મા આ પ્રિથ્વી જગત છોડી પોતાના કિર્તાર સન્ન્યુષ પહોંચી ગયો. એમના અવસાનથી ગુજરાતમાંથી એક સરળ, નિરાશિમાની, પરગણુ, “આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ” નો મંત્ર પોતાના જીવનમાં તાદસ્ય કરી બતાવનાર—

ટુંકામાં એક આદર્શરૂપ સ્વયંસેવકની ખેાટ પડી છે. આ સંસ્થાના કાર્યમાં તેઓ પ્રથમથીજ જોડાયેલા હોવાથી તેમના અવસાનની નોંધ લેવી એ અમારી દીર્ઘગીરી ભરેલી ફરજ છે.”

મુખાધના ‘ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ’ ને આગળ વધારવામાં પણ રા. પદીયારે ઘણા શ્રમ સ્વ. સૌ. જમનાંબાઈ સક્ષ્મ સાથે મળી કરેલ છે. કે જેની ખાત્રી પણ તેના અહેવાલો વાંચવાથી આપણને મળે છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું-૨૧. પઢીયારની મુસાફરીઓ.

૨૧. પઢીયાર જ્યારથી સમજણા થયા ત્યારથી તેમને મુસાફરી કરવામાં બહુ આનંદ પડતો. નાનપણમાં તેઓ જંગલમાં એકલા ફરવા ચાલ્યા જતા અને ત્યાં કુદરતી લીલાનું નિરિશણ કરતા એ વાત આગળ આવી ગયેલી છે; મોટપણમાં તેમની આ ટેવ સગવડ મળતાં વધુ વિકાસ પામી હતી. પછી તેમને ચોરવાડનાં ખેતરો વાડીઓ તથા દરિયાકિનારો લુખો લાગતો; આથી તેઓ વધારે આનંદ ને શાંતિ પોષવા માટે દેશાટન કરતા. ૨૦-૨૧ વર્ષની વયે તેઓ મુખાઇ ગયેલ આ પછી થોડા મહિનાઓમાં માંદ પડી ચોરવાડ આવેલ અને વળી પાછા સાળ ચર્ધ થોડો વખત બંડુરી અને માળીયામાં કાઢી મુખાઇ ગયેલ. આ પછી જ તેમની ખરેખરી મુસાફરી-જીવન મુસાફરી શરૂ થઈ હતી.

મુખાઇમાં શોઠ લખમીદાસને ત્યાં તેઓ રહેતા ત્યારે મુખાઇની જુદી જુદી મોળે તેઓ માણતા અને મુખાઇનો અનુભવ રસપૂર્વક લેતા; પણ થોડાં વર્ષોના અનુભવ પછી તેમને સમજણું કે શહેરના જીવન કરતાં અને શહેરી બનવા કરતાં પણ વધુ આનંદ અને શાંતિ તો ગામડામાં રહેવામાં અને આમજીવન માણવામાં છે; આથી માણસને તદુરસ્તી અને શાંતિ બેઠ મળે છે માટે જેટલું આમજીવન શુભરાય તેટલું શુભરતુ અને શહેરીજીવનથી જેટલું અલગ રહેવાય તેટલું અલગ રહેવું આ માન્યતાને આધારે દિવસે દિવસે મુખાઇ ઉપરનો-મનુષ્યકૃત સૃષ્ટિ તરફનો તેમનો મોહ ઓછો થતો જઈ કુદરતી સૃષ્ટિ તરફ વધુ વધુ ગાઢપણે વળવા લાગ્યો હતો.

‘સંસારમાં સ્વર્ગ’ તેઓ લખતા ત્યારે (ઈ. સ. ૧૯૦૦) તેમણે ચાણોદકરનાળી પાસે આવેલ ‘ગંગનાયતીદે’ ની અને બંગાલામાં આવેલ ‘ઝાઝખડી વૈજનાય’ ની મુસાફરીઓ કરી હતી. આ તેમની પ્રથમ મુસાફરી હતી. પ્રજા તેથી તેમને ઘણો આનંદ અને મનની શાંતિ મળી હતી અને તેની ખાતરી સંસારમાં સ્વર્ગનો પાઠળનો ભાગ વાંચવાથી આપણને માલૂમ પડે છે.

આ પછી તેમની મુસાફરીઓ વધતી ચાલી હતી. આપું વર્ષ

સ્થિર થઈને કોઈ ઠેકાણે તેઓ રહેતા નહિ. જોઈએ તો મુખાઈ હોય કે ચોરવાડ હોય પણ અઠ સાથે આખું વર્ષ તો કોઈ ઠેકાણે સ્થિર તેઓ રહ્યા હોય એવું અમને યાદ નથી. એમની મુસાફરીઓની પુરી વિગત અમારી પાસે નથી તેમ તેને લગતી માહિતિ પણ ઘણી શોધવા છતાં અમને મળી નથી તેથી તેનું સવિસ્તર વર્ણન તો અમે આપી શકીએ તેમ નથી; પણ હુંકામાં કહીએ તો લગભગ આખા હિંદુસ્થાનની મુસાફરી કટકે કટકે તેમણે કરી હતી. ઉત્તરમાં કાશ્મીરથી દક્ષિણમાં રામેશ્વર સુધી અને પૂર્વમાં હારકાંથી પશ્ચિમમાં રંગુન સુધી તેમણે પર્વટન કર્યું હતું. વિશાલ પથ જવા તેમનો વિચાર હતો પણ તે શીઘ્રતા થાય એ પહેલાં તો તેમનું મૃત્યુ થયું.

આ દરેક મુસાફરી વખતે તેમને કોઈ ને કોઈ જુના કે નવા દોસ્તમિત્રોનો સંગાથ મળી જતો તેથી તેમને પોતાને અને દોસ્ત મિત્રોને બહુ આનંદ પડતો. વળી મુસાફરીમાં નવા વિચારો ઘણા સૂઝતા અને તેથી તેમના લેખો અને પુસ્તકો બરાતાં; ઉપરાંત જ્યાં જ્યાં તેઓ જતા ત્યાં ત્યાં તેમની વ્યવસ્થાશક્તિને લીધે તેમને માન આંદ પણ બહુ મળતાં અને લોકો તેઓની ને શક્તિને લાજ પણ બહુ લેતા.

મુસાફરી કરવી ઘણાને પસંદ પડતી નથી અને ઘણાને પસંદ હોય છતાં તેને જેવી જોઈએ તેવી મગવડ હોતી નથી. રા. પદીયાર ને આ ખેડ વાતની નિરાંત હતી. એમનો સ્વભાવ એવો તો રમુજ, આનંદી અને મજાતાવડો હતો કે તેઓ જ્યાં જાય ત્યાંથી કંઈ ને કંઈ નવું તત્ત્વ ને આનંદ મેળવતા અને બીજાઓને આપતા. વળી જોઈની સંજાયે હોય તેઓને આવા એક "કુદગતના આવક"નો ખર્ચ માથે ઉપાડી લેવો બાકે ન પડતો. દિવસના એમના ઘણા મિત્રો તો પોતે મુસાફરી કરવાના હોય ત્યારે એમને ખાત્રી આપતા, આપતા, કેટલીક વખતની મુસાફરીઓ એમણે પોતાના પદરના ખર્ચે પણ કરી છે, પણ આવી મુસાફરીમાં તેઓ પોતાના મનને અને આત્માને રમે તેવી વાત ઉપરજ ખાત્રી બાર મુક્તા અને લખવા-વાંચવાનું કામ દિમધોદાર ચલાવતા. સંગાથની મુસાફરીમાં થોડુંક પોતાને ન ગમતું જતું કરતા અને લખવા-વાંચવાના કામની જગી દરકાર કરતા નહિ આથી એમનો એ મંગાથ છેવટ સુધી નબી મડેનો.

દરેક મુસાફરી વખતે તેની ટુંકી ટુંકી ખાસ જાણવા જેવી વિગતો, જે જે ગામ કે સહેરમાં સારાં સારાં માણસોનો પરિચય થયો હોય તેઓનાં નામ, દવાઓ, બસ્મો, મૂલ્યાંકનો, ઝાડો વિગેરેની માહિતિ વિગેરે તેઓ પોતાની ડાયરીમાં નોંધી લેતા અને તેનો ઉપયોગ જરૂર પડ્યે તેઓ કરતા. વૈદકને લગતા એમના ધણી લેખો તેમની મુસાફરીને આભારી છે. સિવાય તેમના બીજા નાના નાના લેખો તથા બાપણો કે જે અવાર નવાર વર્તમાનપત્રો તથા માસિકોમાં આવ્યાં કરતાં તે પણ તેમની મુસાફરીને આભારી છે. જે તેઓએ લાંબી મુસાફરીઓ ન કરી હોત તો દરેકમાં જે ઓજસ આવેલ તે આવ્યું હત કે કેમ એ કહી શકાય નહિ. પુસ્તકોના વિચારો પણ તેઓ મુસાફરીમાંજ ધણે ભાગે ગોઠવતા પણ તેને લખાવવાનું કામ તો નિરાંતના વખતેજ બ્યારે તેઓ સ્થીર થઈને થોડાક મહિના ક્યાંઈ બેઠા હોય ત્યારેજ કરતા; પણ નાના લેખો તો તેઓ મુસાફરીમાંજ લખી નાખતા.

ધણીએને મુસાફરી વખતે પુષ્કળ સામાન સાથે રાખવો પડે છે. રા. પઢીયાર તો પોતાની પાસે મુસાફરીમાં ફક્ત એક પાકીટ અને બિઝાર્તુંજ રાખતા. પાકીટ પણ લગભગ અરધી પરધી ખાલીજ હોય! થોડાંક જરૂર જોગાં કપડાં, લખવા-વાંચવાનાં જરૂર જોગાં ઉપયોગી સાધનો અને થોડીક દવાઓનાં પડીકાંઓ સિવાય બીજું કંઈ એ પાકીટમાંથી નીકળતું નહિ. એમની રહેણી કરણી સાદી પહેલેથી જ હતી એટલે ખાવાપીવાની કે એવી બીજી ખંચાતીઓ પણ તેમને બહુ નડતી નહિ અને નવું જોવા જાણવામાં તેઓ તત્પર રહેતા; આથી એમનો સહવાસ બીજાઓને બહુ ગમતો અને તેઓ તેમાં પોતાને લાભ ને આનંદ માનતા.

એમની મુસાફરીઓનું પુરું વર્ણન જે કોઈ એમના લેખો, ડાયરીઓ વિગેરે એકઠું કરીને લખે તો એક સાઈ પુસ્તક મુજરાતી સાહિત્યમાં ઉત્પન્ન કરી શકે. એ આપણી આસા ફળીમુત થાય એમ આપણે ઇચ્છી આ પ્રકરણ પુરું કરીશું.

પ્રકરણ ૧૬ મું-કુટુંબ અને મિત્રો.

રા. પદીયારના કુટુંબને લગતી ચોડીક હકીકત પહેલા પ્રકરણમાં આવી ગઈ છે. તેમના બચપણમાં તેમનું કુટુંબ બહોળું હતું. માતા, પિતા, ૨૪ઓ, બાપ-બહેનો અને બીજાં ઘણાં સ્વજનો તેમને બચપણમાં હતાં; પણ જેમ જેમ તેમની ઉંમર વધતી ગઈ તેમ તેમ તેમનાં એ સ્વજનોમાં ઘટાડો થવા માંડ્યો. એમનાં માતૃગ્રી કસ્તુર બાપ કે જેઓ બહુ બલાં, બોળાં ને સ્નેહાળ તથા ઈશ્વર પરાયણ હતાં તેમનું મૃત્યુ એમની વ્યાઠ વર્ષની ઉંમરે એટલે સં. ૧૮૩૪ માં સુવાવડના રોગથી થયું; આથી માતાની કેળવણીનો લાભ એમને પુરેપુરો મળ્યો નહોતો. એમના પિતાગ્રી મુદરજીભાઈ જુનાગઢ સ્ટેટમાં સરકારી ખાતામાં અમલદાર હતા અને ઘણે જાગે બહાર ગામજ રહેતા; તેથી પિતાની કેળવણીનો લાભ પણ એમને પુરો મળ્યો હોય એવું અમારું માનવું નથી. ઘણે જાગે તેઓ ૨૪ઓના હાથમાંજ ઉછરીને મોટા થયા હતા. આ ૨૪ઓ 'ખરેખર 'કુઈમાઓ' જ હતી ! છોકરાંઓને વસાવવાં અને પરણાવવામાંજ તેમની ઇતિહાસીકતા પુરી ચતી હોવાથી તેઓના ખાસ આગ્રહથી રા. પદીયારનું સગપણ ચોરવાડથી દશ અગીયાર ગાઉ દૂર આવેલ શીલ ગામમાં સ. ૧૮૪૪ માં થયું હતું. ગિરનારા બ્રાહ્મણ શાંતિમાં સામસામાનો રિવાજ ઘણાં વર્ષોથી ચાલ્યો આવે છે તે મુજબ તેમનું આ વેશવાળ પણ સામસામી થયું હતું. સામસામી-બંધેન આપીને બાપડી સેવાના-કરવાના રિવાજ વિરૂદ્ધ રા. પદીયાર પ્રથમથીજ હતા; વળી બચપણથીજ તેમનું મન કુદરતી રીતેજ મંસાર કરતાં જુદીજ દિશાએ વળ્યું હતું તેથી જ દિવસે તેમનું વેશવાળ થયેલ ત્યારે તેમને શા શા વિચારો આવેલ તેની નોંધ તેમણે એક કાગળીયા ઉપર ટપકાવેલ તે હાથ લાગવાથી અગે અહીં ઉતારી લાખએ છીએ:—

“મારું વેશવાળ થયું તે વિષે

આ સાચી વાત છે. જો કે આજ માંડ વેશવાળ થયું છે એ સંજ્ઞા ઘણો ખુશકારક છે અને તે થવાથી સૌ કોઈ સ્ત્રી મા પુરુષ ખરી શાય છે પણ મને તેથી ઉલટી રીતે થયું છે. વેશવાળ થયા

પછી માફ મન આજે ચિતાતુર થઈ ગયું છે. શામાટે તે હું કહી શકતો નથી, પણ હમેશાં કરતાં આજ માફ દીવ દુખી દેખાય છે. ખુશમિત્રજને બદલે ચીડીયો સ્વભાવ થયો છે. ખુશી થવાને બદલે નાખુશ થયો છું. હવે આ ધરમાં રહેવું મને ગમતું નથી. દીવ બેચેનીમાં રહે છે. મન ચિતાતુર રહે છે. કાંઈ કામ પણ કરવું ગમતું નથી. આજસે પોતાની સત્તા મારા ઉપર ઘણીજ ચલાવી છે. હમર નખી પડી છે. ચહેરો દરમાઈ ગયા જેવો જણાય છે. મોઢું ઉઠાસી જેવું થઈ ગયું છે. કોઈની સાથે વધુ વાત કરવી મનની નથી. મારી ખુદીમાં જરા દેર પડ્યો હોય એવું જણાય છે. માફ મન આ વખતે વૈરાગ્ય કિંદર વધુ દોડે છે. અસાર અસાર લાગે છે. અક્ષમક્રિત, કરવા મન થાય છે. ધરનાં માણસોનું બોલવું મન તદ્દમ વિચ્છેદ લાગે છે. પરણ્યા ખુશી નથી. મનમાં મહત્ત્વ વિકલ્પ થયા કરે છે. હવે આ ગામમાં વધુ વખત રહેવું મને અનુકૂળ લાગતું નથી. વેશવાળ થયા પછી અરધુ સ્વતંત્રપણું બોવાયું હોય તેમ જણાય છે. વિગેરે વિગેરે શીવ ! શીવ ! શીવ ! ઉપર જામ્યું બધું ખરૂં છે. અને તે અનુભવથી સિદ્ધ થએલ છે.

ઉપર પ્રમાણે શામાટે થાય છે તે હું કહી શકતો નથી કારણ કે તેમ થવાનો સમય મારા સમજવામાં આવી શકતો નથી. હું મનમાંથી ચિતા મઠવા ઘણી મહેનત કરું છું પણ તે પુરું ચિતા મારાં હમનશીમ મગજમાંથી ખસતી નથી. સ. ૧૮૪૪ ના પોશ સુદી ૭-તા. ૨૧-૧૨-૧૮૮૭ લખનાર હું વાચનાર તું.”

આ ઉપરથી ગ. પઢીયારનું વેશવાળ થયેલ ત્યારે એમના મનની શી સ્થિતિ હતી તે ચોખ્ખી રીતે સમજી શકાય છે. આ વખતે એમની હિમર સત્તર અગર વર્ષની હતી, વાચવા-લખવા તરફ તેમનું વલણ ત્રારાનું વળી ચૂંચું હતું, સારા નરસાની પારખ કરતાં પણ તેમને કપાસની આવડી ગઈ હતી, પ્રાધીનતા એ શું ચીજ છે એ વાતની પીઠાણુ તેમને પુરેપુરી થઈ ગઈ હતી, તેથીજ તેઓએ આ વખતથી કુટુંબની જાળજમાંથી અલગ થવા પ્રયત્ન કરવા માડ્યો હતો અને વિશેષ પ્રકારે મુગાઇ નિવાસ કર્યો હતો.

‘વેશવાળ તો થયું અને તે માન્ય પણ હતું’, પણ ‘લમ કરવાં કે નહિ’ તે વાત તેમના મનની અદર વેશવાળ થયું ત્યારથીજ ખુચવા

લાગી હતી અને અંતે તેમણે નિર્ણય કર્યો હતો કે, ‘મને તેમ થાય પણ લમ તો નજ કરવું.’ કોઈ કોઈને વાતચીતમાં પણ તેઓ પોતાનો આ નિર્ણય જણાવતા; ત્યારે સાંભળનાર તેમને હસી ટાકતા અને કહેતા કે, ‘એવું તો કંઈ બને!’ આખરે એ દિવસ પણ આવ્યો. સં. ૧૯૫૪ ના માગસર શુદ્ધ ૫ ને દિવસે રા. પદીયારનાં અને તેમની ખેડેનનાં લમ નહી થયાં અને લૂગડાં ધરણું પણ બેઠ પક્ષ તરફથી મેવાઈ ગયાં. સમજૂતી પણ થયાં, ગીતો પણ ગવાવા લાગ્યાં અને વર આવવાની વાટ જોવાવા લાગી! આ વખતે રા. પદીયાર મુંઝઈ હતા. તે વખતે તેમના મનની શી રીતિ હશે તે વાંચનાર શી રીતે સમજી શકે? જેને એવો અનુભવ થયો હોય તેજ સમજી શકે. એક તરફ મંસારની મોહજાળ અને બીજી તરફ મંસારની અસારતાનાં વિચારો; એક તરફ આખા કુટુંબનો પોતા તરફ કોપ વહોરી લેવો અને બીજી તરફ હિંમતની દયા પોતા તરફ આકર્ષી લેવી; એક તરફ પિતાની વૃદ્ધાવસ્થા અને તે માટેની ચિંતા ત્યારે બીજી તરફ પિતાના પિતાની શઢમાં જવાનો ખરેખરો અણીનો વખત; એક તરફ દુનિયામાં મૂરખ ખપવું અને બીજી તરફ હિંમતના વ્હાલા થવું આવી દ્વિધા સ્થિતિ આ વખતે રા. પદીયારની થઈ હતી. સારે નશીબે તેમને બીજી તરફની વાત રમી અને તેમણે પિતાને વિગતવાર પત્ર લખી દાધા કે, “મહારે લમ કરવું નથી. તમે મહારી વાટ ન જોતા, તેમ મહારી શોધ પણ ન કરતા. દરેકો તો હું મળીશ નહિ. તમારી મને બહુ દયા આવે છે, પણ હું લાચાર છું.” આ પત્ર મળતાંજ રા. પદીયારના પિતાશ્રીને ધણું લાગી આવ્યું. નાતકુટુંબમાં મોભો શી રીતે જાળવવો? કન્યાઓ મોટી યઈ છે તેવું શું કરવું? છોકરાને ક્યા ગોતવો? તેવું શું થશે? વિગેરે વિગેરે પ્રશ્નોથી તેમનું મન ગુંથવાઈ ગયું અને તેઓ ખિમાર પડ્યા. આશુગાજીનાં કુટુંબીજનોની સલાહથી તેઓએ રા. પદીયારથી નાના પોતાના દીકરા બાઈ ભગવાનલાલના લમ રા. પદીયારે છોડેલી કન્યા સાથે કરવાનું નક્કી કર્યું અને જે દિવસે લમ નિરધાર્યો હતાં તેજ દિવસે તેમનાં લમ કર્યાં; પણ તેઓની તખીયત સારી થઈજ નહિ. ‘હા દીકરા, આ તે શું કર્યું? તું ક્યાં ગયો?’ એ વિચાર દરેકજ તેમના મનમાં રમી રહેતો. તેમની તખીયત દિવસે દિવસે લયડવા માંડી અને જળદરનો રોગ પુરજહારથી તેમના શરીરમાં બાપી નીકળ્યો; અને આઠ શુદ્ધ ૪ ને દિવસે રા. પદીયારના

નામની ઝખના કરતાં કરતાં તેમનું મૃત્યુ થયું. ગ. પટ્ટીયારને પા આ સમાચાર મળતાં તેઓ મુસાફરીમાંથી રેતા રેતા પિતાના બારમ ઉપર કે તે અરસામાં ચોરવાડ આવી પહોંચ્યા. તો કુટુંબીજનો મળીને પુષ્કળ રોમાં અને થવાનું હતું તે થઈ ગયું એમ માની સંતોષ પેકડ્યો.

પિતાના મરણ પછી ચોરવાડ આવ્યા ત્યારે રા. પટ્ટીયારને લાગ્યું કે કુટુંબને એમને એમ તરછેડી નાખવું તે વ્યાજબી નથી. નાનો બાઈ કમાતો હતો છે, પણ 'અપર માતા અને તેની છોકરીઓનું' શું થશે ? 'આ વિચારે તેઓને શુચ્ચી દીધાં આખરે 'અપર માતાનું પાલણુપ્રોણુ કંઈ એ મહારી રૂબ છે' એમ સમજી પોતાની એ ફરજ છેવટની ધડી મુધી તેમણે બજવી. ઉપગ્રંથ ક્યારેક ક્યારેક પોતાના બાઈ અને તેમના કુટુંબને માટે પણ તેઓ પોતાથી બનતું ક્યાં કરતા અને ઇંદોને માટે પણ પોતાથી બનતું કરવાને તેઓ ચૂકતા નહિ. રૂબઓના કુટુંબને તથા બીજા સગાંવહાલાઓને પણ તેઓ ભૂલ્યા નહતા; હુદામા આખા કુટુંબ તથા તેમને અત્યવલાગણી અને રોહ હતો અને તેમનું કુટુંબ પણ તેમને બાઈ બાઈ કહીને વધાવી લેતું. પોતાની યાતિમાં પણ તેમની પતિષા સારી હતી. યાતિની ખટપટ પોતાને ગમતી નહિ તેથી તેઓ યાતિહિતની વાતોમાં ખાસ ચાહીને ન પડતા. રૂબ નવા જમાનાની નવી વાત હોય તે તટસ્થ રીતે યાતિબાઈઓના મગજમાં તેઓ ડસાવતા તેથી તેમના દોસ્ત-મિત્રો પોતાની યાતિમાંથી પણ તેમને ઘણા મળ્યા હતા. કવિ મહારાણીશ કર શર્મા, રા. દિવાના, પોરબદર નિરાસી રા જયકૃષ્ણ ઈંદ્રજી અને ચોરવાડવાળા ડા. હર્શિશંકર પ્રાણજી દાકર, રા પુરોષોત્તમ શ્રીજીરામ પાઠક, બાઈશ્રી વેલ્ડીશંકર વહાલજી પટ્ટીયાર, રવિ ભગવાન લાલ હુગરશી, ડા. પ્રેમશંકર પ્રાણજી દાકર, રા પ્રજુલાલ પ્રીતમલાલ પટ્ટીયાર વિગેરે ઘણા બાઈઓ તેમના ધર્મ મિત્રો બન્યા હતા.

ચોરવાડમાંથી બીજા ધર્મ મિત્રો અને શિષ્યો તો રા પટ્ટીયારને અનેક મળ્યા છે ચોરવાડ મિત્રમંડળ લાયજેરી કે જે હાલ કાઠીઆવાડની ઘણી સારી લાયજેરી ગણાય છે તેની સ્થાપનામાં મુખ્ય પાત્રે કામ કરનાર બાઈશ્રી જમનાદાસ દામોદર અને બાઈશ્રી નરોત્તમ દાસ હરચંદના જીવનના ધ્યેય બદલાવના રા પટ્ટીયારજી હતા એમ કહીએ તો ખોટું નથી શેઠ જોનર્દનદાસ મોહનજી અને શેઠ શામળ-

દાસ દરચંદની સાથેના તેમના ગાઢ મિત્રદાવો તો નાનપણથીજ હતો. શેઠ દુરચંદ મોહનજી અને શેઠ દરજીવન મોહનજી અને બાપ મોહનદાસ તારાચંદ તેમણે જ્યારથી ચોરવાડમાં સ્થાયી રહેલાક કરી સારથી તેમના અનુસંગી જન્યા હતા. કલકત્તાવાળા શેઠ જીવનલાલ મોતીચંદ પણ તેમના મૃત્યુ અગઉ પાંચ સાત વર્ષથી તેમના પરમ મિત્ર જન્યા હતા. પૂજ્ય બાવાજી ખુરાલદાસજીના મતંગનો લાભ તેઓ હંમેશ લેતા. આ ઉપરાંત પણ રા. પદીયારને આહનારા અને તેમને ખાતર ખરી શીટનારા અનેક સજ્જનો અને બાપજો ચોરવાડ માં અને તેની આજુબાજુનાં ગામો માંગરોળ, વેરાવળ અને જુનાગઢમાં હતા. તે દરેકનો નામો અત્રે ઉતારી લખાણ કરવા અમે ઇચ્છતા નથી; પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ છે કે જુનાગઢ સેન્ટરની અંદર રા. પદીયારનું ઘણું માન હતું. એકલા આમવર્ગમાં નહિ પણ હંમેશા દરજીવનવાળા સરકારી અમલદારો અને નામદાર નવાજ સાહેબ સુધી પણ તેમનું માન હતું.

જુનાગઢ સેન્ટર ઉપરાંત કાઠીઆવાડમાં બીજો પણ રા. પદીયારનો મોસો સારો હતો. રાજકોટના કાકોર સાહેબ અને તેમના મિત્ર પ્રિન્સ શુભાનસિંહજી રા. પદીયારના પરમ મિત્ર હતા. રાજકોટમાં કવિશ્રી ન્હાનાલાલભાઈના ઘરને તેઓ પોતાનું ઘર જ માનતા, વર્ષમાં લગભગ ત્રણ ચાર મહિના તેઓ ત્યાં રહેતા. કવિશ્રી ન્હાનાલાલભાઈનું રાજકોટનું ઘર એ 'કવિના અખાડા'ને નામે પ્રસિદ્ધ હતું. ત્યાં સાહિત્યપ્રસિદ્ધ અને કળાપ્રિય વિક્રાનોનો અનેક વખતે જમાવ થતો અને ઘણી રસભરી વાતો ચર્ચાતી. એ વખતે રા. પદીયાર હાજર ન હોય એવું લાગ્યે જ જન્યુ હશે. કવિશ્રી રા. પદીયારને 'બાવાજી' કહીને બોલાવતા. તેમનું જો નામ 'કવિના અખાડા'માં ધરગતુ થઈ પડ્યું હતું; અને પાછળથી તો તેમનું આ નામ શુજરાત કાઠીઆવાડના તેમના સાહિત્યપ્રિય મિત્રોમાં પણ તેટલું જ ધરગતુ થઈ પડ્યું હતું.

ભાવનગરમાં સર પ્રભાશંકર પટ્ટણી અને રા. કાન્ત કુર્ડે મહિ-
 . સંકર રત્નજી ભટ્ટ તથા શ્રીધુત પ્રાણજીવન એધવજી તેમના પરમ મિત્રો હતા. શ્રીમાન પટ્ટણી સાહેબે સાચા સ્વર્ગની પહેલી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં ગ. પદીયારને સારી મદદ આપી હતી. રા. કાન્તની

સાચેની તેમની મિત્રાચારી ધણી જુની હતી; અને સુ.નમર્યા અર્થે તેમની સાથે ધણે રસભર્યો પત્રવ્યવહાર ધણું વર્ષો સુધી નબર્યો હતો.

જામનગરમાં સ્વ. વૈદ્ય મણિશંકર ગોવિંદજીની સાથે અને પોરબંદરમાં ત્યાંના માણ કોરેસ્ટર રા. જયકૃષ્ણ દંડજીની સાથે પરીયારને માટે મૈત્રી હતી. જુનાગઢ નિવાસી મહાત્મા મૃગશંકર વ્યાસજીપા સાથે પણ તેમને બારે મેળ ખાતો હતો; એવી રીતે કાઠીઆવાડનાં દરેક મોટાં શહેરોમાં તેમનાં કાઠન કાઠ મિત્રો, રોહીઓ, સંબંધીઓ હતા, એટલે તેઓ જ્યાં જતા ત્યાં ધણું માન પામતા.

અમદાવાદમાં 'સુંદરી સુબોધ' માસિકના તંત્રી રા. રામ-મોહનરાય જયવંતરાય તેમના ખાસ મિત્ર હતા. તેમની સાથે તેઓ સાહિત્ય, સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને લગતો ધણે રસભર્યો પત્રવ્યવહાર ચલાવતા. અમદાવાદના તેમના મિત્રોમાં કવિશ્રી ન્હોનાલાલ દલપત-રામ અને રા. રામમોહનરાય જયવંતરાય એ બેઉ મુખ્ય હતા. બીજા મિત્રોમાં સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજી, ડૉ. હરિપ્રસાદ-વૃજરાય, રા. ઈંદુલાલ કનૈયાલાલ માયિક, રા. હરિપ્રસાદ પીતાંબરદાસ, રા. ડાહ્યાભાઈ લક્ષમણ પટેલ વિગેરે હતા. અમદાવાદમાં જ્યારે જ્યારે તેઓ આવતા ત્યારે ત્યારે 'શુજરાત સાહિત્ય સભા' તરફથી તેમનું વ્યાખ્યાન અચૂક થતું અને તે સાંભળવા પણ ધણા આવતા.

વડોદરામાં મિત્રમંડળ લાખજેરીઓ અને ચરૈતર એજ્યુકેશનલ સોસાયટીવાળા રા. મોતીભાઈ ત્રિસિંહભાઈ અમીન તેમના ખાસ મિત્ર હતા. તેમની સાથે પણ રા. પરીયાર સેવાના કામે વિષેનાં લાંબા પત્ર વ્યવહાર ચલાવતા; વડોદરામાં જ્યારે તેઓ જતા ત્યારે તેઓ મોતી-ભાઈ સાહેબના જ મહેમાન થતા.

મુંબઈના તેમના જુના અને નવા મિત્રોનું પૂછવું જ શું? આ તેમના પ્રિય સ્થાનમાં તેમને અનેક મિત્રો-રોહીઓ-સંબંધીઓ હતા, નરનારાયણની બજાનમંડળીવાળા બક્તગુજ બદવજી મહારાજ, બગવદ્ગીતા પાઠશાળાવાળા શાસ્ત્રીજી નરહરિ વિષ્ણુ ગોડસે, પરદુઃખ-બંજન જાનકીમયા, જેરખાઈયા મોહનદાસજી મહારાજ, માસ્તર બાલુશંકર વિગેરે તેમના ધર્મને લગતી વાતોના સંગી હતા. આમનાં દરેકને તેઓ પૂજ્ય માનતા અને તેમને બહુ માન આપતા.

આ ઉપરાંત મુંબઈમાં શેઠ હરશનદાસ હરનોવિંદ, શેઠ માવજી

ગોવિન્દજી, શેઠ રણછોડ ભવાન લોટવાળા, શેઠ ભવાનીદાસ નારસિંહાસ મોતીવાળા જેવા ઘણા ધનિક સંબંધનો તેમના અનહદ મિત્રો હતા. 'હિંદુસ્તાન'ના સ્વ. તંત્રી રા. રતનલાલ આત્મારામ શાહ, 'વીસમીસદી'ના તંત્રી સ્વ. હાઇમહમદ અલ્લારખીઆ શીવજી, શ્રીયુત મનુ મુખેદર, રા. યુસિંહદાસ બ. વિખાકર, શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જવેરી, રા. રા. મોતીલાલ ત્રીભોવનદાસ દલાલ, રા. કમલલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદી વિગેરે ઘણા સાહિત્યપ્રિય બક્તો પણ તેમના મિત્રો હતા. આ સિવાય સેવાની ભાવનાવાળા શ્રીયુત અમૃતલાલ વિ. દકર, રા. કરશનદાસ જ. ચીતલીઆ તથા ડૉક્ટર દલ્યાણદાસભાઈની સાથે પણ તેમને ગાઢ મૈત્રી હતી. દુઃકામાં રા. પદીયારને સ્વાપ્ન જગત પોતાનું મિત્ર લાગતું અને જગત માત્રને તેઓ ચમત્કૃતિ કુદરતી ગણતા. એમને કેમકે દાનો દુસ્ત્રમ હોય એવી માહિતિ હતી સુધી અમને મળી નથી.

પ્રકરણ ૧૭ મુ-છવટના સ્થિતિ અને મૃત્યુ.

રા. પદીયારના છવન ઉપર વિચાર કરતી કરતા આપણે છવટના ભાગ ઉપર આવી પહોંચ્યા છીએ. જગતમાં જન્મે તે મૃત્યુ નક્કી છે, કોઈ પહેલું કે કોઈ મોડું પણ જ્યાંથી આવ્યા પાછા ગયા વગર પ્રાણી માત્રને ચાલતું નથી. એ એકંદ્રતમાળ પાં પૂર્વથી ચાલતી આવેલી છે; તેમાંથી રા. પદીયાર પણ છૂટી તો ન શકે; પરંતુ તેમનું મૃત્યુ જો ઘોડા વર્ષ લંબાતું હોત તો તેમનાં બધા રહેલાં કામો પૂર્ણ થયાં હોત એમાં સંકા નથી. તેમની પોતાના ગણતરી પણ આટલું જલદીથી પોતાનું મૃત્યુ આવશે તેમ નહોતી.

‘ચોરવાડ ગિરનારા વિદ્યાર્થી છવન’ ને માટે ફંડ એકઠું કરવા તેઓ સં. ૧૯૭૨ માં દેશીન તરફ ગયેલ ત્યારે ત્યાંના કોઈ પ્રસિદ્ધ જ્યોતિષિને તેમણે પોતાનો હાથ બતાવેલ; ત્યારે તેઓએ તેમને કહેલ કે, “તમારી છંદગીના પચાસમા વર્ષની અંદર બહુ જમરો ફેરફાર થશે. કાંતો તમે કોઈ મહત્ત્વ બદલે બનશો અથવા તો તમે બહુ મોટા દેશાવર જશો.” આ સિવાય બીજી પણ ઘણી વાતો તે જ્યોતિષિએ રા. પદીયારને કહેલ. આ વાતો જ્યારે તેઓ પોતાના દોસ્ત મિત્રોને કહેતા ત્યારે તેઓ ખૂબ હસતા અને કહેતા કે, “મને દેશીનના જ્યોતિષિએ આમ કહ્યું છે; પણ એમ તે કંઈ બને ? મહત્ત્વ થવાની વાત તો સ્વપ્નમાં પણ મને આવતી નથી, વળી મેં તો સ્વાસ્થ્ય એ નક્કી કર્યું છે કે બગવાં કપડાં પહેરીને મ્હારે બાવા ન બનવું, પણ બનવું પડે તો ઘોળાં કપડાં પહેરીને બનવું અને તે તો કદાચ હું બની પણ ચૂક્યો છું. મોટે દેશાવર જવાનું કહે છે તેથી કદાચ તે બને ખરું; દારણ કે મ્હારે વિલાયત જવા-અરજી છે. પણ હું જ્યોતિષને માનતો નથી એટલે મને તેમાં ખુદી શકા નથી.” આમ વાત કરી તે વાતને મજાકમાં તેઓ ઉડાવી દેતા.

મુખ્ય સ્થાપીને માટે છોડ્યા પછી ચોરવાડમાં સ્થિર થયેને રા. પદીયાર રહેતા અને ત્યાં બેસી તે ગામની તથા તેની આજુબાજુનાં ગામોની પોતાથી જે સેવા બની શકે તે દવા, પુસ્તકો, લુગડાં, સલાહ, આપણો ધર્મ થી તેઓ કરતા. ઉપરાંત સ્વર્ગનાં પુસ્તકો લખના અને જુદા જુદા નાના નાના લેખો તૈયાર કરતા. આમાંથી પણ પુસ્તક

સ્વ પઢીયારની છેવટની સ્થિતિ

“ મેં જે ભોગવ્યું તે હું કમાયો, જે જ્યાંયુ તે મેં ખોણ અને
 . જે દાન કર્યું તે મ્હારી પાસે છે ”

સ્વ. પઢીયારનો મહાભવ

મળે અને કોઈ જોગ-હોય તો અથવા ચોરવાડમાં એક સાથે ધણે વખત રહેવાથી કંટાળે આવ્યો હોય તો તેઓ એકલા કે દોસ્ત મિત્રોની સાથે મુસાફરીએ નીકળતા અને જે બને તે ઈશ્વરસ્મરણ કરતા. આ એમની હમેશની મુખ્ય કામગીરી એમનાં હેવટનાં વર્ષોમાં હતી.

સં. ૧૯૬૪-૬૫ થી ચોરવાડમાં સ્થાયી વસવાટ કર્યા પછી તેઓએ પોતાની જીંદગીને નિયમીત ગોઠવી હતી; અને તે પ્રમાણે તેમણે પોતાના કુટુંબ તથા ઘરને પણ ગોઠવ્યું હતું. ચોરવાડમાં તેમના દેશન મિત્રો અવાર નવાર આવ્યા કરતા અને ડેટલાકને તો તેઓ આમંત્રણ આપી ખાસ જોવાવતા તેથી પણ તેમને પોતાનું ઘર રીતસર રાખવું પડતું. તેમના નાના ભાઈ ભગવાનલાલ અને તેમનું કુટુંબ નોકરીને અંગે બહારગામ રહેતું હોવાથી પોતાના રહેણું ધરમાં જ તેઓ રહેતા, પણ તેઓ પણ મં. ૧૯૭૨-૭૩ ના અરસામાં ચોરવાડમાં સ્થાયી વસવાટ કરીને રહેવા લાગવાથી એક ધરમાં બેઠેને રહેવું મુશ્કેલ લાગવા લાગ્યું. સ. પદીયારને લાગ્યું કે ભાઈ કુટુંબ-વાળો છે એટલે પિતાના રહેણું ઘર ઉપર તેમનો હક્ક થાય તેથી પોતાનાં અપર માતા જીને સમજાવી તેઓએ પોતાનું રહેણું ધર નાનાભાઈને સ્વાધીન કરી દીધું અને પોતે ભાડાના ધરમાં રહેવા ગયા. આમ થોડાં વર્ષ ચાલ્યા હશે ત્યાં કલકત્તાવાળા શેઠ હરખચંદ્ર ત્રિપાઠીચંદને ગામની બહાર પોતાનો બંગલો બંધાવવાનું કરવાથી સ. પદીયાર ઉપરની અધાગ ભક્તિને લઈ તેમણે તેમને માટે પોતાના બંગલાના કંપાઉન્ડમાં બંગલાથી અલગ પણ ચાર ચોરડાઓ અગાસી સમેત બંધાવી આપ્યા; અને વાસ્તુ થયા પછી એમાં રહેવા જવાનું નક્કી પણ થઈ ગયેલ પણ તે નવા ધરમાં રહેવાનો સ. પદીયારને વખત જ ન આવ્યો ! તેમનો અગર આત્મા દેહ પલટી નવિન દિશા તરફ પ્રયાણ કરી ગયો !

ઈન્દુલ્યુએન્સ આ અરસામાં ચાલતો હતો તેમાં સ. પદીયાર પોતાથી બનતી સેવા ચોરવાડ અને તેનાં આજીવજીવનનાં ગામોની દરી ઈન્દુલ્યુએન્સ નરમ પડતાં તેઓ મુગ્ધ ગયેલ અને ત્યાં થોડા દિવસ રહ્યા હશે ત્યાં તો તેમનું ૧૬૯ કોલેરાના ઉપદ્રવથી મરણ નીપજ્યું. મુગ્ધ જતી વખતે કેમ જણે પોતે હમેશની વિદાય ન

સેના હોય તે પ્રમાણે તેમણે ચોરવાડનાંથી વિદાય લીધી હતી. કેટલાંક વર્ષોથી તેમના કુટુંબમાં કંઈકાંએ દેખાવ દીધો હતો. છેલ્લી વખતે પણ તેઓ કંઈ પ્રમંગ અનેસો તેથી તેઓ ધરથી કંટાળીને સાંતિઅર્થે તથા પુસ્તકોનું પણ કેટલુંક કામ કર્યું તેનો નીકાલ કરવાને માટે મુંઝઈ ગયા. રસ્તામાં જુનાગઢ, અમરેલી વિગેરેમાં પોતાના દોસ્ત મિત્રોને મળી તેઓ અમદાવાદમાં પોતાના મિત્રોને મળવા હત્યા. કવિશ્રી ન્હાનાલાલભાઈ, સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજી, મુન્દરી-સુખેદારના તંત્રી રા. રામમોહનરાય, રા. કંદુલાલભાઈ વિગેરે મિત્રોને મળી તેઓ મુંઝઈ ગયા અને ત્યાં પોતાના પરમમિત્ર શ્રીયુત્તમનું સુખેદારને ત્યાં તેઓ રહેના. થોડા દિવસ થયા હશે એટલામાં તેમના એક પરમમિત્ર બાઈશ્રી પુરુષોત્તમ પાઠકનો નાનો બાળક અને તેમના પત્ની સાંતાકુઝામાં જિભાર પડવાં; તેઓની સારવાર કરવાના ઇરાદાથી તેઓ મુંજઈથી સાંતાકુઝ ગયા અને ત્યાં એક બે દિવસ રોકાયા હશે ત્યાં બાઈશ્રી પાઠકનો નાનો બાળક કોલેરાના ઉપદ્રવથી મુન્દરી ગયો અને તેઓ પોતે પણ જિભાર પડી ગયાં; એટલે તેમનાં કુટુંબીઓએ તેમને મુંજઈ આણ્યા, તે સાથે રા. પડીયાર પણ મુંજઈ આવ્યા. તેઓ બાઈ પાઠકની સારવારમાં દિવસનો ધણો ભાગ કાઢવા લાગ્યા; અને સુવા બેસવાનું તથા ખાવાપીવાનું શ્રીયુત્તમનું સુખેદારને બંધે રાખતા. આ વખતે આવજન કરવામાં અને ખાવા પીવામાં બરાબર કાળજી પોતાથી નહિ રહેવાથી તેમને પણ કોલેરા લાગ્યું પડ્યો.

બાઈશ્રી મનુ સુખેદારને આ વાતની ખબર પડતાં તેમણે પોતાથી બનતી અથાગ મહેનત કરીને તથા મુંજઈના બહુ જ બાણીતા ડૉ. દલાલ, ડૉ. રાવ, તથા ડૉ. હાંસોડીને બોલાવીને તેમની ધણી જ સારવાર કરવા માંડી. ડૉક્ટરોએ તેમને ઈન્કુસન મૂક્યું પણ તેમનું મૃત્યુ આવી લાગેલું એટલે ધણી પ્રગલ્ભ છતાં કોઈ પણ દવા લાગ્યું ન પડી. બે ત્રણ દિવસ તેઓ જિભાર રહ્યા. તેમની જિભારીની વાત સગાં-સાંતિ-મિત્રોમાં ફેલાતાં ધણી બાઈઓ દરેકને તેમની ખબર કાઢવા અને તેમની સેવાનો લાભ હાલવવા આવના અને પોતાથી બનતી તેમની સેવા કરતા. શુદ્ધિ તેમને છેવટ સુધી હતી. તેમને પાણીની ધગસ બહુ લાગતી પણ ડૉક્ટરોએ પાણી આપવા ના પાડેલ તેથી તેમનું મન બહુ દુઃખાયેલું, “ મને બીજી કંઈપણ જરૂર નથી. ફક્ત પાણી આપો, પાણી આપો ” એમ તેઓ દરેકને કહેતા. આખો

દિવસ પાણી વગર તરફડીયા તેમણે મારેવ, આખરે તેમને યોડુ પાણી તેમના એક શિષ્યે મૂત્રે આપેવ, તે પછી યોડા કલાકે એટલે સં ૧૯૭૫ ના અપાઠ પદ્ધિ ૫ ને શુક્રવારે સવારના ૪-૫૫ એ તેમનો અમર આત્મા તેમના નાશવત દેહમાંથી જે સ્વર્ગની કલ્પના તેમણે આધેય તે તરફ વિદાય થયો. આ ખમગ તુર્તજ સર્ગા શાંતિ-મિત્રોમાં દેહાત્તા બધાઓ આવી પહોંચ્યા અને તેમના શમને સ્મશાનભૂમિએ લખ ગયા.

મરવાની પાચ કલાક ઉપર રા. પદીયારે શ્રીયુત મનુ સુએદારને કહ્યું હતું કે, “કદાચ હું મરી જઈશ.” ત્યારે મનુ સુએદારે તેમને કહ્યું કે, “એમ તમે શું બોલો છો! તમને સાડ થઈ જશે, તો પણ તમારે કંઈ મને વાત કહેવી હોય તો કહો.” તેના ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું હતું કે—“મ્હારે કંઈ કહેવાનું નથી. મેં ખૂબ ખાધું છે, પીધું છે, ભોગવ્યું છે અને મ્હારાથી જનનું કર્યું છે. હવે મને કંઈ ખાસ ઇચ્છા કે અતૃપ્તિ નથી. બાકી તો સૈનો પ્રભુ છે.” આ પછી એમની વાચા બંધ થઈ ગઈ હતી.

બાઈશ્રી પુરુષોત્તમ પાડકના પુત્રનો સાંનાકુઝમાં કોલેરાથી દેહાત થતાં તેનો વૈદિક વિધિથી અન્ત્યેષ્ટિ મંસ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. તે જોતા જ રા. પદીયારે હાજર રહેવા પોતાના મિત્રોને એવી જ રીતે અન્ત્યેષ્ટિ સંસ્કાર થવો જોઈએ એમ જણાવ્યું હતું. દુર્ભાગ્યે તે પછી તેઓ બે ત્રણ દિવસમાં જ મૃત્યુ પામ્યા. વૈદિક વિધિથી અન્ત્યેષ્ટિ મંસ્કાર થવો જોઈએ એ તેમના તાજા વિચારો તેમના મિત્રોના ખ્યાલમાં રહી ગયેવ તેથી તેઓએ પણ તેમનો અન્ત્યેષ્ટિ સંસ્કાર પણ વૈદિક વિધિથી કરાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેમણે તેમનું મૃત્યુ થતાં તગ્તજ આર્યસમાજમાં ખમગ આપી અને પોતાની ઇચ્છા જણાવી. એ ઉપરથી સમાજના પડિતશ્રી યેજેન્દ્રદેવ તથા શ્રીયુત પરધુભાઈ મગ્ધાર માટેના સાર્વત્રિક માથે ત્યા ગયા અને તેમણે વૈદિક વિધિથી ધન, ચદન, કપુર તથા હવનની ખીંછ સામગ્રી મળી એક મણ મામગ્રી અને હવન સાથે તેમનો અન્ત્યેષ્ટિ સંસ્કાર કરાવ્યો. રા. પદીયારની આ તેમની છેવટની ક્રિયા વખતે તેમના મુગધમાં રહેના સર્વ હૃદયમિત્રો, સર્ગાઓ તથા શાંતિ-બંધુઓ, હાજર રહ્યા હતા; અને દરેકના મુખ ઉપર ગ્યાનિ છવાઈ રહી

હતી. તો કોઈ બોલતા હતા કે, “હે ઇશ્વર મરનાગના આત્માને શાંતિ આપો” પ્રિય વાચક! આપણે પણ એવું જ કહીશું કે, “હે પ્રભુ! પરીવારના અમર આત્માને અમર શાંતિ આપો.”

૨૧ પરીવારના સ્વર્ગવાસથી તેમના અપર માતા ૭, તેમના નાના બાઈ બગવાનનાન, તેમના બહેન અમૃતબહેન તથા બાઈ છેલ્લે વિગેરે કુટુંબીજનોને તથા તેમના કેટલાકે ઇન્દ્રિય મિત્રો તથા બહેનો વિગેરે સ્વર્ગનોને જુદા લાગી આવ્યું હતું, પણ ઇશ્વરના ધર પાસે માણસનો ઉપાય નથી, એમ સમજી તેઓએ મન વાળ્યું હતું. ૨૧ પરીવારની પાછળ તેમનું પોતાનું કંઈ કુટુંબ નથી તેમના અપર માતા ૭ અને તેમના બહેન શુભાબહેનનો પુત્ર બાઈ છેલ્લે કેન્દ્રેએ એમની સાથે ગેલેતા તેમની એમને ચિંતા હતી, તે તેમના શુભી મિત્ર શ્રીયુત મનસુમદારે પોતે ઉઠાવી લીધી છે.

૨૧ પરીવારના સ્વર્ગવાસથી ચોરવાડ, મુંબઈ, જુનાગઢ, અમદાવાદ, કલકત્તા વિગેરે સ્થળોએ જુદી જુદી સભાઓ દિલગીરી દર્શાવવા માટે મળી હતી તથા જુદા જુદા વર્તમાનપત્રોમાં તેમના મરણની તોષ લેવામાં આવી હતી, જેમાંથી કેટલીક ટુક તોષ આ પુસ્તકના પાછલા ભાગમાં આપવામાં આવેલ છે, એટલે તે અહીં નહિ લેતા સ્વ. પરીવારના અમર આત્માની શાંતિ કમળી આ પ્રમુખ પુરૂ કરીશ.

કરણ ૧૮ મું-શુણ દોષ.

પ્રિય વાચક! સ્વ. પદીયારની જીવનકથા હવે પૂર્ણ થવા આવી છે એમના જીવન ઉપરથી આપણે એમની ઉત્તમ ભાવના, સદ્ વિચારો તથા એમણે કરેલું સદ્ કાર્ય જોઈ શક્યા, પણ એમના શુણ દોષની વિશેષ માહિતિ મેળવી શક્યા નથી. સ્વ. પદીયાર જેવા સાધુ પુરુષના શુણ દોષનું યથારિયત વર્ણન કરવું એ લેખકની શક્તિ બહાનની વાત છે, તે છતાં જીવનકથાની અદર આ વસ્તુ લખારી નહીં જાય, તે અપૂર્ણ ગણાય એમ ધારી આ પ્રદર્શ લખાય છે.

સામાન્ય મનુષ્યોનું જીવન વ્યક્તિ તરીકે અને કુટુંબી તરીકે એવી એજ રીતે પ્રસાર થાય છે અસામાન્ય મનુષ્યોનું જીવન તેથી આગળ વધેલું હોય છે. વ્યક્તિ અને કુટુંબી તરીકેની તેમની ફરજો પુરેપુરી બજાવવા છતાં પણ ધર્મને ખાતર, દેશને ખાતર કે પોતે જે સિદ્ધાંતો માનતા હોય તેને ખાતર અથવા તે પોતાના પ્રિય દામને ખાતર પ્રાણ પાથરવા તેઓ તૈયાર હોય છે, અને આ યોગ્યતા તેમનામાં જેમ વિશેષ તેમ તે વિશેષ પૂજ્ય છે. સ્વ. પદીયાર પણ આની ઉચ્ચ કોટીના જીવ હતા. તેમણે પોતાનું ક્ષેત્ર પોતાના અને પોતાના કુટુંબ ઉપગત સારી રીતે વિસ્તાર્યું હતું અને તેને તેઓ મરણ પર્યંત વળગી રહ્યા હતા.

હવે આપણે એમનું વ્યક્તિગત જીવન તપાસીએ. એમનો સ્વભાવ બચપણમાંથીજ હિંમતી, ટેકીતો, માયાળુ, હૃદય, સત્યનિષ્ઠ અને આગ્રહી હતો; અને તે જેમ જેમ તેમની ઉંમર વધતી ગઈ તેમ તેમ ખીલતો જઈ એક સ્વરૂપ બની ગયો હતો. આ એમનો મિત્ર સ્વભાવ બીજા ઉપર સારી પ્રભા પાડી તેમના મન જીતી લેતો. બચપણમાં જ પદીયાર બહુ તોણની અને ગમતીઆડ હતા, પણ મોટપણમાં તેમના આ શુણો બદલાઈને નમના અને ત્યાગમાં ફેરવાઈ ગયા હતા.

જેવો એમનો સ્વભાવ બાલમનમાંથીજ હતો તેજ પ્રમાણે તેમની રહેણી દરણી પણ તાલી હતી. જીવનના સાધનો જેમ એના તેમ વાતિ ને સુખ વધારે એમ તેઓ મા તા અને તેથીજ તેઓ મ માર્ગનું જીવન પસંદ કરતા મનુષ્યને જીવનને મારે એજ વગરની

ખાસ જરૂર રહે છે; તે એ કે અમ બને વચ. આમાં તે જોટવા મોજશોખ બેળે તેટલું તેને વધારે સહન કરવું પડે છે; આ કેટલાકને સમજાયું હોય છે અને ધણાને સમજાયું નથી હોતું. સ્વ. પદ્મીયા આ વાત સારી રીતે સમજી ગયા હોવાથી આ બે વસ્તુને ઉપયોગ જરૂરજોગોજ તેઓ કરતા એમ કહીએ તો ખોટું નથી. આ એમન સ્વભાવને લીધેજ તેઓ પોતાની પાછલી જીંદગીમાં બંધમુક્ત નહિ પોતાના મનધાર્યુ દામ કરી રાખ્યા હતા. પોતાની જે વખતે જે સ્થિતિ હોય તેમાં આનંદ અને મંતોષ માનવો એ એમનો સ્વભાવજ ઘડાઈ ગયો હતો; અને આથીજ એમણે સંસારના રમડાની, હાથવોળની અને પૈસા કમાવાના ધાંધલની જીંદગી પસંદ ન કરતા સાદી અને ખીન ખરચાળ જીંદગી પસંદ કરી હતી.

સ્વ. પદ્મીયારે જ્યારથી વૈધવના વિષયમાં મન પરોડ્યું ત્યારથીજ તેમણે ખોરાક સાલ્વિક અને પોષ્ટિક ભેગા માંડ્યો હતો; અને તે પશુ પોતાની જરૂરીઆત પુરતોજ. આથી તેઓ પોતાની જીંદગીમાં છેલ્લા પચીસ વર્ષમાં કોઈ વખત ખાસ માંદા પડ્યા ન હતા. મરચાં મસાલાવાળું ખાણું, ચાહ, પાન, સોપારી એમણે હમેશને માટે તજ્યું હતું. ધી, દુધ, ઘઉં, મગ, ચોખા, ગજપણ, ફુટ, લીસો મેવો એ એમની પ્રિય વસ્તુ હતી. ખીચડીને તેઓ 'એનેરી માલ' કહેતા. ખીચડી અને ધી હોય એટલે એમને ખીજી કોઈ પશુ ચીજની જરૂર પડતી નહિ. બાજરીનો રોટલો અને દૂધ મળ્યું એટલે સર્વસ્વ મળ્યું એમ તેઓ માનતા. પકવાન તો એમને જાણ જાવતું, તેથી તેનો ઉપયોગ તો તેઓ જ્યારે ને ત્યારે કર્યા કરતા, આથી એમને માટે એમના ઘરમાં મગજ અને મોનચારનાં દટોદાન બધાં હતાં. એઓ દિવસમાં ઘણે ભાગે એકજ વખત જમતા અને સવાર સાંજ નારતો કરી લેતા, આથી એમને કોઈ કોઈ વખત મુતાફરીમાં અથવા તો ખીજને ત્યાં અડચણ નડતી, તેથી પોતાનો સ્વભાવ જોઈ સારી રીતે સમજતા હોય તેમની સાથેજ તેઓ મુસાફરી કરતા કે તેમને ત્યાંજ મહેમાન ચતા.

વસ્ત્રની બાબતમાં તેઓ વગ્ગાજ સાદા હતા. ધોતીપૃં, પહેરણ અને રૂંગા એ એમનો મુખ્ય ખોરાક હતો. કોટનો ઉપયોગ તો તેઓ બહારગામ જાય ત્યારેજ કરતા. આ વસ્તુઓ તેઓ સ્વેચ્છા બતાવતી વાપરતા. વસ્ત્ર સિવાય પશુ પોતાને ઉપયોગી જરૂરી ચીજો નહોતી તેઓ તેજ લેતા. પગેથી વસ્તુ

ઝોની તેમને બહુ ચીડે હતી, તેથી નાછટકે જ તેનો તેઓ ઉપયોગ કરતા. સ્વદેશી ઓળોને ઉપયોગ કરવા માટે તેમણે ઘણી અઘણી રીતે પોતાના પુસ્તક ‘સાંઝું સ્વર્ગ’ માં લખેલ છે; તેમાં જણાવ્યું છે કે માણસે પોતાનાં હરકોઈ ભોગે ‘સ્વદેશી ધર્મ’ પાળવો જોઈએ અને દેશનું ધન પરદેશ જતું બચાવવું જોઈએ.

૨૧. પદીયાર જેવી રીતે અજ્ઞ અને વજ્ઞની બાબતમાં સાદા હતા તે પ્રમાણે ખીજી પણ દરેક બાબતમાં સાદા હતા. એમની જીતિ મોજશોખ તરફ મુલે દોળેલી નહોતી. જો કે કેટલાકોને પદીયારના સ્વતંત્ર વિચારો અને દાર્થોથી એમ લાગતું કે, ‘પદીયાર મોજશોખી છે’, પણ એવું નહોતું. એમના જીવનનો જેમણે અભ્યાસ કર્યો હોય અને જેઓ એમની સાથે ઘણાં વર્ષો રહ્યા હોય તેઓ જ તેમની જીતિ પારખી શકે. મંજોજીને ખાતર કે કોઈને ખાતર તેઓ પોતાની વાત જરૂર જતી કરતા અને ખીજાનાં ઢળી જતા; તેથી કેટલાકોને એમ થતું કે, ‘પદીયાર પણ ખીજાના જેવા જ છે’, પણ એમ માનનારાઓની તે ખૂલ હતી. એમના જીવનનું ધ્યેય જેમ તેઓ બાપા અને પ્રતિકોમાં સાદા અને સરલ હતા તેમ સાદું અને સરલ હતું.

મં. ૧૯૬૦ થી ચોરવાડમાં સ્થાયી વસવાટ કર્યા પછીની ૨૧. પદીયારની દિનચર્યા પણ ગણવા જેવી છે. તેઓને સહવારમાં વહેલા ઉઠવાની ટેવ હતી, તેથી અંધાઈ હોય ત્યાં તેઓ ફરી જતા. હીને ટુંબજ મોડું સાફ કરી, દીવો સજાગવી, પોતાને જે નવા વિચારો રાતમાં સુઝ્યા હોય તેની નોંધ કરી લેતા અને લખનાર માણસ આવ્યો હોય તેની પાસે પુસ્તકો કે લેખો લખાવતા. આ પ્રમાણે સવારના ૭-૭ા વાગ્યા સુધી ચાલતું. આ પછી તેઓ દાતણ-ચાણી કરી, ગાંડે જ ગય જઈ, બગરમાંથી શાકભાજી કે ફલફલાદિ લઈ આવતું હોય તે લઈ આવી નાહી લેતા. આ પછી તેઓ કોઈ મળવા આવનાર કે દવા લેવા આવનાર સાથે વાતો કરતા કે દવા આપના; અથવા તો પોતાને ક્યાં કોઈને મળવા જવું હોય કે દર્દીને જોવા જવું હોય તો જતા. આ બધું કામ પણ સાકાંતવ દસ વાગ્યાની અંદર આટોપાઈ જતું, વળી પાછું સ્વાધ્યાયનું કામ ચાલતું. પોતાને કંઈ મૌસિક કે પુસ્તક વાચવું હોય તો તે તેઓ વાચતા, જરૂરી કાગળો લખવાના હોય તો તે તેઓ લખાવતા અને આવી રીતે બધું કામ ૨ આટોપી લઈ તેઓ નિગતે જમતા.

મંદિરની બાજુના અંધારા સાંકડા દાદર ઉપરથી ત્યાં ગયો. મં
જેધને છોકરીઓ શરમાઇને આગળ ચાલવા લાગી; તેમાં માર
કુંવારી ખેંચે પશુ હતી, તેને હું નીચે લઈ આવ્યો. તેની નીચે
આવવા મરજી નહોતી, પણ તેણે મને હાં કે ના ન પાડી. તે
મારી સાથે ચાલી આવી. બીજી છોકરીઓને મેં કહ્યું કે, તમે નીચે
ચાલો, ઉપર રહેવાને હજી લાયક નથી; પણ તેઓએ તે ન માન્યું.
પછી નીચે દેવળમાં મારી ખેંચે (પ્લાવી વૃત્તિ) નું લગ્ન થયું. એ
વખતે છ સાત છોકરીઓ (વૃત્તિઓ) ઉપરથી નીચે ઉતરી હતી, પણ
તે પાછી ઉપર ચઢી ગઇ. મારી ખેંચે પશુ લગ્ન થયા છતાં મને
ખગર ન પડે તેમ ઉપર ચઢી ગઇ. મન બ્લકે વૃત્તિઓ ઉપર
રહેવા માગેછે, પણ હું તેને ચોક્કસ જોર વાપરીને નીચે ઉતારી
નાખું છું.

“તા. ૪-૨-૧૯૦૪ સવારે ચાર વાગે મેં એક શેરડીના
ચીચોડો ફરતો જોયો. તેની માથા ઉપર મને બેસવાનું મન થયું. હું
બેઠો, ત્રણ ચાર આંટા ફર્યા; એટલામાં તેનો હાંકનાર આવ્યો તેથી હું
ઉતરી ગયો. વળી, પાછો બેઠો. ને બે ત્રણ આંટા ફેરવી ઉતરી ગયો.
તે હાંકનારનો આવ જાણે એવો હતો કે હજી એ ચીચોડો ચલાવ-
વાની ને રસ પાવાની તમને વાર છે. દુનિયાને રસ પાવા માટે મારે
શાંતિથી તેની માથા ઉપર બેસવું હતું, પણ હું ધણીવાર લા બેસી
શક્યો નહિ.

“તા. ૪-૨-૧૯૦૪ સવારે છ વાગે હું એક ઢોળાવદાડ
રસ્તા ઉપરથી નીચે હત્યો. મારી સાથે મારા સગાઓ પણ
હતા. નીચે ઉતરતા મેં મારી સાથેનાઓ પાસેથી કાંઈ પૈસા
ઉછીના માગ્યા, પણ કોઈની પાસે દોકડો બે દોકડાથી વધારે હતું
નહિ. એક જણ પાસે રૂપિયા હતો, તેના ૧૩૨ દોકડા આપ્યા
તેમાંથી મને ત્રણ દોકડા આપ્યા. એ ત્રણ દોકડામાંથી એક
દોકડાના બેર લઈ મેં એક ગરીબ છોકરીને આપ્યા. એ બેર મારે
મન સાધારણ હતો, પણ તે ગરીબ છોકરીને મન ધણીજ સાચું
હતા. દોકડાના વીમ બેર આપ્યાં. તે બેર સાધારણ કદનાં, દેખાવ-
માં સુદર ને ખાવામાં કેટલાંક બહુમીઠાં તથા ચોડાક ખટમીઠાં
હતા. એ બેર અપાત્રીને હું પાછો ઉપર ચઢ્યો. એ બેરથી
છોકરી બહુ રાજ થઈ પણ મારા મનને તૃપ્તિ ન થઈ. હું કેળું

મળતાં હતાં. તે કેળાં એ છોકરીને અપાવવા મારી મરજી થઈ, પણ તે હું ન અપાવી શક્યો. અરે પ્રભુ! મને આખી જીંદગીમાં માત્ર ત્રણજ દોકડા મળ્યા અને તેમાંથી પણ હું માત્ર એકજ દોકડો ખરચી શક્યો. આવી મારી હાલની સ્થિતિ છે. પ્રભુ! દયા કરે તોજ આગળ વધી શકાય. મારી પાસે વધેલા બે દોકડા મેં જેના હતા તેને પાછા આપ્યા ને હું તો ખાલીજ રહ્યો.

“ઉબનાથ—સં. ૧૯૬૦ જેઠ ખીજ વદી ૫ ને રાત્રી. સમુદ્ર જોયો; તેના કિનારા ઉપર એક બહુજ નાનો ખાડો હતો. એ ખાડો ધણો સાંકડો હતો પણ ઉંડો બહુ હતો ને તેમાં પણ મોટા સમુદ્રમાંથી પાણી આવતું હતું. મોટા સમુદ્રથી તે કાંઈ જુદો ન હતો. એ ખાડામાં મારા સૌ મિત્રો ધ્રુપદા મારતા હતા ને આનંદ પામતા હતા. તેમાં કુદી પડવા મને વિચાર થયો પણ હું કુદી શક્યો નહિ; કારણકે મને એમ લાગ્યું કે આટલા સાંકડા ખાડા માં હું સરખી રીતે પડી શકીશ નહિ ને તરી શકીશ નહિ. જો પડીશ તો બાજુના મોટા પથ્થરો મને વાગી જશે તેથી હું તેમાં પડ્યો નહિ; કારણકે મેં જોયું કે તેમાં પડવાથી મારા એક મિત્રને બહુ વાગી ગયું હતું. ધણા લોકો તેમાંજ નહાતા હતા ને થોડાક જણા મોટા દરિયામાં નહાતા હતા. એ મોટા દરિયામાં કુદી પડવાની મને બહુજ ઇચ્છા થઈ, પણ તેના મોટા મોટા ધોધ ને ઉછાળા જોઈને હું બીડી ગયો. મને લાગ્યું કે જો આમાં પડીશ તો પાછો કિનારે નીકળી શકીશ નહિ એવી બીકથી હું તેમાં પડી શક્યો નહિ અને ખીજાએ જોયો ખાડામાં તથા સમુદ્રમાં પડેલા હતા તેઓની રમત જોતો જોતો હું કિનારે જોડો રવો. એટલે સમુદ્રમાં પડેલાઓ તેમાં હુબડી મારીને રત્ન દહાડીને મને આપવા લાગ્યા. એ રત્નોમાં નાના નાના દાગીનાઓ જુદી જુદી જાતના હતા. તે મેં એક વાસણમાં ભેળા કર્યા અને તે હું મારા મિત્રોને આપવા લાગ્યો. હું મારા એક મિત્રને બે રત્નો આપવા માંગ્યો. મેં બહુ તાણ કરી પણ તેણે એકજ રત્ન મારી પાસેથી લીધું. એ પછી હું જાગૃત થઈ ગયો.

“આ સ્વપ્નાનો સાર મત મતાતરેથી મને તપ્તિ થઈ શકે સેમ નથી ને અબેદ માર્ગમાં પણ એકદમ પડોવી શકાય તેમ નથી.

હિંદુ ધર્મ અને ઇશ્વર ઉપર સ્વ. પદીયારને બારે શ્રદ્ધા હતી. મહાત્મા ગાંધીજી જેમ પોતાને 'વૈષ્ણવ' માનેછે તેમ તેઓ પોતે બ્રાહ્મણ હોવાથી પોતાને 'શૈવ' માનતા. શિવ-મહાદેવ એ એમના આરાધ્ય દેવ હતા. ઇશ્વર અને ધર્મ ઉપર પ્રબળ આસ્થા એમને શિવ પૂજન-શિવનામોચ્ચારથી થઈ હતી. એક વખત એવો હતો કે શિષ્ય શિષ્યની માળા કલાકોના કલાકો બેસીને તેઓ જાગ્રત કરતા. આ માળાઓ એ વખતે તેઓ નિષ્કામથી ભાવથી ન જપતા પણ કોઈ કાર્યસિદ્ધિને અર્થે જપતા, પણ શિષ્યના મંગળમુખ નામોચ્ચારથી અને ગીતામાં અભ્યાસથી એમની એ સકામ ભાવનાઓ મરી ગઈ હતી. જ્યારથી એમણે પોતાની ભાવનાઓ બદલી ત્યારથી એમનો જાપ પણ બદલાઈ શિષ્ય શિષ્યને બદલે ઐ ઐ થયો હતો; પરંતુ આથી એમનો શિવ ઉપરનો ભાવ ઓછો થયો ન હતો. ચોરવાડમાં હોય ત્યારે તેઓ હમેશા એક વખત અચૂક શિવના દર્શન કરતા અને શિવ મંદિરમાં અરધો કલાક કલાક બેસી થયા વગર એમને એન પડતું નહિ. શિવ ઉપરની મમતાને લઈ બીજા દેવો તરફ એમને કદીપણ તિરસ્કાર થયો નથી. વૈષ્ણવોના, રામના, માતાના મંદિરમાં પણ તેઓ વખતો વખત જતા પણ શિવ ઉપર એમને અજબ મમતા હતી. એઓ કહેતા કે, "ઇશ્વર તો નિરંજન નિરાકાર છે, પણ મૂર્તિઓ ને મંદિરો તેમને સમજવાના-એજવવાના સાધનો છે; એમાં શિવમૂર્તિ અને શિવમંદિર એ આજના જમાનામાં સર્વોત્તમ છે કારણકે તેમાં એણે દેવો દાગ છે."

સ્વ. પદીયારને જે પ્રમાણે ઇશ્વર ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા હતી તે પ્રમાણે હિંદુ ધર્મ ઉપર પણ તેઓને બારે આસ્થા હતી. હિંદુ ધર્મની બધી શાખાઓના ધર્મ પુસ્તકોનો તેમણે બારીબારી અભ્યાસ કર્યો હતો. આ સિવાય જૈન ધર્મના, મુસલમાન ધર્મનાં તેમજ ખ્રિસ્તી ધર્મનાં પુસ્તકો પણ તેમણે સારી રીતે જોયાં હતા અને અતે ધર્મનું રહસ્ય તેમણે ગોળી કાઢ્યું હતું કે દરેક ધર્મ એકજ આદર્શ જુદી જુદી રીતે પ્રતિપાદન કરેછે. કોઈ ધર્મ રામ કે કૃષ્ણને માનતો હતો તો કોઈ મહમદ અથવા ઇસુને માનતો હશે, કોઈ ગીતા કે મનુ-સ્મૃતિને માનતો હશે તો કોઈ કુરાને કરીફ અથવા બાઈબલને માનતો હશે, પણ અતે બધાનું કહેવું એવું છે કે, "ઇશ્વર એક છે,

આપણે તેમનાં તનુજે છીએ તેથી તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે તેમને વહાદાર રહી જગ્યામાં રહેવું જોઈએ અને આપણી ફરજને યજ્ઞવવી જોઈએ.” આ વાત તેમણે પોતાનાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકોમાં જુદી જુદી રીતે બાર મુકીને જણાવેલી છે.

આ સિવાય સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય અને કુદરતી નાટક જોવામાં તેમને બારે મોજ પડતી. પોતે સવાર સાંજ કોઈ કોઈ વખત એકલા ફરવા નીકળી પડતા અને ગામની બહાર વગડામાં તથા સમુદ્ર કિનારે ભેખડોમાં ફરી કુદરતી લીલાનું નિરીક્ષણ કરતા. સમુદ્રનાં ઉજળતાં અને ભેખડો ઉપર પહાડાતાં મોજાં જોવાં એમને બહુ ગમતા અને તે અટલે સુધી કે એ જોવાની લહેરમાં મોજાનાં છાંટાઓ આવીને તેમને પલાળતાં હોય તોપણ તેનું તેઓને બાન રહેતું નહિ; અને એ ખ્યાલ આવે તોપણ જોવાના આનંદમાં એકા હોય ત્યાંથી ઉઠવાનું તેમને મન થતું નહિ. જ્યારે સમુદ્ર વિશેષ હેરાન કરે ત્યારેજ તેઓ ખીજ જગ્યા લેતા અથવા રસ્તે પડતા. એઓ દહેતા કે સમુદ્ર જોવાથી મને જલુજ આનંદ થાયછે અને ધણીજ નવા નવા વિચારો જડેછે. આ બધા વિચારો તેમણે પોતાની ડાયરી-બુકો ને નોટબુકોમાં નોંધી રાખ્યા છે. ‘સ્વર્ગના મંદિરા’ વાળું તેમનું પુસ્તક સમુદ્રની લહેરો ને ઉજળતાં મોજાં ઉપરથી તેમણે લખેલ છે. તેમાં તેમણે લખેલું છે કે, “ મને પહેલી લહેર આ વાત ફરી ગઈ કે તું દર્મ કર પણ ફળનો અધિકાર રાખ નહિ, ફળ ઇશ્વરને સોપ; તો ખીજ લહેર એમ કહી ગઈ કે તું સમુદ્રની પેઠે ઉદાર મન ને પેટ વાળો ચા. ત્રીજી લહેરે આવીને મને એમ કહ્યું કે મનુષ્યોમાં તો ધણી શક્તિ રહેલી છે, પણ તેનો સદુપયોગ તો કોઈકજ કરેછે; બાકી બધા દુરુપયોગ કરેછે. જે દૈદર ઘઈ શકે તેવી શક્તિ વાળો હોય તે વધીલ જનેછે અને વધીલ અછ શકે તેવી શક્તિ વાળો હોય તે હમ્મમ જનેછે.” આવી આવી ધણી સુંદર વાતો તેમણે આ પુસ્તકમાં વિચારથી ગુચેલી છે કે જે વાચકાથી આપણને ધણો બોધ મળે અને જીવનમાં ઉમાહ પ્રેરે.

સ્વ. પદીયારને જે પ્રમાણે દમ્બર, ધર્મ તથા કુદરત ઉપર મમતા હતી તે પ્રમાણે પ્રાણી માત્ર ઉપર પણ તેઓને મમતા હતી; તેમા પણ

દીન દુઃખી, રોગી, સ્ત્રીઓ, બાળકો તથા અત્યંત ઉપર તેમની મમતા વિશેષ હતી. સ્તામો કોઈ ખરેખરો દીન, દુઃખી માણસ તેમના દીકરામાં આવે-તો તેમને પોતાથી બનેતું આપ્યા વગર તેઓ રહેતા નહિ. પોતાને ઘેર કોઈ એવો માણસ આવી ચડે તો તેને પછી ખાવાનું ને લુગડાં આપી સંતુષ્ટ કરતા. રોગીને પોતાથી બનતી સલાહ ને દવા એક પાછની આશા વગર તેઓ આપતા. સ્ત્રીઓ માટે તેઓ હદેના કે, “આ જગતમાં સ્ત્રીઓ ન હોત તો તે નબી શકત નહિ; કારણકે તેમની મમતા અને સ્નેહથી પુરુષો નિર્-તસાદ થઈ જતા બને છે. વળી આપણા બધાંની આશા-બાળકો એ તો સ્ત્રીઓ વગર ઉછરી જ ન શકે માટે પુરુષોએ તેમને દરેક પ્રકારે સંતુષ્ટ રાખવી જોઈએ” બાળકોને માટે તેઓ કહેતા કે, “એ આપણી આશાઓલાહ છે. તેમનામાં આપણે જેવા સંસ્કાર પોડ્યું તેવા પડશે. આપણે જો તેમને ઉત્સાહી, શક્તિસંપન્ન અને બળવાળા કર્યું તો તેઓ તેવાં થશે અને જો તેમને નિર્દસાહી અને શક્તિ હિન બનાવ્યું તો તેઓ તેવાં બનશે; માટે જોઈએ તેઓ વિશેષ સાધનસંપન્ન બને તેમ આપણે કરવું જોઈએ.” અત્યંતની બાળતમાં મહાત્મા ગાંધીજીના મત જોઈને એમનો મત હતો. એઓ માનતા કે, “હિંદુ જાતિ જ્યાં સુધી અત્યંતને પોતાનાં સંમાન નહિ ગણે ત્યાં સુધી તેના દરીયા ઉદ્ધાર થવાનો નથી.” પોતે આમ માનતા એટલુંજ તેમને માટે બસ નથી. ‘અત્યંત સ્તોત્ર’ દરેકને એક બંદુ ઉપયોગી પુસ્તક તેમણે આ બાળતને માટે લખ્યું છે. ઉપરાંત ચોર-વાડમાં અથવા બીજે જગ્યાએ જ્યારે તેમને તક મળતી ત્યારે ત્યારે તેઓ અત્યંતના પ્રસંગોમાં આવતા, તેમને સહબોધ આપતા અને તેમનામાં કેળવણી વધે ને જડ સંસ્કારોમાંથી તેઓ છૂટે તે માટે પ્રયત્ન કરતા. આનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો ચોરવાડ અને મુંબઈમાં તેઓએ અત્યંતને લગતું કામ બજાવેલું તે છે. તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા ત્યારે મુંબઈના મેદવાળાએ તેમને માટે સભા બરી દિલ્લીરીનેા ઠરાવ પ્રસારે કર્યો હતો, તે પંજુ આ વાતની સાખીતી આપે છે. આ સિવાય કોળી, રજારી, ખેડૂનો વિગેરે બીજા કોઈવાયેવ પ્રજામાં બળ-વાની અને તેની સ્વેચ્છી દરણી બાલુવાની તથા તેમનાના ઉચ્ચતાં બરવાની તેમને ટેવ હતી, તેથી પંજુ તેઓએ જે કોમોમાં માનીતા થઈ પડ્યા હતા. દુઃખમાં જે કે તેમને સર્વ તરફ સંમાન બાવ હતો.

સ્વ. પદીયારનો સ્વભાવ, મળતાવડો બહુ હતો. કોઈ કે દેવ તો કોઈ દિવસ તેમના દીલમાં ન આવતો; આથી એમને કોઈની સાથે કંઈ કંકાસ થતો નહિ; અને કોઈ એમની સાથે ગમે તે કારણસર કંકાસ કરવા માગે તો એ વાતને તેઓ વાળી ટાળી નાખતા— પોતે ખમી ખાતા. આથી એમને એમના કુટુંબ અને મિત્રો-સંબંધીઓમાં બધાની સાથે બહુ મેળ ખાતો. એમના બાણીતાઓમાં નાનાં બચ્ચાં અને સ્ત્રીઓથી લઈને વૃદ્ધપર્યંત સૌ કોઈ એમને પોતાના સ્વજન માની આદર આપતું.

વળી સ્વ. પદીયારનો મહેનતુ સ્વભાવ બહુ હતો. નવરા બેઠા રહેવું એમને સુદસે ગમતું નહિ. કંઈને કંઈ કામ તેઓ દેખાં કરતા. શરમાં તેઓ પોતાનાં પુસ્તકો હાથે લખતા અને તેની બે ચાર કોપીઓ કરવી હોય તો તે પણ તેઓ કંટાળ્યા વગર કરતા; આથી એમના અક્ષરો બગડી ગયા હતા તે એટલે સુધી કે બાણીતા માણસ વગર બીજા કોઈ એમના અક્ષરો ઉઠેલી શકતા નહિ. દવાઓ બનાવવા માટે બટ્ટીઓ ચકાવી હોય તે ઉપર તપશ્ચર્યા કરવામાં તેમને બહુ આનંદ આવતો અને ધુમાડા કે મહેનતથી કંટાળતા નહિ. આવી રીતે જે વાત લીધી હોય તે પુરી કર્યા વગર એમને એન પડતું નહિ આ ઉપરાંત ગમે તે મુશ્કેલી સામે ઝુમ્મવાનું તેમનામાં ભારે બળ હતું. નોકરી છોડી દીધા પછી પોતાનું શું થશે તેની વાટાપાટમાં તેમણે વખત ન ગુમાવતાં પાછ પણ ન મળે તેવું પોતાનું મન માન્યું-પુસ્તકો, લેખો લખવાનું કામ તેઓએ હાથમાં લીધું હતું અને તેમાં પેસાની, વ્યવસ્થાની, વેચણની એવી ઘણી મુશ્કેલીઓ તેમને નડી હતી; તે છતાં તે દરેક ઉપર તેમણે વિજય મેળવ્યો હતો. આ સિવાય આર્થિક, સંસારિક મુશ્કેલીઓ પણ તેમને ઘણી નડી હતી; તેની સામે પણ તેઓએ ટકર ઝીલી હતી. ઉપરાંત પોતાના મનમાં તેમણે જે આદર્શ નક્કી કરેલ તેને તેઓ આખર સુધી પોતાના હરકોઈ ભોગે વળગી રહ્યા હતા અને એ આદર્શને પહોંચવા માટે જે જે માતનાઓ સહેવી પડે, મુશ્કેળતો મેઠવી પડે, મહેનત કરવી પડે તે તે તેમણે કરી હતી.

આવી રીતે સ્વ. પદીયારે પોતાનું જીવન સાર્યક કર્યું છે. મંરૂતમાં એક બદ્ધમુક્તો મ્લોક છે:—

આત્માર્થ જીવલોકેઽસ્મિન્ કો ન જીવતિ માનવઃ ।

પરં પરોપકારાર્થ યો જીવતિ સ જીવતિ ॥

“ આ લોકમાં પોતાને માટે ક્યો માણસ જીવતો નથી ? બધા જીવે છે; પરંતુ બીજાને માટે-પરોપકારને- અર્થે ન જીવે છે તે જ ખરેખર જીવે છે. ”

જેણે પોતાનું જીવન બીજાને અર્થે વાપર્યું છે તેણે પોતાનું જીવન સાર્યું કર્યું છે. તેની કીર્તિ તેનું મૃત્યુ થવા છતાં પણ તેને જવાડી રાખે છે. સ્વ. પદીયાર પણ આવી ઉત્તમ ઠાકીના જીવ હતા. પોતાનું આખું જીવન પરોપકારને અર્થે તેમણે વાપર્યું હતું. પોતાની બધી શક્તિ તેમણે દેશસેવા અને આત્મસેવામાં ખર્ચી હતી. તેમનાં પુસ્તકો અને લેખો દ્વારા લોકોને ધણું જ્ઞાન તથા બોધ બળેલ છે. વેદ તરીકેના તેમના જીવનથી ધણાંઓએ સાફ આશ્રમ પ્રાપ્ત કર્યું છે. જીમના સાદા અને સરલ જીવનથી તથા અમૃત સમાન તેમની મધુર વાણી અને મિલનસાર સ્વભાવથી તેઓએ પોતાના મિત્રો, સગાં વહાલાં અને બીજા દરેક ઠેકાણે ઉત્સાહ, જીવન અને પ્રેમ પ્રેર્યા છે. આવા ઉત્તમ પુરુષના જીવન ઉપરથી આપણે આપણા જીવનના તાણા વાણા વણીએ તો ધણું કરી શકીએ, હજાર તે શક્તિ આપણને આપે.

પરિશિષ્ટ-૧

સ્વ. અમૃતલાલ મુંદરજી પદીઆર*

લખનાર-

૨૧ માવજી ગોવિંદજી શેઠ

પાનાં પ્રારબ્ધનાં ફેરવું

મહો આવે વિયોગની વાત રે

સ્નેહ ધામ સુના સુનાં રે !

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

ગુજરાત જેને અમૃતલાલ મુંદરજી પદીઆર તરીકે ઓળખે છે તેને અમારૂં સ્નેહી મંડળ ખાવાજી દહીને સંબોધતું. એ ખાવા ને ખીજ એ ખાવી છે. એકને ગુજરાત સસ્તા સાહિત્યના બિખ્યુ અખંડાનંદ તરીકે જાણે છે. ખીજે ખાવો મોહનદાસ કોઈ કોઈ દહોડે ક્યાંક ક્યાંક નજરે ચડે છે, પણ ઘણું ખરું બજન ગાતાં ગાતાં ગુમ થઈ જાય છે. આ ત્રણ ખાવાઓ એકજ તીર્થના યાત્રાળુ છતાં જુદે જુદે માર્ગે મુસાફરી કરતા. ગણપતિ ગમનન જેવા અમારા બિખ્યુ અખંડાનંદ જ્ઞાનમાર્ગના પ્રવાસી; નરસિંહ મહેતાની બજન મંડળી-માથી આતુ સમયમં જાણે બજનની ધુન જગાવવા આવ્યા હોય તેવા ખાવા મોહનદાસને બકિતમાર્ગ સિવાય ખીજે માર્ગજ નથી; અને મહાત્મા ગાંધીની નાનકડી આજીવીય ખાવા પદીઆરજી કર્મમાર્ગ-યાત્રાળુ હતા. પદીઆર મંસારી છતાં સાધુ, મોહનદાસ અર્થારી છતાં સાધુ, અખંડાનંદ સાધુ છતાં સાધુ—ગુજરાતમા આ સમાવાઓની, બાહ્યમિત્રોની નિપુટી પણ વિરલજ હતી. આજે ત્રિપુટા ખંડોત થઈ છે. “સ્વર્ગના ઇન્કારદાર” સ્વર્ગ ગયા છે—જે ગુર્જર મંસારમાં સ્વર્ગના દામ ખાલી છે.

સાહિત્યના ક્ષેત્રમા પદીઆરે શું શું કર્યું તે તો સૌ કોઈ જાણે. મંસારમાં સ્વર્ગ ઉતારવાના પ્રયત્નો કરે એ પુરૂષ મંસારના આદ્યને

* પ્રખ્યાત માસિક ‘લીસમી સતી’ ના આગટ—૧૯૧૯ ના કર્મમાં આવેલો લેખ.

પાત્ર બને એમાં નવાઇ નથી. સ્વર્ગની સડકો બાંધે, સ્વર્ગની સીડીઓ બનાવે, ભૂલા પડેલા વટેમાર્ગીઓને સ્વર્ગની કુંચી સોંપી આપે, સ્વર્ગની છાંદગી જીવવાના આદેશ આપે, સ્વર્ગનાં લજ્જતો માથ મંભળાવે, સ્વર્ગનાં ભોજન જમાડે, જ્યાં વિચરે ત્યાં સ્વર્ગનાં પરિમળ પસરાવે, જ્યાં ખીરાળે ત્યાં સ્વર્ગનો આનંદ છાઇ દે, સ્વર્ગનાં રત્નો તેમજ ખજાના લૂંટવા માટે સૈની સામે ખુલાં મૂકે એ પદીઆર કોને પ્રિય ન હોય? સંસારમાં જન્મીને કોઇને દુઃખ ન દીધું હોય, કડવાં વહેણ કોઇને પણ ન દલાં હોય, કુદરિ પણ દદિ કરી ન હોય—બહુ બાજે આલું જીવન વદનાર પદીઆર સંસારને સ્વર્ગના પાક ધૂંટી ધૂંટીને પકાવે તેમાં કોઇ ધનગર્વિષ્ટ કે જ્ઞાનગર્વિષ્ટ કંટાળો ખાય અથવા બગાડાં ખાવા દેડે તેમાં પદીઆરનો શો દોષ? પદીઆરની નિંદા થઇ છે, પણ એણે કોઇની નિંદા કરી નથી; પદીઆરે અપમાનો મહાનાં સહન કર્યાં કરે, પણ એણે કોઇને કડવો સખ્દ પણ કહ્યો નહિ હોય; પદીઆરે યાતનાઓ મણી સહન કરી હતી, દુઃખ મણું જીરવ્યું હતું, પણ પદીઆરે કોઇને અને કે કમને દુઃખ દીધું હોય એ કોઇના પણ ધ્યાનમાં નથી. આવા પદીઆર માટે સાહિત્યક્ષેત્રમાં કે ખીજે ક્યાં કોઇને પણ વિરોધ હોઈ શકે ?

કોઈ મહાકવિ કે તત્ત્વચિંતક, ઇતિહાસકાર કે નાટ્યકારની પ્રભાવ-શાળી હુદિના ચમત્કાર પદીઆરમાં ન હતા; તેમ કોઇ કળાધર પોતાની કળાના વિકાસથી જગતને સુખ બનાવે તેવી કળા પણ પદીઆરમાં ન હતી; સાહિત્ય મંડળની શોભામાં ટકિ કરે એવા ચુંગાર પણ પદીઆરમાં ન હતા; ગુણુ પ્રકૃતિની દૈવી તથા આમુરી વાસનાઓ વચ્ચે બચાનક સરહદનાં ગરબોની મરતીનો ત્રાસ એમણે કોઇને આપ્યો ન હતો; એમાંનું પદીઆરમાં ચોક્કું હતું; જ્યાં પદીઆરમાં એવું શું હતું કે જેથી સામાન્ય ગુર્જર સમાજના સાથી વધારે પ્રીતિને પાત્ર એ બન્યા હતા? આપણા આધુનિક કાલીદાસ, જીવજીતિ, બાળુમટ તથા મીઠવેની સત્રામાં પદીઆર સામાન્ય રચાન બોગવે; પણ પદીઆર એ સબામ્ન જાય પણ નહિ એ વાત પણ માદ રાખવા જેવી છે. ખરૂં કારણ એ છે કે કાલીદાસ, જીવજીતિ ઇત્યાદિ સાહિત્યમંદિરના દિવાનેખાસમાં ખીરાળનારા હોઈ, દિવાનેખાસના અધિકારીઓ—(intellectual aristocracy)માં જ રસ લૂંટી લૂંટાવી શકે છે. પદીઆર સાહિત્યમંદિરમાં દિવાને ખામ (Commoner)ના બેસનાર હોઈ તમામ આસપને—

રસબોળ કરી શક્યા છે. “પદીઆર હવે તો કંટાળો આપે છે,” “શરી શરીને એની એજ વાતો કહે છે” આતું બેલનારાનાં પોતાનાંજ ઘરમાં બેસાઓ, વૃદ્ધો તેમજ બાળકો હોંસે હોંસે સ્વર્ગની વાનો વાંચે —એ તાલ પણ જોવા જેવો છે? પદીઆરની કળા પદીઆરમાંજ દર્શી. કચ્છ, કાકીઆવાડ, ગુજરાત અને મંસારમાં જ્યાં જ્યાં ગુજરાતીએ વસે છે ત્યાં ત્યાં પદીઆર છે. ગુજરાતમાં સ્કૂલ કે લાયબ્રેરી વાળું એકે ગામ કે શહેર નથી કે જ્યાં પદીઆર નથી. મનુષ્યમતિ ના ઉપરના દસ ટકાની વસ્તી માટે તો હમલાગંધ વિહાનો, માક્ષરો, અને કવિઓ મોજુદ છે; પણ બાકીની નેવું ટકાની વસ્તીના અભિ-સાધાનું પોપણ કરનાર, જે થોડા ધણા દીનગંધુઓ મથન કરે છે તેમની દક્ષામાં પદીઆર છે.

પણ ગુર્જર સાહિત્યમાં પદીઆરનું સ્થાન ગોઠવનારા ગોઠવશે, નક્કી કરનારા નક્કી કરશે, મારે તેની સાથે બહુ નિરુત્ત નથી. મને તેમનું ઇવન વિશેષ પ્રિય છે. ઇવન સાધુત્વના હથીઆર તરીકે હલમતો તેમણે જમ્બરહસ્ત ઉપયોગ કર્યો છે અને તે જગત પાસે પ્રકટ છે; પણ પદીઆર પાસે ખીર્મ સાધનો ધણાં હતાં અને તે બધાં સાધનોના તેમણે અચ્છો ઉપયોગ કર્યો હતો. ચોરવાડના એક સાધારણ સ્થિતિના બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મ લઈ, સામાન્ય ગુજરાતી કેળવણી પામી, મુંબઈ જાવી તેમણે સત્સંગથી પોતાનું ઇવન વિકસાવ્યું; આ એમના ઇવન-વિકાસનો આરંભ. માત્ર ગુજરાતી બાળુનારા—નહિ સંસ્કૃત શરસીના વિદ્વાન કે નહિ ઇંગ્લેન્ડ “ગીલીટ” ચલાવેલા—એવા અનેક ગુજરાતી બંધુઓને પદીઆરનું ઇવન માર્ગદર્શક છે, પ્રોત્સાહક છે. રંકમાં રંક મનુષ્ય પણ “ધારે તો” શુદ્ધિવિકાસને પામે, દેશસેવા, મમાજસેવા અનેક રીતે કરી શકે. પદીઆરે એ પ્રમાણે “ધાર્યું” અને એ ધારણાનાં મીઠાં ફળ ગુજરાતને બોળે છે—કોંઈ લ્યો ઇસ્કા જ ચાલે.

પણ જરા પદીઆરનું ચારિત્ર બળ જોતા જન્મે. શીલ, સતોષ, અકમળવૃત્તિ, કષ્ટ, દયા, દીનતા, નિર્ભયતા, નિરુત્ત, સાગ, સહિ-ષ્ણતા, સ્નેહ અને શાંતિ, આ ગુણોમાંથી દટણી દટણી લઈ પોતાના ઇવનમાં ગોઠવી દે એવી રીતે તેમણે પોતાનું ઇવન વિકસાવ્યું કે જ્યાં ખીજે કોઈ સામાન્ય મનુષ્ય, આ ચારિત્ર્ય વિકાસ વિના, કાપડ મારીટના એનાજ નરીકે પોતાનું ઇવન પૂરું કરત; ત્યાં પદીઆર

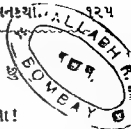
લખમીદામ ખીમજીના મહેતાજીથી આરંભ કરી અનેક દિશામાં વિજયવંત બન્યા. જે જીવનકળા મહાત્મા ગાંધીની છે તેમ કળા "ચોક્કસ દરજ્જે" પદ્મીઆરની હતી. અને શું રસમય જીવન-એ રસનેસ્વાદ ગુજરાતનાં હજારો કુળગૃહોએ ચાખ્યો છે, અને જેણે ચાખ્યો છે તે સદાને માટે ગ્લેમીના રહેવાનાં.

પદ્મીઆર બાળજલચારી હતા. "ચોરીમાં હાત બતાવી," નાસી આવેલા છતાં સંસારીઓનો સંસ્કાર અમૃતમય બતાવવાની અનેક જેડીમુદીઓ પોતાની પાસે રાખતા, અને ગૃહવૈદ્ય જાણતાં અજાણતાં સારી રીતે ચસાવી સંસારમાં સ્વર્ગ રચતા. પણ ખાસ જોવાની વાત એ છે કે શારીરિક, માનસિક, નૈતિક વ્યાધીઓના અચ્છા વૈધ હોઈ તેમણે ધનસંચયની તો જરાએ પરવા કરી નહિ અને એમાંજ એમનું મહત્વ હતું. આખા ભારતવર્ષની અનેક વાર યાત્રા કરી હતી, પણ ધણી વાર બે પૈસાનાં કેળાં પર કે ચાર પૈસાના ચણા પર ગુજરો આવતો. સૂરતની કોંગ્રેસમાં, અમલ્લાહાબાદના મહાન પ્રદર્શનમાં, હરદ્વારના મેળાઓમાં, ગાંધીજીની પરિપક્વતા જોઈને તેમનાં દર્શન કરેલાં. કામ પડે ત્યારે પોતાના બે ચાર યુવકમિત્રો સાથે વોલન્ટીનું અરીગમાં પણ તૈયાર. "બોલે તેવું ચામે તેની વંડું પાડુકા."

જ્ઞાનાલાલ દવિએ "કન્દુ કુમાર" નાટકમાં એકને નેપાળી વોગણ ચીનરી છે. તે કહે છે કે :

મહારે તો નો શુ સ્નેહ છે, સન્તજી'
 પુણ્ય પ્રભુની પ્રતિષ્ઠાએ પ્રતિષ્ઠાએ
 અધર્મનું કે વળણી થાઉ છું,
 સદ્ગુણની કથાએ કથાએ
 શ્રોતા કે પુરાણી હોઈ છું:
 સકળ મંગળ પૂજા વિધાનમાં
 પૂજારી થઈ પૂજ્યભાવ પોણુ છું,
 પ્રભુ અને પુણ્યની ઉપાસક,
 ઘમતાન અને પાપ હિધારક છું
 ત્યાંકે સંધ સ્થાપું છું
 ત્યાંકે પ્રેમજ્વાળા પાઈ છું

કપ્પાંક મલમપટા બાંધું છું,
કપ્પાંક જીવન ને શુદ્ધિ જગાડું છું
અને એમ દેહની અને દેહીની
સેવા સાધું છું, પ્રભુ પ્રેમીઓ!

—જાણે પદીઆરનું જીવન.

પદીઆરની પ્રભુભક્તિ જેવી અચળ હતી તેવી તેમની દેશ-
ભક્તિ પણ દૃઢ હતી. એમની શોધકશુદ્ધિ એમના ઇમેજ જાણનાર
મિત્રો પાસેથી પ્રજ્ઞના મહા પ્રશ્નોની ચર્ચા કરાવી, જોઈએ એટલું
મેળવી લેતી; અને એ જ્ઞાનનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ થતો આપણે જોયો છે.
હજી તો એમના મનોરથ મોટા હતા. દહેરાદુનમાં આસ્થા જમાવી,
સ્વરાજ્યની આરાધનામાં ફલં પુષ્પં તોયં, સમર્પવાનો અભિલાષ
હતો—પણ મનકી મનમે રહ ગઈ! હુરિ ધૃત્ત્યા!!

બાવાજી પદીઆર અને એમના બીજા બે બાવાઓએ ગુજરા-
તમાં ઠેર ઠેર અખાડાઓ જમાવેલા—તેમાંનો સૌથી મોટો અખાડો
રાજકોટમાં નહાનાલાલ કવિને ઘેર જામતો, અને એ અખાડામાં
તાલિમ લેવા આવનાર એ અખાડાની મોજ કદી ભૂલી શકશે નહિ.
પદીઆરના જવાથી આજે એ અખાડો પણ ખંડીત છે! એ
અખાડામાં પણ પદીઆરનું સ્થાન ખાલી છે.

સ્નેહીઓનું રદન સ્વાર્થમય હોય તો તે સ્વાભાવિક છે—ક્ષમ્ય
છે. પદીઆર સ્વર્ગે સિધાવ્યા—મૃત્યુદ્વારે સોને માટે સદાનાં ખુલ્લાં
છે—સોને બેઠું મોડું જવાનું છે—આજ આંસુ ટપકે તો માફ
કરજો. ગીતા ગમે એટલી ઘૂંટી ઘૂંટીને વાચી હોય, વેદાન્ત હૃદયના
ઉડાણમાં વિચાર્યો હોય તો પણ આજે “હું-હે આંસુ નયનો ભીંજે”
તો માફ કરજો. અમને તો વિશ્વાસજ છે કે:—

“ When the mild and just die,
sweet airs breathe

“ The world grows richer,
as if desert stream

“ Should sink away to sparkle
up again

“ Purer, with broader gleam;”

“ Light of Asia.”

પરિચિટ્ટ-૨

સ્વર્ગનાં પુસ્તકાના લેખક

વૈદ્ય અમૃતલાલ મુંદરજી પઢીયાર*

લેખક-૨. વેળીશંકર વહાલજી પઢીયાર

ગુજરાત અને કાઠીઆવાડના વાંચકવર્ગમાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકોનું નામ બાળેજ અજાણ્યું હશે. સ્વર્ગનાં સંખ્યાબંધ પુસ્તકો પૈકી સ્વર્ગનું વિમાન, તુંચી, ખજાનો, રત્નો, સરક, આનંદ, એમાંનું એકાદ પુસ્તક પણ જોણે નહિ જોયું હોય એવાં બહુ જ યોગ્ય જ માણસો હશે. એવાં બહુજ યોગ્ય ગામો હશે કે જ્યાં સ્વર્ગનાં એકાદ બે પુસ્તકો પણ ન હોય.

ગરીબ ગામડીયાઓ અને સ્ત્રીઓ માટે ખાસ લાગણી બરેલી રીતે ધાર્મિક અને સામાજિક વિચારોનું સાહિત્ય ગદ્યમાં લખનાર બાઇથી અમૃતલાલ પઢીયારનો અમર આત્મા સ્થૂલ શરીર છોડીને, તેમણે પોતાના જીવન દરમિયાન ક્યેલાં સ્વર્ગધામ પ્રત્યે આશ્ચર્ય ગણે છે. એ બંધનું જીવન અહીં જોવું આકર્ષક અને આનંદી હતું તેથી વિશેષ ત્યાં રહેશે, એમ ગણી તેમને માટે શોક કરનારાઓએ શાન્તિ ગમવાની છે. એવાઓને માટે તો કબીર સાહેબ કહે છે તેમ,

હમ ન મરી હૈ, મરી હૈ સંસારા;

હમ કો મિલા, જિવાવન હારા.

એટલે કે મનુષ્ય યાને જીવાત્મા પોતે તો મરતોજ નથી. માત્ર સંસારમાં પ્રતિત ઘટું તેનું શરીરજ મરે છે-જુટે છે. માણસ જીના વસ્ત્ર ઉતારી નવાં પહેરવાને પરદામાં જાય છે, તે જેમ તેને માટે લાભ અને આનંદ આપનારું કામ છે, તેવુંજ માણસનું એ દહેવાણું મરણ છે. સાચી સમજણના અભાવેજ મરણ મરણ કરીને માણસો બીલા દરે છે, પરંતુ પ્રલય રીતે તેમનો સંબંધ નહિ રહેવાથી તેમના મિત્રોને અને કુટુંબીઓને શોક થાય એ સ્વાભાવિકજ છે.

* 'દૈનિક દિંદુસ્તાન'ના શુધવાર તારીખ ૨૩મી જુલાઈ સને

૧૯૧૮ ના અંકમાં આપેલો લેખ.

ઉત્તરાવસ્થા માગવા માટે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પસદ કરેલા ગોર-
વાન્વિત સૌરાષ્ટ્રની દક્ષિણે, મહાસાગરની છેલ્લેથી શોભતો અને
ગાજતો જે નાથે નામનો સુદર પ્રદેશ આવેલો છે, તેમાના ચોરવાડ
નામે ગામમા એક ઉચ્ચ વ્રાહ્મણ કુટુંબમા બાઈ અમૃતલાલનો જન્મ
થયો હતો તેમના પિતા રાજ્યની નોકરી કરતા, જે એ સમયે એમના
આખા કુટુંબનો સામાન્ય રહેલો હતો તેમના માતાનું નામ કમ્પુ-
બાઈ હતું એ બલા, લોળા અને રોહાગ માતાના વાતસયનો લાભ
બાઈ અમૃતલાલને ઝાઝો સમય મળી રાખ્યો નહોતો એ ન્હાના
ગામમા એ સમયે ચાર પાંચ ચોપડી ગુજગતી કરતા વધુ બહુવાની
સર્જવડ પણ નહોતી નિશાગમા બહુના ચાર અમૃતલીલની શુદ્ધિ
અભ્યાસક્રમ ઉપરાંત કાંઈક નવુંજ શોધ્યા કરતી એકાદ ચોપાનીયુ
કે એકાદ પુસ્તક, માસ્તરની ગેરહાજરીમા ગમે ત્યાંથી તેઓ શોધી
લેતા અને વાંચી લેતા ધીમે ધીમે તેમના આ શોખને માર્ગ મળવા
માડ્યો. ત્યાંની નિશાગનું ન્હાનું જેવું પુસ્તકાલય એ વખતે બાઈ
અમૃતલાલને મન લાડના પ્રિય મિત્ર મિત્રીમના પુસ્તકાલય જેવું મહાન
હતું એ પુસ્તકાલયમાથી તેમને પુસ્તકો મળવા લાગ્યા અને આગળ
જતા માસ્તર માટેમ તેમને હસ્તક એ કામની સલાહ સોપના વાગ્યા

આ રીતે ગામડાના સામાન્ય ક્રમ પ્રમાણે તેમનો કાગ વ્યતીત
થતો પાંચ-૬ ચોપડીનો અભ્યાસ પુરો થતા આગળ અભ્યાસ કર-
વાનું સાધન રહ્યું નહિ, તેમજ પિતાની આર્થિક સ્થિતિ પણ નગવર
નહતી, એટલે મુશ્કેલી જાણી “ત્યા મ્હોટા મ્હોટા ગેડીમાઓ છે તેમની
મદદથી અભ્યાસ કરી શકીશ” એવી આશામા વાદ પદર વરસની
વયે તેઓ મુનાઈ આવ્યા; તે વખતે માત્ર ૭ રૂપિયા તેમની પાસે
હતા, જે માડ માડ એક મહિનો ચાલ્યા એટલે સમય બાઈ અમૃત-
લાલને પેતાનો અભ્યાસ આગળ વધારવા માટે થીમતોની સહાયની
ખોજમા ખોજો પડ્યો; છતાંએ કંઈ યોગ મળી આવ્યો નહિ આવ્યા
માટે મુશ્કેલી, મહેવા માટે મુશ્કેલી, એ રીતિમા નોકરીએ લાગ્યા
વગર બીજે ઉપાય રહ્યો નહિ ઘણી મહેનતે જુજ પમારની નોકરી
મેળવી, પણ ત્યાંથી માદા પડી પાઠા ઘેરે આવ્યા.

ઘેરે આવ્યા ત્યારે તેમને વામનના શોખ ઉપરાંત લેખન વ્યવસાયનું
વ્યસન પણ લાગી ચૂક્યું હતું અને- અડચણો અને આશ્ચર્યોગો

વચ્ચે તેઓ હિસાહભેર લીડીઓ લખ્યા કરતા. કાગળ ચાહાનુ ઠકાણું નહિ, તેમજ બેસવાનું પણ કેદાણું નહિ; તેવા સંયોગોમાં કેાઇ ઝાડ તમે જાળીને એકાન્તમાં તેઓ પોતાના ઉભરા ખાલી કરતા-લખતા. શરીર મુધરતાં તેમણે સંસાર મુધારાના બાવવાળું એક પુસ્તક લખ્યું જે આગળ જતાં “આર્ય વિધવા-ભાગ-૧ લો”ના નામથી છપાયું. એ પુસ્તક લખ્યું ત્યારે તેમનું વય વીસ વર્ષની અંદર હતું.

એ પુસ્તક છપાવવા વિગેરે આશયી તેઓ મુંબાઇ ગયા. ત્યાં ધણા અનુભવો મળ્યા પછી એ પુસ્તક છપાયું. એ પુસ્તકના આસોચનત્વી ધણાખરા અધિપતિઓએ તો તસ્તી લીધી નહિ; એક અધિપતિને ખાસ અરજ કરતા તેમણે પોતાના અભિપ્રાયને અંતે લખ્યું હતું કે, “અમૃતલાલ નામનો અગળો છોકરો મત માણસ આવું વિહતા બરેલું કિંમતી પુસ્તક લખે એ વાત અમે માની શકતા નથી.” ઉછળતા હૃદયના હિસાહી લેખકની એ સમયે આવી કહર થઈ! આવા ધણા અનુભવો તેમને શ્લેષક-શુવનમાં મળતા આત્યા; છતાં તેમણે પ્રયત્ન જારી રાખ્યો. મુંબઇ સમાચાર તથા જીજ્ઞ પત્રોમાં અવાર-નવાર તેઓ લખવા લાગ્યા. જીમસેન નામના અઠવાલિકામાં તેમની “કાઠીઆવાડી તોપ” નામની વિલક્ષણ વાર્તા આવવા લાગી. શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજીને ત્યાં રહેવાને યોગ બાઈ અમૃતલાલને આ સમય દરમ્યાન મળી ગયો હતો અને તેમના કુટુંબમાં બાઈ અમૃતલાલને માટે સારો આદ્ય બંધાયો હતો. શેઠજી તેમની પામેથી ન્યુસ વંચાવવા વગેરેનું કાર્ય લેતા કે જે બાઈ અમૃતલાલને પ્રિય જ હતું. એ સમયે શેઠ લક્ષ્મીદાસ ખીમજી મુંબઈની જાહેર પ્રવૃત્તિના પોપક હોધ ધણા આગળ પડતા નામીયા મૃદરથ ગણાતા. તેઓ થીમંત હતા. અને સ્વભાવે મુંબઈના રોડીયાજી હતા, છતાં બાઈ અમૃતલાલ ઉપર સારી મમતા રાખતા. આગળ જતાં પુસ્તકો છપાવવામાં તેમણે તથા તેમના પુત્રોએ તેમને પ્રમંગોપાન સહાય આપ્યા કરી હતી. ત્યાર પછી કમે કમે સ્વર્ગનાં પુસ્તકો ખુદાર પડવા લાગ્યાં. ઉછીના પૈસા લઇને તેઓ તે છપાવતા તથા વેચાણુ ધાય તેમ જારી રેતા હતા.

બાઈ અમૃતલાલના કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ વિશે ઉપર દેવેવાયું છે જ; છતાં તેના બરણુ-પોપણુના લોભને ખાતર જ તેમણે કેાઇ

નોકરી સ્વીકારી ન હતી. શેઠ લક્ષ્મીદાસને ત્યાં રહેતા તો પણ પોતાના ટેસ્ટને મળતું કામ અને નિભાવ એ જન્ને સાથે સધાતું તેથી જ ટકેલું રહ્યું. બાકી મુંઝવણમાં એવા દિવસો પણ તેમણે ગાળ્યા હતા કે જ્યારે ગજવામાં એક પૈસો ઘેરે કાઠે લખવા માટેનો પણ ન હોય. શું ખાતું છે કે ક્યાં ખાતું છે અને ક્યાં સુવાતું મળશે, તેની ગણના ન હોય; તેને વખતે પણ મરીમનલાઈન્સ પાસેના ચોપાડીના શાન્ત-ભાગવાળા સમુદ્ર કિનારે પથરપર દલાડોના દલાડે વિચાર-લેખન-વ્યવસાયમાં તેઓ બેસી રહેતા.

મુંઝવણમાં કોઈ પણ નવા આવનાર વિદ્વાનને કે સાધુ-સંતને મળ્યા વગર તેઓ રહેતા નહિ. તેમનો એ શોખ અજબ જેવો છેવટ સુધી ટક્યો હતો. નવી નવી વાતો સાંભળવી એ તેમની ખાસ ટેવ હતી. અંગ્રેજીથી અનભિજ્ઞ છતાં તે ભાષા જાણનાર ઘણા મિત્રો તેમણે મેળવી લીધા હતા. દરેક નવી વાતો જાણવા-સાંભળવા તેઓ આતુર રહેતા.

બાઈ અમૃતલાલનો વિવાહ-સંબંધ ચોરવાડની નજીકના એક ગામડામાં બાંળપણથીજ થયેલો હતો; પરંતુ વિવાહને લગતી એવી ભાવનાઓ તેમના મનમાં બંધાઈ ગઈ હતી કે જેથી કરીને લગ્નનો સમય નક્કી થવા લાગતાં જ તેઓ ઘેરથી નીકળી કાશી તરફ ચાલ્યા ગયા અને છેવટે વિવાહ ફેલ થયો. પાછળથી પણ તેમનાં કુટુંબીઓએ લગ્ન કરાવવા ઘણી ચેરવી કરી, પણ તેમણે એ વાત સ્વીકારી નહિ, અને છેવટ સુધી તેઓ કુંવારાજ રહ્યા હતા. આમ છતાં તેઓ સ્ત્રીઓને લગતાં પુસ્તકો સ્વર્ગની મુંઝરીઓ અને સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ લખી શક્યા તે તેમને સ્ત્રીઓના અભ્યાસનો જે ખાસ શોખ હતો તેને લીધે જ બની શક્યું હતું.

વૈદ્યક વિષયનો તેમનો શોખ, મુંઝવણમાં જિભાર પણ પછી વધ્યો હતો અને નવું જાણવાની જિજ્ઞાસા તથા ઘણા વિદ્વાનો અને સાધુ-સંતોના મદવાસને લાંબને એ વિષયમાં તેમણે સાફ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. તેઓ સાદા, રહેલા અને સચોટ એવા અનેક ઉપાયો જાણતા હતા. જે કોઈ પુછે તેને કોઈ પણ રાખ રખાવટ વિના આ ઉપાયો બનાવી દેતા હતા અને પાછા પક્ષ લેવાની આશા રાખતા નહિ. એ મુંબઈ કંઈ આવક થતી તે પણ દવાઓ બનાવી ગરીબોને મફત આપવામાં જ ખર્ચો નાખતા. આવી નિઃસ્વાર્થપણવળતા અને આવડતને લીધે તેમને યશ પણ ફીક મળતો.

ચાંદોદ પાસેના મંગનાચતીર્થમાં મહાત્મા બ્રહ્માનંદજી કે જેઓ ૧૫૦ વર્ષ ઉપરાંતની ઉંમરે હતા તેમની પાસે, અને ઉતરાખંડ નિવાસી પરમહંસ પરમાનંદદાસજી પાસે તેમણે વૈદિક વિધેનો અભ્યસ કર્યો હતો. તેઓ વર્તમાન અંગ્રેજી પદ્ધતિ વિષે પણ જ્ઞાણીના રહેતા; છતાં તેમનો વિશ્વાસ આર્યવૈદિકપર વધારે હતો. વનસ્પતિઓનો તેમને બારે શોખ હતો.

બાઈ અમૃતલાલને પ્રવાસનો પણ ધણો શોખ હતો. પ્રસંગો-પાત ગુજરાત-કાઠીઆવાડનાં દરેક મુખ્ય સહેરામાં તેમજ હિંદુસ્તાનના અન્ય ભાગોમાં તેમણે પ્રવાસ કર્યો હતો. ભારતવર્ષનાં પ્રત્યેક તીર્થો અને અનેક પહાડોની મુસાફરી તેમણે કરી હતી. અંધે વર્ષ કાશ્મીર અને રંગુન તરફ પણ તેઓ ફરી આવ્યા હતા; નજીકના સમયમાં કેટલાક અંગ્રેજી બહેલા ગૃહસ્થ મિત્રો સાથે કદાચ વિશાલ પથ જનાર હતા. તેઓ જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં ધાર્મિક લથા સામાજિક વિષયોપર તેમનાં વ્યાખ્યાન ચર્ચા અને લોકોને તે બહુ જ ગમતાં.

મુખ્યમાં પંદરેક વર્ષ તેઓ રજા તે દરમિયાન સ્વર્ગનાં દશ-બાર પુસ્તકો બહાર પડ્યાં, અને ઘણા લેખો તથા વ્યાખ્યાનો પણ થયાં. ત્યાર પછી એટલે સંવત્ ૧૯૬૩ માં મુખ્યમાં સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીનો તેમને મેળાપ થયો. લોકશિક્ષણના એક ઉત્તમ ઉપાય તરિકે સ્વામીજી ઉત્તમ વાંચન સસ્તા મૂલ્યે ફેલાવવા કચ્છતા હતા. પરીયાર પણ એજ મતના હોઈ પોતાના એક સ્વર્ગમાં લખી ચુક્યા પણ હતા કે, “મહારાં પુસ્તકો તો મરત મળવાં જોઈએ, પરંતુ મરોગના અભાવે ઉપાય નથી.” આ પ્રમાણે બંને એક વિચાર-વાળાએ તો મંગોગ ચર્ચાં તેણે મિત્રતાનું રૂપ ધારણ કર્યું હતું. એક ગૃહસ્થે એકવાર સન્ના માહિત્યના પુસ્તકો પાછળ પૈસા રાકવાની હા પાડેલી; પરંતુ પાછળથી તે ગૃહસ્થ ફરી ગયા, ત્યારે પરીયારે પોતાનાં પુસ્તકો ગીરવી મુઠી કેટલીક રકમ પુરી પાડવા તત્પરતા બતાવી હતી. સ્વામીજીએ એવી રીતની સમવડ મેળવવાનું પસંદ કર્યું નહિ, પરંતુ ત્યારથી તેમની મિત્રતા વધારે ઘાડી જતી હતી, અને સ્વામીજીએ પોતાના ધામને સાર્વજનિકરૂપ આપવા માટે તેમને સસ્તાસાહિત્ય-ખાનામાં સભ્ય નીમ્યા હતા.

આર્યિક અગવડને તીર્થ પાછળથી અમૃતલાલભાઈ ચેરવા:

રહેવા ગયા. ચોરવાડના બાર વર્ષના નિવાસ દરમ્યાન એ ગામના ઉજળતા યુવકોને જે પ્રેતસાહન મળ્યું છે અને ગામને જે ઉન્નતિ પ્રાપ્ત થઈ છે તેમાં બાઈ અમૃતલાલનો હાથ કેટલો મોટો છે તે તો ત્યાંના બાઈઓ જ જાણે છે. તથા હજારની વસ્તીવાળા, એક દેશી રજવાડામાં આવેલ એ ગામમાં જે કાર્ય થયું છે ને થાય છે તે એ બાઈનો જ પ્રતાપ છે. એ ગામ હમ્મેશને માટે તેનું ઝાણી છે, અને એવા પુરૂષની જન્મભૂમિ હોવાથી ગૌરવાન્વિત છે.

ચોરવાડમાં તેઓ જે કે સ્થાયી રીતે રહેવા ગયા હતા; છતાં પ્રવાસના શોખને લીધે, તથા વ્યાખ્યાનો અને લેખન વ્યવસાયના શોખને લીધે, તેમજ વિદ્યાના અને સાધુઓના સંગના ખીસ પરિચયના ભૂખ્યા હોવાને લીધે તેઓ વર્ષમાં છ મહિના અહારજ દુર્ગા કરતા, ઠવિ ન્હાનાલાલનું રાજકોટનું ઘર તે જાણે પોતાનું જ ઘર હોય એમ તેઓ માનતા. રા. મણિસંકર રતનજી બટ્ટ, પંડિત લાલન અને ખીજ અનેક પ્રસિદ્ધ અપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો સાથે તેમને મૈત્રી હતી. તેમના અનેક મિત્રો, અનેક દિશામાં હતા. મુખર્મિના હાલના જાણીતા અર્થશાસ્ત્રી સાહસી શહેરી અને બાહોણ બેરીસ્ટર કે જેમના બગલામાં અમૃતલાલભાઈનું અવસાન થયું, તેઓ પોતાની વિદ્યાર્થી અવસ્થાથીજ અમૃતલાલભાઈના સંગી હતા અને તેમની પાસેથી અનેક પ્રકારના નવા નવા વિચારો સાંભળવાનો આનંદ લેતા.

તેમના લખાણોમાં ધાર્મિક દ્રષ્ટિનિન્દુને મુખ્ય રાખી તામાજિક સુધારણા ઉપર ખાસ ભાર મુકવામાં આવ્યો છે, અને તેને લીધે એમના પુસ્તકો પણજ ઉપકારક થઈ પડ્યા છે. નાદી અને સરવ બાપા તો જાણે કે પદીયારનાજ આપની હતી. ગમે તેવા ગામડીયાને પણ સમજાય એવી બાપા અને ગ્રીક્ષીમા ગુજરાતને પુસ્તકોનો જે વાગસો તેઓ આપતા ગયા છે ને માટે આપુ ગુજરાત બાઈ પદીયારનું ઝાણી છે. એ પુસ્તકોને તેમજ તેમના ખીજ તૈયાર ઉપયોગી લેખોનો પ્રચાર ગુજરાતમાં વધુ થાય અને જરૂરી સ્થે તેને માટે તેમના એક મિત્ર સદગૃહસ્થે અમુક રકમ ફેળવી આપવા ઠહેલું હતું, અને તેની ગોઠવણની તબક્કાઓમાં તેઓ હતા. તેમના ગૃહસ્થ મિત્રોએ તેમના પોતાના નિર્વાહ માટે અમુક રકમ બેગી દરીને તેનું વ્યાજ તેમને આપવાની ગોઠવણ કરી હતી.

તેમજ એક ગૃહસ્થે પોતાના કૃપાકૃન્ડમાં તેમને માટે ચોરવાડમાં એક મકાન પણ બનાવી આપ્યું હતું; પરંતુ એ મકાનમાં તેઓ જઈ વસે તે પહેલાંજ તેઓ સ્વર્ગમાં જઈ વળ્યા છે, તેટલો આશા છે કે તેમના મિત્રો, તેમના નિરાધાર માતા ને વિધવા બહેનને અને તેમના બચ્ચાળ શંક સ્વભાવના ભાઈને માટે બનતું દરજેન અને તેમનાં પુત્રોદો જારી ગૃહેવાની પણ કોઈ ગોઠવણ વિચારજેન.

પરિશિષ્ટ-૩

સ્વર્ગસ્થ સાંસર શ્રી અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીઆર^x

લેખક.—૨. રામમોહનરાય જશવંતરાય

બાઈ પઢીઆરનો દેશને સ-દેશ :

“ સંસારમાં સ્વર્ગ કેમ મળે ? ”+ પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં ઘણામાં ઘણાં કામો કરવાં, તેનું નામ કર્મયોગ છે; અને એ કામો પ્રભુને સાથે રાખીને કરવાં એટલે કે ઉત્તમમાં ઉત્તમ. હેતુથી બ્રહ્માર્પણ કરીને કરવાં, તેનું નામ ભક્તિયોગ છે. આ બંને યોગની ઐક્યતાનું નામ દર્શવ્ય છે. એ દર્શવ્યને બ્રાહ્મભાવ અને દેશમેવામાં વાપરવાથી “ સંસારમાં સ્વર્ગ ” મેળવી શકાય છે. હાવના જમાનાનો, વર્તમાન દાગનો તે મુખ્ય ધર્મ છે. એ ધર્મ પાળવાથી, ઈશ્વરકૃપાથી, હું “ સંસારમાં સ્વર્ગ ” અનુભવું છું અને માગી બાંધુઓ (તેમજ બહેનો) એવીજ રીતે બ્રાહ્મભાવ અને દેશ મેવાની ભક્તિથી પોતાના દામદાને વચ્ચેથી. જ “ સંસારમાં સ્વર્ગ ” મેળવવા બ્રાહ્મશાળી થાય, એમ પ્રભુપ્રાર્થના કરૂં છું.”

“ સંસારમાં સ્વર્ગ ”

લોકપ્રિય ‘ સ્વર્ગનાં પુત્રકો ’ ના મંદારી લેખક સ્વર્ગસ્થ બાઈ અમૃતલાલ પઢીઆરના નામથી ગૂજરાતી પ્રજામાં કાણ અભાવ્યુ છે ? સુંદર, મોહક, રસભરી, ગદ્ય વાણીમાં ધર્મ, ભક્તિ, જ્ઞાન, યોગ અને દર્મમાર્ગના જેવા ગદ્ય વિષયો એમણે ધણા સુગમ બનાવ્યા છે. પુરાણ પુત્રકોમાંથી ઉપયોગી વિચારોના દોહનરૂપ તથા નવીન વિદ્યા-વિજ્ઞાનના મન્યનરૂપ પ્રેરણાઓથી ભરપૂર, એ લાઘવે જે

x ‘ સુંદરી મુખોધ’ના જન્યુઆરી ૧૯૨૧ ના અંક (પરીવાર આદ્ય અંક) માં આવેલો લેખ.

+ દરેક સાગ માણસોની ઇચ્છા “ સ્વર્ગ ” મેળવવાની હોય છે અને “ સ્વર્ગ ” એટલે મહાત્માઓ દ્વારા રાખે તેનું ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ નિવનનું સુખ, “ સ્વર્ગ ” એટલે અંતરાત્માને નૃપિ થાય તેવી ગિયતિમાં રહેતું ને, અને “ સ્વર્ગ ” એટલે પ્રભુમય હૃદય તથા પ્રભુ પોતે; આવો માગ “ સ્વર્ગ ” સમજીને અર્થ છે. “ સ્વર્ગનાં રત્નો ”

મનોહર અને ઉત્કર્ષક ગ્રન્થમાળા માતૃભાષાને ચરણે ભેટ આપી છે, તે એમનો ઉપકાર આપણા ઉપર ઠાંઈ નવો તેવો નથી. “સંસારમાં સ્વર્ગ,” “શ્રીઓતું સ્વર્ગ,” “સાચું સ્વર્ગ,” “સ્વર્ગની સુન્દરીઓ”—એવાં એવાં આકર્ષક નામ વર્ણનાં અને યજ્ઞાનામા-સ્તવ્યાગુણાના પ્રમાણે ગુણુ ધારણ કરતાં—હંચી કદપના, રસીક યૌલિ અને ઉપયોગી વિષયોથી ઉભરાતાં—પંદર વીસ પુસ્તકો લખીને બાઈ પડીયારે આપણી ભાષામાં એવા ઉત્તમ પ્રકારનું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કર્યું છે, જે ધણા લાંબા દાળ સુધી નિઃસંશય લોકપ્રિય અને લોકપ્રેરક રહેશે.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર શ્રી અમૃતલાલ સુંદરજી પડીયારનો જન્મ કાઠિયાવાડની દક્ષિણે દરિયા કિનારે આવેલા ચૌરવાડ ગામમાં સંવત ૧૯૨૬ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૨ ના દિવસે થયો હતો. શાંતિએ તેઓ ગિરનારા બ્રાહ્મણ હતા. જન્મ પછી દશેક વર્ષે તેમનાં માતૃશ્રી સૌ. હસ્તુરભાઈનું મરણ થવાથી, તેમના પિતાએ શરીયા લગ્ન કરેલું. તે માતાને તેઓ “જી”—હદીને બોલાવતા, તેઓ હયાત છે. બાઈ અમૃતલાલનો તેમની સાથેનો મંમન્થ અવસાન પર્વનત થયો સારો રહ્યો હતો. સુંદરજીભાઈનું મૃત્યુ સંવત ૧૯૫૪ માં થયું હતું.

બાઈ પડીયારે* પોતાનો અભ્યાસ લાંડુરી ગામમાં શરૂ કર્યો અને ચૌરવાડની નિશાળમાં ગૂજરાતી હટ્ટુ ધોરણુ તેમણે પૂર્ણ કર્યું. શાળાનો અભ્યાસક્રમ અહીં સંપૂર્ણ થયો એમ તેમણે માન્યું, પણ એ પછી એમનું વિવિધ વિષયોનું વાંચન વિશાળ અને નિયમિત હતું અને પુસ્તકો તથા પત્રો વાંચવાનો એમને જનરો શોખ હતો, એટલે ધીમે ધીમે એમનું જ્ઞાન વધતુંજ ચાલ્યું. આ સમયમાં પિતા તરફથી એમની સગાઈ (વિવાહ) કરવામાં આવી હતી, પરંતુ એમ હહેવાય છે કે તેની “સાઠાં” ની રીતે ગાઠવણ થયેલી

* બાઈ પડીયારના જીવનની સંક્ષિપ્ત નોંધ રા. મ. જીવણલાલ કરસનજી ઠાકરે સુંદરી સુબોધ (૧૯૧૯ ના જૂનાઈ-ઓગસ્ટના અંક) માં આપી છે. હાલમાં જો બાઈ આ સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરનું વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર લખે છે એમ સામ્રણ્ય છે. ચાર પાયાવર્ષ ઉપર બાઈ અમૃતલાલ અમદાવાદ આવેલા, ત્યારે તેમણે પોતાની જાંઠંગી લગતી કેટલીક હજીકત ખંદને કહી હતી, તે પ્રસંગે દેશી હુંડી નોંધ ઉપરથી આ જીવનરેખા લખવામાં આવી છે. રા. જ.

હોવાથી પોતાને તે અનુકૂળ નહિ લાગવાથી તેઓ કાશી જતા રહ્યા અને પત્ર લખીને સગાંધના સંબંધ તોડી નખાવ્યો. યોડા વખત પછી પિતાનું અવસાન થતાં તેઓ ઘેર પાછા આવ્યા. યોડા માસ શાળામાં શિક્ષકની નોકરી તથા જૂનાગઢ રાજ્યના વહીવટી ખાતામાં ઉગેદવારી અને કારકુની નેમણે કરી હતી. આ પછી તેઓ મુંબઈ ગયા; જ્યાં દાપડિયાની દુકાને યોડા વખત કામ કર્યા પછી, શેઠ દક્ષીણદાસ ખીમજીને ઘેર તથા લેખની મીલમાં નવેક વર્ષ નોકરી કરી. 'સાર પછીનું' પોતાનું સંબંધ જીવન એ સાધુ પુરૂષે વાંચન-લેખન-વ્યાખ્યાન તથા પ્રવાસ-યાત્રા-સત્સંગમાં ગાળ્યું હતું.

વૈદ્યકમાં પણ બાઈ પદીયાર ધણા પ્રવિણ હતા. વર્નરપતિના જ પ્રયોગો ઉપર તેઓ આધાર રાખતા અને નવા નવા પ્રયોગોની અજ-માયશમાં બહુ રસ લેતા. એમણે ઇ. સ. ૧૮૯૮માં નોકરી હમ્મેશને માટે છોડી, સારથી પરમહંસ પરમાનન્દજી નામના ધંજાખી ઉદાસી પુન્યના સાધુ પાસે વૈદ્યકનો અભ્યાસ તેમણે કરવા માંડ્યો હતો અને ધીમે ધીમે તેમાં તેઓ બહુ આગળ વધ્યા હતા.

બાઈ પદીયારે ચારે ધામની યાત્રા કરી હતી. તેઓ ગંગોત્રી પણ ગયા હતા. જગન્નાથજી એ વખત ગયા હતા. કાશી તથા અ-શોકામાદ પાંચ છ વાર. મુંબાઈમાં નરનારાયણના મંદિરના શ્રી જાદવજી મહારાજ તથા લેખની મંડળ સાથે એમને ઘણો લાભો-લગભગ પચીસેક વર્ષનો સંબંધ હતો. નર્મદા દિનારે આવેલ ગંગ-નામના દેવાસયવાળા સ્વર્ગરથ મહાત્મા શ્રી બ્રહ્માનન્દજી મહારાજ તથા માલસરવાળા સ્વર્ગરથ મહાત્મા શ્રી માધવદાસજી મહારાજ-ની પામે તેઓ કેટલોક વખત રહ્યા હતા અને તે પછી પણ વખતો વખત જતા. વક્ત્રમકુળના ચેષ્ટુવ આચાર્યોમાં સ્વ. શ્રીમાન દેવદ્રી-નન્દનાચાર્યજી મહારાજ એમના ઉપર સારી મમતા રાખતા અને આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન અને સમર્થ વક્તા શ્રી નિલાનન્દજીની સાથે તો એમને ધણા લાંબા સમયથી પરિચય હતો. બંગાળના નણીતા મહાત્માજી શ્રી હરનાથ પાગલને પણ બાઈ પદીયાર એક વખત મળેલા તથા લેખના વિચારેનું વિસ્તારથી આલેખન કરીને તે ગૂજરાતી પત્ર દ્વારા ગૂજરાતી પ્રજાના દિનાર્થે લેખણે પ્રકટ કર્યું હતું. સ્વર્ગરથ સ્વામી શ્રી વિવેકાનન્દજીને પણ તેઓ બેઠૂરના માંમ

એકવાર મળ્યા હતા. મહામા શ્રી ગાંધીજી પાસે તે કદિ કદિ જતા અને ઘોવપુરમાં કવિકુળમણિ શ્રી રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરને મળવા તથા શાન્તિનિકેતન જોવા તેઓ મહાત્માજીની સાથે જ ગયા હતા. આ પ્રસંગે હરદાસની “ગુરુકુળ” સંસ્થા જોવાનો તથા તેના પ્રધાનાચાર્ય મહાત્માશ્રી અદ્વાનન્દજી (મુન્શીગમજી) ના મેળાપનો પણ લાભ તેઓએ લીધો હતો.

બાઈ અમૃતલાલના સમાગમમા આવેલ મનુષ્યોની સંખ્યા જોવા બધાએ તો તે ઘણી મોટી થાય; અને તેમાં ઘણા વિદ્વાનો, શ્રીમન્તો તથા સાધુજનોનો પણ સમાવેશ થાય છે. એક રીતે એમ કહી શકાય કે એ પોતે “અનંતસત્” (જેને કોઈપણ દુશ્મન નહિ એવા) હતા તથા તેઓ જ્યાં જતા ત્યાં એમના સત્સંગનો સુવાસ ચોતરફ પસરી રહેતો—અર્થાત્ (રાગ દ્રવ્ય રહિત) એમના આન્તરગુણો સર્વ મનુષ્યોને એક સરખા આકર્ષતા.

આ ઉપરાન્ત તેમનું ખાસ સ્નેહીમંડળ પણ હતું, જે સુસંસ્કારી, દેશપ્રેમી, સુધારક, અણુભક્ત સંજ્ઞાઓનું ખતેહું હતું. તે બહુ મોટું નહોતું. મહાત્મા ગાંધીજી, સાધુશ્રી મોહનદાસજી, પ્રો. ગજનંદ, રા. મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ, રા. ન્હાનાલાલ કવિ, રા. મોતીભાઈ અમીન, સ્વ. બાઈ રણજીતરામ વાવાભાઈ, રા. મનુભાઈ સુબેદાર, સ્વામી શ્રી અખણ્ડાનન્દજી તથા અમદાવાદની બહુસમાજના સભા-નદો, એ સમુદ્ધી સાથે બાઈ પરિવારને સારો સ્નેહ મંબન્ધ હતો; અને તેમના દેટલાકની સાથે તો ઘણા લાખાકાળની મિત્રતા હતી “સરતા સાહિત્ય”વાળા અખણ્ડાનન્દજી સાધુ થયાને ચોથેજ દિવસથી તેમને ઝોળખાણુ થયું હતું. ધાર્મિક લેખક શ્રી હરિદાસ મહારાજ (ડાકોરવાળા), આર્યસમાજવાળા ડૉ. કથાણુદાસ, અન્તમજ્જેદાર મટિ ચાતુ પ્રયાસ કરી રહેલ ડૉ. શિન્દે, તથા “સર્વેન્દ્રસ ઝોફ ઇન્ડીયા” સોસાયટી (મંડળ) ના અમર સભાસદો શ્રીમત્ દેવધર અને અમૃત-લાલ ઠાકર વગેરે સાથે પણ એમને સાંગ મેળાપ હતો.

આ ઉપરથી મમતલયા વિના નહિ—હે કે બાઈ પરિવારના હૃદિ સંસ્કાર તથા તેમની સહભાવનાઓ ઉપર પ્રકારના વાતાવરણમાં ખીટ્યા હતાં. જૂના જૂના વૃત્તિ વિચારનાં મનુષ્યોમાં તથા મિત્ર મિત્ર મતાનુરાગી મંડળોમાં તેઓ એક અરજુ સમતોલપણું, શાન્તિ તથા

સદ્ભાવ રાખીને રહી શકતા હતા, એ ત્હેમની એક સુંદર વિશેષતા હતી; અને આમ હોવાને લીધેજ તેઓ પોતાનો આત્મવિકાસ બહુ સારી રીતે સાધી લેતા હતા. તેઓ જેટલી સરસતા, નિખાલસપણું, મુજબતા, મમતાથી અશિક્ષિત, અસંસ્કારી (અથવા આણું શિક્ષણ-સંસ્કાર પામેલા) સામાન્ય જનવર્ગમાં બળી જતા, તેટલીજ સહેલાઈથી અને ત્હેવીજ રીતે તેઓ વિદ્વાનો, વિચારકો તથા શ્રીમન્તોની સાથે પણ એકરૂપ થઈ શકતા. આડંબર, મોહ, લોભ, ક્રોધ, ખટપટ, એ વગેરે અનેક દુર્ગુણો એમણે પ્રથમથી દૂર કરેલા જણાતા હતા; આમ હોવાથી એ બાધને વસુધેવ કુટુમ્બકમ્ (આખી દુનિયાને પોતાના કુટુમ્બરૂપ) માનવામાં ઠાંધ અડચણ આવતી નહિ. આ ઉપરાન્ત તેઓ અત્યંત નિડર અને આઘાવાદી પણ હતા. એમના વિચાર તથા ચારિત્ર્યની શુભ અસરો લોકોમાં ધીમે ધીમે વધતી વધતી ફેલાવા લાગી હતી, એમ સદજ જણાતું હતું.

બાઈ પદીયારે લેખનપ્રવૃત્તિ ઘણી બ્હેલી શરૂ કરી હતી. એમને ખોલો લેખ આશરે દરોઠ વર્ષના તેઓ હતા તે વખતે “ચોપટ” વિષે લખાયો હતો, જે પાછળથી ત્હેમને અપકવ લાગવાથી ત્હેમણે પ્રકટ કર્યો નહોતો; પણ આ ઉપરથી પોતાની લેખનશક્તિ વિષે અમૃતલાલભાઈને ઠાંધક ખ્યાલ આવ્યો અને ઠાંધક સાઈ પુરતક લખવું, એમ પણ ત્હેમણે આ સમયે જ નિશ્ચય કર્યો.

આ પછી “આર્યવિદ્યા” નામનું પુસ્તક એણે લખ્યું, જે રાસ્તગોશ્તારના અધિપતિ શ્રીયુત્ત્વ દાખાજીને ઘણું પસંદ પડ્યું હતું, પરંતુ તે અમૃતલાલ જેવા અચાત, ઉચી કેળવણી નહિ પામેલા, યુવાને લખેલું હતું, એમ માનવાની ત્હેમણે આનાકાની કરી હતી; અને અન્તે જ્યારે લક્ષ્મીદાસ શેઠે પોતે ત્હેમને ખાત્રી આપી ત્યારેજ ત્હેમણે એ વાત સાચી માની હતી. આ પુસ્તકનું અવસોકન કરતાં “હિન્દુસ્તાન” પત્ર (જે અમદાવાદમાં પ્રકટ થતું હતું તે) ના અધિપતિ સ્વ. શ્રીયુત્ત્વ વનમાળીદાસ લાધાભાઈ મોદીએ ઉચો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો પણ જણાવ્યું હતું કે, “ઠાઈ સારા વિદ્વાનની તો કૃતિ દોવી જોઈએ અને પ્રકાશકે એટલે પરિચારે તે ચોરી લીધું” દરો, એમ મંભવે છે! “ત્રિમ ત્રિમ ને ત્રિમ” એ નામનું પુસ્તક ત્હેમણે ૧૮૯૬માં લખ્યું હતું અને સ્વર્ગમાં પુસ્તકો તરિકે બહુ જણીતી

યથેલી અન્યમાળાનું ખેલું પુસ્તક “સંસારમાં સ્વર્ગ” હેમણે ઇ.સ. ૧૯૦૦ માં લખ્યું હતું. આ અન્ય હેમની ઉત્તમ કૃતિઓમાંનો એક છે, એમાં કાંઈક શક નથી; પરંતુ એક રીતે કહીએ તો હેમનાં “સ્વર્ગનાં પુસ્તકો” વાળી આખી અન્યાવસિ એવી સરલ અને સુંદર, રસિકી બાયામાં લખાયેલી છે; હેમાં ધર્મના કદિન સિદ્ધાન્તો અને કર્તવ્યના મહત્ત્વ માર્ગો જેવા ઉપયોગી છતાં શુદ્ધ મનાતા વિષયો પણ એવી સાદી, રસમયી, મિઠી બાયામાં હેમણે ઉતાર્યા છે કે હેને લીધે એમની પુસ્તકોની લોકપ્રિયતા દિન પર દિન વધતીજ જાય છે અને એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે આપણે હેમને દરેક ગૂંજરાતી શ્રદ્ધાકુટુંબમાં સ્થાન મળેલું જોઈશું, એમ ખાત્રી છે.

માર્ક ઓમ્બ્રેટલાલના ચારિત્ર્યના, હૃદયના શુભો વિશે બહુ કહેવાયું છે. તેઓ એક નિર્મળ અને સરવ જીવન ગાળનારા સાધુજન હતા, ને જાણીતું છે. અહોરાત્ર અભ્યાસમાં, પ્રભુચિન્તનમાં, લેખનમાં, સત્સંગમાં તેઓ પ્રવૃત્ત રહેતા. એમની આદર્શ તો ખરેખર આદર્શરૂપ જ હતી. (Plain Living and High Thinking) “સાદું જીવન અને ઉચ્ચ વિચાર” એ ભાવનાને તેઓએ સારી રીતે પોતાની જિન્દગીમાં મૂર્તિમાન કરી હતી. દેશાટન-યાત્રાનો પણ એ બાધને બહુ શોખ હતો અને પોતાના વિવિધ અનુભવોનું પુસ્તકોમાં તથા છટક લખાણોમાં તેઓ સુંદર રીતે આલેખન કરતા.

સ્વ. શ્રી પંડિતારની લેખન પ્રવૃત્તિ ચાલુ અને નિયમિત હતી. ધણાંખરાં શિષ્ટ અને લોક પ્રિય સામાયિક પત્રોમાં તેમજ સામાન્ય રીતે સધળા પત્રોના ખાસ અંકોમાં તેઓ કાંઈ ને કાંઈ સુખોદક, ઉપયોગી, સરલ લખાણ આપતા. જેવું લખતા હેતુજ તેઓ બોલતા. દ્વંદ્વાં, સાદા શબ્દોવાળાં વાક્યો, અને અલેક્ષ વિચારનું અનેક રીતે દર્શન તથા સમર્થન તેઓ કરતા.

વૈદ્યના વિષયમાં પણ એમણે ઘણું લખ્યું છે અને તે સધળું બહુ ઉપયોગી સાહિત્ય છે. આશા છે કે એમની કૃતિઓની અન્ય-માળા બવિધમાં પ્રકટ કરવામાં આવે તો હેમાં આ લખાણોને ખાસ સ્થાન આપવામાં આવશે. વૈદ્ય ઉપરાન્ત કેનોલોજી (માથા ઉપરથી નતુધનું ચારિત્ર જાણવાની વિદ્યા) અને મેસ્મેરિઝમ (આત્મજળથી બીજાં મનુષ્યોનાં મન ઉપર અસર કરવાની વિદ્યા) ની પણ એમણે

તથા મગજની ખીલવણી પશ્ચિમની બાપના અભ્યાસ વગર કરી શકીએ તેમ છીએ; તે માટે બાધ અમૃતજ્ઞાનો, સાક્ષાત પુરાવો છે. ઉંચામાં ઉંચી બાવનાઓ દરેક શીખીનેજ આપણે બનાવી શકીએ છીએ, તેવું કાંઈ નથી. હું જાણું છું કે બાધ અમૃતજ્ઞાને દરેક કેળવણી અથવા તે પશ્ચિમની ખીજ બાપની કેળવણી લીધી નહિ હતી, તે છતાં તેઓ ઉંચામાં ઉંચી બાવો મુજરાતી બાપાદ્વારા પ્રદર્શિત કરી શક્યા હતા. તેઓએ ધ્યન અને કાર્યથી સરસ રીતે બનાવી આપ્યું હતું કે પશ્ચિમની કેળવણી નહિ લઈએ, તે પણ સ્વતંત્રતા દેખાડી અને રાખી શકાય છે. તેઓ પોતાના વિચારો ભેધક બહેન કરેલું હતા. તેઓએ કદી ઉદ્ધતાર્થ અને ઉછાંછલાપણું બાપરેલું મેં જોયું નથી અને વિવેકસર પોતાના વિચારોનું સર્વથા કરેલું છે. શ્રી સંસારને લગતા સુધારા પાછળ તેઓએ અર્પણ કરેલી જાંદગીથી તમે બાધઓ અને બહેનો વાકેફ છો; તેઓનાં પુસ્તકો મેં બધા વાંચ્યાં નથી અને તેટલો અવકાશ મને મળ્યો નથી પણ તેઓના પુસ્તકો ખરેખર વાંચવા લાયક છે, એમ હું કદી શકીશ. આક્રીકામા પણ તેઓનાં પુસ્તકો હોસે હોસે વંચાતાં મેં જોયાં હતા. બાદ મહાત્મા ગાંધીજીએ મરદુમની માદગીરી કાયમ રહે, તેવાં પગલાં ભરવાની જરૂર દર્શાવી પોતાનું બાપજી પુરું કર્યું હતું.

પહેલો ઠંરાવ-મીસીસ રમીઆઇ કામદારનું ભાવબુ

મીસીસ રમીઆઇ કામદારે પહેલો ઠંરાવ રજુ કર્યો કે, મુજરાતના અતિ કોઈપ્રિય સમાજસેવક અને સાહિત્યસેવક, સાદા શ્રવણ અને ઉચ્ચ મનનેની બાવના આચારમાં મુકનાર અબ બાધ અમૃતજ્ઞાન સુદરેક પરીવારના અક્ષણ અવસાન માટે, મુગ્ધના સમગ્ર મુજરાતીઓની આ સન્ના પોતાનાં મોઝ પ્રદર્શિત કરે છે, અને માને છે કે મુજરાતના એ ધુપા રૂનના અવસાનથી ધણીએ મૃદોમા આસા, આસાસન, પ્રેરણા અને પ્રેમના મદિરોં લાવનાર એ સાહિત્ય અનિ-
 ૧. અને સમગ્ર મુજરાતમાં એક સાચા અને નિઃસ્વાર્થ કાર્ય
 ૨. ખેડ જાણી.

અને મોઝની લામણી સાથે આ મહા અર્પણના કાર્યની મનાગી છે, અને પ્રભુ તે આત્માને મનાનન સાથે આપી દે.

મહાત્મા ગાંધીજીના પ્રમુખપણા હેઠળ મળેલી જાહેર સલા

જાણીતા ગુજરાતી લેખક ૧ અમૃતલાલ સુદરશ પદીયારના મરણ માટે ખેદ જાહેર કરવાને અને તેમની યાદગીરી જાળવવાના પગલા બંધવાને મુમર્દના સમગ્ર ગુજરાતીઓની એક જાહેરમુખતા ૫-૮-૧૯ મંગળવારને રાજ સંજના ૬-૩૦ કલાકે કાયમાદેવી રોડ ઉપર આવેલા રોડ મોરારજી ગોકળદાસ હોલમા મહાત્મા ગાંધીજીના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી. સભામા પ્રમુખ ઉપરાત કેટલીક ભીઓ પણ હતી

ગાંધીજીનું ભાષણ

મહાત્મા ગાંધીજીએ ભાષણ કરતા જણાવ્યું કે, ખેડેના અને બધુઓ, એક શોકજનક બનાવ માટે આપણે ખેદ જાહેર કરવાને અને તે અવસરે આપણી ફરજ જાળવવાને આપણે અત્રે ભેગા મળ્યા છીએ. ભાષ અમૃતલાલ પદીયારને હું જોટલે દરજ્જે ઓળખતો હતો, તેના કરતા અને હાજર થયેલા તમે ભાઈઓ અને ખેડેના બહુ વધારે જાણુતા હતા એટલે તેમના ગુણોનું કથન કરવામા હું સભાનો વધુ વખત નહિ લઈ. ફક્ત એક બે અમરણ જે મારી નજર આગળ તરી ગેહ્યા છે, તે કલા વગર હું રહી શકતો નથી. હું ૧૯૧૫ મા આફ્રીકાથી અને આવી રાજગાટ ગયો ત્યારે મને તેઓ સાથ ઓળખાણ થઈ હતી તે વખતે હું તેમના બહુ પ્રસંગમા નહિ આવેતો, પણ પાળળથી કલકતામા મને તેમનો સમાગમ થયો અને ગવિન્દ્ર ટાગોરના શાતિનિકેતનમા હું તેમના વધારે પ્રસંગમા આવ્યો તેમની સાદાધર્મી, તેમની રહેણીકરણીથી મારા પોતાના મન ઉપર છાપ પડેલી તે છાપ જેમ પ્રસંગ વધતો ગયો, તેમ મારા મન ઉપર વધારે પડી. સૌ ભાઈઓ અને ખેડેના જાણુ છોકે કેળવણીને લગતા મારા મિત્રારો આધુનિક પ્રજાલિકાથી ભિન્ન છે, હું હમેશા એમ માનતો આવેશે. હું કે આપણે આપણે પોતાનો જીવનવિકાસ અને કુદ્ધિ

તથા મગજની ખીલવણી પશ્ચિમની બાપાના અભ્યાસ વગર કરી શકીએ તેમ છીએ; તે માટે બાપ અમૃતલાલનો, સાક્ષાત પુગવો છે. ઉંચામાં ઉંચી ભાવનાઓ દંત્રેણ શીખીનેજ આપણે બતાવી શકીએ છીએ, તેવું કાંઈ નથી. હું બાપું છું કે બાપ અમૃતલાલે દંત્રેણ કેળવણી અથવા તે પશ્ચિમની ખીલ ભાવાની કેળવણી લીધી નહિ હતી, તે છતાં તેઓ ઉંચામાં ઉંચા ભાવો ગુજરાતી ભાષામાં પ્રદર્શિત કરી શક્યા હતા. તેઓએ વચન અને કાર્યથી સરસ રીતે બતાવી આપ્યું હતું કે પશ્ચિમની કેળવણી નહિ લાઈએ, તે પછી સ્વતંત્રતા દેખાડી અને ગંभी શકાય છે. તેઓ પોતાના વિચારો બેધડક બહોર કરતું હતા. તેઓએ કદી ઉદ્દતાઈ અને ઉછાછલાપણું બાપરેલું મેં જોયું નથી અને વિવેકસર પોતાના વિચારોનું સમર્થન કરેલું છે. સ્ત્રી સંસારને લગતા સુધારા પાછળ તેઓએ અર્પણ કરેલી જીંદગીથી તમે બાપુઓ અને બહેનો વાકેફ છો. તેઓના પુસ્તકો મેં બધા વાંચ્યાં નથી અને તેટલો અવકાશ મને મળ્યો નથી પણ તેઓના પુસ્તકો ખરેખર વાચવા લાયક છે, એમ હું કહી શકીશ. આફ્રીકામાં પણ તેઓનાં પુસ્તકો હોસે હોંસે વંચાતાં મેં જોયાં હતા. બાદ મહાત્મા ગાંધીજીએ મરહુમની માદગીરી કાયમ રહે, તેવાં પગલાં ભરવાની જરૂર દર્શાવી પોતાનું બાપણું પુરું કર્યું હતું.

પહેલો ઠરાવ-મીસીસ રમીબાઈ દામદારનું ભાષણ

મીસીસ રમીબાઈ દામદારે પહેલો ઠરાવ મળુ કર્યો કે, ગુજરાતના અતિ લોકપ્રિય સમાજસેવક અને સાહિત્યસેવક, સાદા જીવન અને ઉંચ મનનેની ભાવના આચારમાં મુકનાર સ્વ. બાપ અમૃતલાલ સુંદરજી પરીયાગના અકાળ અવસાન માટે, મુમર્દના સમગ્ર ગુજરાતીઓની આ સભા પોતાનો ગેરક પ્રદર્શિત કરે છે, અને માને છે કે ગુજરાતના એ ક્રુપા ગ્લના અવસાનથી ઘણાં જીવોમાં આશા, આશાસન, પ્રેરણા અને પ્રેમના ગંદિગો લાવનાર એ સાહિત્યક અનિયતિ અને સમગ્ર ગુજરાતમાં એક માત્રા અને નિઃસ્વાર્થ કાર્ય કર્તાની ખેાટ જણાશે.

૩૫ અને શોકની લાગણી સાથે આ સભા સ્વર્ગસ્થના દુરુબની ખેાટમાં સમભાગી છે, અને પ્રજા તે આત્માને મનાતન શાનિ આગે એમ પ્રાર્થના કરે છે.

મીસીસ કામદારે પોતાના ઠગવના ટેકામાં લખાવૃથી વિવેચન કર્યું હતું. તેમણે જણાવ્યું કે, મનુષ્ય પદીયાગના મનુષ્ય સ્ત્રી વર્ગને મોટી ખોટ ગઈ છે. તેમના પુત્રકો ધણા ઉપયોગી છે અને એવા ગ્રંથો ગુજરાતી બાષામાં લખાયા નથી. સ્ત્રીઓ માટે એમનું જીવન બહુ ઉપયોગી હતું. ૨૧. પદીયાગના વૈદકજ્ઞાનની તારીફ કરી મીસીસ કામદારે કહ્યું કે, તેઓ જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં, સચ્ચિદાનંદના ધોષથી આનંદ આનંદ વર્નાઈ ગ્હેતો હતો તેઓએ કંઈ પણ આશા અને ગ્રંથ ગ્રંથ ગ્રંથ વગર અથવા તે અંગત હેતુ વગર દિગ્ભ્રમી સેના બળવી હતી. તેઓ મને બહુ જોવા લાગતા હતા.

ગાંધીજીના રામજીએ આ ઠગવને ટોકો આપ્યો હતો. તેમણે મનુષ્ય પદીયારને સ્વર્ગના ઇન્દ્રધારની અને મહાત્મા ગાંધીને મોક્ષના ઇન્દ્રધારની ઉપમા આપી હતી.

બાદ આ ઠગવ સભાએ હાથ ધરે પુર ગંભીરતા સાથે પસાર કર્યો હતો.

આ પછી રા. માવજી ગોવિંદજી શેઠે કવિ ન્હાનાલાલ દલપતગમ તરફથી ૨૧. પદીયાર માટે ખાસ જોડવામાં આવેલ 'સૌગંદના સાધુ'ના કાવ્યનો કેટલોકે ભાગ વાંચી સંબોધાવ્યો હતો, જેથી હાજર ગ્રંથો સાચા ઉપર ઉડી અસર થઈ હતી.

બીજો ઠગવ-પદીયાર સમારક ફંડ

આ પછી ગ. હરજીવન કાળીદાસ ગ્રંથોમાં બીજો ઠગવ ગણ્યો કયો કે, બાઈ પદીયારને સમગ્ર ગુજરાતમાં કાયમ રહે તે માટે આ સભા પદીયાર સમારક ફંડ એકત્ર કરવા અને તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવા માટે નીચેના સદસ્યોની કમીટી વધારવાની સત્તા સાથે નીમે છે -

પ્રમુખ-મહાત્મા ગાંધીજી, ઉપપ્રમુખ-રા. ન્હાનાલાલ દલપતગમ કવિ, મેમ્બર્સ મનુ સુબેદાર, શેઠ જીવણદાસ મોતીચંદ-ખજનચીઓ, રા. મોતીબાઈ ન. અમીન, ગ્રામી અમ કાનંદ, રા. માવજી ગોવિંદજી શેઠ-સેક્રેટરીઓ, અમૃતવાય વી. કુર, ગ. રામજી હંસરાજ દલકતાવાળા (અમરેલી), ગ. ઇન્દુલાલ દેસાલાલ ચાલિક (અમદાવાદ), રા. કલ્યાણજી વિઠ્ઠલભાઈ ગ્રંથો (સુરત), રા. પુષ્પોત્તમ ત્રિપુરાગમ પાંડક (મુંબઈ) મેમ્બરો.

આ કમીટીએ આજથી ત્રણ મહીનામાં રાંડત્રે સર્વ દિસાળ, યોજના તથા વ્યવસ્થા પ્રજા સમક્ષ રજુ કરવી.

૨૧. હરજીવજીદાસે પોતાના ઠરાવના ટેકામાં મહુમ પદ્મિયારના બસા ગુણે વીશે કેટલુંક વીવેચન કર્યું હતું અને બીજા સ્મારક ફોટાની માફક આ ફંડ ખોરબે નહિ પડે, તેવી આશા દેખાડી હતી.

મીસીસ બાલુમતી ત્રિવેદીએ લાગણી બરું બાપજી કરી આ ઠરાવને ટેકા આપ્યો હતો. આ વિદ્વાન મહુમ બહેને સ્વ. પદ્મિયારના ગુણોનું અસરકારક વિવેચન કર્યું હતું અને તેથી કેટલાકોની આખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં હતાં.

બાદ ઠરાવ ઉપર મત લેવામાં આવતાં તે સભાએ પસાર કર્યો હતો.

૫મી ૨૧. પ્રભુદાસ લાધાભાઈ મોદીએ પ્રમુખનો આભાર માનવાની દરખાસ્ત રજુ કરી હતી અને તેમ કરતાં તેમણે મહુમ પદ્મિયારનાં સ્મારક ફંડમાં નાણાં ભરવાની જુરસાદાર અપીલ કરી હતી; તેજ વેળાએ ૨૧. ગોપાળજી રામજીએ સ્મારક ફંડમાં રૂ. ૫૦૦ અને બીજી બહેનો તથા બાઈઓએ નાની મોટી રકમો ભરી હતી, જે મળી એકંદર રૂ. ૨૦૦૦ બરાબેલા બહેર કરવામાં આવ્યા હતા. મહુમના ચોડા મિત્રો તરફથી રૂ. ૬૦૦૦ નું એક જુદું ફંડ બરાબેલું મહાત્મા ગાંધીજીએ બહેર કર્યું હતું.

બાદ પ્રમુખનો આભાર માનવાની દરખાસ્ત પ્રસાર કરી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

x x x x x

ગુર્જર સભા તરફથી મળેલી બહેરસભા

તા. ૩-૮-૧૯ સ્વીચારની મહવારે સાડા આઠ કલાકે ગીરગામ બેકરોડ ઉપર આવેલી કાકડવાડી ખાતેના આર્યસમાજના દોસમા ગ. ઉત્તમરામ ત્રિવેદીના પ્રમુખપણા હેઠળ મહુમ સાહિત્યમેવક અમૃતલાલ સુંદરજી પદ્મિયારના અક્ષાળ અવસાન માટે દિલગીરી દર્શાવવા માટે ગુર્જર સભા તરફથી એક બહેરસભા મળી હતી. યજ્ઞચાત્રમાં પ્રમુખની સુવર્ણી થવા બાદ પ્રમુખે મહુમ ભાઈ પદ્મિયારના જીવનમાં જાણીતી સાદાઈ, સંન્યાસ, સ્વધર્મનિષ્ઠા અને કાર્યોમાં એકમતવાના સદગુણો વિશે વિવેચન કર્યું હતું. વળી તેઓએ જણાવ્યું કે મહુમ ભાઈ

ચોરવાડમાં મળેલી જાહેર સભા

અત્રેના પતની અને સ્વર્ગનાં પુસ્તકોના દળશીતા લેખક વંધ અમૃતલાલ મુંદરેજ પરીચારના મુંબઈમાં કોલેરાથી તા. ૧૮ મી જુલાઈને રોજ સ્વર્ગવાસ થવાના આદા સમાચાર ગામમાં તારથી તા. ૧૯ મીને રોજ મળતાં ભારે દિલગીરી ફેલાઈ હતી; અને તેમના માનમાં તુરત જ સંઘળી દુકાનો, દારખાન ઓ વિગેરે બંધ કરવામાં આવ્યાં હતાં.

સાંજે પાંચ વાગે અત્રેની અંગ્રેજ નિયામમાં દિલગીરીનો હરાવ પસાર કરવા માટે સભા ભરવામાં આવી હતી; તેમાં હિંદુ તથા મુસલમાન વિગેરે સર્વે ભાઈઓએ હાજરી આપી હતી. સભા મળવાતું દારણુ મેઠ શામળદાસ હરચંદે રા. પદિયારના ગુણનું વર્ણન કરતાં કહી બતાવ્યું હતું અને ઉમેર્યું હતું કે આજે આપણા ગામનો એક નરત્ન શુભ થયેલ છે. આપણું ગામ તેમના વડે બહુ પ્રસિદ્ધિમાં આવેલું છે, માટે આપણે સાચો મરનારના આત્માને શાન્તિ મળે તેવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

એ પછી ગ. ચત્રમુજ કપુરચંદે રા. જમનાદાસ દામોદરને પ્રમુખસ્થાન સેવા કરનારાં મેલી હતી, તેને ગ. પાનાચંદ માણિકચંદ તરફથી અનમોદન આપવામાં આવ્યું હતું.

પ્રમુખસાહેબે પોતાની જગ્યા લીધા પછી માંગરોળવાસી મેઠ એમજ નેમચંદે અમૃતલાલભાઈના ગુણનું તથા તેમની રહેણીકરણીનું થોડું બ્યાન આપી દિલગીરીનો હરાવ મુક્યો હતો; અને તે હરાવને બધી સભાએ ઉભા થઈ મંજીરતાથી પસાર કર્યો હતો. આ હરાવની એક નકલ તેમના કુટુંબને મોકલવા માટે પ્રમુખ સાહેબને બલામણુ કરવ માં આપી હતી.

આ પછી ગ. જીવણલાલ હરસનજી ઠાકરે જણાવ્યું હતું કે, અમૃતલાલભાઈ તરફથી આપણા ગામને ઘણા ઘણા લાભો મળેલા છે; માટે હું આ સભાને વિનંતિ કરું છું કે તેમની યાદગીરી કાયમ રાખવા માટે આપણે એક ફંડ એકઠું કરવું અને તેને માટે એક

કમિટી નીમવી. આ ફંડનો ઉપયોગ એ કમિટીને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરી શકે. આ દરખાસ્તને માંગરોળવાળા શેઠ પ્રેમજી નેમચંદ તરફથી ટેકો મળ્યો હતો અને કમિટીના મેમ્બરો, તરીકે નીચેનાં નામો સુચવવામાં આવ્યાં હતાં; અને તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યાં હતાં.

શેઠ દામોદર માધવજી, શેઠ શામળદાસ હરચંદ, શેઠ બાઇલાંલ ધરમશી, રા. ગુલાબરાય અમૃતલાલ પદીયાર, શેઠ જમનાદાસ દામોદર, શાહ તુલસીદાસ માધવદાસ અને પોષ્ટ માસ્તર પોપટલાલ કલ્યાણજી. આ સાત જૂઠ્ઠાઓની કમિટીમાંથી શેઠ શામળદાસ હરચંદને ટ્રેઝરર તરીકે સુદરસ કરવામાં આવ્યા હતા અને શાહ તુલસીદાસ માધવદાસ તથા પોષ્ટ માસ્તર પોપટલાલ કલ્યાણજીને સેક્રેટરીઓ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. આ પછી ફંડ ચક્ર થતાં એજ વખતે રૂ. ૪૨૮ બરાબા હતા.

બાદ પ્રમુખે લંબાણથી વિવેચન કરી સ્વ. પદીયારની સેવાઓની સ્તુતિ કરી હતી. છેવટે પ્રમુખનો આભાર માની સભા વિસર્જન થઈ હતી.

સ્વ. પદીયારના સ્મારક ફંડ માટે ઉપલી ત્રણ જાહેર સભાઓ ઉપરાંત મુંબઈમાં ચોરવાડના વતનીઓની એક જાહેર સભા તા. ૨૦-૭-૧૯ રવિવારના રોજ રાત્રે બ્રહ્મેશ્વર ઉપર આવેલા શ્રી લક્ષ્મી-નારાયણના નવા મંદિરમાં શેઠ કપુરચંદ મોહનજીના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી. તેમા સ્વ. પદીયારના સ્વર્ગવાસ બદલ શોક પ્રદર્શિત કરી તેમનું સ્મારક રાખવાના કારણે પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. આ સભામાં કેટલું ફંડ થયું હતું અને તેને માટે કોણ કોણ નીમાયા છે તેની સેખરને માહિતિ ન હોવાથી તે વિગત અત્રે આપવામાં આવેલ નથી.

આ પ્રમાણે સ્વ. પદીયાર માટે તેમના સ્મારક અર્થે જુદે જુદે ચાર ઠેકાણેથી ફંડો એકઠા કરવામાં આવેલ છે તે જાણી આપણે સૌ રાજી થઈએ એ દેખીતું છે. ચાર ફંડોમાંના મદાતમા ગાંધીજીના પ્રમુખપણાવાળા ફંડની રકમનો નિકાલ તો તેમની યોજના પ્રમાણે થઈ જશે. ચોરવાડમાં સ્વ. પદીયારનું આગ્રહ જાગવી રાખવા માટે આ

પૈસામાંથી ‘ પરીયાર આશ્રમ ’ બંધાશે અને તેને માટે જરૂર સેવાની તજવીજ પણ ચાલે છે. આપણે સૌ આજ રાખીશું કે ચોરવાડના બાઈઓ આ કામ જલદીથી પાર ઉતારશે. બીજા બે ૪૩૧-કે જેમાંનું એક ચોરવાડ તલમાં ભેગું થયું છે અને બીજું ચોરવાડના વતની-ઓનું મુંઝવણમાં ભેગું થયું છે—તે કપયોગ પણ ‘ પરીયાર આશ્રમ ’ માં થાય તો સાફ એમ આપણે ઈચ્છીએ તો તે બોદું નથી.

‘ પરીયાર આશ્રમ ’ ની યોજના પર્લાતસર વિશાળ પાયા ઉપર ગોઠવવામાં આવે અને તેની વ્યવસ્થા જે કોઈ એક બાઈ કુપાડી લેય તો તેથી દેશને ધાર્મિક, સામાજિક, આંતરોગિક, કેળવણી વિગેરે બાબતોમાં ધણો સાબ થાય. આપણે ઈચ્છીશું કે બધિધ્યમાં ‘ પરીયાર આશ્રમ ’ કાઠીઆવાડની સારી સેવા બગવશે.

પરિશિષ્ટ-૫

સ્વ. પદીયાર વિષે વર્તમાનપત્રો અને માસિકોમાં
આવેલી ઉપયોગી નોંધો.

૧

ચોરવાડના વનની અને જાણીતા ગુજરાતી લેખક સ્વર્ગવાસી
વૈદ્ય અમૃતલાલ મુંદરજી પદીયારનાં શોકજનક અવસાન માટે
પોતાનો ખેદ દર્શાવવા તથા મર્દુમના લાયકનું એક સ્મારક ઉભું
કરવાને લગતો દરાવ કરવા મુંબઈની 'ગુજરસભા'ના આશ્રય હેઠળ
અને ગુજરાતના જાણીતા સાક્ષર રા. કૃતમશમ કે. ત્રિવેદીનાં
અધ્યક્ષસ્થાન નીચે અને જે જાહેર સભા મળી હતી, તે સહગત પ્રત્યે
પ્રજ્ઞની ઉંડી લાગણી અને ઉદાર ભાવનો એક અચ્છો પુરાવો આપે છે.
તે સભામાં તથા મર્દુમનાં માનમાં તેમની જન્મભૂમિ ચોરવાડ ખાતે
મળેલી સભામાં જે બાપણો થયા હતાં તે ઉપરથી જણાય છે કે મી.
પદીયારનાં અણુર્ભૂતવ્યા થયેલા અવસાનથી સામાન્ય રીતે દેશને
અને ખાસ કરી ગુજરાતને અને ચોરવાડને ખોટજ ગાંધ છે. ગુજરાતે
મેસર્સ બોગીન્દ્રરાવ દીવેદીઆ, રણજીતરામ વાવાભાઈ અને અમૃતલાલ
પદીયાર જેવા ત્રણ વિદ્વાન લેખકો ઉપરાઉપરી ગુમાવ્યા છે; અને તેઓ
દરેકના મંબંધમાં એમ કહી શકાશે કે તેઓ ખરા વિદ્યાવિલાસી,
સાહિત્યપ્રેમી અને નિખાલસ સમાજસેવક હતા. મર્દુમ મી. પદી-
યારને વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાનો અને કંઈક પણ નવિન જાણવાનો ધણો
શોખ હતો; પણ તે શોખ પુરો પાડવાને લગતા તેમના સંકુચીત
સાધનો અને મંજોગેને લીધે તે જોષએ તેટલે અંશે પાર પડી શક્યા
ન હતા. શ્રી અને સરસ્વતીને મેળ હોતો નથી એવી એક સાધારણ
હકિત છે, અને તે જેમ દુનિયાના ધણાખરા દરિયો, શોધકો અને
વિદ્વાનોના મંબંધમાં ખરી પડેલી જોષએ અત્યંત જો રોજ મર્દુમ
મી. પદીયારના મંબંધમાં પણ ખરી પડેલી કહી શકાશે. નાનપણમાં
માળાપ ગુમાવી દેવાથી અને કુટુંબના વડીલ તરીકે સર્વજ્ઞ પોતાને
માથે હોવા છતાં ક્યાંથી પૈસો મેળવવો તે તેમને મન એક સવાલ
હતો. કાંઈ પણ દેખાણી કરી આવવાની જ્યારે તેમની માથે ફરજ
આવી પડી ત્યારે સર્વનું પુરું કરનાર માનવામાં આવતી આ નગરીમાં

ક્યાંક નોકરી ગોખવાનું તેમને દયાણુ ચથું અને કોઈકની બલામણુથી તેમને નોકરી મળી; પણ થોડા જ વખતમાં તે છોડી દઈ સ્વતંત્રપણે જે કાંઈ મળે તે ઉપર ચુનચાન કરવાનો તેમણે હવાવ કર્યો. યજ્ઞમાન ઇતિ ઉપર તેમને નાનમણુથીજ અણુગમે હોવાથી તે શરીને શર નહિ કરતાં વૈદક શાખીને તથા લેખો અને અંથો લખીને પોતાનો નિર્વાહ કરવા તેમણે હવાવ કર્યો. તે પછી તેઓ મંત્રમેરીઝમ, યાને 'પ્રાણુવિનિમય શાસ્ત્ર' અને 'મસ્તિષ્કવિદ્યા' મહા મેહેનતે શાખ્યા. બાદ તેમણે અંથો લખવાનો નિશ્ચય કીધો. તેમાં પૈસાની મોટી જરૂર જણાઈ, પણ મરુમ મી. દામોદર લક્ષ્મીદાસ ખીમજીની આર્થિક સહાયથી તેમનો "સંસારમા સ્વર્ગ" નો પ્રથમ કિંમતી વિચારો સાચનો અંથ બાહર પડ્યો; પણ તેનાં ચેચાણુમાંથી જે કાંઈ ઉપજે તેમાંથી શક્ત પોતાના ખર્ચ પુરતું જ કાંઈ આકીની રકમનો દરજ ફેરવામાં તેઓ ઉપયોગ કરતા હતા. નવિન જાણુવાને ખાતર તેઓ ઉત્તરે બદીનાયથી તે દક્ષિણે રમેશ્વર સુધી અને પશ્ચિમમાં સિંધથી તે છેક બ્રહ્મદેશ સુધી કાંઈ પણ સ્થળે અનેક કષ્ટો વેડીને પણ જવાને શુકતા નહિ. તેઓ વિલાયત જઈ ત્યાંનો અનુભવ પણ લેવા ચાહતા હતા, પણ પોતે અંગ્રેજી નહિ જાણતા હોવાથી તથા ત્યાં જવાનો ખર્ચ ઘણો લાગતો હોવાથી ત્યાં જવાની તેમની આશા પાર પડી ન હતી. પણ તેમ છતાં અનુવાદો ઉપરથી, વિદ્વાનોને પુછીને, તથા પોતાની હાલ તર્કશક્તિથી તેમણે ઘણુંજે જાણ્યું અને મેળવ્યું હતું અને તે સર્વ તેમણે પોતાના અંથોદાર બહાર પાડ્યું છે. તેમનો સાહિત્ય પ્રેમ તેમના અંથોમાં ઝળકી રહ્યો છે. વિદ્વાનો જ નહિ પણ સ્ત્રીઓ, બાળકો, ખેડૂતો, અને અલ્પજ્ઞે પણ વાંચે અને સમજે એવું તેઓ ચાહતા હતા અને તેથી બને તેટલી સાદી ભાષામાં તેઓ પોતાના વિચારો જહેર કરતા હતા. એક વેળાએ તેમને એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે લોકોમાં કેળવણી પધર્તા અને તેઓ પ્રૌઢ ભાષાનો ઉપયોગ કરતાં પચીસ વર્ષ બાદ તેમના અંથોને કાંઈ પણ જ્ઞેજ નહિ. તેના જવાબમાં તેમણે સ્પષ્ટ કહ્યું હતું કે, "મારાં પુસ્તકો ધરધરે સ્ત્રીઓ અને બાળકો તથા ખેડૂતો અને પછાત યર્ગો અસારે વાંચે અને તેમાંથી લાભ મેળવે તે લેવા હું ચાહું છું." આથી વેદાંત અને ગીતાના ઉડા અભ્યાસી છતાં પણ પોતાના જે મનની શૈલી તો તેમને જોઈ સુધી જાળવી.

રાખી હતી. તેઓ અત્યંત દયાળુ હતા અને તેમના ખીસામા દોદીયું પણ હોય ત્યાં સુધી તેમની પાસે હાથ લાખે કુનાગને અથવા ન કરનારા નિરાધારને અથવા “પ્રજુ દયા કુ” એ ઉચ્ચારની સાથે તેઓ આપતા હતા. તેમનું મુંગધનું અથવા ચોરવાડનું ઘર પણ અતિથીઓ માટે સદા ખુલ્લું હતું અને તેમના ઘેરે અત્યંત ટાકેલું હોય ત્યાં સુધી કોઈ પણ બિશુક લુપ્તો પાછો ફરતો ન હતો. સ્ત્રીઓ, બાળકો, અલંગને, ખેડતોઓ અને ગામડીઓઓ માટે તેમને ખામ લાગણી હતી અને તેમના ઉદ્ધાર માટે શાળાઓ, હોસ્પિટલો, અપ્તગર્ભા ખેતરો વગેરે ના સંબંધમા લખાણો અને બાપણોવડે તેઓ બલામણુ ફરતા હતા. વર્ગી પોતે જે જાણતા હોય તેનો લાભ તેમની પાસે જાણવા આવનારને તેઓ કંઈપણ બદલાની આશા રાખ્યા વિના આપતા હતા. કોઈ બિમાર પડના તેમને ત્યાથી દવા મફતજ મળ્યા કરતી હતી અને ઘણાઓને ત્યા પોતે જાતે જ રોગનિવાન કરી દેશી ઔષધો લખી આપતા હતા. છેલ્લી “નુન્દુઅન્દા”ની મહામારી વેળાએ તેમની બનાવટની સેંકડો અને હજારો ગોળાઓ તેમણે જાતે ગામડાઓમા ઘરેઘર વહેંચી હતી. આ પ્રમાણે તેઓએ પોતાની શક્તિ અનુસાર પ્રજાની આધિ અને વ્યાધિ ઠાળવા માટેના પ્રયત્નો મરણ પર્યંત જારી રાખ્યા હતા. ધર્મની બાળતમા તેઓ ધર્મર ઉપર શ્રદ્ધા રાખનાર અને નીતિ અને પ્રમાણિકતાના સંબંધમા બહુ ઉંચા ખ્યાલો ધરાવતા હતા. ઢોગીપણા તરફ તેમને ખાસ અણુગમો હતો. આવા એક સાચા અને નિખાલસ સમાજસેવકના અવસાનથી ગુજરાતને અને ખાસ કરીને ચોરવાડ કે જ્યા તેમણે અનેક પરોપકારી ખાતાઓ ઉભા કરાવ્યા છે તેને મોટી ખોટ મળી છે. વસુધાને પોતાનું કુટુંબ ગણનાગ આ કર્મ-ચોગીનું સ્મારક ઉભું થાય એ હમ્મજવા ચોગ્ય લેખારો. આપણે હમ્મજીશું કે મહુમનું સ્મારક ઉભું કરવા ચોરવાડ તથા મુંબઈમા નિભાયલી કમિટીઓ સાથે મળીને કામ લઈ મહુમનું એવું એક સાફ સ્મારક ઉભું કરે કે જે મહુમની સમાજોત્તરિની અભિવાધાઓ વડે દરનાર અને બાવિ પ્રજાને મહુમનું અમરણુ કરાવનાર યજ્ઞ પડે. મુંબઈ, ગુજરાત અને દાહીઆવાડના શ્રીમતો અને સામાન્ય પ્રજાએ મહુમના સ્મારક હાડને પોતાથી જાનતું ઉત્તેજન આપી તેઓ પ્રત્યેનું અણુ અદા કરવામા પોતાનો ચોગ્ય હિસ્સો આપવો જોઈએ છે.

(મુંબાઈ સમાચાર-તા. ૧૦, આગસ્ટ, ૧૯૧૯)

૨

મંસારમાં સ્વર્ગના મંદિરા પાલ્લવનાર સાચા સુધારક સદ્ગત અમૃતલાલ સુંદરજી પદીઆર સ્વર્ગ સિધાવ્યા છે તેથી મંસારમાં શુભરાતના સકલ જનસમુદાયને જે વિયોગ થયો છે તે અત્યંત સાહે છે. ગયા રવિવારે મ. ગાંધીજીના પ્રમુખપદે એક બહેર સભા મોરારજી ગોકુલદાસ દોલમાં મળી હતી, જેમાં સદ્ગતનું સ્મારક રાખવાની દ્વારા દરવામાં આવ્યો છે. જે કે તેમના અદ્યાજી મૃત્યુથી સર્વને વિયોગને લીધે ખેદ થાય તે સ્વાભાવિક છે; છતાં એક વક્તાએ તે સભામાં જણાવ્યું તેમ ખરેખર ખેદ તો આપણે જોએ લાંબું જીવે છે તો પણ હોઈ દરી જતા નથી તેઓ માટે કર્યો પડે છે. સદ્ગતે તો હુંક સમયમાં શુભરાતની અનેકધા જનસેવા કરી છે. શુભરાતના સમાજમાં ધર્મ જીવન અર્થે તેમણે નુતન રીતે અવનવો બોધ આપ્યો છે અને મંસારમાં સ્ત્રીની પદવીનું જ્ઞાન સ્ત્રી વર્ગને જુદા જુદા પ્રકારે કરાવ્યું છે. એક પહેને સભામાં વસ્તવિક રીતે જણાવ્યું હતું કે, “સ્ત્રીઓના મનની છુપી છુપી વાતો જાણી લઈ-સ્ત્રી હૃદય સમજી-સ્વ. પદીઆરે સ્ત્રીઓનું જીવન ઉત્તર કેવા પ્રકારે થાય તે માટે ખાસ પ્રયત્નો કર્યા હતા, અને ઘોડાગાડીમાં દરનારા લોકોને શ્રીમંતતાની સાર્યકતા ક્યારે થાય તે સમજાવવા બગીરથ અમ લીધા હતા.” આ વર્ગને માટે તો સ્વર્ગસ્થની ખોટ નહિ પુરાય તેવી છે. સદ્ગત પદીઆરનું જીવન અમૃતમય હતું. તેમના સુંદર સ્વભાવની ગીઠાશ ન્યારીજ હતી. ચોરવાડના આ વતની લાંબા પ્રખ્યાત પાનની માફક શુભરોના હૃદયમુખનું પાન થઈ પડ્યા હતા. તેમનું સકળ જીવન સાધુવૃત્તિ-પૂર્ણ હોઈ અત્યંત સાદું અને સરલ હતું. તેઓશ્રી પ્રજાના સદા ઉપવાસી-સમીપવાસી-હતા અને શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં જે જાગર-જુની મહત્તા ‘**યા નિશા સર્વં મૂતાનાં તસ્યામ્ જાગર્તિ સંયમી**’ શ્લોકદ્વારા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને વર્ણવી-છે તે અનુસાર મનસા, વાચા અને કર્મણા તેઓ સર્વદા જાગૃત રહેતા એટલે કે મલિન ભાવના માત્રનો તેમની પાસે મંચાર થઈ શકતો નહિ. તેઓશ્રી વાસના માત્રથી મુક્ત હતા. લોકેષ્ણા તો તેમને હતીજ નહિ. તેઓ સાચા સીપાહી હોઈ સાચા સુધારક હતા. આવા આ શુદ્ધ સાધુચરિત જીવનનું સ્મારક શુભરાત ના જાળવે તો પછી શુભરાત સાધુ જીવનની વિશુતિથી વિમુખજ રહેજે. અમારી આશા છે કે આ પદીઆર

સ્મારક કુંડની ચોજના સ્વ. ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠીના સ્મારક પ્રમાણે મુદ્રિત
જશે નહિ તેમ સ્વ. રણજીતરામ અહેતાના સ્મારક પ્રમાણે કાગળ ઉપર
રહેશે નહિ. તેમ યુગે તો સ્વ.ના સ્મારકને બદલે તેની કમિટિઓનું
સ્મારક થઈ જવાની બિત્તિ રહેશે. ગરવી ગુજરાત તેના માયા સુધા-
રકો તથા સાધુચરિત પુરોનો વિશુતિઓનો મંચરૂ કરશે તોજ ગુર્જરા
તેમની પુણ્ય પવિત્ર વિશુતિની રાખ યોજા રાષ્ટ્રોત્થતિનો મંત્ર જાપી
અલખ જગવશે અને સંસારમા મુક્ત બનશે.

(હિંદુસ્તાન-તા. ૧૦, આગસ્ટ, ૧૯૧૯)

૩

૦

“ ગુજરાતીઓના એક માયા અને સાદા સેવક રા. અમૃતલાલ
સુંદરજી પદ્મિયાર મુંબઈમાં દુષ્ટ કોલેરાની બિમારીથી મરણ પામ્યાના
સમાચાર તેમના મિત્રો અને ગુજરાતના સાહિત્યસેવકોના મંડળમાં
ખેદ ઉપજાવનારા થઈ પડશે. તેમણે પોતાની લેખિની અને વાણીદાર
ગુજરાતીઓની સારી સેવા બજાવી છે. તેઓ એક નિઃસ્પૃહી અને
અત્યંત સાદા સજ્જન હતા. ગુજરાતીઓના જીવન નિર્મળ અને પ્રભુ-
ભક્તિભર્યા બનાવવા માટે તેમણે સ્વર્ગનો માર્ગ દેખાડનારાં પુસ્તકોની
હારમાળા રચીને પ્રકટ કરી છે અને તે આખા ગુજરાતમાં ઘેરઘેર
લોકપ્રિય થઈ પડેલી છે. ધણીક તેમને મળકમાં ‘સ્વર્ગના ઇમારતદાર’
કહેતા. તેમના ખાસ લોકપ્રિય પુસ્તકો સ્વર્ગની સીડી, સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ,
સંસારમાં સ્વર્ગ ઇત્યાદિ છે. આ ઉપરાંત તેઓ વારંવાર “ સુદરી
સુબોધ ” અને બીજાં કેટલાક માસિકો તથા વર્તમાનપત્રોના દીપોત્સ-
વીના અંકોમાં વેદક અને ગ્રંથોની સારીચિત્ર તદુગતી ઉપર સાદી
અને સચોટ ભાષામાં મનનીય લેખો લખતા હતા. તેઓ કીર્તિના
બૂખ્યા નહતા, મોટાઈ અને માનના બૂખ્યા નહતા. તેમના જીવનકા-
લમાં લેઘ પશુ ધાંધલ વિનાની સાહિત્યસેવા તેમણે બજાવી છે. તેમને
વખાણનાગઓ આ તેમનો ન્યાય બજાવતા અને ધણીક તેમને
અંતઃકરણથી ચાહતા હતા. સેવારૂતિમાં તેમણે પોતાનું જીવન વીતાવ્યું
હતું. આવા એક સાહિત્યોપાસકની ગુજરાતને મોટી ખોટ પડશે, એ
નિઃશંક છે. એમના આત્માને પરમાત્મા ચિગ્દાય શાન્તિ આપે એજ
અમે કંઈકે છીએ.

(ગુજરાતી પંથ-તા. ૨૭, જુલાઈ, મને ૧૯૧૯)

૨૧. અમૃતલાલ પરીવારનું નામ ગુજરાતનાં હિંદુ કુટુંબોમાં ઘેર ઘેર જાણીતું છે. સ્વર્ગને સંસારમાં ઉતારવાના તેમના પ્રયત્નો સરલ ભાષામાં, મંસ્ત્રારી વિચારો રચી કરવાની તેમની ખુબી અને જુના તથા નવા વિચારોના ઉત્કૃષ્ટ ભાગનો એક સાથે યોગ કરવાની તેમની રીતિ ગુજરાતમાં બહુજ આદરને પાત્ર નિવડી હતી. કારમીર, કલકત્તા, રંગુન આદિની મુસાફરી કરી લાંબે વખતે થોડા દિવસ થયાં તેઓ-મુંગઢ આવ્યા હતા. અત્રે આવ્યા પછી શ્રીયુત્તમનું મુખેદારને બંગલે તેઓ રહેતા હતાં. ત્યાં ગયા બુધવારે તેમને કોલેરા લાંબુ પડ્યો અને ગુરવારે સાંજે રોગે એવું બધુંકર સ્વરૂપ લીધું કે ડૉ. દલાલ અને ડૉ. રાવ જોવાની ઉંચામાં ઉંચી સારવાર છતાં ગુરવારે સવારમાં તેમનો દેહાંત થયો. તેમના વિચારો એવા ઉત્તમ હતા અને સ્વભાષે તેઓ એવા તો સરલ હતા કે અનેક ધનિક પુરો તેમને પોતાની સાથે રાખવાનું પસંદ કરતા. ગુજર મેયાની સેવા કરવાની અને 'ગુજરાતી' સાહિત્યમાં સંગીન 'વર્ધારો કરવાની તેમની અભિલાષા એટલી તો પ્રબળ હતી કે તેમણે 'તે માટે જીવન ત્યજી લઈ કથું નહોતું અને દેશાટન પંદિત' મિત્રતામ્ એ મુત્રનો ઉપયોગ કરી ઉત્તમ રચ્યો તથા ઉત્તમ પુરોની મુલાકાત લેવી, સ્વાધ્યાય કરી-અને તેમાંથી 'કંઈક મેળવવું એજ તેમનો' જીવનદેશ હતો. તેમનો કોઈજ શત્રુ નહોતો એમ કહીએ તો ચાલે. અને સર્વ રચ્યેથી સાફ અલણ કરવામા તેઓ મથણ રહેતા. આવા એક ગુજર રતનો અકાળે અને અચોતો દેહાંત થતો જણી તેમને જાણનાર દરેક ગુજરાતી, દક્ષિણી ભાઈ દુઃખી થશે. તેઓએ આર્ષસમાજના ઉત્સવો તથા મંમેલનોમાં ઘણી વખત ઓગ લઈ આર્ષસમાજના દેશસેવાના કાર્યોની પ્રશંસા કરી છે. થોડાજ દિવસ પર સાતાકુઝ ખાતે રોડ પુરોગતમદાસના મુત્રનો કોલેરાથી દેહાંત થતાં પંદિત વિધિથી અન્યેષ્ટિ મંસ્ત્રાર કરવામાં આવ્યો હતો તે જોતાંજ તેમણે હાજર રહેલા પોતાના મિત્રોને એવીજ રીતે અન્યેષ્ટિ સંસ્કાર થવો જોઈએ એમ જણાવ્યું હતું. હર્ષાયે તે પછી તેઓ બે ત્રણ દિવસોમાંજ મૃત્યુ પામ્યા. આ વખતે હાજર રહેલા તેમના એક શાતિખન્ધ અને મિત્ર રા. લાલશંકર તેમના આ વિચારો જાણેલા તેથી તેમનો

અને એટલે સંસ્કાર પણ વૈદિક વિધિથી કરાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેમણે તેમનું મૃત્યુ થતા તરતજ અમને આવી સંસ્કાર માટે પોતાની ઇચ્છા જણાવી, એ ઉપરથી સમાજના પંડિતશ્રી મોગેન્દ્રદેવ તથા શ્રીકૃત પરશુભાઈ સંસ્કાર માટેના સાહિત્ય સાથે ત્યાં ગયા અને એ રીતે ધૂત, ચંદન, હવનસામગ્રી, કપુર વિગેરે મળી એક મધ્ય સામગ્રી સાથે તેમનો અન્ત્યેષ્ટિ સંસ્કાર કરાવવામાં આવ્યો. સ્વ. રણજીતરામ, સ્વ. દીવેટીયા આદિની મૃત્યુનોંધની શાહી હજી બૂંસાઈ નથી તેટલામાં રા. પદીયારના મૃત્યુની ખોટથી ગુજરાતના દુઃખમાં એક ભેરો થાય છે; પ્રભુ મરનારના આત્માને શાન્તિ આપો.

(આર્યપ્રકાશ-તા. ૨૭, જુલાઈ, ૧૯૧૯)

૫

“રા. અમૃતલાલ સુન્દરજી પદીયાર એ આજ દિવસોનો મહવાક ભોગવી સ્વર્ગસ્થ થયા. એ પુરુષના અવસાનથી ગૂંજરાતના સાધુતાના સાહિત્યને એક ખોટ પડી છે, એટલું જ નહિ પણ એમના જેવા હવનની પણ આત્મારે આછત જણાશે. ખરા હૃદયનો “સ્વર્ગ” નો આદેશ પુસ્તકોથી, ભાષણોથી અને પ્રત્યક્ષ ‘હવનચર્યા’થી ગૂંજરાતમાં ફેલાવવાનો એમનો પ્રયાસ હતો, અને એ પ્રયાસે અનિહિત રીતે ઘણું જ કામ કર્યું હશે એમ માની શકાય છે. એ સાધુ આત્મા પ્રભુ સમીપે સુખમાં ગૃહો એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.”

(વસંત-વૈશાખ, ૧૯૭૫)

“સ્વર્ગ વિષેના બોધક પુસ્તકો વખનાઃ વૈદ્ય અમૃતલાલ સુન્દરજી પદીયારના મોક્ષજનક અવસાનની નોંધ લેતાં અમને “દિવંગીતી” થાય છે, ઈશ્વર તેમનો આત્માને શાન્તિ આપે.”

સાહિત્ય-આગટ, ૧૯ “)